STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04830

TSANZER HSIDES

Samuel Isaac Rothstein

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

צאנזער חסידות

געשריבן און געזאַמעלט

פון

שמואל ראטשטיין - ש. ניסנזאָהן

ערשטער אויפלאַגע — חסידות פערלאַג, ווארשא, תרצ"ח

צווייטע אויפלאַגע „חברת מעורר ישנים"

ברוקלין, נ. י. תשל"ה

א

די גערבורט'ס-שטאָדט פון צאנזער

ביים סוף פון 18־טען יאָהרהונדערט, האָט די פערביטערטע מחלוקה צווישען חסידים און מתנגדים, דערגרייכט צו דער גרעסטער מדרגה. די יודישע וועלט איז געווען איינגעטיילט אין צוויי פיינדליכע לאַגערען: פון איין זייט די מתנגדים מיט זייערע גרויסע גאונים און תלמידי חכמים מובהקים, וואָס האָבען שיעור גישט בעטראַכט די חסידים אַלס סעקטע, וועלכע מען טאָר בשום אופן נישט לאָזען זיך פערשפרייטען און איינבירגערען אין יודישען לעבען. און פון דער אַנדערע זייט האָט דאָס חסידות געשלאָגען אַלץ טיפערע וואָרצלען אין יודישען לעבען, געוואונען אַלץ מעהר און מעהר אָנהענגער און בעגייסטערט די יודישע מאַסען מיטן דרך החסידות.

די אָרימערע און געדרוקטע פאָלקס מאַסען האָבען אין דרך החסידות ממש דערזעהען אַ ליכטיגען שטראַהל אין זייער פינסטער און געמאַטערט לעבען דאָס דינען דעם אויבערשטען מיט שמחה, ביז צום פערגעסען זיך, דאָס פערשטאַרקען אין זיך די אמונה, און בטחון, האָט דעם פאָלקס־מענשען דערהויבען אַלץ העכער און געמאַכט איהם פערגעסען אין דער טרויעריגער ווירקליכקייט.

די מתנגדישע גדולים האָבען אָנגעהויבען איינצוזעהען, אַז דער קאַמף זייערער איז אַ פערשפילטער, און הגם די עהרליכערע פון זיי האָבען מודה געווען, אַז דאָס חסידות ענטהאַלט אין זיך נישט קיין סכנה פאַרן יודענטום, בלויז וואָס דער לימוד־התורה ווערט צוליעב דעם שוואַכער, האָבען זיי אָבער געגלויבט, אַז אויב עס וועט זיך נישט אָבשפּילען אַ דעצידירענדער קאַמף אין יודישען וועלטעל, וואָס זאָל בעזיגען דאָס חסידות, וועט חלילה, נשתכח ווערען די תורה ביי יודען, און דעריבער איז די יודישע מחנה פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ פייערדיגען ווולקאַן. אמת, א מחלוקת לשם שמים, אָבער קיין איין יודיש הויז האָט עס נישט אויסגעמיטען.

פלעגט אַמאָל זיך פערוואַלגערען אַ יונגערמאַן אין אַ שטעדטיל, געקומען זוכען פרנסה, אַ יונגערמאַן אַ וואויללערנער, זיין מקום קבוע איז אין בית־מדרש, לערענט אין די בגידישע שטובען מיט זייערע קינדער, אָבער די בית־מדרש־בחורים דערקענען אין דעם פרעמדען יונגערמאַן, אַז ער פערמאָגט עפּעס אין זיך, זיין דאַווענען, זיין לערנען, — מיט וואָס פאַרא דביקות, מיט וואָסער מתיקות, באַלד ווערען זיי מיט איהם נאָהנט, בעקומען איהם ליב אהבת נפש, ווילען לערנען ביי איהם, און ער איז גרייט צו לערנען אַלעמען עבודות הבורא, גרויס און קליין, און טאָמער, איז עמיצער אַ צמא-לדבר השם, זאָל ער זיך איבערכאַפּען צו איינעם פון בעל־שמס תלמידים, וועט ער נהפך ווערען לאיש

אהר, וועט ער וויסען מיט וואָס א יוד דאַרף זיך פערנעהמען, ווי אַזוי מען דאַרף דאַווענען, ווי אזוי מען דאַרף לערנען, און ווי אזוי מען דאַרף דינען דעם בורא...

די דאָזיגע יונגעלייט, די „מלמדים פון דער פרעמד", האָבען ממש גע-מאַכט „לעכער" אין די יודישע שטעדטלעך. גרופּעסווייז האָבען בחורים און קעסט-איידימלעך פערלאָזט זייערע היימען, אוועק זוכען א רבין כדי צו לערנען ווי אַזוי צו דינען דעם אויבערשטען...

אויך די שטאָדט טאַרניגראַד, דאָס געבורטס-אָרט פון צאַנזער רב זצ"ל איז אין דער הינזיכט נישט געווען קיין אויסנאַהם. פייערדיגע מתנגדים, א חסיד לאָזט מען נישט אויפ'ן אויג. אָבער דאָך פערוואַלגערט זיך דאָ און דאָרט אַ פונק, וואָס וועט מיט דער צייט פערוואַנדעלט ווערען אין אַ גרויסען פלאַקער...

גענוי דאָס יאָהר ווען רבי חיים האַלבערשטאַם זצ"ל איז געבוירען גע-וואָרען איז נישט באַשטימט. אָבער לויט די השערה איז עס געווען אין יאָהר תקנ"ג (1793).

זיין פאָטער ר' לייבוש טאַרניגראַדער, איז געווען איינער פון די פייער-דיגסטע מתנגדישע קעמפּער, אַנ'איינינקעל פון „חכם צבי" ז"ל, וועלכער האָט בשעתו אונטערגענומען אַ קאַמף געגען די חסידים. ר' לייבוש איז געווען אַ יוד אַ למדן, אַ גאון, (שפּעטער איז ער געווען מורה הוראה אין פּשעמישל) און אַלס אַזעלכען האָט ער אויך געשטרעבט צו ערציהען זיין קליינעם חיימל.

דער קליינער חיימל איז באַלד פון זיין פריהעסטער יוגענד אַנערקענט געוואָרען אַלס וואונדער-קינד, זיין וואונדערבאַרער זכרון, זיין שנעלע תפיסה און זיין גלייכער שכל, האָט אַלעמען געבראַכט צו שטוינען. דערצו איז ער געווען אַנ'אומבויגזאַמע נאַטור, וואָס האָט זיך נישט אָבגעשטעלט פאַר קיין זאַך אויב ער האָט בעשלאָסען עס צו בעקומען אָדער צו דערגרייכען.

דאָס שטעדטעל איז מיטן קליינעם חיימל פול געווען. אַלע האָבען איהם ליעב געהאַט אהבת נפש, נישט קוקענדיג וואָס ער איז פיזיש נישט גע-ווען ווי געהעריג ענטוויקעלט (אַהינקענדיגער אויף אַ פוס). אין שטעדטעל האָט מען געהאַלטען, אַז זייער עלוי וועט אויסוואַקסען אַ צווייטער ווילנער גאון. דעריבער האָבען נישט בלויז זיינע עלטערען, נור אַלע שטאָדט-לייט, געהיט איהם ווי אַנ'אויג אין קאָפּ, און נישט אָהן גדלות וועגען איהם גערעדט.

צו צעהן יאָהר איז שוין ר' חיימל געווען אַ גרויסער למדן. צווישען די מתנגדישע לומדים וואָס האָבען זיך געפונען אין שטאָדט, האָט זיך שוין מעהר פאַר איהם קיין רבי נישט געפונען. אויך דער פאָטער, דער גרויסער למדן, האָט זיך מיט איהם נישט געקענט קיין עצה געבען, אין אָנהויב האָט ער געהאַלטען, אַז עס וואָלט גלייך געווען, אַז מען זאָל אוועקשיקען דעם יונגען עלוי אין אַ גרויסער ישיבה אריין, אָבער דערצו האָט נישט דערלאָזט זיין מו-

שער און די איבעריגע קרובים, האַלטענדיג, אַז חיים׳ל איז אַ שוואַכער, אַ בלוט־אַרימער, ער נויטיגט זיך אין אַ גוטע פלעגע, און אַ זאָרגפעלטיגע אויפזיכט, וואָס ער וועט אין דער פרעמד נישט האָבען.

באין ברירה האָט דער פאָטער געמוזט מסכים זיין, אַז ער זאָל בלייבען אין שטאָדט און לערנען אין שטאָדטישען בית מדרש.

אַזוי אַרום איז חייםל אַלס צעהן-יעָהריגער שוין געווען א בית־מדרש־בחור. גע׳פלפול׳ט זיך אין לערנען נישט נור מיט די בחורים, וואָס זענען צוויי מאָל אַזוי אַלט געווען ווי ער, נאר אַפילו מיט די דערוואַקסענע און אַלטע שטאָדט לומדים, זייענדיג אַלעמען מנצח.

דער קליינער חיםל איז אויסער עלוי אויך געווען אַ גרויסער מתמיד, אָפט מאָל פלעגט ער בלייבען אין בית מדרש אויף אַ נאַכט־משמר און כסדר לערנען. עס האָבען נישט געהאָלפען די רייד פון זיינע נאָהנטע, אַז ער איז אַ שוואַך קינד, אַז ער דאַרף זיך אָברוהען, כדי צו שעפען נייע כחות צום לימוד התורה — חיםל איז געווען זעהר אַ פעסטע נאַטור, און פון זיין בעשלוס האָט מען איהם קיינמאָל נישט געקענט אָבווענדען.

אין איינער פון די משמור־נעכט אין שטאָדטישען בית מדרש, האָט דער קליינער חיים׳ל זיך בעקענט מיט א פרעמדען יונגערמאַן וואָס איז פערבייגע־פאָהרען דער שטאָדט און אויפגעהאַלטען זיך דאָרט אַ קורצע צייט. דער פרעמדער האָט ביי דעם בעגאַבטאַן יונגעל שטאַרק נושא חן געווען, זיין לערנען, זיין דאַווענען, האָט איהם ממש בעצויבערט. חייםל האָט אוועגעלעגט אַן „ערוב" אויף דער גמרא און צוגעהערט זיך ווי אַזי דער יונגערמאַן דאַווענט מעריב:

— אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת — האָט אין דער שטילער נאַכט אָבגעקלינגען די זיס־מעלאַנכאָלישע שטים פון דעם פרעמדען. חיימ׳ל האָט זיך פערטראַכט. קיינמאָל האָט ער נישט געפיהלט אַזאַ מתיקות אין דאַווענען, ווי איצטער, ווי צוקער־זיס זענען עס די הייליגע ווערטער. אָט בעהט ער דעם אויבערשטען, ווי אַ קליין אונבעהאָלפען קינד צעוויינט זיך פאַר זיין טאַטען, אין אַ ווײַלע שפעטער זינגט ער פרעהליך דביקות׳דיג, ווי ער וואָלט שוין בעקומען זיין פערלאַנג. - עפעס איז עס גאַר אַנ׳אַנדער מין דאַווענען, עפעס אַנ׳אַנדער דרך אין יודישקייט, - טראַכט זיך דער יונגער עלוי.

נאָכן דאַווענען, געהט צו דער קליינער חיימ׳ל צום פרעמדען און דערלאַנגט איהם שלום.

צום ערשט האָט דער פרעמדער נישט געוואָלט זיך אויסטענה׳ן מיט אַזאַ יונג קינד. אָבער שמועסענדיג אַ קורצע ווײַלע, האָט דער פרעמדער איינגע־זעהען, אַז ער איז נאָר קליין אין כמות, אוןווירקליך האָט ער פאַר זיך אַ מערקווירדיגע ערשיינונג. אַזאַ כלי־ האָט זיך דער פרעמדער וואָס איז נישט געווען קיין אַנדערער ווי אַ שפעטערדיגער חסידישער רבי, וועלכער האָט גע־

וואַנדערט איבער דער וועלט, כדי גלות אָבצוריכטען - אַזאַ כלי וועט זיין אַ גרויס געווינס פאַר׳ן חסידות...

אַ גאַנצע נאַכט האָבען ביידע פערבראַכט אין אַ הייסען שמועס. דער פרעמדער האָט דעם קליינעם איבערגעגעבען די גרונד־יסודות פון דרך החסידות, דערצעהלט איהם פון זיין גרויסען רבי׳ן דער חוזה פון לובלין און דערביי צוגעגעבען, אַז ער איז נישט מעהר ווי דער קלענסטער פון די קלענסטע פון זיינע תלמידים.

מיטן טאָג־צוגלייך איז דער פרעמדער אַוועק און מעהר האָט איהם שוין דער קליינער חוים׳ל נישט אָנגעזעהן.

דער פרעמדער איז אַוועק, אָבער זיין גייסט איז געבליבען, דאָס וואָס דער יונגער עלוי האָט זיך אָנגעהערט וועגען חסידות, האָט אויף איהם גע־מאַכט אַן׳אויסטערלישען רושם.

ער האָט ממש קיין רוה נישט געהאַט, אָפט פלעגט ער זיך אָבשטעלען אין מיטן לערנען זיצען שעהן לאַנג און טראַכטען. און איינגעפונען, אַז זיין שטורמישער גייסט איז בכלל נישט צוגעפאַסט צו דער מתנגדיש־קאַלטער און שטייפער סביבה, און וועלכער ער געפונט זיך און מען דאַרף זיך אַראָבכאַפען קיין לובלין, צום „חוזה״...

אַהיימקומענדיג צום אָנבייסבן, האָט ער אין אַ שענעם זומערדיגען פריה־מאָרגען אַ זאָג־געטהון צום פאָטער:

— טאַטעשי, זאָלסט וויסען, אַז איך פאָר קיין לובלין, איך וויל לערנען יודישקייט ביים רבין פון לובלין...

די דאָזיגע ווערטער האָבען אויפן מתנגדישען פאָטער געמאַכט אַ שרעק־ליכען איינדרוק, קענענדיג זיין חיימלען פאַר אַ גרויסען איינגעשפאַרטען, האָט ער אָנגעהויבען, ממש מיט טרעהרען אין די אויגען זיך בעטען ביי איהם אַז ער זאָל זיך די זאַך פון קאָפּ אַרויסשלאָגען. סטייטש מיר אַלע, דיין זיידע און עלטער־זיידע, האָבען דאָך בעקעמפט דאָס חסידות, געפיהרט מיט די חסידים און רביים שווערע מלחמות, און לסוף זאָל זייער אייגען קינד פערוואַנדעלט ווערען אין אַ חסיד? - אוי לאותה בושה!...

אָבער ווען דאָס האָט ניטש געהאָלפען, האָט ר׳ לייבוש אונטערגעשיקט זיינע רבים, זיינע גוטע פריינד, זיי זאָלען מיט איהם איינטענהן. לסוף האָט דער פאָטער איהם פערזיכערט, אַז ער וועט איהם בכלל נישט שטערען צו ווערען אַ חסיד, אָבער אַצינד, אַלס צעהן־יעהריג יונגעל אונטערנעהמען אַזאַ ווייטע נסיעה, דערצו אַ יונגעל וואָס האַלט שעהן אין לערנען? — און וואָ איז ביטול תורה?

אָבער אויך די דאָזיגע מאָטיוון האָבען נישט געהאָלפען. חיימל האָט בפירוש ערקלערט, אַז ער וועט זיך לאָזען אין וועג אַריין. ער וועט וואַנדערען אַזוי לאַנג ביז ער וועט קומען קיין לובלין.

וואָס טהוט נישט אַ פאָטער פאַר זיין קינד? דערצו נאָך פאַר אַזאַ

וואונדער קינד, ווי עס איז חיימל, — װעט ער דען לאָזען דעם קלײנעם אלײן פאָהרען אַזאַ ווייטע נסיעה? — און דער פערביסענער מתנגד האָט בעשלאָסען אַליין צו בעגלייטען זיין יונגען זוהן קיין לובלין.

ב

אלע וועגען פיהרען קיין לובלין

אין יענער צייט, האָבען אַלע וועגען פון חסידות געפיהרט קיין לובלין. לובלין, די שטאָדט פון לומדות, די רעזידענץ פון למוד-התורה, דאָס ירושלים־דפוילין — איז אויך בעשערט געווען צו זיין דאָס וויגעלע פון חסידתו אין פוילען.

ווי בעקאַנט איז דאָס חסידות ענטשטאַנען אין די מאָלדאַוואַניש־וואָלאַכישע מקומות, צווישען די אור־בערג און אור־וועלדער, דאָרט האָט דער שעפער פון חסידות דער הייליגער בעל־שם־טוב, זכרונו לברכה, זיין בענקשאַפט און דבקות צום אַלמעכטיגען, זיין תשוקה צו עבודות הבורא אין אַ שיטה פערוואַנדעלט, אין אַ שיטה וואָס האָט בעגייסטערט די מאַסען, אָנגעצונדען די הערצער פון די בני עלי׳ און דערהויבען זיי אַלץ העכער און העכער.

און יענע מקומות זענען טאַקי מסוגל דערצו. די פרעכטיגע ג־טליכע נאַטור, די ריזיגע בערג מיט די פערשנייעטע שפיצען, וואָס דערגרייכען ביזן הימעל־קאַפעל. די אייביג גרינע אור־בוימער, וואָס קלאַפען מיט די צווייגען און פאַטשען מיט די בלעטער אין דער אַרומיגער שטילקייט, דערוועקען אַ שטאַרקע התעוררות אין האַרצען פון יעדען פיהלענדען מענש צו טאַנצען און צו שפרינגען, צו לויבען און צו דערהויבען דעם בעשעפער וואָס האָט דאָס אַלץ בעשאַפען. אין יענע מקומות, ציהט עס דאָך אַזוי שטאַרק צו דבקות הבורא, דאָרט זעהט מען דאָך אַזוי בולט זיינע נפלאות — און דעריבער פלעגען די פערצייטיגע צדיקים פערשוואונדען ווערען אין די וועלדער, צווישען די בערג און אויסגיסען זייערע הערצער פאַרן כל יכול שטרעבען צו דערגרייכען די ג־טליכע חכמה, צו וויסען צו וואָס מען לעבט אויף דער וועלט...

און דאָרט צווישען, בערג און טאלען, צווישען בוימער און גראָזען, צווישען פעלדער און טייכען, איז קיין אָרט נישטאָ פאַר עצבות, פאַר צובעלעגטקייט, פאַר צובראָכענקייט, דאָרט פיהלט מען דאָך די שמחה פון יעדען גרעזעל, פון יעדען פייגעל־געזאַנג און פון יעדען שאָרך פון צווישען די בוימער. עס דאַכט זיך, אַז אַלץ און אַלעס פערייניגט זיך אין איין האַרמאָניש געזאַנג, וואָס הערט קיינמאָל נישט אויף צו זינגען שירה פאַרן בורא.

דאָרט אין די מאָלראַוואַניש־וואָלאַכישע מקומות איז דאָס חסידות ענט־

שטאַנצן, און אָנגעהויבען זיך פונאַנדערשפּרייטען. פון דאָרט האָט זיך עס איבערגעטראָגען אין דעם שכנותדיגען גאַליציען, קיין וואָהלין, קיין פּאָדאָליען געווינענדיג אַלץ מעהר אָנהענגער און בעגייסטערטע פערעהרער. דאָרט האָט מען דאָס חסידות גיכער מרגיש געווען, גיכער תופס געווען. ווי אין פּוילען אָדער ליטא.

וואָס הייסט עפּעס זינגען, טאַנצען שפּרינגען, לשמחה מה זו עושה? — האָבען געטענה׳ט די ערשטע מתנגדים. און ווייטער אַרויף צו צפון אָדער צו צפון־מזרח, אין די ליטווישע מקומות, וואו קיין זון שיינט רעכט נישט אויף, האָט מען עס נאָך ווייניגער פערשטאַנען, האָט מען זיך אַרומגעטראָגען מיט מוראדיגע חששות און מיט געביילטע פויסטען געגען די אַלע, וואָס האָבען געוואָלט אַריינברענגען שמחה אין עבודת הבורא. ווייל דאָרט האָט שוין אַבסאָלוט נישט דערגרייכט די מאָלדאַוואַניש־וואַלאַכישע ראָמאַנטיק...

פּוילען איז דעריבער אַ ביסעל שפּעטער בעקאַנט געוואָרען מיטן דרך החסידות און אַפילו דער רבי פון חסידות אין פּוילען, איז אויך געווען אַ קינד פון יענע מקומות — רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ זצ״ל פון לאַנצוט...

צו יענער צייט, איז שוין דער רבי פון לובלין געווען בעריהמט אויף ווייט און ברייט. צוויי דורות האָבען זיך שוין געהאַט ערצויגען אויף חסידות און עס איז שוין געקומען די צייט פאַרן דריטען דור. און דער דור שלישי האָט ממש נפלאות בעוויזען. דאָס חסידות פערברייטערט און פערטיפט. דאָס איז דאָך דער דור, וואָס האָט ערצויגען אַזעלכע גייסטיגע ריזען ווי דער „יוד הקדוש״, דער רבי רבי בונם פון פשיסכע, דער מגיד פון קאָזשעניץ און זייערע תלמידים און תלמידי תלמידים ביזן היינטיגען טאָג, פאַר וועמען די מתנגדישע וועלט האָט געמוזט דעם קאָפּ בייגען, און אַנערקענען אַז אַ דאַנק זיי איז דאָס ודישקייק אין אונדזערע מקומות נאָך אַלץ ב״ה פריש און זאַפטיג, און מען אַרבייט פאַר יודישקייט מיט ברען מיט אייפער, מיט מסירות נפש און מען בעטראַכט עס נישט צַלס ירושה פון דורות פערגאַנגענע, אַלס מצות אנשים מלומדה...

דער רבי פון לובלין איז געווען אַן׳אָפּענער בעל רוח־הקודש. דערפאַר האָט מען איהם געקרוינט מיטן טיטול דער „חוזה״ פון פּוילען. אין סאַמע לובּלין האָט ער זיך בעזעצט. אין האַרץ פון פּוילען, אין דער שטאָדט וואו יודישקייט האָט מיט אַ צייט צוריק געגלאַנצט, אַ דאַנק די גרויסע ישיבות וואָס עס האָבען דאָרט פערלעגט די חכמי לובלין. אין יענער צייט אָבער האָט לובלין געלעבט בלויז מיט די זכרונות פון דער פערגאַנגענהייט, מיט די שעהנע מאָנומענטאַלע שוהלען וואָס טראָגען די נעמען פון די אומשטערבליכע גדולים און מיט די היסטאָרישע מצבות וואָס אויפען אַלטען בית החיים וועלכע דערצעהלען אַזוי פיעל, פאַר יעדען וואָס האָט אויערען צו הערען און אַ האַרץ צו פערשטעהן...

אין דער דאָזיגער שטאָדט האָט זיך דער „חוזה״ בעזעצט. אין אַ קליין

הויפעל פון אַלטען געטאָ־געסל, האָט ער זיך אַ בית מדרש געשטעלט, אַ מקום פאַר תורה און עבודה, און אין דעם זעלבען הויפעל — אַ בצמצום׳דיג דירה׳לע פון בסך הכל צוויי שטיבעלעך פאַר אַ מקום מנוחה, דער פון שוין איינס אַלס חדר מיוחד פאַר זיך גופא. אָבער פון יענעם קליינעם שטיבעלע, פון יענעם אָרימען הויפעל האָט אַנ׳אור אָנגעהויבען אַרויסלייכטען, אַנ׳אור, וואָס האָט זיך מתפשט געווען איבערן גאַנצען לאַנד אויף ווייט און ברייט, און אַלע סיי חסידים און סיי מתנגדים האָבען געציטערט ביים בלויזען דערמאָהנען זיך, אַז אין לובלין וואוינט דער „חוזה״,דער אָפענער בעל רוח הקודש וואָס ווייסט אַלץ און זעהט אַלץ און פיהלט אלץ. דער רבי פון לובלין, צו וועלכען יעדען איינציגען ציהט עס אַזוי ווי אַ מאַגנעט...

פאַרוואָס מען האָט דעם רבין פון לובלין געקרוינט מיטן נאָמען „חוזה״ דערצעהלט די חסידישע אגדה פיעל שעהנע עפיזאָדען. מיר וועלען זיך נאָר בעגניגנען מיט איינעם פון זיי, אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט אין אַ פשוטער, מענשליכער שפראַך, אַזוי פיעל וועגען דעם גדלות, קדושה און אצי־לות פון די נדולי החסידות׳

וועגען דעם רבין ר׳ ברוכל זכר צדיק לברכה, פון מעזשיבוזש, — דאָס אייניקעל פון הייליגען בעל־שם, דערצעהלט מען, אַז ער איז געווען אַ גרויסער קפדן. ער האָט געהאַלטען, אַז ער איז נישט בלויז דער אייניקעל פון זיין גרויסען זיידען, נאָר אויך דער גייסטיגער יורש. דער יורש פון זיין שיטה, פון זיין דו״ך, און אַז קיינער פון די תלמידים פון זיין הייליגען זיידען, ווייסען נישט ווי אַזוי צו דינען דעם אויבערשטען ווי ער, דער רבי ר׳ ברוכל פון מעזשיבוזש.

דער רבי ר׳ ברוכל האָט מהאי טעמא קיינמאָל נישט געוואָלט אַוועק פון דעם קליינעם אָרימען שטיבעל וואו ער האָט געלעבט אין גרויס דחקות. ס׳הייסט עפעס אַוועקגעהן פון דאַנען, פון דער הייליגער שטאָדט, וואו דאָס אור פון הייליגען זיידען האָט זיך אָנגעצינדען און אָנגעהויבען לייכטען אויף דער וועלט? — זאת מנחתי עדי עד — דאָ איז מיין מקום מנוחה ביז אייביג, פה אשב — דאָ וועל איך זיצען, כי אויתוי׳ — ווייל דאָ איז דאָס אָרט פון מיין גלוסטונג, צדה ברך? — דו פרעגסט, פון וואַנען וועט ברוך נעהמען צו עסען? אברך אביוניה — איך וועל בענשען די היימישע אָרימע לייט, זיי זאָלען ווערען גבירים, אשביע לחם — וועל איך ממילא האָבען פרנסה..

אויף פיעל גוטע יודען, האָט דער רבי ר׳ ברוכל קורא־תגר געווען. אַלעמענס התנהגות האָבען אין זיינע אויגען נישט וואוילגעפעלען פונדעסטוועגען האָט מען איהם בעטראַכט אַלס צדיק הדור. עס האָט קיינער פון די גדולי־התלמידים פון בעל־ שם־טוב, אויף איהם קיין הקפדה נישט געהאַט. אין אַלע האָבען משתוקק נעווען איהם צו קענען לערנען צו בעזוכען איהם, צוצוקוקען זיך צו זיין עבדות און כורת צו זיין מיט איהם אַ ברית אהבה.

אויך דער רבי פון לובלין האָט חשק געהאַט צו בעזוכען דעם רבין ר׳

ברוכל. ווי אַזוי קען מען ווערן אַ מנהיג פון חסידים, אויב מען בעקענט זיך נישט מיטן רבין ר׳ ברוכל — אַזוי האָט זיך געטראַכט דער שוין דאַמאָלט מפורסמדיגער „חוזה" פון לובלין.

אין אַ געוויסען טאָג האָט זיך דער רבי פון לובלין געלאָזט אין וועג אַריין און אָנגעקומען קיין מעזשיבוזש.

צו אַלעמענס וואונדער האָט דער רבי ר׳ ברוכל אויפגענומען דעם רבין פון לובלין גאַנץ אַנדערש, ווי ער פלעגט אויפנעמען אַנדערע גוטע יודען. ביידע גוטע יודען האָבען זיך שטאַרק משתּשע געווען און דער רבי ר׳ ברוכל איז שטאַרק אויפגעלעגט געווען, אויפריכטיג געפרעהט זיך מיט זיין גרויסען גאַסט, וואָס דער רבונו של עולם האָט איהם צוגעשיקט.

אין שטאָדט, האָט דער פאַקט, וואָס דער רבי ר׳ ברוכל איז אַזוי שטאַרק מכבד אַ גוטען יודען פון פוילען, געמאַכט אַ זעהר גרויסען רושם. אַלע האָבען גלייך פערשטאַנען אַז דער גאַסט איז באמת אַ גדול הדור, ווען דער רבי ר׳ ברוכל פיהרט זיך מיט איהם אַזוי אַנדערש ווי מיט אַנדערע, וואָס קומען איהם בעזוכען.

אויף דער בקשה פון רבין ר׳ ברוכל, איז דער רבי פון לובלין גע-בליבען אויף שבת אין מעזשיבוזש אַלס גאַסט פון רבי ר׳ ברוכל.

פרייטיג פאַרנאַכט פלעגט זיך דער רבי ר׳ ברוכל טובל זיין נישט אין מקוה נאָר אין טייך, אַזוי האָט ער זיך געפּיהרט סיי זומער, סיי ווינטער. ווייל אין דעם זעלבען טייך האָט זיך געטובלט דער הייליגער בעל-שם-טוב מחמת דאַמאָלט און בעל שם טוב׳ס צייטען איז דאָס שטעדטיל געווען קליין און אָרים און האָט אַפּילו קיין מקוה נישט פערמאָגט. דערפאַר האָט זיין אייניקעל דער רבי ר׳ ברוכל, אויך שפּעטער ווען מען האט אין שטאָדט אַ מקוה געשטעלט, זיך טובל געווען אין טייך, אויפן אייגענעם אָרט וואו זיין הייליגער זיידע פלעגט זיך טובל זיין.

דאָס דאָזיגע מקום טבילה איז ביי חסידים געווען זעהר פערהייליגט און קיינער פלעגט נישט וואַגען דאָרט זיך טובל צו זיין, און מכל שכן נאָך אַז דער רבי ר׳ ברוכל גופא, זאָל עמיצען איינלאַדען דערצו.

אין דעם דאָזיגען ערב שבת, האָט דער רבי ר׳ ברוכל איינגעלאַדען זיין חשובען גאַסט, צו געהן זיך טובל זיין לכבוד שבת אין טייך, אויפן אָרט וואו דער בעל שם טוב האָט זיך כל ימיו געטובלט...

דער רבי פון לובלין האָט זיך שטאַרק דערפרעהט דערמיט און ער האָט זיך גענומען שטאַרק מכין זיין צו דער דאָזיגער טבילה.

זיצענדיג אין דער בדישטקע אין פאָהרענדיג צום טייך רופט זיך אָן דער רבי ר׳ ברוכל:

-- די וועלט זאָגט אויף אייך, אַז איהר זענט אַ „חוזה". וואָס סיהלט איצט דער „חוזה" פון פוילען?

--דעם אויר פון ארץ-ישראל -- האָט דער חוזה געענטפערט.

און זיי זענען ווייטער געפאָרען, שוויגענדיג, פערטיפט אין הויכע מחשבות.

דערנעהנטערענדיג זיך צום טייך, רופט זיך ווייטער אן דער רבי ר' ברוכל:

-- און וואָס פיהלט איצט הער חוזה?

-- דעם אויר פון דער הייליגער שטאָדט ירושלים -- האָט דער רבי פון לובלין מיט גרויס דבקות אָבגעענטפערט.

ענדליך האָט די בריטשקע זיך אָבגעשטעלט, און ביידע צדיקים זענען אריין אין דעם בידעל, וואָס איז געשטאַנען ביים טייך. וועלכעס איז געמאַכט געווען כפעציעל אויף אויסצוטהוען די מלבושים.

אין דאָ וואָס פיהלט דער חוזה? -- האָט ווידער אַ פרעג געטהון דער רבי ר' ברוך.

-- אָווא, אָווא -- האָט דער רבי פון לובלין מיט גרויס התפעלות אָב-געענטפערט. די קדושה פון בית המקדש!...

ביידע זענען דאַמאָלט אריין אין וואַסער און גענומען זיך טובלען.

צווישען איין טבילה אין דער אַנדערער רופט זיך אָן דער רבי ר' ברוכל:

-- ווייסט איהר כאַטש אין וואָס איהר זענט זיך טובל?!...

-- אַוודאי ווייס איך, רבי, און טייך פון אַפרסמון!... (אין אַ טייך פון אַזאַ בוימעל אין וועלכען די צדיקים זענען זיך טובל אין גן-עדן).

ארויסגעהענדיג פון טייך, האָט דער רבי ר' ברוכל מיט גרויס התלבות אָנגעכאַפט די האַנד פון רבין פון לובלין און אויסגערופען מיט גרויס שמחה:

-- עס איז אַלץ לו'טער אמת, איהר האָט אַלץ גוט געזעהען און מרגיש געווען. איהר זענט הערט דעם נאָמען „חוזה", איהר זענט באמת אַ „חוזה"...

זייט דאַמאָלט האָט מען אין דער חסידישער-וועלט גערופען דעם רבין פון לובלין נישט אַנדערש ווי „דער חוזה", מיר אָבער, דאָ אין פוילען, מיר האָבען זיך מיטן נאָמען „חוזה" נישט געדאַרפען בענוצען. גענוג בלויז צו זאָגען: דער „רבי" אָדער דער רבי פון לובלין, אַז מען זאָל ווייסען. אַז דאָס איז מען אויסען דעם רבין פון חסידות אין פוילען.

עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס יעדער איינער וואָס האָט נאָר בעקומען אַ שטיקעל בעגריף וועגען חסידות האָט משתוקק געווען צו פאָהרען קיין לובלין מיט די אייגענע אויגען צו זעהען דעם רבין, און צו לערנען ביי איהם דעם דרך החסידות.

מיט גרויס שמחה האָט זיך דער 10-יעהריגער עלוי פון טאַרניגראָד, דער שפעטערדיגער צאַנזער רב ז"ל מכין געווען צו דער נסיעה קיין לובלין. זיין מוטער האָט דעם צוקונפטיגען קינד מיטגעגעבען גענוג מלבושים און צדה לדרך, און אָנגעזאָגט איהר מאַן, ר' לייבושן אַז ער זאָל שטאַרק אַכטונג

געבעטן אויף איהר חיימלען און דער עיקר, אַז ער זאָל איהם נישט מצער זיין און נישט דערקוטשען איהם. אפשר איז ער גערעכט, חיימל ווען עס ציהט איהם צו חסידות. אַ וועלט איז דאָך נישט משוגע, דערצו ווען זי ווייסט, אַז צווישען חסידים זענען פערהאַן אַזוי פיל יראים און שלימים, איז עס דאָך מסתמא אַ דרך אַזאַ אין יודישקייט.

— ווייס איך וואָס, יראים ושלימים — האָט ר׳ לייבוש דער מתנגד מיט אַ זיפץ אָבגעענטפערט — אָבער אַ שטיקעל גמרא. אַ דין אין שלחן ערוך, וואָר שמועסט נאָך אַ שעהנע סברה און אַ פלפול — ווי געפינסטו דאָס צווישען חסידים, און חימל האַלט דאָך אַזוי שעהן ביי לערנען...

דער פורמאַן האָט אַ שמיץ געטהון דאָס פערדעל און דאָס פוהרל האָט זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון לובלין. דער קליינער עלוי האָט זיך גע־פיהלט אַזוי גליקליך, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט געווען זיין...

ג

די נסיעה קיין לובלין

דער וועג פון טאַרניגראָד קיין לובלין, אויף וועלכען אונזער קליינער חיימל, דער שפּעטערדיגער צאַנזער צדיק זכרונו לברכה, האָט זיך געלאָזט אין בעגלייטונג פון זיין פאָטער ר׳ לייבוש, איז געווען זעהר אַ שלעכטער. פול מיט בערגער און גריבער. דערצו איז דעמאָלט געווען אָנהויב פריהלינג. די אויפ־שיינענדע זון האָט צושמאָלצען דעם שניי און ווייך געמאַכט די ערד ווי פוטער. די בריטשקע האָט זיך דעריבער זעהר שווער געשלעפּט איבער די שלעכטע פוילישע וועגען און שטאַרק צוטרייסעלט אונזערע רייזענדע.

צייטענווייז האָט אַ דינער, פריהלינגס־רעגענדיל גענידערט, אַ רעגען וואָס האָט אריינגעדרינגען ביז צו דער נשמה און געלעגט זיך ווי אַ שווערע משא אויפן געמיט. ר׳ לייבוש האָט כסדר געטוליעט צו זיך זיין זוהן, איינגעדעקט איהם מיט די וואַרימע מלבושים וואָס די גוטע מאַמע האָט מיטגעגעבען אויפן וועג און געווען איז איהם זעהר טרויעריג אויפען האַרצען...

— אַ קבּריז פון אַ יונגעל — האָט ר׳ לייבוש זיך געטראַכט — חסידות האָט זיך איהם פערוואָלט. די גמרא־וועלט איז איהם ענג געוואָרען. געמיינט צו האָבען פון איהם אַ ביסעל, נחת אַ קינד מיט אַ גוט קעפּעל, און דאָ נאַדיר אַזאַ צאָנשיקעניש. כ׳זאָל עס נישט אויסרעדען אין אַ בייזע מינוט, פון דעם קליינעם וועט שוין קיין לייט נישט זיין...

— און ווען איך וואָלט געוויזען, דאָס איך בין פאָרט אַ טאַטע — האָט ר׳ לייבוש געשפּינען דעם פאָדעם פון זיינע מחשבות — איך וואָלט געזאָגט

נישט פאָהרען! קומט אָבער צוגעהן די מאַמע און טענה'ט: לייבוש זיי נישט איינגעשפאַרט. לאָז איהם נישט צו קיין עגמת נפש. ער א'ז דאָך אַזאַ שוואַכיקער. אַזאַ בלוט־אָרימער. טהו איהם צוליב לייבוש, וועסט זעהן, מיר וועלען נאָך פון איהם, מיט ג־טס הילף, נחת האָבען...

— און זי האָט אויסגעפיהרט !... — מורמעלט צו זיך ר' לייבוש, מיט פערדרוס — אוי, די מאַמעס, די מאַמעס, אַלץ פיהרען זיי אויס, אַלץ זיי. ווי עס האָט אַמאָל אַ מגיד געזאָגט; ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן — די גוטע, רחמנות'דיגע מאַמעס קאָכען אָב זייערע קינדער מיטן קעכלען זיי!...

די זון האָט ווידער אויפגעשיינט, און דאָס מאָל האָט זי אויפגעשיינט אַ פולע, אַ גאַנצע. אַ שפע מיט שטראַהלען האָט בעגאָסען אַלץ און אַלעמען. די נאַטור אַרום האָט בעקומען אַנ'אויסזעהן פון אַ יונג קינד נאָכן אויסצוואָגען. דער פוהרמאַן האָט פרעהליכער געפאָכעט מיט דער בייטש איבערן פערדל, און דאָס פערדל האָט מיט מעהר חשק אָנגעהויבען אונטערשפרינגען, אַ פנים, דערפיהלט דעם ריח פון זומער...

אויך ר' לייבושן איז אַ ביסעל פרעהליכער געוואָרען, און ער האָט גענומען אָבוויקלען פון קליינעם חיימל די שווערע בורקע אין וועלכער ער איז געווען איינגעוויקעלט. און דאָ האָט ער צו זיין איבעראַשונג בעמערקט, אַז דער קליינער איז שטאַרק פערטיפט אין לערנען. זיין מוח איז פערנומען מיט אַ האַרבען ענין, פון וועלכען ער איז אַוועק אָבפאָהרענדיג פון דער היים, און אָט האָט ער יעצט, פאָהרענדיג קיין לובלין זיך ווידער אריינגעטהון אין דער סוגיא, פערגעסענדיג אין אַלץ און אין אַלעמען.

אַ צופרידענער שמייכעל האָט זיך אויסגעגאָסען אויפן פנים פון גליקליכן פאָטער. נישט־קשה, האָט ער זיך געטראַכט, אויב דער רבונו של עולם וועט מיר בעשעהרען, אַז איך זאָל האָבען נחת פון איהם, וועט עס ממילא קומען. ער איז דאָך נאָך אַזאַ יונגיטשקער, נו, מאַכט נישט אויס, עס וועט איבערגעהן, ער וועט עלטער ווערען וועט ער קלוגער ווערען. וועט ער פערשטעהן, אַז דער עיקר העיקרים איז אַ שטיקעל גמרא און דאָס איבעריגע איז הבל הבלים!...

פאַרנאַכט צו האָט זיך דאָס פיהרעל אָבגעשטעלט אין אַ קרעטשמע אויף האַלב וועגס קיין לובלין. אונזערע רייזענדע, מיד און אָנגעשטרענגט פון דער ביז איצטיגער נסיעה זענען אַריין אין די קרעטשמע עפעס איבערבייסען און אָברוהען. דער בעל עגלה האָט אָטפראַוועט דאָס פערד ביים אבראַק און אליין איז ער אַוועק אויסטרינקען אַ קווערטיל אָקעוויט, כדי דערנאָך צוצושפאַרען זיך.

און קרעטשמע האָט זיך געטומעלט ווי אויף אַ יריד. דער גאַנץ־לאַנגער טיש איז פון ביידע זייטען געווען בעזעצט פון פערשידענע סאָרטען מענשען: סוחרים און דאָרפס־שרייבער, בעלי עגלות און להבדיל גוי'אישע שמייסער. אַלע

האָבען נעריעדט אויפן וויכען קול, בראָנפען האָט זיך געגאָסען ווי וואַסער, און אין חלל פון דער שטוב האָט געהויערט אַ געדיכטער נעפעל וועלכען מען האָט געקענט אַוש מיט דער האַנד אָנטאַפּען.

ר' לייבוש, וועלכער איז קיינמאָל נישט געוואוינט געווען צו אַזאַ טו־מעל, צו אַזאַ הו־האַ, האט זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער טהיר, און נישט גע־קענט געהן אַ טריט ווייטער. אָבער דאָ האָט איהם בעמערקט דער קרעטשמער — אַ יוד אַ נשוא־פּנים מיט אַ שניי ווייסער באָרד, וועלכער האָט זיך אַרומ־געדרעהט איבער דער קרעטשמע אין אַ יאַרמולקע און אויף אַלעם געוואָרפען אַנ'אויג מעשה בעל־הבית — איז ער צוגעגאַנגען צו ר' לייבוש'ן, דערלאַנגט איהם די האַנד און אויסגערופען:

— שלום עליכם, אַ יוד.! וואָס שטעהט איהר עפּעס ביי דער טהיר ? האַ — וואָס, עס טומעלט זיך, קיין שום עין הרע, קומט זיך מוחל אין מיין חדר'ל וועט איהר זיך אָברוהען, און אגב וועלען מיר כאַפּען אַ שמועס, איהר קוקט דאָך אויס אַ היימישער יוד, אַנ'אורח־הגון !...

ר' לייבוש האָט זיך געלאָזט פיהרען פון קרעטשמער, וועלכער האָט איהם אַריינגעפיהרט אין אַ זייטיג חדר'ל, וואו די פענסטער האָבען אַרויסגעקוקט אין אַ גערטענדעל. ר' לייבוש האָט פרייער אָבגעעטעמט, אַראָבגעוואָרפען דעם וועג־כאַלאַט, אויפגעשפּילעט די שווערע מלבושים פון קליינעם היימל און אַ זאָג געטהון צום קרעטשמער;

— איהר וועט מוחל זיין צוגרייטען אַ מילכיגע גריך, אַ שטיקעל פּוטער און קעז אויף וויעטשערע און אויף דערנאָך -- אַ געלעגער. מיר וועלען דער־חייל דאַווענען מעריב.

דער קרעטשמער איז אַרויס צוגרייטען די וויעטשערע. ביידע האָבען פרום אָבגעדאַווענט מעריב און ווען פאַטער און זוהן האָבען געשטילט דעם גרשטען הונגער, איז אַריין דער קרעטשמער, אַוועקגעזעצט זיך נעבען זיי און אָנגעהויבען פערפיהרען אַ שמועס.

-- פונוואַנען איז אַ יוד און וואו פאָהרט אַ יוד -- האָט דער קרעטשמער נייגעריג נעפרעגט.

-- פון טאַרניגראַד בין איך און קיין לובלין פאָהר איך צום „חוזה" -- האָט ר' לייבוש מיט אַמאָל אָבגעענטפערט כדי פּטור צו ווערען פון די נאָכ־קומענדע פראַגען.

— אַזוי, צום „חוזה" — האָט דער קרעטשמער אויסגערופען — דערקענט באַלד אין אייך, אַז איהר פאָהרט נישט מסחר'ן. אַזוי, צום הייליגען „חוזה" אָה, ווען איך וואָלט צייט געהאט אַריבערצוכאַפּען זיך קיין לובלין — האָט דער קרעטשמער געקרעכצט — אַ שווער שטיקעל ברויט דאָס קרעטשמעריי. מען קען זיך קיינמאָל נישט אָברייסען פון דער קרעטשמע.

ר' לייבוש האָט בעטראַכט דעם יוד און זיין התפּעלות פאַרן „חוזה" האָט

איהם שטאַרק פערוואונדערט. ער האָט דעריבער סתם אין דער וועלט אַריין, אַ פרעג געטהון.

— האָלט איהר אויך הייסט עס פון לובלינער, געהערט פון איהם, מסתמא, האָ?

— וואָס, צי איך האָלט פון איהם צי איך האָב געהערט פון איהם, פון היילינען רבין פון לובלין — אַ קלייניגקייט צו זאָגען. ווער האָט דען נישט געהערט פון איהם, ער איז דאָך אַנ'אָפענער בעל רוח-הקודש. און אַז איך זאָל זיצען מיט אייך ביז טאָג וועל איך דען אייך קענען אויסדערצעהלען אַ מקצת מן המקצת פון דעם, וואָס איך ווייס, וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט דערצעהלען פון לובלינער צדיק...

אַ ווײַלע איז שטיל געוואָרען אין חדר'ל. אויף יענער זייט וואַנד האָט געטומעלט, אַ קרעטשמע, און דאָ האָבען זיך צוויי יודען אַוועקגעזעצט שמועסען חסידות.

ר' לייבוש דער מתנגד איז שטאַרק נתפעל געוואָרען פון די ווערטער פון קרעטשמער, אין וועלכען ער האָט דערקענט אַנ'איידעלען יוד. איז דאָך א וועלט פאָרט נישט משוגע — האָט ער זיך געטראַכט. מען דאַרף כ'לעבען עפעס הערען וועגען דעם „חוזה", איידער מען פאָהרט אריין קיין לובלין. אָבער ווי זאָגט עס אַ יוד, אַ מתנגד, אַז עס ווילט זיך איהם הערען אַ חסידישע מעשה!...

פון דער דאָזיגער פערלעגענהייט האָט איהם אַרויסגעהאָלפען דער קליינער חיים'ל, וועלכער האָט מיט אַ תחנונים'דיג שטימעלע אַ זאָג געטהון צום קרעטשמער:

— דערצעהלט עפעס, בעל-הבית, דערצעהלט עפעס פון לובלינער צדיק.

— נו, דערצעהלט, דערצעהלט, טהוט איהם צוליב — האָט ר' לייבוש אונטערגעהאָלפען. ער איז אַ וואוילער בחורל, מיין קליינער, דערפאַר וועט ער בעגעהרען צו לערנען...

— נו, יאָ, אוואדאי וועל איך דערצעהלען — האָט דער קרעטשמער געענטפערט. אָבער וואָרטס, לאָמיך נאָר עפעס דערמאהנען. יאָ, איך האָב זיך דערמאָהנט, הערט אַ מעשה:

— געווען איז עס מיט שעהנע עטליכע יאָהר צוריק. דער „חוזה" איז דעמאָלט נאָר געוואָרען רב אין בעכיוו, דאָס איז דאָך אַ שטעדטעל נעבען לובלין. זיין חסידישע התנהגות האָט שטאַרק נישט אויסגענומען אין מתנגדישען שטעדטעל, האָט מען דעם יונגען רב גענומען רודפ'ן פון אַלע זייטען. אָבער דער רב האָט זיך נישט געמאַכט דערויס. געטהון דאָס זייניגע און דערצו נאָך נוהג-נשיאות געווען אין שטעטעל ביד רמה, נישט געפרעגט נאָך קיינעם.

מאַכט זיך אַ מעשה. אין שטעדטעל קומט פאָר אַ נגידישע חתונה. שטעדטעל געהט אוועק אויף רעדלעך. אַלץ נעהמט אַנטייל אין דער נגידישע חתונה.

אין קיין ביז גרויס און דער גרעסטע ראָל שפּילט דאָך דערביי דער שטאָדט-שמש, כּידוע...

די חתונה האָט זיך פאַרצויגען ביז שפּעט אין דער נאַכט, און דער שמש אַ פּראָסטער יוד, אָבער אַן׳ עהרליכער, וועלכער האָט זיך שטאַרק משמח געווען מיטן רעכטען ביסעל משקה, איז נאָך פאַר דער חופּה־וויעטשערע אַנידערגעפאַלען אין א ווינקעל ווי אַ געהרגעטער אין פעסט איינגעשלאָפען.

אויפגעכאַפּט האָט ער זיך, דער שמש, ווען עס האָט אָנגעהויבען שאַריען אויפן טאָג. אויף דער חתונה האָט זיך נאָך שטאַרק געטומעלט; אָבער דער שמש האָט שוין נישט געהאַט דעם קאָפּ דערצו. מסתמא פארשפּעטיגט צו קלאַפּען אין שוהל אַריין — האָט זיך דער אָרימער שמש געטראַכט, און מיט איין שפּרינג שוין געווען אין דרויסען און אָנגעהויבען קלאַפּען אין די לאָדענס צו־זינגענדיג דערביי זיין סקאַרבאָווען טיף־ריהרענדען נגונ׳דל:

— יודען, שטעהטס אויף לעבודת הבורא!...

אַזוי געהט ער דער שמש, געסיל־איין, געסיל־אויס. אָט דערנעהנטערט ער זיך צו דער בית־המדרש-גאַס. ער בעמערקט שוין דאָס ליכט וואָס דרינגט אַרויס פון רב׳ס הדר׳ל, זיין קול ווערט וואָס אַמאָל פעסטער און זיכערער אויסרופענדיג, אין זעלבען טאָן:

-- ישראל עם קדושים, שטעהטס איף לעבודת הבורא!...

פּלוצלינג דערהערט דער שמש, ווי עס שרייט עמיצער צו איהם פון דערוויטענס, ער בלייבט א ווייל שטעהן. ער בעמערקט אין דער פינסטערניש, ווי עס דערנעהנטערט זיך צו איהם אַ מענשליכע געשטאַלט. אָבער צי מיינט מען עס טאַקי איהם דעם שמש, אפשר האָט יענער אַ טעות, און דער שמש נעהמט ווייטער געהן און רופען:

— ישראל עם קדו...

— שטעה, זאָג איך דיר,שטעה! — הערט שוין דער שמש בפירוש אַ רוף צו איהם. דו טאָרסט נישט געהן ווייטער. אַ טריט נישט ווייטער!...

דער שמש, אַ דערשראָקענער, שטעלט זיך אָב, און דאָס געשטאַלט דער־נעהנטערט זיך צו איהם כּסדר. דאָס חיות אַנטפאַלט אין איהם, אָבער ער קען מיט קיין פוס נישט אַ ריהר טהון, אַפילו ווען ער זאָל װעלען אַנ׳טלויפען.

נאָך אַ ווייל און ער דערקענט שוין, אַז דאָס איז דער רב גופא דער יונגער, חסידישער רב, אָט געהט ער צו צו איהם מיט אַ וויעדער־וואַסער אין האַנד און מאַכט צו איהם:

נאַ, נעהם דאָס וואַסער און וואַש די הענד, „נעגעל וואַסער" האָסטו פערגעסען אָבצוגיסען. פערפּאָרעט געווען אין דער שמחה מסתמא, האַ, צו רופען: „ישראל עם קדושים" מיט טמא׳דיגע הענד — אַ חשק דאָס איז אַ ביסעל!..

איך פערשפּאַר אייך שוין צו דערצעהלען, וואָס עס האָט זיך געטומעלט אין שטעדטעל נאָך דער מעשה. — האָט פערענדיגט דער קרעטשמער — אַ

קליינינקייט צו זאָגען, דער לובלינער צדיק — ער איז דאָך אַנ׳אָפּענער בעל רוח־הקודש!...

— אַזוי, אַזוי, אַנ׳אמתע מעשה — האָט חיימל מיט גרויס התפעלות אויסגערופען — אַווא, אָווא!

— די מעשה איז אַפילו אַ גאַנץ שעהנע — האָט ר׳ לייבוש דער מתנגד אויסגערופען -- אבער מיט רוח־הקודש האָט עס נאָך נישט צו טהון. פערשטעהען, אַז דער שמש איז פערפאַרעט אין דער שמחה, און אפשר האָט ער זיך אַ ביסעל אָנגעשיכורט, וועט ער מסתמא פערגעסען צו וואַשען נעגעל־וואַסער. עס שטעהט דאָך אַזוי חכם עדיף מנביא, און אַ יוד אַ חכם מוז ער דאָך זיין, דער „חוזה", אָבער מיט רוח־הקודש האָט עס נאָך נישט צו טהון.

-- געהט שוין געהט, ר׳ אורח, הערט וועל איך אייך דערצעהלען אַ צווייטע מעשה, וועט איהר וויסען ווער דער „חוזה" איז. אָבער, וואַרט מיין יודענע רופט מיך איבריגענס איהר קענט זיך צושפּאַרען. איהר פאָהרט דאָך סיי ווי קיין לובלין. דאַרפט איהר פון מיר הערען מעשיות פון חוזה? איהר וועט אין לובלין גרעסערע מופתים זיך אָנהערען!.

דער קרעטשמער איז אַרויס פון חדרל. דער פאָטער און דער זוהן האָבען אָבגעבענשט, חיימל איז גיך איינגעשלאָפען. אָבער ר׳ לייבוש האָט בשום אופן נישט געקענט איינשלאָפען. די מעשה וואָס דער קרעטשמער האָט איהם נאָר וואָס דערצעהלט, האָט געמאַכט אויף איהם אַ פיעל שטאַרקערען רושם, ווי ער האָט אין תחילת גערעכענט. דער מתנגד אין איהם האָט זיך אָנגעהויבען ברעכען...

אויף צומאָרגענס בעגינען, האָט דער בעל עגלה געוועקט זיינע פּאַסאַזשירען. זיי האָבען אָבגעדאַווענט אויף גיך און ווייטער געלאָזט זיך אין וועג אַריין.

פון איצט אָן איז דער וועג קיין לובלין געווען אַ פיעל בעסערער. דאָס פערדל איז געלאָפען מיט גרויס חשק, פערביילויפענדיג שטעדטלעך און דערפער

ר׳ לייבוש האָט אַלץ נישט געקענט פערגעסען די נעכטיגע מעשה מיטן נעגעל-וואַסער און ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען ווייזען די קאָנטורען פון דער שטאָדט לובלין, האָט דער מתנגד ביי זיך בעשלאָסען, אַז זיין עובדא אין לובלין וועט נישט זיין בלויז דאָס פיהרען צום „חוזה" דעם קליינעם חיימל, דעם געראָטענעם זוהן זיינעם, נאָר אויך אַליין צוצוקוקען זיך צו דער התנהגות פון רבין, כדי זיך איבערצוצייגען אין דעם אַלעם, וואָס מען דערצעהלט פון איהם אין וועגען איהם...

ד

אין בית מדרש פון „חוזה"

אין דעם בית המדרש פון רבין פון לובלין זכרונו לברכה האָט זיך גאָר שטאַרק געטומלט. די גאַנץ־לאַנגע טישען זענען פול געזעצט געווען. יונגעלייט און עלטערע יודען, אָרימע און רייכע, פון נאָהנט און פון ווייט — אַלע האָבען זיי זיך צונויפגעמישט און צוזאַמענגעשמאָלצען זיך. אין בית־המדרש האָט דער רייכער פערגעסען פון זיין עשירות און דער אָרימער פון זיין אביונישקייט. בכלל האָט מען דאָ פערגעסען פון די אַלע קליינליכע ענינים און חשבונות, וואָס פערביטערען אַזוי דאָס לעבען. דאָ האָט מען געלערנט חסידות, אַ דרך אין יודישקייט, און דאָס איבריגע איז די דאָזיגע יודען אָנגעגאַנגען ווי דער פאַריעריגער שניי. ניט־קשה, דער בורא איז אַ רחום וחנון, ער וועט נישט פערלאָזען ווייב און קינד, טאָ צו וואָס פערנעהמען דעם קאָפּ מיט קלייניקייטען ווען מען איז אין לובלין...

אָט זיצען זיך עטליכע יודען אין אַ ווינקעלע און שמועסען חסידות. עמיצער דערצעהלט אין אַ ריהרענדען טאָן אַ מעשה פון רבין, און די איבריגע האָרכען מיט אַזאַ הייליגען ציטער. אַלע ווייל קומט צו נאָך איינער, אַ צווייטער, אַ דריטער, לעגט זיך אַרויף אויף אַ פּלייצע, שטרענגט אָן דאָס געהער, וויל כאַפּען אַ וואָרט, אַ תנועה, אַ רמז, באַנוגענט זיך מיט דעם וואָס ער דערכאַפּט מיטן אויער. און פון דערווייטענס זעהט עס אויס, ווי די מענשען־מאַסע האָט זיך צונויפגעוואַקסען, פונקט ווי עס פּאַסען זיך צונויף איינטרויבען אויף איין הענגעל, אַ ווייַנטרויב אויף ווי טרויב...

אין אַ ווינקעל שטעהט אַ יונגערמאַן איינגעוויקעלט אין טלית און דאַווענט מיט גרויס התלהבות. עס איז שוין באַלד נאָך האַלבען טאָג. דער יונגערמאַן האַלט נאָך גאָר פון פאָרענט. ער איז ממש מרעיש־עולמות מיט זיין דאַווענען און קיינער מאַכט זיך ניטט דערויס, אַ פּנים, געוואוינט שוין דערצו. דאָך קלינגט אָב זיין שטים אין חלל פון בית־המדרש, און ווילענדיג נישט ווילענדיג, מוז מען אַ רגע זיך אָבשטעלען און מיט אויפמערקזאַמקייט זיך צוהערען ווי ער זינגט זיך דבקות'דיג, מיט גרויס התלהבות:

— לפיכך אנחנו חייבים — אוי־אוי — חייבים להודות לך ולשבחך — זינגט ער — לשבחך ולפארך, וליתן שבח והודיה, והודיה לשמך...

און דאָרט, ביי דער טהיר, טרינקט מען משקה. שטעהט דאָרט אַ קליין בלעכעלע אַקעווויט אויפ'ן טיש, מיט אַ פּאָר קליינע גלעזלעך אַרום, אַ יוד האָט געבראַכט אַ דאַר קעזעל און אַ צווייטער האָט אַרייסגעשיקט נאָך „מזונות"

דאָס גלעזעל געהט פון האַנד צו האַנד און מען ווינשט זיך לחיים. דערבײַ לאָזט זיך פיהלען בחוש די אהבה, די חיבה וואָס איינער פיהלט צום אַנדערען. אַלעמענס אויגען גלאַנצען, די פּנים׳ער זענען פערוויטעלט, כאַטש נעהם, צוריק די טישען, בענק און מאַך אַ טענצעל ביז צום פערגעסען זיך...

אין דער פּאַרנטיגער מויער, אויפ׳ן ערשטען גאָרן, דאָרט ווי דער רבי וואוינט, איז די ענגשאַפט אין לשער. יודען פון אַלע עקען לאַנד זענען געקומען צום רבי׳ן. שטעהען זיי אָב שעה׳ן לאַנג ביז זיי זענען זוכה אַריינצוקומען אין רבינ׳ס חדר׳ל, וואַרטען מיט געדולד ביז עס קומט אויף זיי די רייהע.

אָט עפענט זיך די טהיר. אַנ׳עולם מענשען פאַלט אַריין אין חדר׳ל. די משמשים אַרבייטען מעשים, פּרובען פערהאַלטען דעם מענשען־שטראָם, אָבער דאָס קומט זיי נישט לייכט אָן. שרייען זיי אויפן קול, שטופּען, שטויסען, אָבער די מאַסע איז שטאַרקער, ווער פרעגט דען די שמשים, אַז אַ יוד איז אין אַנ־עת צרה, ווען עס האַלט ביי פּיקוח נפש, — אַז נאָר די תפילה פון צדיק קאָן דעם בייזען גזר צורייסען...

אַזוי טומעלט זיך דאָרט סיי בייטאָג און סיי ביינאַכט. מענשען געהען אַוועק און מענשען קומען. קומען פערביטערטע און געהען אַוועק צופרידענע, האָפנונגספולע, שטאַרק מיט בטחון, אַז די ישועה איז נאָהנט, אַז מען האָט געפועלט אַלדאָס־גוטס אין זכות פון צדיק הדור.

———

ווען ר׳ לייבוש טאַרניגראָדער מיט זיין קליינעם חיימל זענען אָנגעקומען קיין לובלין, איז שוין געווען מנחה־צייט. באַלד זענען זיי פערפאָהרען צו אַנ־אַכסניא, נישט ווייט פון בית־מדרש, אָבגעדאַווענט מנחה, איבערגעביסען און אַוועק אין בית־המדרש אַריין.

ר׳ לייבושן איז אַלץ אויסגעקומען ווילד־פרעמד. דער צעוואָרפענער עולם, די גרופּעס שמועסער, דאָס דרעהען זיך אַראָב און אַרויף איבערן לאַנגען בית־המדרש — עס האָט זיך איהם געדוכט, ווי ער איז אַריינגעפאַלען אין אַ אומבעקאַנטער וועלט, אַז ער איז דאָ אַ ווילד־פרעמדער. חיימל דאַגעגען האָט באַלד זיך דערפיהלט היימיש. אָט איז ער שוין ביי דער ספרים־שאַנק, קלעטערט אויפן לייטער און באַלד קומט ער צוריק מיט אַ גמרא אין האַנד, פּאַקט זיך אַריין צווישען אַ חברה יונגעלייט און הויבט אָן לערנען אויפן קול.

דאָס קלינגענדיגע שטימעלע פון קליינעם יונגעלע ציהט אין אָנהויב אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט. אָבער נאָר אויף אַ ווייל. באַלד ווערט מען צוגעוואוינט דערצו. יעדער איז פערנומען מיט זיך, מיט זיין אייגענעם חשבון און בכלל וואָס איז, אַ בחורל לערנט — אין בית־המדרש איז עס נישט קיין נאָווינע...

ר׳ לייבוש האָט שוין ערפאַהרען, אַז דער רבי נעהמט אָן ערשט נאָך מנחה־מעריבו ד. ה. אין אַ שעה אַרום. ניצט ער אויך ביי אַ ספר און איז מעיין.

אָבער זיין קאָפּ איז איהם נישט דערביי. זיין בליק שווימט איבערן גרויסען בית־המדרש, הידושט זיך אויף אַלעמען אין פיהלט׳ זיך ווי אַ תלמיד-חכם אויף אַ יאַריד. אויפן הארצען איז איהם זעהר אומעטיג, און ער קען נישט זיינע מחשבות קאָנצענטרירען.

אָבער איין זאַך בערוהיגט איהם. ער זעהט — מען זיצט און מען לערנט. גמרות און שלחן ערוך׳ס אָנגעוואָרפען אויף די טישען יונגעלייט און עלטערע יודען, — מען לערנט!... אמת, מען בעלמוטשעט צו פיעל, מען שמועסט צו פיעל, מען דרעהט זיך צו פיעל לעדיג אַרום. אָבער פאָרט לערנט מען דאָך נאָך עפּעס. עלעהיי קיין גרויסע לומדים מוזען דאָ נישט זיין, וואָרום פון וואַנען און פון ווען — אַז מען האָרעוועט נישט אין לערנען, אַז מען איז פּערנומען מיט אַנדערע זאַכען, טאָ פונוואַנען זאָל מען ק ע נ ע ן לערנען!..

פון די דאָזיגע אומעטיגע מחשבות האָט איהם אויפגעוועקט אַ פּער־שטאַרקטער טומעל אין בית־המדרש. ר׳ לייבוש האָט ערפאַהרען, אַז מען לאָזט שוין אריין. אָט שטעהט שוין נעבען איהם חיימל און ציהט איהם ביים אַרבעל אויטרופענדיג:

— קום טאַטעשי!

באַלד שטעהען זיי שוין צווישען עולם, שטופען זיך און בעמיהען זיך וואָס נעהנטער צו זיין צו דער טהיר. ר׳ לייבוש ציטערט שטאַרק איבער זיין חיימל, אַז מען זאָל איהם נישט צודריקען. אָבער חיימל שטיפּט זיך נישט ווענִי־גער ווי אַלע. די תשוקה וואָס גיכער צו זעהען דעם רבין, איז ביי איהם זעהר גרויס, אַז ער בעקומט נייע כוחות און שטופט זיך אַדורך דורך אַלעמען.

אָט עפענט זיך די טהיר און ר׳ לייבוש מיט זיין קליינעם עלוי פאַלען אריין אין רבינס חדר צוזאַמען מיט אַנ׳עולם מיט יודען. די טהיר פערמאַכט זיך צוריק, און אַלע בלייבען שטעהן פונדערווייטענס אין ציטערניש, אין פלאַטער־ניש...

ביים פענסטער, נעבען אַ קליין טישעל זיצט דער רבי פון לובלין זכר צדיק לברכה אין איז מעיין אין אַ ספר. פון צייט צו צייט הויבט ער אויף זיינע הייליגע אויגען און שטעלט זיי אָב אויף עמיצען. ווייסט שוין יענער, אַז ער דאַרף צוגעהן. שטיל איז אין חדרל, ווי עס וואָלטען קיין לעבעדיגע מענשען דאָרט נישט געווען. אַלע זענען אַרומגענומען מיט אַ געפיהל פון התלהבות און וואַרטען מיט אומגעדולד אויף דער רגע, ווען דער רבי וועט צורופען.

אָט הויבט אויף דער רבי זיינע אויגען און זיין בליק פאַלט אויף ר׳ לייבושן און זיין קליינעם זוהן. ביידע געהען צו צום רבין און בלייבען שטעהן אביסעל פון דערווייטענס.

דער רבי רופט זיי צו נעהנטער. דערלאַנגט שלום דעם פאָטער און דאַן דעם זוהן. דעם קליינעמס הענטעל האַלט ער לענגער, קוקט זיך איין אין זיין פּנימל און רופט אויס צו אַלעמענס שטוינונג:

— קענסטו עפּעס לערנען, קליינער?

— אַביסעל — האָט חיימל נישט דרייסט אָבגעענטפערט.

אַ ווײַלע הערשט אַ שטילקייט אין חדרל. אויך ר׳ לייבוש איז נתפעל. פון לערנען פרעגט ער זיך גאָר. אַ חסידישער רבי און לערנען, — עפּעס זאָגט מען דאָך, אַז זיי האַלטען אַזוי ווייניג פון לערנען..

— וואָס לערנסטו איצט, בחור׳ל, — טהוט ווייטער אַ פרעג דער רבי פון לובלין.

חיימל ווערט דרייסטער און רופט אָן די סוגיא אין וועלכער ער איז עוסק.

באַלד ענטוויקעלט זיך אַ תורה־שמועס צווישען ביידען. ר׳ לייבוש גלויבט ממש נישט זיינע אויערען. דער רבי פרעגט און דער קליינער ענטפערט טרעפ־ליך. אַ גליקליכער שמייכעל בעוויזט זיך אויפ׳ן פּנים פון פאָטער. אָבער באַלד פרעגט דער רבי אַ קשיא. דער קליינער הערט זיך גוט איין. שטרענגט זיך גוט אָן. אויך ר׳ לייבוש הערט זיך צו צו דער קשיא. אָבער עפּעס איז ער די קשיא נישט תופס. ביידע בלייבען שטעהן אונבעוועגליך. ר׳ לייבוש איז אויסער זיך. אַ שטילקייט הערשט איבער׳ן חדר׳ל. ענדליך רופט אויס דער רבי ווענדענ־דיג זיך צו ר׳ לייבוש׳ן:

— איהר האָט פערשטאַנען די קשיא?

ר׳ לייבוש, אַ פערשעמטער, לאָזט אַראָב די אויגען און מורמעלט ווי צו זיך:

— ניין, איך האָב נישט פערשטאַנען!

— און דו חיימל, האָסט פערשטאַנען, וואָס מען פרעגט?

— יאָ, איך האָב פערשטאַנען — ענטפערט דער קליינער עלוי און נעהמט איבערגעבען די קשיא.

ערשט איצט הערט זיך איין דער פאָטער. אַ דאַנק דער הסברה פון זיין קליינעם זוהן איז ער ענדליך תופס די קשיא, באמת „אַנ׳אייזערנע קשיא". ווי אַזוי האָט מען עס געקענט לערנען די גמרא, אַז די קשיא איז פון אויבען אויף, ממש מיט די הענד אָנצוטאַפּען, — טראַכט זיך ר׳ לייבוש.

— און אַ תירוץ ווייסטו? בחור׳ל זאָג, שעהם זיך נישט.

חיימל הויבט אָן צו זאָגען אַ תירוץ, אָבער דער רבי ווענדט איהם גלייך אָב. ר׳ לייבוש פּרובט זיך אויך אָנרופען מיט אַ וואָרט. ער זעהט פאַר זיך אַ וועלטס־גאון פון דער גרעסטער מדרגה. דער תורה־שמועס פערטיפט זיך. דער רבי איז כהרף־עין מבטל אַלע תירוצים. די קשיא בלייבט פעלזען־פעסט.

ענדליך רופט זיך אָן דער רבי:

— נו, איהר פאָהרט דאָך נאָך נישט אַוועק פון דאַנען, דו וועסט זיך אַריינטראַכטען, חיימל, וועסט וויסען דעם תירוץ, ניש־קשה, וועסט אי״ה קענען לערנען!..

ר׳ לייבוש מיט זיין זוהן זענען אַראָב צוריק אין בית־המדרש אַריין.

חיימל האָט אַ כאַפּ־געטהון אַ גמרא און אַוועקגעזעצט זיך לערנען, כדי צו דערגעהן דעם תירוץ אויף דער קשיא, וואָס דער רבי האָט איהם געשטעלט. באַלד איז אין בית המדרש בעקאַנט געוואָרען דער פאַקט, אַז דער רבי האָט מיטן קליינעם פערפיהרט אַ שמועס אין לערנען און געשטעלט איהם אַ שווערע קשיא. אַלע האָבען זיך בעמיהט אַריינצוציהען אין אַ שמועס דעם פרעמדען יודען און נישט אויפגעהערט צו בעוואונדערען דעם קליינעם עלוי, אויף וועלכען דער רבי האָט מעיד געווען, „אַז ער וועט קענען לערנען". חיימל האָט אָבער קיין אַכט נישט געלעגט אויף דעם טומעל אַרום איהם. די קשיא, וואָס ער האָט געהאַט צו פערענטפערען האָט איהם נישט צו־רוה געלאָזט. זיין יונג מח'ל האָט פיבערהאַפט געאַרבייט.

אויך ר' לייבוש איז געווען איבערראַשט. ער האָט תמיד געגלויבט, אַז די חסידים צוזאַמען מיט זייערע רביים קענען רעכט נישט קיין שטיקעל גמרא און אַט האָט ער פאַר זיך אַזאַ גרויסען גאון, אַז ער פערשטעהט נישט צימאָלט זיינס אַ קשיא. ער, לייבוש טאַרניגראַדער, וועלכער שמט אין דער גאַנצער סביבה אַלס תלמיד חכם, וועמען מען האָט שוין אָנגעבאָטען פיעל רבנותן, ער האָט נישט פערשטאַנען דעם רבינס אַ קשיא!...

און דאס וואָס ער האָט פון גאַנצען עולם אַרויסגערופען גראָד איהם און זיין חיים'לען איז אַ קלייניגקייט: האָט ר' לייבוש זיך געטראַכט, — זאָגן אָבשטעלען זיך גראָד אויף איהם און פערפיהרען אַ לומדות־שמועס — אַ פנים דער „חוזה" האָט פערשטאַנען פון וואָס ער טראַכט, וואָס עס ליגט איהם אויפן זינען, האָט ער גלייך געוויזען, אַז אויך הסידים קענען לערנען, אויך אין לובלין איז אַ האַרבע קשיא אַ ענין פון וועלכען מען קען זיך נישט אַזוי לייכט אַרויסדרעהען. דער רבי האָט גלייך דערפיהלט אַז איך בין מיך מצער פון ביטול־תורה און מיין גאַנצע אַרבייט איז, אַז חיימל זאָל קענען לערנען, האָט ער תיכף אַ זאָג־געטהון: „ניש־קשה, ועסט אי"ה קענען לערנען"...

דערווייל האָט זיך אַרום חיים'לען שטאַרק געטומעלט. יונגעלייט און עלטערע יודען האָבען איהם אַרומגערינגעלט. געפרעגט דעם רבינס קשיא. פון אַלע זייטען האָט מען געזאָגט תרוצים. חיימל האָט אַלעמען אָבגעווענדעט און דעם רבינס קשיא איז ווייטער געבליבען קשיא. דער וואונדערבאַרער עלוי פון טאַרניגראָד איז געוואָרען דער העלד פון טאָג. אַלע האָבען געקוקט אויף איהם מיט גרויס ליבשאַפט און פערעהרונג.

ביסלעכווייז איז ר' לייבוש אַריינגעצויגען געוואָרען אין אַ שמועס. ער האָט נישט גערען געענטפערט אויף די פערשידענע פראַגען, וואָס זענען פון אַלע זייטען געפאַלען. ר' לייבוש דערצעהלט ענדליך עפעס וואָס פון זיך, אַז ער האָט אַ גוט יונגעל, האָלט שעהן ביי לערנען, און פלוצלינג האָט איהם אָנגענומען אַ חשק צו פאָהרען קיין לובלין, האָב איך מיך דערפון שטאַרק מצער געווען. אַ קלייניגקייט ביטול תורה. אָבער דאָ האָב איך פלוצלונג דער־זעהן, אַז אין לובלין קאָן מען אויך לערנען, אַז אייער רבי איז אַ גרויסער למדן

און דאָס איז פאַר מיר אַזאַ אויסטערלישער חידוש, אַז עס גלייבט זיך מיר נישט פשוט די גאַנצע מעשה.

— וואָס מיינט איהר וואָס, ר' ייד, אַז חסידים קענען נישט לערנען, — האָט זיך אָנגערופען עמיצער מן הצד, — אָט וועל איך אייך דערצעהלען אַ מעשה, און וועלכער אַ גרויסער מתנגדישער גאון איז פערמישט, וועט איהר גאָר נתפעל ווערען, וועט איהר מעהר קיין קשיות נישט פרעגען. וועט איהר וויסען, אַז קיין גרעסערער גאון ווי עס איז אונזער רבי זאָל געזונד זיין, איז בכלל נישט בנמצא.

פון אַלע זייטען האָט מען אויפגעמונטערט דעם יודען, אַז ער זאָל דערצעהלען די מעשה. ענדליך האָט ער אָנגעהויבען דערצעהלען און דער אַרומיגער עולם האָט זיך גענומען איינהערען מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט.

ח

פאַסטער און זוהן

— די מעשה וואָס איך געה אייך דאָ דערצעהלען — האָט דער עלטערער ייד, מיט דער שניי־ווייסער באָרד אָנגעהויבען — האָט פּאַסירט נישט לאַנג, אָבער געוואוסט דערפון האָבען יחידי־סגלה. איך ווייס נישט פאַרוואָס די מעשה איז נישט פערשפרייט געוואָרען צווישען חסידישען עולם, פּונקט ווי אַנדערע — וועניגער וויכטיגע מעשיות, אָבער אַזוי איז עס געווען. און אויף קיין מעשה פרעגט מען נישט קיין קשיא!..

דער חסיד האָט זיך אַ ווײַלע אָבגערוהט, פערריכערט זיין לילקע־ציבוק און ווייטער גערעט:

— איהר האָט דאָך מסתמא געהערט פון בעריהמטען מעהרישען לאַנד־רב, רבי ברוך תאומים פרענקעל פון לייפּניק? מסתמא געהערט, ווער האָט עס נישט געהערט פון דאָזיגען גאון, מיט וועלכען די מתנגדישע וועלט איז פיעל? — ער איז דאָך באמת דער גרויסער גאון. דער למדן, דער בעל־סברא, — אַנ'אמת'ער תלמיד חכם און ירא שמים אָבער איין חסרון האָט ער, דער לייפּניקער רב, — ער איז נישט קיין חסיד!...

— אַ פייערדיגער ייד, אַ מרביץ תורה ברבים, פיהרט אַ גרויסע ישיבה מיט תלמידים לומדים, צווישען זיינע תלמידים וועט איהר געפונען די אמת'ע בעלי־פלפול, אַ סך פון זיי זענען שוין לאַנג רבנים מיט אַנ'אָנזעהן, אַ וועלט ווענדעט זיך צו איהם מיט שאלות און זיינע תשובות זענען תמיד מכריע — בקיצור: אַ גאון פון אַלטען שניט, פון דעם מין, וואָס ווערט ביי אונז בעונותינו הרבים, אַלץ וועניגער און וועניגער...

זיצט זיך ר׳ ברוך אין זיין שטעדטעל און פרעגט נישט נאך דער גאנצער וועלט. הארעוועט איבער א שטיקעל גמרא און אזוי לערנט ער זיינע תלמידים: דער עיקר דאס לערנען אויפן ארט, דאס נישט־אבנארען זיך, דאס נישט איינרעדען זיך, אז מען ווייסט וואס די גמרא זאגט, אין דער צייט ווען מען הויבט באמת נישט אן צו וויסען מאי דקאמרי רבנן...

און א שארפער איז ער, דער לייפניקער רב, זאלט איהר שוין גארנישט פרעגען. דערצו איז ער א פייערדיגער מתנגד און א חסיד איז ביי איהם א אזא חטא, וואס קען שוין ערגער נישט זיין. אין יענע קאנטען איז טאקי דאס חסידות ווייניגער נתפשט, פשוט דערפאר, ווייל מען האט מורא פאר איהם. פארן לאנד־רב, וועלכער קען קנס׳ען קהלות און יחידים אפילו בדיני דמלכותא. טאמער דערצעהלט מען איהם וועגען חסידות, וועגען חסידישע גוטע־יודען און וועגען זייער התנהגות, געהט ער ממש ארויס פון די כלים... און ווען אין לייפניק האט א קעסט־יונגערמאן זיך פערגלוסט צו דאווענען על פי נוסח ספרד, און מען האט עס דערצעהלט דעם רב, איז ער נבהל ונשתומם געווארען און עס האט זיך געטהון חושך אין שטעדטעל. דער יונגערמאן איז געכאפט אין דער מעשה, אנגעשטעקט זיך, רחמנא ליצלן, מיט „חסידות״, און דאס איז דאך געפעהרליך. ער קען דאך מאכען א חורבן אין שטעדטעל. האט מען דעם יונגערמאן גענומען רודפ׳ן פאר דער מעשה אזוי לאנג ביז ער האט עוקר געווען און דעם שווער זיינעם האט אבגעקאפט א הון־רב, ביז עס איז איהם געלונגען ארויסצובעקומען פון דעם יונגערמאן א גט פאר זיין יונגער טאכטער...

דער לייפניקער רב האט געהאט א זוהן זעהר א גבראטענעם מיטן נאמען ר׳ יהושע העשעל. דער דאזיגער זוהן איז געווען דער שטאלץ פון זיין פאטער: דער שארפער מח, דער בעל שכל, דער גרויסער חריף. איז דאך קיין חידוש נישט, וואס דער לייפניקער רב האט ליעב געהאט זיין העשעלען אהבת־נפש. ער האט זיך ממש נישט גערירט אהן איהם. אין אלע זאכען זיך מיט איהם בעראטען און בעיקר האט ער מיט איהם פערבראכט אין פלפול. דאס איז תמיד געווען דאס גרעסטע פערגעניגען פאר׳ן לומדישען פאטער. און ווער עס האט נישט געזעהן, ווי אזוי פאטער און זוהן זענען זיך מפלפל האט קיינמאל נישט געזעהן, ווי אזוי „תלמידי חכמים מנגחים זה את זה בהלכה״...

א חוץ די דאזיגע מעלות איז אבער דער יונגער יהושע העשעל געווען אויך א שטארקער בעל־רגש. פאר די ישיבה־בחורים איז ער שטענדיג געווען נישט נאר א חבר, נאר ממש א ברודער. ווען ער האט זיך דערוואוסט, אז עס פעהלט עפעס־וואס עמיצען פון זיינע חברים, פון טאטענס תלמידים, פלעגט ער נישט רוהען, ביז ער האט בעזארגט דעם ישיבה בחור מיט אלעם נויטיגען. דערפאר האבען איהם אלע סיי די ישיבה־בחורים, סיי די שטאדט־לייט ליעב געהאט ווי דאס אייגענע חיות און געהיטען איהם ווי אנ׳אויג אין קאפ.

ר׳ יהושע העשעל איז שטענדיג ארומגעגאנגען א פערטראכטער. געארבייט

אין יודישקייט. זיין הארץ האט תמיד געבראַוזט. און געפיהלט האט ער, אַז עס איז איהם שטאַרק ענג אין דער סביבה פון זיין היימיש שטעדטעל, אַז עס ציהט איהם אין דער גרויסער וועלט אריין.

חי אַזוי ר׳ יהושע העשעל האט אין ריין מתנגדישען שטעדטעל זיך בעקענט מיט דער שיטה פון חסידות, בלייבט אַ סוד. אָבער אַ פאַקט איז, אַז ר׳ יהושע העשעל, האט אין דער גרעסטער געהיימניש, בחדרי חדרים, געלערנט חסידות, נתפעל געווען פון דעם דאָזיגען דרך אין יודישקייט און עס האט נישט געדויערט לאַנג, ווען ר׳ יהושע העשעל איז נהפך געוואָרען לאיש אחר. ער איז געוואָרען. אַ יוד אַ ברען זיין דאַווענען, זיין לערנען, זיין התנהגות, — בקיצור אַ חסיד מיט׳ן גאַנצען קנאַק...

אין דעם מתנגדישען שטעדטעל איז מען אויף אַזעלכע זאַכען נישט געווען קיין מבין. דאָרט האט מען געמיינט, אַז דער דרך החסידות בעשטעהט נאָר אין „הודו״ פאַר „ברוך שאָמר״ און ווער עס דאַווענט לויטן דאָזיגען נוסח איז אַ פושע ישראל, וועלכען מען דאַרף עוקר מן השורש צו זיין.

ר׳ יהושע העשעל האט אָבער נאָך אַלץ געדאַווענט לויטן אַשכנזישע נוסח, דערפאַר האט ער נישט דערוועקט צו זיך קיין שום חשד. אלא מאי דאָס דאַווענען זיינס האט געדויערט אַביסעל לענגער, — וואָס איז דאָס וואונדערן איז ער דאָך עפעס דאָס צדקות׳דיגע קינד פון לייפניקער גאון, דאַווענט ער אַביסעל וואַרימער ווי אַ געוועהנליכער בשר ודם.

אָבער לאַנג פערבלייבען אין דעם מתנגדישען שטעדטעל, האט ר׳ יהושע העשעל נישט געקענט. ער האט געפיהלט, אַז עס פעהלט איהם אַ רבי, עס פעהלען איהם חברים, אַז ער דאַרף האָבען פאַר וועמען דאָס הארץ אויסצו־רעדען, דאָס וואָס עס האט איהם אין לייפניק לגמרי געפעהלט.

אַ שווערען קאַמף האט ר׳ יהושע העשעל געפיהרט מיט זיך. ער האט געוואוסט, ווי ווייט דער פאָטער זיינער רודפ׳ט חסידים, ער האט אויך געוואוסט, ווי ליעב דער פאָטער זיינער האט איהם, און דעריבער האט ער זיך לאַנג נישט געקענט ענטשליסען אָבצופאָהרען פון דער היים. זייענדיג זיך מצייר דאָס עגמת נפש, וואָס זיין פאָטער וועט דערפון האָבען.

אַ טאָג נאָך אַ טאג איז אַריבער. די תשוקה צו פאָהרען קיין לובלין איז אַלץ געוואָרען שטאַרקער און שטאַרקער, ביז ער האט איינמאָל, אין אַ בין השמשות צונויפגענומען זיין ביסעל זאַכען און אַוועק אויפן וועג קיין לובלין...

ווען דער לייפניקער רב האט זיך דערוואוסט פון דער „מעשה נורא״, וואָס דער זוהן זיינער האט אָבגעטהון, איז איהם געוואָרען זעהר טרויעריג אויפן האַרצען. דער גרויסער גאון האט זיך אין תחילת צוויינט ווי אַ קליין קינד און אויסגערופען: אויף מיר איז מקוים געוואָרען דער פסוק „הנני מקים רע מתוך ביתך״. ענדליך האט ער זיך בעהערשט, אויסגעטהון די שיך פון די פיס, זיך קריעה געריסען און געזעסען שבעה ר״ל נאָך זיין טייערען זוהן, נאָך זיין יהושע העשלען, וואָס איז נעבעך אַרויס לתרבות רעה...

זייט דאַמאָלס האָט פאַר דעם לייפּניקער רב מעהר נישט עגזיסטירט זיין זוהן ר׳ יהושע העשעל, פּונקט ווי ער וואָלט באמת אַוועק אויפן עולם האמת. אויך קיינער פון זיינע תּלמידים האָט נישט דערמאָהנט אין דער געגענ-וואַרט פון רב דעם נאָמען פון ר׳ יהושע העשלען. בלויז זיין הויז געזונד האָט מורא׳דיג געליטען פון דער מעשה און מען האָט אויסגעקוקט אויף אַ נס, וואָס זאָל צוריק שלום מאַכען צווישען פאָטער און זוהן

דערווייל איז ר׳ יהושע העשעל געזעסען אין לובּלין, ביים „חוזה״ און געאַרבּייט אין חסידות; דער רבּי האָט איהבּ שטאַרק מכבּד געווען, אַ סך מיט איהם פערבּראַכט אין לערנען און אויך צווישען חסידים, איז דער לייפּניקער רבס זוהן, וועלכער האָט געבּראַכט אַזאַ שווערען קרבּן פאַרן חסידות, געווען זעהר געעהרט און געאַכטעט.

צעהן יאָהר צייט האָט ר׳ יהושע העשעל פערבּראַכט אין לובּלין. אין שטעדטעל האָט מען שוין כמעט אינגאַנצען פערגעסען, אַז עס איז געווען אַ יהושע העשעל, אויך דער לייפּניקער רב האָט שוין נישט געדענקט מעהר, ווי ער וואָלט מעהר נישט עקזיסטירט אויף דער וועלט.

אין אַ געוויסען טאָג, רופט אַריין דער „חוזה״ ר׳ יהושע העשלען און ווייזט איהם אַ שווערען תּוספות. ר׳ יהושע העשעל פערטיפט זיך אין דעם תּוספות, בעמיהט זיך צו געפינען אַ תּירוץ אויף דער האַרבּע קשיא, אָבּער אומזיסט, אַ שווערער תּוספות, נישטאָ קיין תּירוץ — רופט ענדליך אויס ר׳ יהושע העשעל אַ רעזיגנירטער.

שמייכעלט דער רבּי פון לובּלין אַ ווײַלע און הויבּט אָן צו זאָגען אַ תּירוץ אויף דער קשיא. און דער תּירוץ איז דאָך טאַקע מני׳ בי׳, אַ גאונישען קנייטש און דער תּוספות איז פערענטפערט. ר׳ יהושע העשעל איז אויסער זיך פון התפּעלות, און זיין האַרץ איז פול מיט יראת הרוממות פאַר זיין גרויסען רבּין וועלכער איז אויך דער אמת׳ער גאון הדור.

און ווען ר׳ יהושע העשעל פרעהט זיך גענוג אָבּ מיטן תּירוץ, רופט זיך צו איהם אָן דער רבּי פון לובּלין:

— הער מיך אויס, העשעל, שוין צייט שלום צו מאַכען מיטן טאַטען. ווי לאַנג איז דער שיעור צו זיין ברוגז. צעהן יאָהר — גענוג. כּבוד אב איז דאָך אויך אַ מצוה? פאָהר זשע אַהיים, לחיים ולשלום און לאָמיר הערען בּשורות טובות.

ווערט ר׳ יהושע העשעל גאָר שטאַרק נתפּעל פון דער מעשה. ס׳טייטש, ווי אַזוי פאָהרט מען עס אַהיים קיין לייפּניק, אַז דער טאַטע איז נאָך איהם שבעה געזעסען, אויס געמעקט איהם לחלוטין פון זיין האַרץ, ווי אַזוי קען מען עס פּלוצלונג אַריינפאַלען צום טאַטען און אַ זאָג-טהון: טאַטע כ׳בין דאָ!

נאָר, אַז דער רבּי הייסט, פרעגט מען קיין קשיות נישט, נעהמט זיך ר׳ יהושע העשעל צונויף זיינע חפצים, געזעגענט זיך מיט זיינע גוטע פריינד און קעהרט זיך צוריק, נאָך צעהן יאָהר, אַהיים, קיין לייפּניק.

וואָכען לאַנג האָט געדויערט די נסיעה פון לובלין קיין לייפניק. און במשך פון דער דאָזיגער צייט, האָט זיך ר׳ יהושע העשעל געפיהלט זעהר נישט גוט. זיין מח האָט ביי איהם פיבערהאַפט געארבייט. ווי אַזוי וועט ער זיך פאָרשטעלען פאַר זיין פאָטער, וועלכער האָט איהם פערלייקענט פאַר אַ זוהן.
אָבער דער באַפעהל פון רבין פון לובלין האָט גובר געווען זיינע חששות, ביז ער איז ענדליך אָנגעקומען קיין לייפניק און איז אַריין אין בית מדרש, וואו דער פאָטער זיינער איז געזעסעןביים שיעור אַרומגערינגעלט פון זיין גרויסע ישיבה.

במשך דער אָבגעלאָפענער צייט, איז ר׳ יהושע העשעל נאַטירליך פערענדערט געוואָרען אין זיין אויסזעהן, ער האָט בעקומען אַ לאַנגער באָרד, געטראָגען אַ רבנישען היט אַזוי, אַז אַריינקומענדיג אין בית מדרש אריין, האָט איהם קיינער נישט דערקענט.

ר׳ יהושע העשעל געהט צו נעהנטער צו זיין פאָטער, הערט זיך איין, ביי וועלכען ענין מען האַלט און צו זיין גרויסער שפּיינונג זעהט ער, אַז מען האַלט גאָר ביי דעם ענין וועגען וועלכען דער רבי האָט געפיהרט מיט איהם אַ שמועס, איידער ער האָט איהם בעפוילען צוריקצוקעהרען צו זיין פאָטער.

פלוצלינג נעהמט מען לערנען דעם זעלבען שוועהרען תוספות. ר׳ יהושע העשעל ווערט נבהל ונשתומם. אָט דאָס הייסט רוח־הקודש — טראַכט ער זיך און נעהמט וואַרטען מיט אונגעדולד אויף דעם וואָס וועט ווייטער פאָרקומען.

און אָט פרעגט עמיצער פון די תלמידים די אייגענע קשיא, וואָס דער רבי פון לובלין האָט איהם געפרעגט. די קשיא מאַכט אַ שטאַרקען רושם אין דער ישיבה, דער ראש ישיבה שטרענגט זיך אָן, קנייטשט דעם שטערן, אָבער די קשיא איז פעלזען־פעסט, נישטאָ אויף איהר קיין תירוץ.

די צייט ציהט זיך ווי פעך. אָט איז שוין אַ האַלבע שעה, אַ גאַנצע שעה. דער לייפניקער רב איז שוין פערמאַטערט. טראָפּענס שווייס פליסען פון זיין שטערען אָבער קיין תירוץ איז נאָך אַלץ נישטאָ. ענדליך מאַכט זיך ר׳ יהושע העשעל קוראַזש ער פערשטעהט שוין וואָס דער רבי זיינער איז אויסען בעוועזען, געהט ער צו צו זיין פאָטער און רופט אויס:

— לייפניקער רב איך ווייס אַ תירוץ! און איידער וואָס ווען זאָגט ער אָב דעם תירוץ און נעהמט זיך אָפּשטעהן.

דער רושם איז אַן איבערגעוועהנליכער. דער רב שפּרינגט אויף פון זיין אָרט, כאַפּט אָן די הענד פון פרעמדען יונגערמאַן און ווייסט נישט וואָס צו טהון מיט איהם פאַר התפעלות. ענדליך רופט ער אויס צו איהם, ווי נישט מיט זיין קול,

— ווער זענט איהר עס, יונגערמאַן פונוואַנען זענט איהר?

— איך בין דיין זוהן, יהושע העשעל! דאָס האָט מיך דער רבי פון לובלין געשיקט צו דיר מיט דעם דאָזיגען תירוץ אויף תוספות קשיא.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז פאָטער און זוהן האָבען צוריק שלום

געמאַכט, און דער לייפּניקער רב האָט אָנגעהויבּן דרך ארץ בּעקומען פאַר חסידים, פאַר חסידישע גוטע יודען און בּעזונדערס פאַר אזא גאון ווי עס איז געוועזן דער רבּי פון לובּלין.

— פרעגט איהר — האָט דער דערצעהלער פערענדיגט די מעשה — צי מען קען אין לובּלין לערנען? האָט נישט קיין עגמת נפש, טאַרניגראָדער, אַז איהר ווילט לערנען איז לערנען. אַלץ קענט איהר דערגרייכען אין לובּלין, און אַז דער רבּי האָט געזאָגט, אַז ער וועט וויסען אַ תירוץ אויף זיין קשיא, וועט ער מסתמא וויסען, און זייט נישט פאַרזאָרגט ר׳ יוד איהר וועט נאָך פון אייער קליינעם האָבּען אַ סך נחת.

ו.

חיים׳ל - א מקורב ביים „חוזה".

די האַרבּע קשיא, וואָס דער „חוזה" האָט געשטעלט דעם קליינעם טאַר־ניגראָדער עלוי, האָט נישט אויפגעהערט צו אינטערעסירען די ברייטע לומדישע וועלט אין לובּלין. אָבּער קיינער האָט קיין געגוגענדען תירוץ אויף דער קשיא נישט געקענט געבּען. אין דאָס איז געוועזן אַ פּלא. ס׳טייטש אַזוי פיעל מאָל געלערנט דעם דאָזיגען ענין, און עס איז געוועזן גלאַט און מיטאַמאָל: אַ קשיא, וועלכער מען קען פון אָרט נישט ריהרען! — איז עס טאַקי געוועזן אַ פּלא, אַ חידה סתומה...

אָבּער איינער איז געוועזן, וואָס האָט נישט געזוכט קיין פּלאים, נישט פערטראַכט זיך איבּער דער דאָזיגער רעטעניש נאָר געזוכט דעם תירוץ גופא — דאָס איז געוועזן חיים׳ל טאַרניגראָדער. שוין שעהנע עטליכע טעג ווי דער גאַנצער חוש זיינער איז אריינגעטהון אין דער קשיא. שווער געוועזן אין איהם דאָס מינדעסטע ביסעל עסען אריינצובּרענגען, קיין זאַך איז איהם נישט אָנגעגאַנגען — ער מוז דעם תירוץ געפונען, פון פריהמאָרגען בּיז שפּעט אין דער נאַכט איז ער אַלץ געזעסען איבּער דער ש״ס־גמרא, געאַרבּייט איבּערן מהרש״א, איבּער די פּלפּול־ספרים. טיילמאָל האָט זיין שאַרפער מח אויפגעבּליצט פון אַ שעהנעם געדאַנק, און טיילמאָל האָט זיך זיין שטערען געקניטשט בּיי אַ שווערע סברא, און אָט האָט זיך איהם שוין אַמאָל געדאַכט, אַז ער האָט דעם תירוץ געפונען, אַ גליקליכער איז ער אויפגעשפּרינגען פון אָרט, אָבּער זיין רייפער שכל האָט איהם דיקטירט נישט פריהצייטיג צו פרעהען זיך, נאָר נאָכאַמאָל נעמען נאָכטראַכטען, קריטיקירען און גוט אַנאַליזירען דעם תירוץ. און ווען ער האָט דאָס געטהון, האָט זיך איהם אַרויסגעוויזען, אַז ווידער איז עס נאָך

נישט דער ריכטיגער תּירוץ, ווידער האָט ער אַ טעות געהאַט און קשיא בלייבט ווייטער קשיא...

די גאַנצע צייט האָט ר׳ לייבוש מיט גרויס שפּאַנונג פּערפאָלגט די אָנגעשטרענגטע אַרבייט פון זיין קליינעם זוהן צו געפונען דעם תּירוץ אויף דער קשיא. אָבער ווען עס זענען אַריבער איינינע טעג און ער האָט דעם תּירוץ נאָך אַלץ נישט געפונען, און דערצו האָט דער קליינער אָנגעהויבען דערפון ליידען, בעקומען אַ שלעכטען אויסזעהען, נישט קענען שלאָפען ביינאַכט, האָט דער גוטער טאַטע אָנגעהויבען איינטענה׳ן מיט חיימלען, אַז ער זאָל זיך שוין מעהר נישט מאַטערען מיטן אויסגעפונען דעם תּירוץ. סוף כּל סוף איז ער דאָך נאָך אַ גאַנץ יונג קינד, טאָ וואָס איז דער רעש? — וואָלסט מיך כ׳לעבען געפאָלגט, זוהנעשי, וואָלסטו אַריינגעגאַנגען צום רבּין און איהם געזאָגט: רבּי! איך ווייס נישט קיין תּירוץ, אַדרבּה, איך וויל פון אייך אַ תּירוץ הערען.

אָבער חיימל האָט דערפון אָפּילו הערען נישט געוואָלט. ס׳טייטש, דער רבּי זאָל לעבען זאָגט בּפירוש, אַז איך וועל דעם תּירוץ אַליין וויסען, וועל איך קומען צוגעהן און זאָגען, אַז איך ווייס נישט! — האָט דער קליינער אָבגעענטפערט — דעם רבּינס וואָרט איז דאָך נישט גלאַט געוועדט. אַז ער האָט געזאָגט, אַז איך וועל דעם תּירוץ וויסען, וועל איך אי״ה, איהם וויסען, נישטאָ וואָס צו קלערען. טאָ צו וואָס אַליין זיך לעגען איבערן בּענקעלז...

די דאָזיגע קלוגע רייד פון שפּעטערן וועלטס־גאון האָט שוין אָפּילו דער גוטער פאָטער נישט געקענט איבערשפּאַרען. זיין האַרץ איז בּלויז געוואַקסען פון נחת און זיינע ליפּען האָבען געשעפּטשעט אַ דאַנק און אַ לויב צום בּורא פאַר דער טייערער מתּנה, וואָס ער האָט איהם געגעבען.

און ווידער זענען אַוועק עטליכע טעג. ר׳ לייבוש האָט זיך שוין אָנגעהויבען גרייטען צו דער נסיעה אַהיים. אַרומגעדרעהט זיך עטליכע שעה אין טאָג אויפן מאַרק, געקלערט אַהיימצוקויפען אַביסעל סחורה אין זיין קרעמעל אַריין, געזעסען אַ פּאָר שעה אין בּית מדרש, געשמועסט חסידות, געהערט וואונדערליכע מעשיות און שטוינענדע פאַקטען. בּיסלעכווייז האָט ער זיך אָנגעהויבען צוגעוועהנען צום חסידישען דרך, דאָס התנהגות פון די חסידים, זייער דאַווענען און לערנען, איז בּיי איהם שוין נישט אויסגעקומען אַזוי פרעמד, פערקעהרט, ער אַליין האָט שוין טיילמאָל אויך געפיהלט דערין אַ טעם, און עס האָט זיך איהם אָנגעהויבען דוכטען, אַז אַנדערש קען שוין בּאמת נישט זיין...

ר׳ לייבוש טאַרניגראָדער, דער ערשטער מתנגד אין שטעדטעל, האָט זיך אָנגעהויבען שניידען אויף אַ חסיד...

אין אַ געוויסען טאָג נאָכן אָנבּייסען, זיצט זיך אַזוי חיים׳ל אין בּית מדרש אויף זיין אָרט בּיים בּרעג פון אַ לאַנגען טיש, און פערטיפט זיך אין דעם ענין שוין צום טויזענדסטען מאָל, אַרבּייטענדיג אַלץ כּדי אויסצוגעפינען דעם תּירוץ, ווערט איהם פלוצלונג ליכטיג אין די אויגען, עפּעס אַ סברה איז איהם בּעקומען אויפן געדאַנק. אַ שפּאָגעל־נייע סברה, העגען וועלכער ער האָט

ביז איצט אַבסאָלוט נישט געטראַכט, און, לויט אַט דער סברה איז דער תירוץ פון אויבען־אויף, ממש מיט דער האַנד צו דערלאַנגען...

בלייב אַזוי זיצען דער קליינער ווי אַ פערגליווערטער, זיינע בעקעלעך רויטלען זיך און אַליין פיהלט ער, ווי עס ווערט איהם קאַלט און וואַרים. הויבט ער אויף די אויגעלעך און קוקט זיך ארום — קיינער בעמערקט איהם נישט. קיינער פיהלט נישט זיין חדוה זיין אינערליכע שמחה. ס'טייטש ער האָט דאָך געפונען דעם תירוץ אויפן רבי'נס קשיא!...

דאָס מאָל פרובט ער זיך שוין ניט איבערלעגען, נאָכקאָנטראָלירען, נאָכדענקען צי דער תירוץ איז אַ ריכטיגער. דאָס מאָל ווייסט ער שוין אויף געוויס, אַז ער האָט נישט געגרייזט. קלערט נישט קיין סך דער קליינער עלוי, פערמאַכט האַסטיג די גמרא און לויפט אַ פעריאַכמעטער אין דער וואוינונג פון „חוזה" כדי פאַר'ן רבין צו זאָגען דעם תירוץ.

מיט קוראַזש שטופט ער זיך אַדורך דורך אַלעמען. מען קען איהם דאָך שוין, דאָס איז דאָך דער קליינער עלוי מיט וועלכען דער רבי האָט פערבראַכט אין לערנען, האָט מען טאַקי אביסעל דרך ארץ פאַר איהם, בעקומט ער זיך לייכט אַריין אין רבי'נס חדר, און רופט אויס ווי נישט מיט זיין קול:

— רבי, איך האָב געפונען, געפונען דעם תירוץ!...

שמייכעלט דער רבי, און ענטפערט:

— מיר ווייסען חיימל, מיר ווייסען, וועסט אי"ה קענען לערנען.

אָבער כדי דעם קליינעם צופרידענצושטעלען פאַר די שווערע טעג פון האַרעוואַניע, פון קאָפּ־ברעכעניש, הייסט איהם דער רבי זאָגען דעם תירוץ.

און חיימל זאָגט דעם תירוץ, מיט אַלע זיינע אברים זאָגט ער, מיטן גאַנצען חיות. אַלץ אין איהם זאָגט דעם תירוץ אויפן חוזה'ס קשיא...

דער רבי גלעט איהם מיט זיין ווייכער האַנד איבערן בעקעל, שמייכעלט צו איהם ליבליך, פאַטערליך און דער קליינער פיהלט זיך באמת גליקליך...

באַלד ווערט איבערן בית מדרש בעוואוסט, אַז דער טאַרניגראַדער עלוי האָט דעם תירוץ געטראָפען, און אַז דער רבי האָט זיך מיט איהם שטאַרק געפרעהט. עמיצער לויפט אַרויס אין שטאָדט אַריין אויפזוכען דעם גליקליכען פאָטער. ר' לייבוש קומט צו לויפען, פאַלט צו צו זיין זוהן, קושט איהם און האַלזט איהם, וויינט ממש פאַר שמחה.

זייטן דאָזיגען טאָג איז דער קליינער חיימל געוואָרען אַ יוצא ונכנס ביים רבין, אַ גאַנצער מקורב... צוגעקוקט זיך צו זיין התנהגות, צוגעהערט זיך מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט צו די דברי תורה, וואָס מען האָט פון רבין נאָכדערצעהלט און... געלערענט חסידות ביים חוזה...

אויך דער רבי גופא האָט גאַנץ אָפט מיט איהם פערבראַכט אין פערשידענע ענינים, און דאָס איז שוין פאַר קיינעם נישט געווען קיין פלא. אדרבא מען האָט אָנגעהויבען פאַר איהם דרך־ארץ האָבען, ווייל מען האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז דער קליינער שניידט זיך אַלס מנהיג ישראל.

וועגן דער דאָזיגער התקרבות, פון וועלכער ער דאָס געגאַסען ווייענדיג ביים חוזה, פלעגט דער צאַנזער רב זכרונו לברכה דערצעהלען זעהר פיעל. מיר וועלען בלויז איבערגעבען אַ כאַראַקטעריסטישען פרט, וואָס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש, פאַר דער בעציהונג פון צדיק הדור צום 10-יעהריגען חיימל:

— איינמאָל בין איך געווען אין חדר פון חוזה, דערצעהלט דער צאַנזער, און צוגעקוקט זיך ווי דער רבי איז עוסק בחסידות. דאָס חדר איז פיעל געווען כמפה אל פה. יעדער איז צוגעגאַנגען מיט זיינע בקשות, מיט זיינע חפצות און דער רבי האט אויסגעהערט, אָפּגעענטפערט, עצות גגעגעבען, אָנגעוויזען און אַזוי כסדר.

פלוצלונג האָט ער אַ רוף געטהון: אַלע זאָלען שוין אַרויס פון שטוב!

כהרף עין האָט זיך דער עולם אָנגעהויבען ארויסצושאַרען און באַלד איז די שטוב ליידיג געוואָרען.

איך אָבער, אַ קליינער יונגעל, האָב שטאַרק געגלוסט צו זעהן, וואָס דער רבי געהט דאָ טהון, האָב איך מיך בעהאַלטען אין אַ ווינקעלע און געבליבען אין חדר...

האָב איך געזעהן, ווי דער רבי הויבט אָן צו געהן איבערן חדר אַראָב און אַרויף, הין און צוריק, מיט גרויס דבקות, רעדענדיג צו זיך אַזעלכע אוני פערשטענדליכע ווערטער. איך בין שיעור נישט געשטאָרבען פאַר פחד און אַלע אברים האָבען זיך אין מיר געוואָרפען.

און אָט האָט ער מיך בעמערקט, דער הייליגער חוזה, מאָמענטאַל האָט ער זיך אָבגעשטעלט. רוהיג געוואָרען, און מיט אַ שמייכעל אויף זיין הייליגער צורה, האט ער מיך פאָטערליך צוגערופען צו זיך.

און ווען איך בין מיט וואַקעלדיגע טריט צוגעגאַנגען האָט ער מיר געזאָגט:

— ווייסטו חיימל, פאַרוואָס איך האָב אַלע געהייסען אַרויסגעהן, איך וועל עס דיר זאָגען.

ווען מיר האָבען געהאַט דאָס בית המקדש, האָבען מיר דאָך אויך געהאַט אַנ׳„אורים ותומים״, אויף וועלכען עס האָט געלויכטען דער הייליגער שם המפורש און אַז יודען האָבען געהאַט אַ מבוקש האָט מען געפרעגט ביים „אורים ותומים״ אַלץ וואָס מען האָט בעדאַרפען פרעגען. און פון דאָרט האָט מען אַ תשובה בעקומען. היינט, בעונותינו הרבים, ווען מיר האָבען דאָס נישט, קען מען אין דער הייליגער תורה אַלץ געפונען, ווייל פון יעדען אות פון דער תורה לייכט אַראָב דער הייליגער שם, פונקט ווי פון די „אורים ותומים״.

אַזוי איז עס מיט אונז. יודען קומען צו אונז. גיסען אויס זייערע הערצער בעטען עצות און ישועות. לייכט דער הייליגער שם פאַר אונזערע אויגען, ווייסען מיר צו געבען אַנ׳עצה אַ יודען, הערט אָבער אויף דער שם צו לייכטען פאַר אונז, קענען מיר מעהר קיין עצות נישט געבען, סיידען מען לערנט עפּעס אין דער הייליגער תורה, ווייל, קוקט מען נאָר אַריין אין דער תורה, דערזעהט

מען דאָך ווידער די הייליגע שמות און עס הויבט אָן ווידער לייכטען פאַר אונזערע אויגען.

און איצטער — האָט דער רבי פון לובלין פערענדיגט, ווען דער עולם איז מיט אונז געווען, האָבען מיר פּלוצלונג דערפיהלט, אַז עס ווערט אונז טונקעל פאַר די אויגען, האָבען מיר געהייסען דעם עולם אַרויסגעהן, ווייל מיר האָבען פערשטאַנען, אַז מיר דאַרפען עפּעס לערנען כדי צוריק צו בעקומען דאָס הייליגע אור וואָס איז בעהאַלטען אין דער הייליגער תורה...

ג.

דער שידוך.

אהיימקומענדיג פון לובלין, האָט דער שפּעטערדיגער צאַנזער רב זכרונו לברכה, זיך גענומען לערנען מיט מעהר חשק און ברען. די ברכה פון „חוזה" אַז ער וועט קענען לערנען, האָט איהם אַריינגעגעבען גרויס תשוקה צו לימוד התורה, צו התמדה. שטענדיק האָט פאַר זיינע אויגען געשוועבט די הייליגע צורה פון גרויסען צדיק און זיין ברכה, וואָס איז ביי איהם טייערער געווען ווי אַלץ אין דער וועלט.

אין שטעדטעל האָט מען געשמועסט אַז נישט נאָר חיימל, נאָר אויך זיין פאָטער, דער שאַרפער מתנגד ר׳ לייבוש, האָט צוריקגעקעהרט פון לובלין אַלס חסיד, אָבער די פערביסענע מתנגדים האָבען דעריין נישט געקענט בשום אופן גלויבען. ס׳טייטש, דער קליינער לערנט דאָך מיט אַזוי פיעל התמדה, מיט אַזאַ ברען, גאָר נישט מעשה חסיד און אויך ר׳ לייבוש היט אָב געטריי זיינע טעגליכע שיעורים ווי פריהער, שמועסט גערען מיט די שטעדטעלשע לומדים אין לער־נען, אַ זאַך וואָס מען קען אויף אַ חסיד בשום אופן נישט אויסטראַכטען. איז עס נאָר אַנ׳אומזיניגע פּלאַפּעריי און ווייטער גאָרנישט. נישט ר׳ לייבוש און זיין יונגער עלוי האָבען זיך „הלילה" נישט אָנגעשטעקט מיט דעם נייעם דרך, וואָס איז זיך לײדער אַלץ מעהר נתפשט.

אָבער דאָס איז נישט ריכטיג געווען, חיימל האָט קיין סך צייט נישט פערוועדעט אויף חסידות, ווייל אַזוי האָט איהם דער רבי אָנגעזאָגט, אַז דער עיקר זאָל ער זיצען און לערנען. אָבער גאַנץ אָפט אין אַ שפּעטער משמור־נאַכט, ווען דאָס בית מדרש וואו ער האָט געלערנט איז געווען האַלב ליידיג, פלעגט ער פּלוצלינג אויפשפּרינגען פון אָרט, ווי עס וואָלט איהם עמיצער אַ ביס געטהון, לייגען „אַנ׳ערוב" איבער דער גמרא און נעהמען האַסטיג שפּרייזען איבערן בית מדרש, פערטיפען זיך אין אַ חסידישען ענין אָדער אַ חסידישע תורה מיט אַזאַ התלהבות, דערביי האָט זיין פנים אַזוי געפלאַמט, אַז ווער עס

האָט עס בייגעוואוינט איז ממש אַרויס פון די כּלים און אויסטערליש נתפּעל געוואָרען, ווי אַזוי אַזאַ יונג קינד זאָל זיך שוין קענען אַזוי מעמיק זיין אין אַזעלכע הויכע ענינים, וואָס זענען אַפּילו פאַר לומדים מופלגים אויך נישט צוטריטליך.

אויך ר' לייבוש האָט זיך ביסלעכווייז אַנגעהויבען פיהרען ווי אַ חסיד שאַפּענדיג אין שטעדטיל אַנ'ענגען קרייז פון חסידישע יונגעלייט, מיט וועלכע מען האָט זיך סוף כּל סוף אייגעלעבט, ווי אומעטום ווי אין אַלע שטעדט און שטעדטלעך פון פוילען דער מדינה.

עטליכע יאָהר זענען אַריבער. חיימלס גדלות אין לערנען איז מיט יעדען טאָג געוואַקסען. אויף ווייט און ברייט האָט מען שוין געהאוסט וועגען דעם יונגען טאַרניגראָדער עלוי און זיין נאָמען איז בעקאַנט געוואָרען אין אַלע יודישע קרייזען און שטענדיג און אומעטום האָט מען דערמאָהנט זיין נאָמען מיט גרויס עהרפוכט, האַלטענדיג, אַז אַ גרויסער שטערען וועט אויפגעהן פון טאַרניגראָד און וועט פערלייכטען דער יודישער וועלט.

איבערהויפּט איז מען אין יענע מקומות איבערראַשט געוואָרען פון דעם פּלפּול וואָס דער קליינער חיימל האָט געזאָגט צו זיין בר-מצוה. עטליכע שעה צייט האָט געדויערט דער פּלפּול, דערביי האָט ער אַרויסגעוויזען אַזאַ גרויסע מאָס בקיאות און חריפות, אָנוואָרפענדיג גמרות און סברות און ברירות אָהן אַ שיעור. אין תחילת האָבען די גרויסע שטעדטעלשע לומדים נאָך געקענט פערפאָלגען זיין רעיון, געפּרובט אויך איהם אָבוועדען מיט קשיות, אָבער דערנאָך האָבען זיי שוין אָנגעהויבען פערלירען דעם פאָדעם פון דעם ענין, און חיימל איז פערבליבען ווי אַ גרויסער מלחמה מאַן אַלס דער איינציגער זיגער אויפן שלאַכט-פעלד.

פון דעם דאָזיגען פּלפּול האָט מען אַ צייט לאַנג גערעדט מיט גרויס התפּעלות און דער נאָמען פון טאַרניגראָדער עלוי האָט זיך געטראָגען אויף אַלעמענס ליפּען מיט גרויס ליבשאַפט, און פערעהרוגג.

איצטער איז שוין געקומען די צייט פאַר די שדכנים אויסצוגעפונען פאַרן צוקונפטיגען גדול אַ רעכטען זיווג אין ר' לייבוש'ענס שטוב האָט זיך שטאַרק אָנגעהויבען טומלען פון די לאַנד-שדכנים, און פון סתם אַזוי יודען, וואָס האָלטען וועלען אַזאַ תכשיט בעקומען פאַר אַנ'איידעם. אָבער ר' לייבוש האָט זיך בכּלל נישט געאיילט. זיין חיימל איז דאָך גאָר יינג, וואָסזשע האָט ער זיך צו איילען, וועט ער טאַקי צוואַרטען אַ ביסעל ביז עס וועט אונטערקומען אַ שידוך, וואָס וועט זיין שעהן פאַר ג-ט און פאַר לייט — אַזוי האָט זיך געטראַכט דער גליקליכער פאָטער.

מיר האָבען שוין דערצעהלט אין איינעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען וועגען דער גדלות פון לייפּניקער רב און מעהרישען רב-הכּולל רבי ברוך תאומים פרענקעל ז"ל, דער מחבר פון בעריהמטן ספר „ברוך טעם" און פון

זיין זוהן ר׳ יהושע העשעל, שפעטערדיגער קאמארנער רב. מיר ווילען נאר צוגעבען, אז נאכן שלום מאכען צווישען פאטער און זוהן, האט ר׳ יהושע העשעל זיך גענומען צום מסחר, בערייזענדיג פערשידענע שטעדט און שטעדטלעך צוליב זיינע מסחרים.

אין א געוויסען טאג איז ר׳ יהושע העשעל אנגעקומען קיין טארניגראד. ר׳ לייבוש, דערהערענדיג, אז אין שטאדט איז אנגעקומען אזא גרויסער אורח, פון וועלכען ער האט אזוי פיעל געהערט, איז גלייך געלאפען איהם אויפזוכען און איינגעלאדען צו איהם אין שטוב אלס זיין גאסט.

אויך ר׳ יהושע העשעל האט שוין געהערט וועגען דעם יונגען טארניגראדער עלוי, און דעריבער האט ער זיך שטארק דערפרעהט מיט דער איינלאדונג פון זיין פאטער, כדי צו האבען די מעגליכקייט צו זעהן און צו הערען דעם עלוי, און צו שמועסען מיט איהם אין לערנען.

אהיים קומענדיג אויף אנבייסען האט חיימל געפונען אין זיין פאטערס הויז דעם גרויסען גאסט, וועלכען זיין פאטער האט פאר איהם פארגעשטעלט. חיימל איז אויך שטארק צופרידען געווען מיטן גאסט און אויסגעפרעגט זיך פערשידענע פרטים פון דער מעשה וואס מען האט דערצעהלט וועגען איהם אין לובלין.

אזוי שמועסענדיג איז מען איבערגעגאנגען צו א תורה-שמועס. דער גרויסער למדן און חריף, ר׳ יהושע העשעל האט אריינגעצויגען דעם קליינעם עלוי אין א טיפען פלפול, וועלכער האט שפעטער לאנג אנגעהאלטען. ביידע האבען געקעמפט ווי די לייבען, אבער נאכמעהר איז נתפעל געווארען ר׳ יהושע העשעל, ער איז ממש נבהל ונשתומם געווארען, ער וואלט עס באין אופן נישט געגלויבט, אז אזא יונג בחור׳ל זאל זיין אזא גרויסער למדן. ר׳ יהושע העשעל איז זיכער געווען אז פון דעם קליינעם וועט אויסוואקסען א גאון פון א וועלט-פערנעהם אין כהרף עין איז איהם איינגעפאלען א געדאנק, אז דער דאזיגער יונגער עלוי וואלט געווען א פאסיגער חתן פאר זיין געראטענער שוועסטער רחל׳ע, די טאכטער פון „ברוך טעם“.

נישט טראכטענדיג קיין סך, האט ר׳ יהושע העשעל תיכף אנגעשריבען א בריף צו זיין פאטער, דעם ליפניקער רב, און דערצעהלט איהם וועגען דעם מערקווירדיגען עלוי, וואס ער האט געפונען אין טארניגראד. דערביי האט ר׳ יהושע העשעל גאר נישט געהאט קיין ווערטער פון התפעלות פארן דאזיגען עלוי. ער גלויבט — האט ר׳ יהושע העשעל געשריבען אין זיין בריף — אז דער דאזיגער קליינער וועט אמאל שטעלען אין שאטען אלע לומדים פון זיין צייט, פונקט ווי דער ווילנער גאון ז״ל האט געשטעלט אין שאטען אלע לומדים פון זיין דור.

דעריבער האלט ער, אז דער פאטער זאל נישט אדורכלאזען דאס גליקליכע געלעגענהייט, וועלכעס ער בעטראכט אלס השגחה זאך און תיכף ומיד

זיך משדך זיין מיט'ן דאָזיגען יונגען גאון, אלס חתן פון זיין יונגער אין בערדיטשעווער שוועסטער.

דערהאַלטענדיג דעם בריף פון זיין זוהן האָט דער ליפּניקער רב נישט לאַנג געטראַכט און תיכף צוריק געענטפערט אַ בריף צוזאַמען מיט אַ כח הרשאה, צו שליסען דעם שידוך אויב עס וועט זיך נאָר לאָזען. דער לייפּניקער רב האָט שטאַרק געהאַלטען פון זיין זוהן און ער האָט געוואוסט אַז ווען ער איז נתפעל געוואָרען פאַרן גדלות פון דעם יונגען עלוי, מסתמא איז ער טאַקי אַן'אויסער-געוועהנליכער ערשיינונג און ווי לאָזט מען עס אדורך אַזאַ שידוך?

ר' יהושע העשעל דערהאַלטענדיג דעם בריף פון זיין פאָטער איז געוועזען מלא שמחה, און תיכף האָט ער אויפגעזוכט דעם פאָטער פון עלוי, אונזער רבי לייבוש'ן און איהם פאָרגעשלאָגען דעם שידוך.

שווער צו שילדערן די שמחה פון ר' לייבושן און פון זיין פרוי, הערענדיג, אַז דער לייפּניקער רב, דער גאון הדור וויל זיך מיט זייער חיימל משדך זיין. פון אַזאַ שידוך האָבען זיי אפילו נישט געחלומ'ט. אַ קליינינקייט, דער רב המדינה אין מעהרען. און זייער חיימל וועט טאַקי זיין דער איידעם פון דאָזיגען לאַנד-רב. עפּעס איז עס צופיעל אפילו פאַר דער גליקליכער טאַטע-מאַמע פון אַזאַ געראָטען קינד.

ס'איז איבריג צו זאָגען, אַז חיימלס עלטערען וואָלטען קיין איין מינוט נישט געקלערט און תיכף תנאים געשריבען. ר' יהושע העשעל האט דאָך צוזאַמען מיטן בריעף פון זיין פאָטער אויך בעקומען אַ כח הרשאה דעם שידוך צו שליסען, טאָ וואָס איז דער קלער, אַז ביידע צדדים זענען מסכים — איז אָבער פאַר די גליקליכע עלטערען די שמחה נישט קיין שלימות'דיגע. עפּעס שטעהן זיי שוין גאַנץ וויט אין אַ שידוך, צו וועלכען זיי האָבען שוין געהאַט מסכים געווען, עס האָט שוין אפילו געהאַלטען ביי תנאים שרייבען, נאָר לעצטענס האָט זיך עפּעס דאָרט ביים מחותן אנגעהויבען אַ וואַקלעניש, איז דאָך דער חתן פיזיש נישט אין גאַנצען געראָטען און דעריבער האָט ער נישט געקענט גומר זיין דעם ענין, איבערלאָזענדיג איהם אַזוי הענגען אין דער לופט.

ר' לייבוש קען זיך פּשוט נישט קיין עצה טהון, זאָל ער באַלד מסכים זיין אויפן שידוך מיט'ן לייפּניקער רב און לאָזען יענעם מחותן אין אַ זייט, איז דאָך עפּעס נישט גלייך. ווי זאָגט די וועלט: מיט קיין שידוך שפּיעלט מען זיך נישט. זאָל ער נישט מסכים זיין וואו קען מען דאָס? אַ קליינינקייט — דער לייפּניקער רב!

בעשליסט ר' לייבוש צו האַנדלען פאָרזיכטיג, און ער ערקלערט ר' יהושע העשלען, אַז ער איז אַזוי איבערראַשט פון דעם שידוך-פאָרשלאַג, אַז ער קען פּשוט נישט איצט, אין אַ מאָמענט פון איבערראַשונג מסכים זיין צו דעם שידוך. ער מוז מוחל זיין צוואַרטען צוויי וואָכען צייט און ערשט דאַמאָלט וועט ער איהם געבען אַן'ענטגילטיגע תשובה.

דער דאָזיגער ענטפער פון ר׳ לייבושן האָט ר׳ יהושע העשלען אפילו גאַנץ שטאַרק פערוואונדערט, וואָס איז נאָך דאָ צו קלערען ביי אַזא שידוך ווי מיטן לייפניקער רב, און ווער ווייסט נאָך אַזוי די מעלות פון זיין גראָסטער שוועסטער ווי ער, — אָבער פערפאַלען, צווי וואָכען איז צווי וואָכען, מסתמא האָט דאָך ר׳ לייבוש אַ כוונה דערביי. בעשליסט ר׳ יהושע העשל אַז אַוועק-פאָהרען פון דאַנען וועט ער שוין נישט, ער וועט צוואַרטען. אָהן אַנ׳ענט-גילטיגע תשובה קען ער פון טאַרניגראָד נישט אַוועקפאָהרען.

און אין דעם זעלבען טאָג שרייבט אָן ר׳ לייבוש אַ שאַרפען בריעף צו יענעם מחותן, אין וועלכען ער דרוקט אויס זיין הקפדה אויפן פערשלעפען דעם ענין און צום סוף שטרייכט אונטער ר׳ לייבוש, אַז באם ער וועט נישט געבען קיין קלאָרע תשובה ביז אַ טערמין פון צווי וואָכען וועט ער טהון אַנ׳אַנדערען שידוך.

דעם דאָזיגען בריעף האָט ר׳ לייבוש אַוועקגעשיקט צו יענעם מחותן מיט אַ שליח-מיוחד, וועלכען ער האָט בעפוילען נישט צו לאָזען זיך אָבשלעפען מיט קיין תירוצים, ווייל איין שעה נאָכן געגעבענעם טערמין טהוט ער אַ צווייטען שידוך.

און כך הוא, עס איז אַדורך דער צוויי-וואָכידיגער טערמין. קיין תשובה איז פון יענעם מחותן נישט געקומען. דאַן האָט ר׳ לייבוש מיט גרויס שמחה ערקלערט, אַז ער איז מסכים צו דעם שידוך און נאָך היינט אין אָוועגד וועט מען תנאים שרייבען.

מיט גרויס שמחה זענען געפראַוועט געוואָרען די תנאים. חיימל האָט זיך דאַמאָלס גראָד בעזונדערס אויסגעצייכענט מיט זיין פלפול, מיט זיין סברה און ר׳ יהושע העשל איז געווען אַזוי גליקליך, ווי קיין גליקליכער וואָלט אויף דער וועלט בכלל נישט געווען.

אָבער ערשט צומאָרגענס אין דער פריה, נאָך די תנאים, איז געקומען דער שליח מיוחד צו לויפען אויף אַ רייט-פערד מיט אַ תשובה, אַז דער מחותן איז מסכים אויפן שידוך...

דערביי האָט ער דערצעהלט, אַז די גאַנצע צוויי וואָכען האָט ער זיך געהאַלטען אין איין וואַקלען, שוועבענדיג צווישען יאָ און ניין. אָבער ערשט נעכטען אין אָוועגד האָט איהם אָנגענומען אַ חשק צום שידוך ,אַז ער האָט כאָטש געוואָלט אַהערפליהען קיין טאַרניגראָד, האָט ער אָנגעשריבען די תשובה און אין מיטען דער נאַכט האָט ער מיך אויף אַ גוט רייט-פערד אַהער געשיקט, איך זאָל ברענגען די תשובה...

ערשט איצט האָט ר׳ לייבוש פערשטאַנען אַז עס איז אַלץ מן השמים, ער האָט אָנגענומען דעם פאַקט אַלס בעווייז, אַז עס איז אַ השגחה-זאַך, אַז אין הימעל האָט מען אָנגעצייכענט, אַז זיין חיימל דאַרף זיין דער איידעם פון לייפניקער רב...

און דער גליקליכער פֿאָטער האָט זיך פשוט צווײַנס פֿאַר שמחה, און זײַנע ליפּען האָבען געשעפּטשעט אַ שבח והודי׳ צום איבערשטען פֿאַר דעם גרויסען חסד וואָס ער האָט מיט איהם געטהון.

ז.

ר׳ חיים׳ל אין לייפּניק.

אין לייפּניק האָט די ידיעה וועגען דעם שידוך וואָס דער רב האָט געטהון אַזש פֿון ווייטען פּוילישען שטעדטעל טאַרניגראָד אַרויסגערופען אַנ׳-איינפּאַכען שטורם. די טאָכטער פֿון רב, די זעהר געראָטענע רחל׳ע איז געווען אין שטאָדט זעהר בעליעבט און אָנגעזעהן. אַלע צדקה-זאַכען האָט זי בעזאָרגט און בעזונדערס האָט זי געזאָרגט פֿאַר די גרויסע צאָהל ישיבה-לייט, וואָס זענען געקומען פֿון ווייט און ברייט צו לערנען ביים גרויסען לייפּניקער רב. רחל׳ע האָט אָנגעפֿיהרט מיט׳ן ספּעציעלען שטאָדטישען קאָמיטעט, וואָס איז בעשטאַנען פֿון די אָנגעזעהענסטע פֿרויען פֿון שטאָדט, וועגען בעזאָרגען די בחורים מיט עסען, שלאָפֿען, וועש און אַלע אַנדערע זאַכען. אַ חוץ דעם, איז די טאָכטער פֿון רב געווען בעקאַנט אַלס גרויסע מחוכמת, אַלס די געראָטענע טאָכטער פֿון איהר גרויסען פֿאָטער און מ׳האָט דעריבער געגלויבט, אַז דער רב וועט זיך אויסוועהלען אַלס איידעם איינעם פֿון זיינע בעסטע בחורים, אָדער לפּחות אַ זוהן פֿון אַ בעריהמטען רב, און דאָ געהט גאָר דער רב און איז זיך משדך מיט אַ יונג בחור׳ל פֿון אַ ווייט פּויליש שטעדטעל, אַ זוהן פֿון אַ פּשוט׳ען בעל-הבית!

נאָכמעהר האָט אַרויסגערופֿען פֿערוואונדערונג דער פֿאַקט, וואָס דער שידוך איז געשלאָסען געוואָרען אָהן דער אָנוועזענהייט פֿון רב. נישט ער קען איהם, נישט ער האָט איהם ווען עס איז געזעהן, אַפּילו נישט דורכגעשריבען זיך מיט איהם אין לערנען, ווי דער שטייגער איז, בלויז אויף די פּאָר ווערטער פֿון זיין זוהן ר׳ יהושע העשעל, וועלכער האָט פֿאַר איהם מפליא געווען דעם בחור, האָט ער געשריבען אַ כח הרשאה און האָט בעקומען פֿון טאַרניגראָד אַ תשובה — מזל-טוב. רחל׳ע איז מיט מזל אַ כלה געוואָרען...

עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט וואָס נאָכ׳ן דערהאַלטען די דאָזיגע תשובה, איז דער רב ארומגעגאַנגען אַביסעל פֿערקלערט. איז דאָך דער ענין שידוך נישט קיין קלייניגקייט, וואָס מען זאָל זיך פֿערלאָזען אויף אַ צווייטענס מבינות. אמת, זיין יהושע העשעל איז אַ בר-סמכא, אָבער פֿאָרט איז דאָך אַ טאַטע מחויב זיך מעהר צו פֿעראינטערעסירען מיט אַזאַ שטייגער זאַך און אַוודאי נישט אײַלען זיך, ווי ער האָט עס געמאַכט מני׳ וביה. קודם-

כל – האָט זיך דער רב געטראַכט, – האָב איך בעדאַרפֿען אַראָבשיקען אַ צוויי גוטע בחורים וואָס זאָלען אַ שמועס טהון מיט'ן חתן – אמת, טאַרניגראָד איז ווייט, ער איז נישט בכח אונטערצונעהמען אַזאַ ווייטע נסיעה און ביטול תּורה דרבים, פון אַ גאַנצע ישיבה, איז אויך נישט קיין קליינגקייט – אָבער דאָס איז קיין שום תירוץ נישט. אַ קינד, ווי עס איז זיין רחל'ע, האָט זיך נאָך פערדינט, אַז דער טאַטע איהרער זאָל זיך פאַר איהר אַביסעל מבטל זיין, זי האָט עס זיך, אָהן שום ספק, פערדינט.

ענדליך האָט זיך דער רב ענטשלאָסען, אַז כאָטש דער ענין איז דאָך שוין אַנ'אָבגעטהוענע זאַך, דאָך וואָלט נישט געשאַדט זיך אַ ביסעל נעהנטער צו בעקענען מיטן חתן. אפילו ווען זיין זוהן יהושע העשעל איז אינגאַנצען נערעכט, אַז דער חתן זאָל זיין ממש אַ חד-בדרא, שאַדט אויך נישט צו בע-קענען זיך מיט איהם, כדי צו בערוהיגען די ספקות, וואָס דרוועקען זיך אין האַרצען.

היות אָבער ווי פאַרן רב גופא האָט נישט געפּאַסט צו פאָהרען קיין טאַרניגראָד, האָט ער אויסגעוועהלט צוויי יונגע-לייט פון זיינע בעסטע תּלמידים, און געשיקט זיי קיין טאַרניגראָד, כדי צו בעקענען זיך מיטן חתן און זיך איבערצוצייגען, צי ער איז באמת דער גרויסער עלוי ווי עס האָט געשילדערט ר' יהושע העשעל אין זיין בריעף.

די בחורים זענען אָבגעפאָהרען פון לייפניק בשתיקה, אָהן רעש, ווייל אַזוי האָט זיי דער רב אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלען אַדורכפיהרען זייער אויפגאַבע בשתיקה. שטילערהייט אַוועקפאָהרען, נישט דערצעהלען קיינעם וועגען דעם צוועק פון זייער נסיעה און אויך אַזוי שטיל ווי נאָר מעגליך צוריקקומען קיין לייפניק און אָבגעבען אַ בעריכט דעם רב וועגען דעם צוועק פון זייער שליחות.

די צוויי יונגע-לייט זענען אָנגעקומען קיין טאַרניגראָד נאָך אַ לאַנגער און אויסמאַטערענדער נסיעה און גלייך פערפאָהרען אין הויז פון ר' לייבוש'ן, וואו זיי האָבען זיך אָנגעגעבען אַלס די תּלמידים פון לייפניקער רב, וועלכע זענען פערבייפאָהרענדיג די שטאָדט טאַרניגראָד אָבגעשטיגען אין שטעדטיל, וואו זיי האָפען צו פערבלייבען עטליכע טעג און נעהנטער צו בעקענען זיך מיטן חתן און צוקונפטיגען איידעם פון זייער בעליבטען רבין. כדי ווען זיי וועלען צוריקקומען אַ היים זאָלען זיי האָבען די מעגליכקייט אָבצוגעבען דעם אמתן גרוס פון חתן...

עס פערשטעהט זיך, אַז אין הויז פון ר' לייבוש'ן האָט מען די אָנגע-לעגטע געסט זעהר וואַרים אויפגענומען. ר' לייבוש האָט זיך אויסגעפרעגט וועגען זיין מחותן, וועגען זיין טעטיגקייט אַלס רב און וועגען זיין השפּעה, און ר' לייבושעס פרוי האָט זיך בעזונדערס אינטערעסירט צו הערען וועגען איהר צוקונפטיגע שנור. די ישיבה לייט האָבען ברייט געשילדערט די ראָל, וואָס דער לייפניקער רב שפּיעלט, נישט נאָר אין שטאָדט נאָר אויך אין דער

גאַנצער מדינה, ווי גרויס עס איז זיין אָנזעהן און השפעה. אויך דעם גרויס וואָס איז געבראַכט געוואָרען וועגען די כלה גופא האָט דערפילט מיט פרייד דאָס האַרץ פון דער גליקליכער מוטער און דעריבער איז די פרייד פון חיים׳לס עלטערען געוועזן אונגעהויער גרויס.

אינצווישען איז געקומען אַ היים פון בית מדרש דער חתן גופא. ביים ערשטען אויגענבליק האָט דער אָנזעהן פון חתן ביידע ישיבה־לייט זעהר שטאַרק ענטוישט. זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט אַ פאַרשוין, וואָס זיין בלויזער אויסערליכער אויסזעהן מאַכט אַ רושם, און דאָ האָבען זיי פאַר זיך אַ קליין דאַר בחורל, בלאַס און אָבגעצעהרט און דערצו נאָך מיט אַזאַ בולט׳ן פיזישען חסרון. זייער ענטוישונג איז געוועזן אַזוי גרויס, אַז זיי האָבען ממש דאָס לשון פערלוירען.

פון זייער פערלעגענהייט האָט זיי אַרויסגעפיהרט חיימל גופא. דערהערענדיג ווער עס זענען די פרעמדע יונגע לייט, האָט ער זיך מיט זיי זעהר דערפרעהט, און קודם כל האָט ער זיך אָנגעהויבען אויספרעגען, וואָס מען לערנט איצט אין דער ישיבה פון זיין מחותן. באַלד האָט זיך צווישען די דריי לומדים ענטוויקעלט אַ ברייטער תורה־שמועס. די ישיבה־לייט האָבען געפרעגט קשיות און חיימל האָט זיי דרך אגב מבטל געמאַכט. עס האָט נישט לאַנג געדויערט און חיימל האָט בעקומען די איניציאַטיוו אין האַנד. ער האָט אָנגעהויבען שטעלען קשיות און זיינע „פערהערער״ האָבען זיך אָנגעהויבען מיט איהם ראַנגלען. נישט קענענדיג איהם בייקומען. אַ לאַנגע צייט האָבען זיי געקעמפט ווי די לייבען. אַ קאַלטער שווייס האָט זיי בעגאָסען. געמיינט אַז מען דאַרף דאָ פערהערען עפעס אַ בחורל וואָס האָט קוים בעקומען אַ בעגריף אין לערנען, און דאָ האָבען זיי פאַר זיך אַ גאון פון גרויסען שניט.

באַלד איז אָבער אַריינגעקומען חיים׳לס מוטער און געגרייט צום טיש לכבוד די געסט, צווינגענדיג אָבצולייגען דעם שמועס אויף שפעטער. די ישיבה לייט האָבען פרייער אָבגעטעטעמט. זייער פריהערדיגע ענטוישונג איז שוין לאַנג פערשווינדען. און אָנשטאָט דעם האָט זיך ביי זיי דערוועקט גרויס התפעלות.

אָהאָ, ר׳ יהושע העשעל האָט נישט קיין טעות געהאַט. ער האָט זיך נישט גענאַרט. ער האָט אויך זיין פאָטער נישט גענאַרט. דער בחורל איז באמת ראוי צו זיין דער איידעם פון זייער רבין. אָה, ווי דער רבי זייערער וועט זיך פרעהען. ווען ער וועט זיך מיט זיין צוקונפטיגען איידעם פונאַנדערשמועסען אין לערנען, זיי האָבען שוין מעהר נישט געזעהען פאַר זיך דאָס דאַרינקע און שוואַכינקע בחורל, נאָר דעם גרויסען תלמיד־חכם, דעם גאון אין וועלט־פערנעהם וואָס האָט זיך פעראייניגט אין געשטאַלט פון דעם קליינעם און שוואַכען בחורל.

אַ וואָך צייט האָבען זיי פערברענגט אין טאַרניגראָד. במשך דער צייט האָבען זיי מיטן חתן זעהר פיעל פערבראַכט אין לערנען, און בעוויזען איהם אַלזייטיג צו דערקענען. מיט יעדען טאָג איז געוואַקסען זייער התפעלות פאַרן צוקונפטיגען וועלטס־גאון און צוזאַמען דערמיט אויך זייער פרייד, וואָס אַט

דער צוקונפטיגער גאון, איז נישט קיין אנדערער ווי דער חתן פון זייער ליבען רב און צוקונפטיגער איידעם. אָה, מיט זיין קומען קיין לייפניק וועט אַ נייער לעבעדיגער תורה־שטראָם אריינפליסען אין דער ישיבה און מאכען דאָס לערנען לעבעדיגער און אונטערעסאנטער, און דערפון וועלען דאָך די תלמידים געניסען אזוי פיעל, אזוי פיעל...

ענדליך איז געקומען די צייט פון אָבפאָהר. די בחורים האָבען זיך שוין געגרייט אָבצופאָהרען צוריק קיין לייפניק. אָבער אָהן חשק האָבען זיי זיך געגרייט צו דער נסיעה. במשך פון די פאָר טעג, האָבען זיי זיך צו חיימלען אזוי שטאַרק צוגעבונדען, אַז זיי האָבען געפיהלט, אַז ער וועט זיי אין דער ערשטער צייט זעהר אַ סך פעהלען, זיי וועלען פשוט בענקען נאָך זיינע שאַרפע סברות, נאָך זיינע פקחות׳דיגע המצאות, וואָס איז אַ נחת צו הערען אָבער פערפאַלען, מען דאַרף פאָהרען. דער רבי ווארט שוין אַודאי מיט אונגעדולד אויף זייער בעריכט.

אין משך פון דער לאַנגער נסיעה פון טאַרניגראָד ביז לייפניק האָבען די צוויי ישיבה לייט פערבראַכט ווי אין פיבער. זיי האָבען זיך פשוט נישט געקענט קיין עצה געבען. וואָס זאָלען זיי זאָגען און ווי אַרום זאָלען זיי ענט־פערען אויף די אַלע פראגען, וואָס וועט זיי פון פערשידענע זייטען געשטעלט ווערען. יאָ, דעם רבינס זוהן, ר׳ יהושע העשעל האָט קיין טעות נישט געהאַט. ער האָט זיך נישט גענאַרט און זיין פאָטער וועט זיך נישט ענטוישען. חיימל דער טאַרניגראָדער עלוי איז אָהן שום ספק ראוי צו זיין דער איידעם פון זייער רבין, אָבער פאָרט איז דאָך די שמחה נישט בשלימות, דער אויסערליכער אויסזעהען פון חתן איז דאָך נישט אַזוי שטאַרק צו ענטציקען דאָס אויג. זאָלען זיי דעם דאַזיגען פאַקט פערהוילען — ווי אַזוי קען מען פערהוילען אַ זאַך — וואָס וועט סוף כל סוף אַרויפשווימען אויף דער אויבערפלאַך. אַ זאַך פון וועלכער מען וועט שפעטער זיך דערוויסען. זאָלען זיי יאָ דערצעהלען דערפון, קען דאָך אַמאַל דער שידוך אָבגעהן און דאָס וואָלט דאָך געווען אַ גרויסער שאָד. אַ צווייטען חיימל וועט מען זיכער אַזוי גיך נישט געפונען. פאַרן רבין וועט ער דאָך זיין אַ האַרץ־דערקוויקעניש. ער וועט זיך דאַך פיהלען באמת גליקליך, ווען ער וועט האָבען דאָס בעוואוסטזיין, אז זיין איידעם וועט ראוי זיין צו ווערען זיין שטעל־פערטרעטער, ער וועט איבערנעהמען די ישיבה און איהר פיהרען מיט ווירדע אין מיט שטאָלץ און די לייפניקער ישיבה וועט תּייטער קלינגען אויף חיים און ברייט פונקט ווי אין דער צייט, ווען דער גרויסער רב האָט מיט איהר אָנגעפיהרט.

אַזעלכע אומעטיגע געדאַנקען האָבען זיי ביידען געפייניגט במשך דער גאַנצער נסיעה. ענדליך האָבען זיי בעשלאָסען אַלץ צו דערצעהלען פאַרן רבין, קיין זאַך נישט פערהוילען פון איהם און זאָל דער רבי אַליין דעצידירען.

אַהיימקומענדיג צו זייער רבין, האָבען די ישיבה־בחורים דערצעהלט, אַז דער חתן איז טאַקי אַ וואונדערבאַרע ערשיינונג, דערביי האָבען זיי פאַרן

זייער רבין איבערגעגעבן עטליכע סברות און המצאות פון דעם חתן, פון וועלכע דער רב איז ממש אויפגעשפרונגען. און ערשט צום סוף ווען דער רב האָט זיך שוין געגעבן אַנגעפרייט, האָבן די שליחים איבערגעגעבן איהם דעם סוד, וואָס האָט זיי אַזוי שטאַרק געדריקט.

דער רב האָט זיך אָבער באַלד בעהערשט און קודם כל געבעטען, אַז זיי זאָלן ווייטער האַלטען בסוד דעם ענין און דאַן האָט דער רב בעשלאָסען אויפצופאָדערען ר׳ יהושע העשלען ער זאָל תיכף קומען אַהיים קיין לייפניק.

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און ר׳ יהושע העשעל איז געקומען קיין לייפניק. די פרייד פון דעם פאָטער צום אָנקומען פון זיין זוהן איז געווען אומגעהויער גרויס. באַלד איז מען איבערגעגאַנגען צו שמועסען וועגען שידוך, און דאָ האָט ר׳ יהושע העשעל ערפאַהרען, אַז דער פאָטער ווייסט שוין פון דעם סוד, וואָס ער האָט זיך בעמיהט ביז איצט צו פערהוילען.

— הער מיך אויס, טאַטעשי — האָט ר׳ יהושע העשעל ערקלערט זיין פאָטער — נעהמענדיג אָבשיד פון מחותן האָבען מיר אָבגעשמועסט, אַז אויף דיין איינלאַדונג, אַז דער חתן זאָל קומען אַהער קיין לייפניק, וועט ער גלייך קומען צו פאָהרען, אויך האָט דער מחותן מסכים געווען נישט צו האָבען צו אונז קיין שום טענות, אויב עס וועט זיך מאַכען אַ מניעה אין דעם שידוך, איז אַלזאָ מיין עצה, אַז מען זאָל תיכף איינלאַדען דעם חתן צוזאַמען מיטן מחותן און דאַן וועסטו זעהן צו איך בין גערעכט געווען אָדער נישט.

און כך הוא. דער חתן איז אין עטליכע וואָכען אַרום געקומען קיין לייפניק. אין תחילת איז געוואָרען אַ רעש אין שטאָדט. עס איז געווען אַ קאָפּ־ בעניש, אַ טומעלניש, ס׳טיישט און נאָכאַמאָל ס׳טיישט, וואו פאַלט עס אויב ר׳ יהושע העשעל צו טהון אַזאַ זאַך, אָבער נישט לאַנג האָט עס געדויערט און די שטאָדט האָט זיך אָנגעהויבען אויפסניי צו רעש׳ן און צו טומלען. דאָס איז געווען נאָכן ערשטען „חילוק״ וואָס דער חתן האָט געזאָגט אין דער ישיבה אין דער אָנוועזענהייט פון רב און ראש־ישיבה. אַלע ישיבה־לייט און די שטאָדט לומדים. דער רב איז געווען אַזוי ענטציקט, אַז ער האָט זיין חתן אַ קוש געטהון אין קאָפּ און פשוט זיך צווויינט פאַר שמחה, אַזאַ גדלות ביי אַזאַ יונג־קינד — איז דאָך ממש אַ חידוש נפלא און גערעכט איז פאָרט ר׳ יהושע העשעל ער האָט נישט גענאַרט.

דאַן האָט דער רב אַריינגערופען צו זיך זיין יונגער טאָכטער און אויסגערופען צו איהר.

— הער מיין קינד: דיין חתן האָט טאַקי אַ קרומען פוס אָבער אַ גלייכען שכל, שעהם זיך נישט, זאָג ווילסטו דעם חתן צי נישט!...

— איך וויל אַ חתן — האָט די צניעות׳דיגע יודישע טאָכטער געענטפערט — וואָס זאָל קענען אַזוי גוט לערנען ווי דער טאַטעשי.

— זאָג איך דיר טאָכטערשי — האָט דער „ברוך טעם״ אָבגעענטפערט — אַז דער חתן קען בעסער לערנען ווי דער טאַטעשי...

— אויב אַזוי בין איך מסכים צום שידוך — האָט די כלה מיט פרייד אָבגעענטפערט.

און ערשט דאַן איז די שמחה אין הויז פון לייפּניקער רב געווען בשלימות.

ט.

די חתונה.

אין לייפּניקער געגענד האָט מען יאָהרען־לאַנג געהאַט זעהר פיעל זיך אַנצודערצעהלען פון דער גרויסער חתונה, וואָס איז פאָרגעקומען אין לייפּניק, — די חתונה פון טאַרניגראָדער עלוי מיט די טאָכטער פון לייפּניקער רבי־ חיימל טארנ׳גראָדער איז צו דער חתונה אַלט געווען 16־יאָהר, און דאָך האָט שוין זיין רוהם דערגרייכט איבערן גאַנצען לאַנד. מען האָט איהם דאַן נישט נאָר בעטראַכט ווי א וואונדער־קינד, וואָס צייכענט זיך אויס אויף א וועלכען עס איז געביט, נאָר שוין אלס אַנערקענטער גאון, פון וועלכען די יודישע און נאָכמעהר די לומדישע וועלט ערוואַרט אַזוי פיעל.

עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס מען האָט זיך אין דער סביבה פון לייפּניק אַזוי שטאַרק געגרייט צו דער דאָזיגער חתונה, איז דאָך דער נאָמען פון לייפּניקער רב געווען אַ שם דבר און אַז ער האָט זיך אויס־ געדריקט, דאָס דער יונגער חתן פון זיין טאָכטער קען בעסער לערנען פון איהם אַליין — מוז דאָך דער חתן זיין אַן׳אויסערגעוועהנליכע ערשיינונג. טאָ ווי אַזוי קען מען אַדורכלאָזען אַזאַ געלעגענהייט און נישט בעקענען זיך מיט אַזאַ יונגען גאון, פון וועלכען די לומדישע וועלט ערוואַרט אַזוי פיעל!...

אַזוי האָבען זיך געטראַכט די לומדים פון די אַרומיגע מעהרישע שטעד־ טלעך, די רבנים און ראשי הקהלות, וועלכע האָבען געהאַלטען פאַר זייער חוב מהנה צו זיין דעם לאַנד־רב און בעטייליגען זיך אין זיין שמחה.

זענען זיך צונויפגעפאָהרען געסט פון אַלע זייטען. דאָס שטעדטעל איז געווען ממש איבערפולט. אַלע בעלי־בתים האָבען געעפענט זייערע שטובים און מיט אָפענע אָרעמס איפגענומען די חשוב׳ע חתונה־געסט, וואָס זענען געקומען פון נאָהנט און פון ווייט. אויף אַמאָל, אַזוי פיעל רבנים אַזוי פיעל חשובים, מענשען וואָס האָבען אויף דער וועלטגעקלינגען, — האָט נאָך דאָס שטעדטעל קיינמאָל נישט געזעהן.

אָבער נישט צו דער חתונה גופא האָבען זיך די צונויפגעקומענע לומדים אַזוי שטאַרק געגרייט, ווי צו בעקענען דעם חתן, דעם גרויסען עלוי, דעם יונגען גאון, פון וועלכען זיי האָבען זיך אַזוי פיעל אָנגעהערט. מען האָט זיך

פיעל אָנגעהטרט. מען דאַט זיך בעזונדערס געגרייט צו הערען די דרשה, וואָס דער חתן וועט האַלטען צו זיין חתונה. מסתמא וועט דאָך די דאָזיגע דרשה געבען א שטיקעל בעגריף מכח דער לומדות און חריפות פון חתן — אַזוי האָבען די צוגויפּגעפאָהרענע לומדים, מיט רעכט, געטראַכט.

אין בעשטימטען חתונה־טאָג איז ענדליך אָנגעקומען קיין לייפּניק דער חתן מיט זיינע בעגלייטער. די שטאָדט האָט איינגעאָרדענט אַ פייערליכען קבלת־פנים. קינד און קייט האָבען זיך געזאַמעלט אויפ׳ן מאַרק, וואו די פיהרען מיט די מחותנים האָבען זיך אָבגעשטעלט. אויפ׳ן מאַרק איז אויך אַרויסגעקומען דער לאַנד־רב גופא, אין בעגלייטונג פון די רבנים פון דער סביבה, כדי צו עמפּפאַנגען דעם חתן. די מוזיק האָט אויסגעשפּילט אַ פרעהליכעס און דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט זיך געדרעהט אין קאַראַהאַד אַרום די פוהרלעך פון חתן מיט די מחותנים.

עס פערשטעהט זיך, אַז דעם חתן איז אָבגעגעבען געוואָרען אַן אַכסניא אין הויז פון שענסטען שטאָדטישען בעל־הבית. הגם מיעד פון לאַנגען וועג און דערצו זייער אָנגעשטרענגט פון דעם פייערליכען קבלת־פנים האָט דאָך דער חתן נישט געטאָרט טראַכטען פון אָברוהען זיך. מען האָט איהם שוין צוווּיסען געטהון, אַז די גרעסטע לומדים פון דער סביבה זענען געקומען און ערוואַרטען מיט גרויס אונגעדולד זיין דרשה און דעריבער דאַרף ער זיך בעמיהען, אַז די דרשה זאָל באמת זיין אַ חידוש, כדי די לומד׳שע וועלט זאָל זיך נישט ענטוישען.

כאָטש דער יונגער גאון האָט זיך זיין חתונה־דרשה לאַנג געהאַט צוגעגרייט, דאָך אָבער האָט זיין יונג האַרץ שטורמיש געקלאַפּט. הערענדיג, ווי גרויסע לומדים זענען ספּעציעל געקומען צו הערען זיין דרשה. זיין מיעדקייט איז תיכף פערשוואונדען. עס האָט איהם מעהר נישט געאַרט דער טלטול הדרך. און באַלד האָט ער שפּאַצירט איבער זיין צימער. פערטיפענדיג זיך אין דעם פּלפּול, וואָס ער האָט צוגעגרייט, כדי צו קענען אָבשלאָגען אַלע קשיות וואָס וועלען איהם געשטעלט ווערען.

שעה׳ן לאַנג האָט זיך דער חתן געפונען אין דעם צימער און צוגעגרייט זיך צו דער דרשה. די גאַנצע צייט איז די טהיר געווען אָבגעשלאָסען און דער יונגער גאון האָט קיינעם נישט צוגעלאָזט צו זיך. ענדליך האָט ער צו מנחה־צייט געעפענט די טהיר און אַוועק צו זיינע נאָהנטע, וועלכע זענען זעהר בעאומרוהיגט געווען צוליב זיין מאָדנער איינפיהרונג.

חיימל האָט אויסגעזעהן צו זיין זעהר מיעד, אָבער גענוג פרעהליך און אויפגערוימט. אַ געניט אויג האָט געקענט בעמערקען, אַז דער יונגער גאון האָט זיך ווי אַ געניטער פעלד־מאַרשאַל געהעריג צוגעגרייט צו דער הויפּט־אַטאַקע פון זיינע געגנער, און זייענדיג זיכער אין זיין נצחון, צוגיסט זיך אַ בילדער שמייכעל אויף זיין פנים.

דער חתן האָט זעהר פריינדליך אויפגענומען די געסט וואָס זענען איהם

געקומען בעגריסען. בעזונדערס געפרעהט האָט ער זיך מיט זיין מחותן, דער לייפניקער רב, וועלכער האָט איהם אויסגעפרעגט וועגען זיינע דעגרייכונגען אין לערנען במשך דער צייט, דער גרויסער גאון איז געווען איבערגליקליך און זיין ליכטיג פנים האָט געשיינט פון נחת דאַנקענדיג דעם אויבערשטען פאַר דעם חסד, וואָס ער האָט מיט איהם געטהון, בעשערעדיג איהם אַלס איידעם אַזאַ פילזייטיגען גאון.

די חתונה־דרשה איז בעשטימט געוואָרען אין גרויסען ישיבה־זאַל אויף צומאָרגענס נאָך האַלבען טאָג. און עס פערשטעהט זיך, אַז צו דער בעשטימטער צייט, איז שוין דער ישיבה־זאַל געווען איבערפולט איבער די ברעגעס. אַרום די לאַנגע טישען האָבען זיך צוגעזעצט די אָנגעזעהענע רבנים און לומדים, די ענגשאַפט איז אַזוי גרויס געווען, אַז עס איז פשוט שווער געווען צו אָטעמען.

צו דער בעשטימטער צייט איז אין זאַל ערשינען דער חתן אין בעגלייטונג פון אַ גרעסערע גרופע ישיבה־בחורים און באַלד פערנומען דעם אויבען־אָן. דאָס קליינע און בלאַסע בחור׳ל האָט זיך פשוט נישט אַרויסגעזעהען פון דעם גרויסען יום־טוב׳דיגען עולם, וואָס האָבען מיט שפּאַנונג געוואַרט צו הערען די חידושי תורה פון אָט דעם שוואַכינקען בחור׳ל. די כלי זמרים האָבען אָבגעשפּילט אַ פיינעם קבלת־פנים און ביי אַ פייערליכער שטילקייט האָט חיימל אָנגעהויבען זאָגען זיין דרשה.

חיימל האָט זיך אָבגעשטעלט אויף אַ געוויסער סוגיא אין ש״ס, וואָס איז דער לומדישער וועלט געווען גוט בעקאַנט. אויף אָט דער סוגיא האָט ער אַ קשיא געפרעגט און אויפגעפאָדערט די אַנוועזענדע צו זאָגען אַ תירוץ אויף דער קשיא.

פון אַלע זייטען האָבען זיך אָנגעהויבען צו שיטען תירוצים אויף דער קשיא. דאָס האָבען די חריפות׳דיגע ישיבה־בחורים געפרובט אויפצווייזען, אַז די קשיא איז בכלל נישט קיין קשיא. די עלטערע לומדים האָבען זיך נאָך געהאַלטען אין אַ זייט. די קשיא האָט זיי נאָך נישט איבערראַשט. וואָס עס האָט זיי פערוואונדערט, איז געווען דער סדר פון זיין לערנען. דער צוגאַנג צו דער קשיא. אָבער שטאַרק נתפעל צו ווערען דערפון איז נישט געווען. האָבען זיי געוואַרט צו הערען, ווי אַזוי דער פלפול וועט זיך ענטוויקלען.

אָבער חיימל האָט קיינעם פון די בחורים נישט געלאָזט אויספיהרען זייך תירוץ. קוים האָט ער אָנגעהויבען זאָגען דעם תירוץ האָט דער חתן איהם באַלד איבערגעריסען, אויסגעפיהרט זיין געדאַנק און כהרף עין מבטל געמאַכט דעם תירוץ ווי ער וואָלט גאָרנישט געווען...

אַזוי איז פאָרגעקומען מיט׳ן צווייטען, מיט׳ן דריטען און מיט׳ן פערטען. דער שמייכעל, וואָס האָט זיך בעוויזען אויף די פנים׳ער פון די אַנערקענטע לומדים איז פערשוואונדען. דאָס זאָנדערבאַרע אויספּאַסען די תירוצים און זיי

תיכף אָבשלאָגען, דאָס האָט שוין איבערראַשט, דאָס האָט שוין געצווינגען צו בעציהען זיך אַביסעל ערנסטער צו דער קשיא, און איינטהוען זיך אין איהר.

באַלד איז אַרויסגעטרעטען מיט אַ תירוץ אַנ׳עלטערער למדן, צו וועלכען מען האָט זיך אין די לומדישע קרייזען בעצויגען מיט גרויס דרך ארץ. אָבער אויך זיין תירוץ איז לייכט אָבגעשלאָגען געוואָרען דורכ׳ן יונגען גאון...

ערשט איצט האָבען די אַנוועזענדע גרויסע לומדים איינגעזעהען, אַז זיי האָבען פאַר זיך אַ למדן פון גאַר גרויסען שניט. אַלע זענען גלייך אַריינגעצויגען געוואָרען אין דער שטרייט-פראַגע, אויך דער לייפניקער רב גופא. דער מחותן האָט זיך בעמיהט מיט אַ תירוץ צונישט צו מאַכען די קשיא פון זיין צוקונפטיגען איידעם. די אַטמאָספערע איז געווען זעהר אָנגעגליהט. דער טומעל איז געוואָרען זעהר גרויס. איינער האָט דעם אַנדערען איבערגעשריגען. מען האָט פערגעסען אַז מען געפונט זיך אויף אַ פייערליכער שמחה, אַז דאָ איז מען זיך צוזאַמענגעקומען צו הערען אַ פלפול פון אַ חתן-בחור. אַלעמענס געזוכטער האָבען געפלאַמט. אַנערקענטע לומדים האָבען זיך פשוט געשעהמט. אָבער חיימל האָט עס בכלל נישט בעמערקט, ווי אַ הצלד איז ער אויף דער באַנק געשטאַנען און כסדר אָבגעוואָרפען די „אַטאַקעס” פון אַלע זייטען. איצטער האָט ער נישט געהאַט דעם אויסזעהען פון אַ שוואַך און אויסגעמאַטערט בחור׳ל וואָס דערוועקט רחמנות צו זיך. איצטער האָט ער בעהערשט די סיטואַציע און געשטעלט פיעל חשוב׳ערע און עלטערע פאַר איהם אין שאָטען.

ענדליך האָט דער לייפניקער רב געגעבען אַ צייכען און עס איז מאָמענטאַל שטיל געוואָרען. דאַן האָט דער חתן גופא געזאָגט אַ תירוץ אויף זיין קשיא און ערשט איצט איז דער עולם געוואָרען אויסער זיך פון התפעלות. דער תירוץ איז געווען אַ זאָנדערבאַרע קאָמבינאַציע פון חריפות מיט בקיאות און די איבערראַשונג איז געווען אונגעהויער גרויס.

פונדעסטוועגען האָט מען זיך פון פערשידענע זייטען בעמיהט אויך דעם תירוץ מבטל צו מאַכען. חיימל איז אָבער פאַר זיין תירוץ געשטאַנען שטאָל און אייזען און די אַלע אונבעגרינדעטע אָבפרעגעכצען האָט ער לייכט אָבגעוואָרפען.

דאַן האָט פלוצלונג די מוזיק אויפגעשפילט אַ פרעהליכעס. דער עולם האָט פרייער אָבגעאָטעמט און חיימל דער חתן איז אַרויס דער זיגער.

דער עולם האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבען פונאַנדערגעהן. אָבער אויפ׳ן גאַס, אין די אַכסניות, אויף שריט און טריט האָבען זיך געזאַמעלט געזעמלעך און אַרומגערעדט די סענסאַציע פון טאָג. — דער וואונדערבאַרער פלפול פון חתן, וואָס האָט ממש אויפגעטרייסעלט די גרויסע לומדישע פערזענליכקייטען, וואָס האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט צו דער חתונה.

אין דעם זעלבען אָוונד איז מיט גרויס שמחה געפייערט געוואָרען די חתונה גופא. פיעל דברי תורה איז געזאָגט געוואָרען. אַ גאַנצע רייה קאַפּעלעס

האָבען משמח געווען דעם עולם. בעריהמטע בדחנים האָבען בעוויזען „וואָס זיי קענען" און די שמחה איז געווען אין לשער.

נאָך דער חתונה איז חיימ'ל געבליבען ביי זיין שוויגער-פאָטער, וועלכער האָט איהם צוגעזאָגט פולע בעקעסטיגונג ביי זיין טיש, ביז ער וועט בעקומען א פאַסענדע רבנות-שטעלע. זעלטען ווען דער יונגער גאון האָט פערלאָזט זיין לערען-חדר. ער האָט זיך אַזוי שטאַרק איינגעטהוען אין לערנען, אַז ער האָט פערגעסען אין אַלץ אין אַלעמען. בלויז וואָס ער האָט געהאַט אַ שיעור קבוע צו לערנען ש"ס און פוסקים מיט זיין שוועהר, און די איבריגע צייט האָט ער געלערנט ביחידות.

שוין דאַמאָלס, אַלס זיבצניעהריגער האָט ער געפיהרט אַ ברייטע תורה קאָרעספאָנדענץ מיט די גרעסטע גדולים פון זיין צייט ווי דער בעריהמטער פרעשבורגער גאון רבי משה סופר זצ"ל, דער מחבר פון בעריהמטען ספר „חתם סופר", מיט'ן גרויסען גאון הדור ר' יעקב לאָבערבוים ליסער רב זצ"ל, דער מחבר פון ספר „חות דעת" און מיט אַנדערע גדולים פון זיין צייט.

דאָך האָט דער שפּעטערדיגער צאַנזער רב זצ"ל זעהר שטאַרק געעהרט זיין שוועהר דעם לייפניקער רב, בעטראַכטענדיג איהם אַלס גרויסען גאון און פוסק. עס פערשטעהט זיך, אַז אויך דער לייפניקער רב האָט זיך צו זיין יונגען איידעם בעצויגען מיט גרויס ליבשאַפט און דאָס איז פאַר'ן יונגען גאון געווען זעהר חשוב.

וועגען יענער צייט שרייבט דער צאַנזער רב אין דער הקדמה צום ספר „ברוך טעם", שאלות ותשובות פון לייפניקער רב ז"ל, וואָס מען האָט אַרויס-געגעבען נאָך דער פטירה פון זיין שוועהר פאָלגענדעס:

„זייענדיג אַלט זיבצעהן יאָהר האָב איך זוכה געווען צו שיצען זיך אין שאָטען פון מיין רבי'ן און שוועהר זכר צדיק לברכה, הרב הגאון מופת הדור מוה"ר ברוך פרענקעל און איך האָב זעהר שטאַרק נושא חן געווען ביי איהם. ער האָט זיך ממש נישט געריהרט אָהן מיר (לא זזה ידו מתוך ידי). אַ יאָהר צייט האָבען מיר צוזאַמען פערבראַכט און במשך דער דאָזיגער צייט האָבען מיר אַדורכגעלערנט כמעט גאַנץ ש"ס מיט ראשונים".

ט.

רודניקער רבנות.

במשך די לעצטע עטליכע יאָהר, זינט דער צאַנזער ז"ל. האָט זיך משדך געווען מיט דער טאָכטער פון לייפניקער גאון ביז וויט איבער דער חתונה, האָט ער זיך אינגאַנצען געווידמעט דער השתלמות אין תורה־וויסען. זיין גאַנצע אַרבייט איז געווען, נושא חן צו זיין ביי זיין גרויסען שוויגער־פאָטער און צו בעמיהען זיך, אַז דער לייפניקער רב זאָל חלילה נישט דאָבען זיך וואָס צו שעהמען מיט זיין איידעם...

דאָס איז געווען זיין עיקר ציעל, זיין הויפט־אויפגאַבע, און דאָס דאָזיגע האָט ער זיך געווידמעט נעכט און טעג — וואָס מעהר צו דערגרייכען השתלמות אין לימוד התורה.

ממילא, האָט אונזער עלוי פון טאַרניגראָד ווענינער זיך אָבגעגעבען מיטן חסידישען עבדות. ער האָט פשוט נישט קיין צייט געהאַט דערצו. שטענדיג איז איהם דער קאָפּ פערנומען געווען מיט די האַרבע קשיות, וואָס האָבען איהם געמאַטערט, טיילמאָל פלעגט איהם אַ קשיא פערנעהמען אַ האָך צייט און אַמאָל מעהר אויך, ביז ער האָט דערויף דעם געהעריגען תירוץ און פתרון געפינען, דאַן פלעגט ער קיין זאַך נישט געדענקען, מיט גרויס מיה פלעגען איהם דאַמאָלס זיינע נאָהנטע אָברייסען פון די ספרים ער לאָז נעהמען עפּעס תועם זיין, כדי ער, דער שוואַכינקער, דער בלוט־אָרימער זאָל אינגאַנצען נישט פאַלען פון די כחות.

ביסלעכווייז האָט חיימל זיך אָנגעטריבען אָבצוגעוועהנען פון חסידישען שטייגער, וואָס האָט איהם אין זיין פריהסטער יוגענד אַזוי שטאַרק אימפּאָנירט. איבערהויפּט האָט ער מסיח דעת געווען פון חסידות אין לייפניק, אין דעם אויסגעשפּראָכען מתנגדישען ווינקעל, וואו קיין חסיד איז נאָך אַלץ אויף קיין רפואה נישט געווען. מיט זיין שווער דעם לייפניקער גאון, האָט ער וועגען חסידות נישט געקענט שמועסען, און זיין שוואָגער ר׳ יהושע העשעל — אַ תלמיד מובהק פון „חוזה" זכרונו לברכה, האָט זיך געפונען וויט, ווייל ער האָט בעקומען אַ רבנות אין קאָמאַרנאַ און דאָרט זיך בעזעצט. אַ חוץ דעם האָט ער אויסער זיינע שטענדיגע שיעורים מיט׳ן שווער דעם גאון, אויך געפיהרט, ווי שוין דערצעהלט אַ ברייטע תורה־קאָרעספּאָנדענץ, מיט די דאַמאָלסדיגע גדולים. גאַנץ אָפט פלעגט איהם דער שוועהר געבען אַדורכצוקוקען זיין קאָרעספּאָנדענץ, די גרויסע צאָהל שאלות ותשובות, וואָס פלעגען צו איהם קומען פון אַלע וועלט־עקען — בקצור, ר׳ חיימל, דער יונגער איידעם פון

גרויסען לייפניקער גאון האָט זיך איינגעלעבט אין דער מתנגדיש־לומדישער וועלט, פערגעסענדיג כמעט אין חסידות.

אָבער דער ערשטער זעלבסטשטענדיגער שריט פון דאָזיגען יונגען גאון, האָט מיט אַמאָל געענדערט זיין לעבענס־שטייגער.

באַלד ווי נאָר ער האָט חתונה געהאַט, האָבען אָנגעהויבען קומען שלי־חים אַזן דעלעגאַציעס פון קהלות קיין לייפניק, מיטברענגענדיג מיט זיך כתב רבנות׳ן פאַר׳ן זיבנצען יעהריגען ר׳ חיימל, איבער וועלכען קהלות האָבען זיך שוין אָנגעהויבען אַמפערען, וועלענדיג איהם בעקומען אַלס רב און מרא דאתרא.

דער לייפניקער רב האָט אָבער אַלע דעלעגאַציעס אָבגעשיקט אַ היים, ערקלערענדיג, אַז קודם כל מוז זיין איידעם אַ יאָהר צייט זיך געפונען ביי איהם און אַפילו ווען די גרעסטע קהלה, וועט במשך דעם יאָהר זיך בעמיה׳ן איהם צו בעקומען אַלס רב, וועט עס איהר אויך נישט געלונגען, עס מאַכט נישט, חיימל וועט נישט פערשפּעטיגען, ער וועט שטענדיג בעקומען אַ קהלה, וואָס וועט איהם אויפנעהמען פאַר אַ רב, בפרט, אַז קיין גרויסע תנאים שטעלט ער נישט, און די קלענסטע קהלה וועט בכח זיין איהם מפרנס צו זיין בהרחבה, כדי ער זאָל זיצען און לערנען אָהן שום דאגות.

און אַזוי איז טאַקי געשהען. דאָס יאָהר האט זיך געענדיגט און דער שווער זיינער האָט איהם געגעבען אָנצוגעהערען, אַז עס איז שוין צייט ער זאָל איבערגעהן פון הלכה למעשה, דאָס הייסט, ער זאָל פערנעהמען אַ רבנות אַמט צו וועלכען ער איז שוין לאַנג ראוי.

גראָד האָט זיך געמאַכט אַז אין לייפניק האָט געווייל אַ דעלעגאַציע פון דער רודניקער קהלה, וועלכע האָבען מיט זיך געהאַט אַ כתב־רבנות פאַר ר׳ חיימל און ווען מען האָט דערצעהלט דערפון דעם יונגען גאון האָט ער אויסגערופען:

— נו, זאָל זיין רודניק, וואָס איז דען דער חילוק!...

ר׳ חיימל האָט דאַן בעשטימט אַ טערמין ווען ער וועט קומען איבערנעה־מען זיין רבנות־אַמט, און דערמיט אָבשיד גענומען פון דער דעלעגאַציע, וואָס האָט איהם געבראַכט דעם כתב רבנות.

עס פערשטעהט זיך, אַז די שמחה פון די רודניקער יודען, ווען זיי האָ־בען דערהערט, אַז דער טאַרניגראָדער עלוי, דער איידעם פון לייפניקער רב איז מסכים איבערצונעהמען דאָס כסא הרבנות אין זייער קליינעם שטעדטעלע, איז געווען אין לשער. דאָס שטעדטעל האָט זיך גאָר אינטענסיוו גענומען גרייטען צום גרויסען טאָג, ווען זייער יונגער רב, אָבער שוין אַנערקענטער גאון וועט קומען אין שטעדט על אַריין

אין באמת האָבען די רודניקער יודען געהאַט צו פרעהן זיך. איז דאָך רודניק אַ קליין שטעדטעל, פעררוקט אין אַ זייט, ביי דער סאַמע פוילישער גרעניץ, אַ שטעדטעל פון וועלכען מען האָט קנאַפּ וואָס געהערט, און דאָ

שטעהט פאַר דעם שטעדטעל אַזאַ פּרסום, נאָכהער ווי ר׳ חיימל דעם לייפּניקער רב׳ס איידעם וועט זיך בעזעצען אין שטאָדט. האָבען דאָך שוין פיעל גרעסערע און חשובערע קהלות אָנגעבאָטען דעם יונגען גאון, ער זאָל איבערנעהמען דעם רבנות-אַמט אין זייער שטאָדט און ער האָט אַלעמען אָבגעזאָגט, טאָ וואָס איז פּאַרט די סיבה, וואָס גראָד אויף דעם קליינעם און אונבעדייטענדען רודניק, האָט דער יונגער און פיעל צוזאָגענדער גאון תיכף ומיד מסכים געווען?

וועגען דעם האָבען אַלטע חסידים געוואוסט צו דערצעהלען אַ פלא׳דיגע מעשה.

אָבער קודם כל דאַרף מען צוגעבען, אַז רודניק, ווי בכלל די גאַנצע סביבה אַרום, איז שוין געווען אַנ׳אויסגעשפּראָכען חסידישע. דער חסידיזם האָט שוין דאַן געהאַט געשלאָגען טיפע וואָרצלען. אין רודניק גופא האָט מען שוין ממש קיין מתנגד אויף אַ רפואה נישט געפינען. דאָס גאַנצע שטעדטעל איז בעשטאַנען פון ר אָ פּ ש י צ ע ר ח ס י ד י ם.

אין יענער צייט איז דער נאָמען פון הייליגען ראָפּשיצער זכרונו לברכה אין גאַנץ גאַליציען געווען שטאַרק מפורסם. נאָכ׳ן רבי׳ן רבי אלימלך זצ״ל פון ליזענסק און נאָכ׳ן „חוזה״ פון לובלין, איז דער ראָפּשיצער געווען דער גרעסטער חסידישער מנהיג פון זיין צייט, איבערהויפּט אין די גאַליצישע מקומות.

די ראָפּשיצער חסידים זענען צו זייער רבי׳ן געווען אַזוי שטאַרק צוגע-בינדען, אַז זיי האָבען ממש נישט געטהון דאָס מינדסטע אָהן זיין הסכמה. דער ראָפּשיצער איז בעקאַנט געווען אַלס חכם-מחוכם. שטענדיג איז ער געווען בשמחה, און בלויז זיין אָנבליק האָט פערטריבען די גרעסטע עצבות און עגמת נפש.

ווען די כסא הרבנות אין דעם שטעדטעל רודניק איז געוואָרען ליידיג, זענען עטליכע שטאָדטישע עסקנים אַראָבגעפאָהרען קיין ראָפּשיץ כדי משאל עצה צו זיין זיך מיט׳ן רבי׳ן, וועמען זיי זאָלען אויפנעהמען אַלס רב אין זייער שטעדטעל.

געווען איז עס תיכף נאָך דער חתונה פון צאנזער. דאַמאַלס ווען ר׳ חיימל האָט געגעסען קעסט ביי זיין שוועהר דעם לייפּניקער גאון און מיט קיין אַנדערע זאַך זיך נישט פעראינטערעסירט אַ חוץ מיט׳ן פערטיפען זיך אין לערנען.

אויסהערענדיג דעם מבוקש פון זיינע רודניקער חסידים, האָט דער ראָפּ-שיצער אַ ווייל־ע זיך פערטראַכט און אַ זאָג געטהון:

— וואָס איילט איהר זיך דען? אַז מען זוכט עפּעס רעכטס מוז מען אַביסעל צו וואַרטען.

זענען די רודניקער יודען אָבגעפאָהרען אַהיים און דערצעהלט, אַז דער רבי האָט געהייסען וואַרטען.

האָט מען פערשטעהט זיך געוואַרט. געוואַרט אַ חודש, צוויי, דריי, אַ

האַלב יאָהר. שטעדטעל איז נישט צופרידען. ס'טייטש ווי קען אַ יודישע קהלה זיין אַזוי לאַנג אָהן אַ רב? דער/וייל קומען אָן רבנים און יונגעלייט מיט הורמנא'ס אין טאש, האַלטען דרשות, זוכען פראָטעקציע און בעמיהען זיך צו בעקומען דאָס כסא הרבנות אין שטעדטעל.

אָבער שטעדטעל ווייסט, אַז די בעמיהונגען פון אַלע רבנים זענען אומ־זיסט. אָהן דער הסכמה פון ראָפשיצער וועט מען קיין רב נישט אויפנעהמען אין רודניק, אין אַז דער רבי האָט געזאָגט: וואַרטען, איז פערפאַלען. אַז וואַרטען איז וואַרטען.

אָבער ווען שטעדטעל איז די ראשי־הקהל פשוט דערגאַנגען די יאָהרען, האָבען זיך אַ צווייט מאָל אויפגעזעצט אויף אַ בריטשקע עטליכע פון די ראשי הקהל, וועלכע זענען דערצו געווען מקורבים אין ראָפשיץ, נאָכאַמאָל אַ שמועס צו טהון וועגען דעם ענין רבנות.

הערט ווידער אויס דער ראָפשיצער די בקשה פון זיינע חסידים פערטראַכט ער זיך ווידער אין רוטט אויס:

— נו, נו, מיר האָבען עס אין זינען!

זענען ווידער די ראשי־הקהל אַהיימגעפאָהרען מיט גאָרנישט און געגעבען זיך אַ וואָרט, אַז מעהר וועלען זיי שוין נישט ווענדען זיך צום רבי'ן מיט דער רבנות־פראַגע. אַז דער רבי ערקלערט בפירוש, אַז ער האָט עס אין זינען, איז דאָך קלאָר ווי דער טאָג, אַז דאָס וואַרטען האָט אַ בעשטימטען צוועק. און ווידער איז אַוועק אַ שטיקעל צייט — רודניק האָט נאָך אַלץ קיין רב נישט געהאַט.

אין אַ צייט אַרום איז זיך געפאָהרען אַ ראָפשיצער חסיד פון רודניק צום רבי'ן אויף שבת. באַלד ביים שלום נעהמען, גיט איהם דער רבי אַ פרעג, וואָס עס הערט זיך מיט דער רבנות־פראַגע אין זייער שטעדטעל.

די דאָזיגע פראַגע האָט דעם רודניקער יודען געשטעלט אין גרויס פער־לעגענהייט. ס'טייטש די גאַנצע צייט לאָזט מען נישט צו־רוה דעם רבי'ן און מען פאָדערט צו איהם כסדר וועגען ענין רבנות, און דער רבי הייסט וואַרטען; ערקלערט, אַז ער האָט עס אין זינען און דאָ פרעגט ער איהם גאָר, וואָס עס הערט זיך מיט דער רבנות־פראַגע.

טראַכט אַ ווײַלע דער רודניקער יוד און ענטפערט:

— נאָך נישטאָ קיין רב ביי אונז אין רודניק.

— איך האָב פאַר אייך אַ רב, גאָר אַ וואַזשנעם רב, — האָט דער ראָפ־שיצער אויסגערופען, — אַפילו אַ יונגערמאַן, אָבער ער וועט אַמאָל פערשיינען די וועלט, איך מיין, אַז דער דאָזיגער יונגער גאון וואָלט געווען פאַסיג פאַר אייער רודניק.

ווערט דער יוד מלא שמחה און רופט אויס:

— נו, זאָל זיין מיט מזל. מיר זענען מסכים. אַז דער רבי הייסט, איז

דאָך נישט שייך! גלייך ווי איך וועל בשלום אַהיימקומען, וועל איך די דאָזיגע בשורה איבערגעבען אונזערע ראשי־הקהל.

און כך הוא. גלייך נאָך שבת איז דער חסיד אַהיימגעפאָהרען קיין רודניק און איבערגעבען דעם רבי'נס ווערטער. און נאָך אין זעלבען טאָג זענען די ראשי־הקהל אָבגעפאָהרען קיין ראָפשיץ.

דער ראָפשיצער זכרונו לברכה האָט זיי דאַן איבערגעגעבען, אַז היות ווי ער האָט געהערט, אַז דעם לייפניקער רב'ס יונגער איידעם שניידט זיך פאַר אַ גרויסען גאון, וואָס וועט אַמאָל פערשיינען די וועלט, האַלט ער, אַז עס וואָלט גלייך געווען איינצולאַדען איהם אַלס רב קיין רודניק.

— אַ שאָד דער יונגערמאַן, — האָט דער ראָפשיצער פערענדיגט זיינע ווערטער. דאָרט, אין דער מתנגדישער סביבה וועט ער איינשלאָפען און דאָס איז אַ שאָד, אַ גרויסער שאָד..

די ווערטער פון רבי'ן האָבען אויף די רודניקער קהל־לייט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם. אַ צייט לאַנג האָבען די ראשי־הקהל גאָר קיין וואָרט נישט געקענט זיך אָנרופען. ענדליך האָט זיך איינער פון זיי אָנגערופען:

— לויט ווי איך האָב געהערט, האָבען פיעל גרעסערע קהלות שוין זיך געוואָנדען צום לייפניקער רב'ס איידעם און זענען צוריקגעקומען מיט גאָרנישט. האַלט דער רבי אַז ער וועט אונזער כתב־רבנות יאָ אָננעהמען?

— מיר מיינען אַזוי, עס איז דאָך אַ השגחה־זאַך!..

אָבער איינער פון די ראשי־הקהל, אַ יוד אַ זקן, אַ גרויסער למדן און חסיד וועלכער איז נאָך געפאָהרען קיין לובלין, האָט נישט געקאָנט שלום מאַכען מיט'ן געדאַנק אויפצונעהמען אַלס מנהיג איבער זיך אַ יונגערמאַנטשיק, וועלכער האָט נאָך רעכט קיין חתימת זקן נישט געהאַט. האָט ער דעריבער אויסגערופען:

— רבי, ווערליג מיין חשבון, איז דער דאָזיגער יונגערמאַן נאָך גאָר אַ יונגיטשקער. איך קען דאָך איהם, ער איז דאָך אַ טאַרניגראָדער, ווי אַלט קען ער דען איגגאַנצען זיין!...

שמייכעלט דער רבי און רופט אויס!

— שאַדט נישט, עלטערע יודען פאַר דיר, יועלען נאָך פאַר דעם יונגערמאַן דרך־ארץ האָבען...

און צוגעהענדיג צום ספרים־שענקעל, נעהמט דער ראָפשיצער אַרויס אַ חומש, און מישט אויף, ווייזענדיג דעם אַלטען ראש־הקהל דעם פסוק:

— ראה נתתי לפניך את החיים...

עס פערשטעהט זיך, אַז די גאַנצע שטאָדט האָט מסכים געווען צום דאָזיגען רב־קאַנדידאַט און אין עטליכע טעג אַרום איז אַ דעלעגאַציע פון שטעדטעל רודניק אָבגעפאָהרען קיין לייפניק, מיטפיהרענדיג מיט זיך אַ כתב־רבנות מיט די חתימות פון דער גאַנצער שטאָדט פאַר'ן יונגען גאון, רבי חיים האַלבערשטאַם.

צו אַלעמענס וואונדער, האָט דער יונגער גאָון אויפגענומען די דעלעגאַ־ציע זעהר פריינדליך, אויספרעגענדיג זיך וועגען דעם מצב פון יודישקייט און דעם מצב הפרנסה אין דער שטאָדט. די דעלעגאַציע האָט איבערגעגעבען, אַז מיט פרנסה איז נישט שלעכט, אין אַ גרעניץ־שטעדטעל איז שטענדיג פערהאַן חיונה. און וואָס שייך יודישקייט, בעשטעהט דאָס גאַנצע שטעדטעל פון ליטער חסידים, פאַרהאַן אויך עטליכע שעהנע לומדים — אַ שטעדטעל מיט שטעדטלעך צו גלייך.

טראַכט אַ ווײַלע דער יונגער גאָון און רופט אויס:

— אם מד׳ יצא הדבר — בין איך מסכים!...

וואָס עס האָט זיך דאַמאָלס אָבגעטהון אין לייפניק איז שווער צו שיל־דערען. די ידיעה אַז דעם רב׳ס איידעם האָט מסכים געווען איבערצונעהמען דעם רבנות־אַמט אין אַ קליין פערוואָרפען שטעדטעלע, נאָכדעם ווי דעלעגאַציעס פון פיעל גרעסערע שטעדט זענען צוריקגעפאָהרען מיט׳ן לעדיגען — האָט אַ־רויסגערופען אַ שטאַרקע קאַכעניש. אויך דער לייפניקער רב גופא האָט זיך נישט ווייניג געוואונדערט דערויף. אָבער ר׳ חיימל גופא האָט זיך נישט גע־מאַכט דערויס. מכבד געווען די דעלעגאַציע מיט משקה, געוואונשען זיך מזל־טוב און בעשטימט אַ טערמין ווען ער וועט קומען קיין רודניק...

זענען די רודניקער יודען אַהיימגעפאָהרען מיט גרויס שמחה אין געני־מען זיך מכין זיין מקבל פנים צו זיין דעם נייעם רב זייערען, פאַר וועלכען גדולים זאָגען פאַר אַ הערליכע צוקונפט.

יא.

דער ראַפּשיצער און זיינע אבות.

מיט גרויס כבוד און פאַראַד איז דער יונגער ר׳ חיימל האַלבערשטאַם אויפגענומען געוואָרען אַלס רב אין רודניק. די שמחה אין שטאָדט איז געווען אין לשער. מען האָט ממש געטאַנצט אין די גאַסען. און נישט בחנם האָט מען זיך אַזוי שטאַרק געפרעהט מיט׳ן דאָזיגען יונגען גאָון, האָט מען דאָך אין רודניק געוויסט, אַז זייער רב איז נאָך יונגערהייט געווען אַ מקורב ביים „חוזה" און דאָס איז דאָך נישט קיין קלייניגקייט.

אין דער חסידישער כביבה האָט זיך ביי ר׳ חיימ׳לען ווידער דערוועקט דער דראַנג צו חסידות. דאָך אָבער האָט ער אויף די הפצרות פון זיינע נייע פריינד, די רודניקער בעלי־בתים צו פאָהרען קיין ראָפּשיץ, נישט געקענט זיך דערויף גלייך דעצידירען. עטליכע חדשים צייט האָט ער זיך געשלאָגען מיט דער דעה. אָבער ענדליך האָט ער מסכים געווען און געפאָהרען קיין ראָפּשיץ.

אין ראָפּשיץ איז די שמחה מיט'ן אָנקומען פון יונגען רודניקער רב בעווען גרויס. בעזונדערס האָט זיך שטאַרק משמח געווען מיט איהם דער רבי זופּא. אויך אויפ'ן רודניקער רב האָט דער ראָפּשיצער זכרונו לברכה געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק און ער האָט בעשלאָסען צו פערבלייבען אין ראָפּשיץ אויף עטליכע וואָכען צייט, כדי זיך נעהנטער צו בעקענען מיט'ן צדיק הדור און מיט זיין דרך אין חסידות.

רבי נפתלי צבי הורוויץ, זכרונו לברכה — דער ראָפּשיצער רבי איז געווען איינער פון די מערקווירדיגסטע פּערזענליכקייטען אין דער חסידישער וועלט, און מיר האַלטען דעריבער פאַר נויטיג זיך ברייטער אָבצושטעלען איבער דער דאָזיגער פּערזענליכקייט, וואָס האָט אַזוי ליכטיג געשיינט איבער'ן יודישען האָריזאָנט.

אָבער פריהער דאַרף מען דערצעהלען עפּעס וואָס פון זיינע גרויסע אבות.

דער פאָטער פון ראָפּשיצער, — ר' מענדיל רובין פון לינסק, איז געווען אַ גרויסער גאון און בעל-מקובל. אָבער נאָך מעהר בעריהמט איז געווען זיין מוטער ביילא. וועלכע איז בעקאַנט געווען איבער וועלט און ברייט אַלס גרויסע חכמת און מלומדת, וואָס האָט אַלעמען געברענגט צו שטוינען.

אַזוי דערצעהלט מען פון ראָפּשיצער'ס מוטער, דאָס דעם ערשטען שבת נאָך דער חתונה, ווען זי איז אַהיימגעקומען פון שוהל, נאָכ'ן „שוהל-פיהרען", (דערפון שטאַמט עס וואָס מען רופט דעם ערשטען שבת נאָך דער חתונה „שוהל-פיהרען", ווייל מען פיהרט דער יונגער פרוי צום ערשטען מאָל אין שוהל), האָט מען איהר געפרעגט ווי אַזוי זי האָט זיך געפיהלט אין ג—ט'ס הויז, האָט די קלוגע פרוי גלייך געענטפערט מיט פאָלגענדען פּסוק:

— שמחתי באומרים לי, בית ד' נלך — איך האָב זיך געפרעהט ווען מען האָט מיר געזאָגט „לי" (הרי את מקודשת לי) ווייל צוליב דעם „בית ד' נלך" — האָב איך דאָך געקענט קומען אין ג-ט'ס הויז...

די מוטער פון ראָפּשיצער האָט איהר חכמה און וואוילגעלערנטקייט גע-ירשנט פון איהר גרויסען פאָטער, דעם וועלט-בעריהמטען גאון רבי יצחק הורוויץ פון האַמבורג, פון וועמען דער ראָפּשיצער האָט טאַקי גע'ירשנט זיין פאַמיליען-נאָמען הורוויץ.

ר' איציקל האַמבורגער — אַזוי האָט מען איהם גערופען אין דער רבי-נישער וועלט — איז געווען איינער פון די גרויסע יודישע אויטאָריטעטען אין זיין צייט. געלעבט האָט ער נאָך אין בעל-שם'ס צייטען. און כאָטש ער איז געווען גאָר אַ גרויסער מתנגד, און פלעגט שטאַרק בעקעמפען דאָס חסידות, האָט דאָך אפילו דער בעל שם טוב זעהר געהאַלטען פון איהם. דערמאָהנט זיין נאָמען מיט גרויס ליבשאַפט, מעיד געווען אויף איהם, אַז ער איז אַ גרויסער בעל רוח הקודש.

רבי יצחק האַמבורגער איז געווען רב אין אַ גאַנצע רייהע בעריהמטע יודישע קהלות. שפּעטער איז ער געווען רב אין בראָד. (אין יענע צייטען איז בראָד געווען אַנ׳עיר ואם בישראל, און דער טיטול „בראָדער רב״ איז זייער חשוב געווען אין דער רבנישער וועלט, דערפאַר האָבען גדולים זיך בעמיהט צו בעקומען דאָס בראָדער רבנות). און ווען דער וועלטס־גאון און צדיק דער רבי ר׳ יהונתן אייבעשיץ ז״ל פון פּראָג, וועלכער איז ביים סוף פון זיינע יאָהרען געווען רב אין דריי קהלות „אה״ו״ (אַלטאָנאַ, האַמבורג און וואַנדסבעק), חען דער דאָזיגער בעריהמטער גאון איז נפטר געוואָרען, האָבען די פּרנסים פון די דריי קהלות געשיקט אַ כתב־רבנות צום בראָדער רב ר׳ יצחק הורוויץ. אַ שווערער קאַמף איז פאָרגעקומען צווישען דער בראָדער קהלה און די קהלות אה״ו. אָבער ענדליך האָט ר׳ יצחק בעשלאָסען אָבצופאָהרען קיין אה״ו אַלס ממלא מקומו פון דעם רבי׳ן ר׳ יהונתן זצ״ל און דאָרט איז ער שוין פאַרבליבען ביז זיין לעצטען לעבנס־טאָג.

אָבער נישט בלויז אין ענגען קרייז פון זיין קהלה האָט דער האַמבורגער רב פערשפּרייט זיין טעטיגקייט — נישט געווען קיין איין יודישע פראַגע, וואָס מען זאָל נישט פרעגען זיין מיינונג און עס איז נישט געווען קיין איין כלל־ישראל־אַקציע אָהן דער בעטייליגונג פון ר׳ יצחק׳ל האַמבורגער, וועלכער האָט געשמ׳ט אויף ווייט און ברייט אַלס חכם מחוכם און דערצו אַ מיצר בצרת עמו.

גאַנץ אָפט פלעגט ער זיך בעטייליגען אין די זיצונגען פון „ועד אַרבע ארצות״, ווייל מען האָט זיך צוליב זיין חכמה און לומדות בעצויגען צו איהם מיט׳ן גרעסטען דרך ארץ. און ווירקליך איז צו זיין הכמה קיין ביישפּיל נישטאָ, און וועגען דעם דערצעהלט מען אָהן אַ שיעור לעגענדעס און מעשיות.

רבי יצחק׳ הורוויץ איז געווען אויך אַ בעל רוח הקודש. ער האָט ממש מופתים בעוויזען. כאָטש, ווי געזאָגט האָט ער ביי מופתים כלל נישט געהאַלטען און זאָגאַר שטאַרק בעקעמפט די חסידישע רביים, הויפּטזעכליך דערפאַר, וואָס מען דערצעהלט וועגען זייערע מופתים. ר׳ יצחק׳ל האָט נישט געהאַלטען דערפון און דאָך איז ער אַליין געווען אַ בעל־מופת.

אַלס כאַראַקטעריסטיק זאָל געבראַכט ווערען פאָלגענדער פאַקט:

בעת ר׳ יצחק׳ל האַמבורגער איז נאָך געווען רב אין בראָד האָט ער איינמאָל געלאָזט דורכ׳ן שמש אויסרופען, אַז ער אַסר׳ט דריסת הרגל אין שטאָדט־שוהל אויף גאַנצע דריי טעג.

דער שמש האָט נאַטירליך דעם בעפעהל פון רב ממלא געווען. אָבער דער דאָזיגער כרוז האָט אַרויסגערופען אַ גרויסען רעש אין שטאָדט. ס׳טייטש און נאָכאַמאָל ס׳טייטש: אַסרן דריסת הרגל אויף דריי טעג צייט? און פאַרוואָס און פאַרוואָן, וואָס איז פלוצלינג געשעהן און וואָס איז דער רב מיט דעם אויסען? — אַזוי האָבען די בעלי־בתים צווישען זיך געטומעלט.

איז דאָך גלייך אַוועק צום רב אַ דעלעגאַציע פון די שעהנסטע בעלי־בתים

פון שטאָדט מיט אַ געוואַלד, מיט אַ געשריי, היתכן, ווי געשיקט זיך דאָס, ווי אַזוי נעהמט מען עס און מען פערשליסט אַ שוהל אויף דריי טעג צייט, אָהן שום טעם, אָהן וועלכען עס איז מאָטיוו!

הערט זיך אויס דער רב גאַנץ געלאַסען, אָהן דער מינדעסטער אויפרעגונג די טענות פון זיינע בעלי-בתים און ווען זיי האָבען זיך שוין גענוג אָנגערעדט און אָנגעבייזערט, רופט ער אויס גאַנץ קאַלטבלוטיג:

— זאָגט מיר, כ׳בעט אייך, ווער בין איך עס דאָ צווישען אייך, וואָס איז דען מיין אויפגאַבע אין בראָד, זאָגט עס מיר, איך בעט אייך.

— ס׳טייטש רבי, איהר זענט דאָך אונזער מרא-דאתרא, אונזער מנהיג, אונזער קרוין, — האָבען אַלע מיט איין קול אָבגעענטפערט.

— אויב אַזוי, האָט ר׳ יצחק׳ל רוהיג אָבגעענטפערט, — דארפט איהר דאָך מיך פאָלגען, דאַרפט איהר דאָך קיין קשיות נישט פרעגען און טהון, וואָס מען הייסט אייך, בפרט. אַז איך אסר דריסת הרגל, איהר פערשטעהט וואָס דאָס הייסט? — געאָסרט באיסור גמור! קלערט איהר, אַז איך וועל צוליב אייער געבייזער זיך צוריקציהען פון איסור?...

און אַזוי זיצענדיג בעפעהלט ער איינעם פון זיינע הויז-מענשען צו רופען דעם שוהל-שמש, ער זאָל גיך קומען צום רב און מיטברענגען די שליסלען פון דער שוהל.

באַלד איז דער שמש געקומען צולויפען מיט די שליסלען אין דער האַנד און זיי איבערגעגעבען דעם רב.

— פערשטעהט איהר מיך — האָט דער רב זיך געווענדעט צו די קהלה-לייט — כדי צו זיין זיכער, אַז עס וועט זיך נישט געפונען קיין חצוף, וואָס וועט עובר איסור זיין, וואָס וועט מיך נישט וועלען פאָלגען, בלייבען די שליסלען ביי מיר די גאַנצע דריי טאָג. הערסט, שמשי אויפ׳ן דריטען טאָג אין אָוונד, זאָלסטו קומען צו מיר, וועל איך דיר צוריקגעבען די שליסלען פון דער שוהל!

די דעלעגאַציע איז אָוועק פון רב מיט גרויס פחד. דער שטרענגער און זיכערער מאָן פון רב האָט מטיל אימה געווען. באַלד האָט זיך איבער גאַנץ בראָד פערשפרייט די ידיעה וועגען דעם אויסטערלישען איסור און אויף שריט און טריט האָט מען אַרומגערעדט דאָס געשעהניש. אַ שרעק איז אַלעמען בעפאַלען. מען האָט געוואוסט, אַז דער רב איז אַ ג-ט׳ליכער מאָן און ווען ער שליסט די שוהל אויף דריי טעג צייט און ער וויל נאָך דערצו קיין טעם נישט זאָגען, איז עס דאָך נישט אומזיסט, מוז ער דאָך האָבען אַ טעם כמוס דערביי...

דריי טעג צייט האָט זיך גאַנץ בראָד געפונען אין דאָזיגען שרעקעוודיגען צושטאַנד. די פאַנטאַזיע האָט זיך צושפילט. מען האָט זיך דערצעהלט מעשיות פון שדים, פון נישט-גוטע, פון רוחות, וואָס האָבען בעהערשט דער שוהל, אַזוי,

אַז מען האָט זיך אַפילו מורא געהאַט צוצוגעהן נאָהנט פון דער שוהל, אויף דער שוהל־גאַס

ערשט אויפ׳ן דריטען טאָג, אין אָוועגד, האָט דער רב גערופען דעם שמש צו זיך און איבערגעבענדיג די שליסלען, האָט ער איהם בעפוילען צוריק די שוהל צו עפענען.

דעם שמש איז בעפאַלען אַ גרויס פחד. זיינע צושראָקענע אויגען האָבען געקוקט אויפ׳ן רב, א צאָהן אין צאָהן האָט ביי איהם געקלאַפּט און שטיל, ווי צו זיך, האָט ער געשעפּטשעט:

— איך האָב מורא, רבי...

— וואָס האָסטו מורא — האָט דער רב מיט אַ שמייכעל אויסגערופען.

— איך האָב מורא דער שוהל צו עפענען — איז דער שמש געוואָרען דרייסטער, מען זאָגט דאָך עפּעס אין שטאָדט, אַז שדים, רוחות...

— וואָס נאַראָנים רעדען דאָרט — האָט דער רב אויסגעשריען — מאך זיך בעסער נישט צו נאַר און געה עפענען דער שוהל. די סכנה איז שוין אַריבער!...

עס פּערשטעהט זיך. אַז דער שמש איז געגאַנגען, נאָך איהם איז נאָכגע־גאַנגען אַ גרויסער נייגיריגער עולם. מיט ציטערדיגע הענד האָט ער אויפגעשלאָ־סען די טהירען פון דער שוהל, אָבער אַריינקומענדיג אינוועניג זענען אַלע ממש דערציטערט געוואָרען פון דעם מורא׳דיגען בילד, וואָס האָט זיך פאַר זייערע אויגען פאָרגעשטעלט:

דער גאַנצער באַלקאָן, די עזרת־נשים, וואָס האָט זיך געשטיצט אויף קאָלומנעס, דער דאָזיגער באַלקאָן איז געווען איינגעפאַלען. די קאָלומנעס צו־בראָכען, די שטענדערס צוהאַקט, — אַנ׳אמת׳ער חורבן.

און אַרויסגעוויזען האָט זיך, אַז במשך די דריי טעג, וואָס די שוהל איז געווען געשלאָסען האָט זיך די גאַלעריע כסדר איינגעבראָכען, און ווען די שוהל וואָלט אָפען געווען, — מי יודע וויפיעל קרבנות עס וואָלטען געפאַלען פון דער דאָזיגער קאַטאַסטראָפע. אָבער דער רב האָט מיט׳ן רוח הקודש עס פאָרגעזעהן און דעריבער האָט ער גע׳אַסר׳ט דריסת הרגל אין דער שוהל, נישט לאָזענדיג קיינעם דער שוועל איבערטרעטען אין משך פון די דריי טעג.

און רבי איציק׳ל איז דאָך קיין חסיד נישט געווען, פערקעהרט, גאָר אַ בעקעמפער פון חסידות. אַ פייערדיגער מתנגד — פונדעסטוועגען איז ער אַזוי גרויס געווען, דער מתנגדישער זיידע פון ראָפּשיצער.

חסידים דערצעהלען אויך, אַז דער הייליגער בעל־שם־טוב, זכר צדיק לברכה, פלעגט שיקען פון צייט צו צייט עטליכע פון זיינע צוהענגער צו רבי איציקלען, כדי צו דערצעהלען איהם וועגען דער התנהגות פון זייער רבי׳ן. די יונגעלייט האָבען נאַטירליך נישט אַרויסגעוויזען, אַז זיי זענען דעם בעל־שם־טוב׳ס אָנהענגער. זיי האָבען בלויז דערצעהלט פאַקטען פון בעל־שם׳ס התנהגת.

פלעגט ר׳ איציקל מיט גרויס התמדה אָפּלאַכין די דאָזיגע מנהגים און דערביי שטאַרק הנאה האָבען.

— דאָס בין איך טאַקי אויסען — פלעגט דער דייליגער בעל־שם זאָגען, — איך בין אויסען מהנה צו זיין דעם דאָזיגען גרויסען גאון און צדיק און אז דאָס אויסלאַכען מיין התנהגות פערשאַפט איהם תענוג, — בין איך שטאַרק צופרידען דערפון און איך שיק איהם ספּעציעל מיינע יונגעלייט, זאָלען זיי איהם אַלץ וועגען מיר דערצעהלען, כדי ר׳ איציקל זאָל האָבען אַ הנאה...

יב.

אַ דרוז תורה מיט אַ מת.

אין פריהערדיגען קאַפּיטעל האָבען מיר זיך שוין ברייטער אָבגעשטעלט אויף דער מערקווירדיגער פּערזענליכקייט פון ר׳ איציקל האַמבורגער זכרונו לברכה, דער זיידע פון ראַפּשיצער צדיק. מיר האָבען אויך דערצעהלט, אַז כאָטש ער איז געווען אַ אויסגעשפּראָכענער מתנגד, איז ער דאָך געווען אַ פּועל־ישועות, אַ אָפענבאַרער בעל־רוח־הקודש.

מיר ווילען דעריבער נאָך דערצעהלען איין מעשה׳לע וואָס וועט אַמבעסטען כאַראַקטעריזירען דעם דאָזיגען מתנגדישען רב צו וועלכען אַלע חסידים האָבען זיך בעצויגען מיט גרויס יראת הרוממות, ווייל ער איז באמת געווען אַ הימעל־מענש.

אויך די דאָזיגע מעשה איז פּאָרגעקומען אין בראָד און בשעתו האָט די גאַנצע שטאָדט מיט איהר געקלונגען.

בראָד איז ווי בעקאַנט געווען די ערשטע גרויסע גרעניץ־שטאָדט נעבען דער אַמאָליגער רוסיש־עסטרייכישער גרעניץ, דורך דער דאָזיגער שטאָדט פלעגען תמיד פּערבייפאָהרען אין אויך פּערוויילען פיעל סוחרים פון רוסלאַנד, וואָס זענען געפאָהרען קיין אויסלאַנד האַנדלען. דורך בראָד פלעגט מען פאָהרען קיין לייפּציג אויפ׳ן וועלטס־יריד און קיין בראָד האָבען זיך אויך „געשוואַרצט״ די פּליטים און עמיגראַנטען, וואָס זענען אַנטלאָפען פון דער רוסישער נאַהייקע.

בראָד איז דעריבער געווען אין יענע צייטען אַ קאָכיגע און ברויזענדע שטאָדט. עס האָט דאָרט שטענדיג געטומעלט אויף אַ גאָר גרויסען אופן. פרנסה האָט אויך נישט געפעהלט. יעדע וואוינונג איז געווען אַנ׳אַכסניא, אַ האָטעל, וואו די רוסישע יודען האָבען זיך אָבגערוהט און געזאַמעלט כח אויף דער ווייטערער נסיעה, וואָס איז אין יענע צייטען, אין די צייטען פון בויד און שליטען, אַזוי שווער אָנגעקומען.

אין אַ געוויסען ערב־שבת איז אָנגעקומען קיין בראָד אַ יודישער סוחר פון אַ גרויסער רוסישער שטאָדט, וועלכער איז געפאָהרען אויפ׳ן יריד קיין לייפציג. דער סוחר איז געווען זעהר אַ פרומער יוד, אַ בן־תורה, דער שענסטער יוד און בעל־בטוח אין זיין שטאָדט, און ער האָט בעשלאָסען שבת צו האַלטען אין בראָד.

היות ווי ער האָט בייַ זיך געהאַט שעהנע עטליכע טויזענד קערבלעך, וואָס ער האָט געפיהרט מיט זיך, כדי איינצוקויפען סחורה אויפ׳ן יריד, האָט ער זיך נאָכגעפרעגט אויף אַן׳עהרליכען בעל־אַכסניא, וועמען ער זאָל קענען אָנפערטרויען אַזאַ סומע געלד. האָט מען איהם אָנגעוויזען אויף אַ האָטעלניק, אַ יוד אַ ירא שמים, אַ גמרא־יוד, פלעגט זיצען יומם ולילה אין לערנען, און דאָס הויז־געזינד האָט געפיהרט דאָס מסחר, פערדינגען צימערען פאַר געסט, בעזאָרגען זיי מיט עסען און מיט אַלעם נויטיגען. פרנסה איז געווען בשפע און דער האָטעלניק האָט זיך געקאָנט זיצען רוהיג און לערנען.

קומענדיג אין דער אַכסניא האָט דער רוסישער סוחר געבעטען, אַז מען זאָל איהם פיהרען צום האָטעל אייגענטימער, ווייל ער דאַרף מיט איהם עפעס צו שמועסען.

דער האָטעלניק איז געזעסען ביי אַ גרויסען „טור” און געשמאַק געלערנט, ווען מען האָט אין זיין חדר אַריינגעפיהרט דעם אורח.

באַלד האָט זיך ענטוויקעלט אַ שאַרפער תורה־שמועס צווישען זיי ביידען, ווייל אויך דער יודישער סוחר פון רוסלאַנד איז ווי געזאָגט געווען אַ שיינער בן־תורה. און ווען עס איז געווען בין־השמשות, רופט זיך אָן דער סוחר צום בעל־אַכסניא:

— בעל־הבית־לעבען, איך האָב ביי זיך עטליכע טויזענד קערבלעך. עס ווערט דאָך שבת, נאַט־אייך דאָס געלד און אי״ה שבת־צונאַכטס, וועט איהר עס מיר צוריקקעהרען.

דער בעל־הבית האָט צוגענומען דאָס פעקעל אַסיגנאַציעס און דער אורח איז אַוועק אין זיין צימער, זיך מכין זיין לכבוד שבת.

פרייטאָגצונאַכטס, אין מיטען דער נאַכט, איז דער סוחר פלוצלונג אויפגעוועקט געוואָרען פון אַ געוואַלדיגער יללה, וואָס האָט זיך געטראָגען פון גאַנץ נאָהנט. פינסטער איז געווען, עס איז דאָך שבת, דאָך האָט דער סוחר געכאַפט עפעס אויף זיך און אַרויס פון זיין צימער.

אַרויסקומענדיג אינדרויסען האָט ער זיך דערוואוסט, אַז דער בעל אַכסניא איז פלוצלונג אַוועקגעפאַלען, בעקומען אַ האַרץ־שלאַג, דאָקטוירים בעמיהען זיך איהם ביים לעבען צו דערהאַלטען, אָבער עס געלונגט זיי נישט און באַלד דערנאָך האָט טאַקי דער בעל־אַכסניא די נשמה אויסגעהויכט.

עס איז איבריג צו שילדערען דעם צער פון דער פאַמיליע און פון דער גאַנצער שטאָדט צוליב דעם פלוצלונגדיגען טויט פון בעל־אַכסניא, וועלכער איז געווען איינער פון די שענסטע מענשען אין שטאָדט. אויך דער סוחר איז

מיטגעריסען געוואָרען פון דעם צער. ס׳טייטש, מיט עטליכע שעה צוריק האָט ער דאָך אַזוי געמיטליך מיט איהם פערבראַכט, געשמועסט אין לערנען און איצטער — מעהר נישטאָ. אויסער דעם, האָט דעם סוחר געשיאָכקעט אין האַרצען זיינע עטליכע טויזענד קערבלעך, פרעמד געלד, אָנגעבאָרגט ביי דער גאַנצער שטאָדט. ווער ווייסט, צי ער וועט דערפון נישט האָבען קיין עגמת־נפש. אָבער איצטער איז דאָך שבת און דער צער איז אַזוי גרויס, ווי אַזוי קען מען עס רעדען וועגען אַזעלכע וואָכעדיגע ענינים ווי געלד...

אויף שבת־צונאַכטס האָט דער סוחר קיין האַרץ נישט געהאַט צו מאַכען אַ רייד וועגען דעם געלד. ער האָט דעריבער געמוזט אָבלעגען זיין נסיעה קיין לייפציג קודם־כל צוליב׳ן געלד, והשנית וועט ער זיך טאַקי בעטייליגען אין דער לוי׳ אויך.

נאָך דער לוי׳ געהט דער סוחר צו דער אַלמנה מיט איהרע קינדער און פאָדערט צוריק זיין געלד־פּאַקעט, וואָס ער האָט געגעבען צו בעהאַלטען זייער מאַן און פאָטער פרייטאָג פאַרנאַכט, פאַר ליכט־צינדען.

ווי דערציטערט איז ער אָבער געוואָרען, אַז זיי ווייסען פון גאָרנישט צו זאָגען. דער פאָטער האָט זיי וועגען קיין געלד קיין איין וואָרט נישט געזאָגט און אין דער קאַסע געפינט זיך אפילו קיין העלפט נישט פון דער סומע, וואָס דער סוחר מאָהנט...

עס איז איהם פינצטער געוואָרען פאַר די אויגען. דער סוחר האָט זיך אָנגעהויבען רייסען די האָהר פון קאָפּ. ער איז אומגליקליך, פרעמד געלד, נדנים פון אָרימע יתומות, ווי וועט ער זיך איצטער אַהינטהון. עס איז קיין אַנדערער פּלאַן נישטאָ פאַר איהם נאָר צו וואַרפען זיך אין טייך...

אָבער די יורשים פון פלוצלונג פערשטאָרבענעם, ווייסען באמת נישט, פון וואָס צו זאָגען. מען זוכט אין יעדען ווינקעלע, מען נישטערט, מען דרעהט אַלץ איבער קאַפּויר, אָבער קיין שפור פון געלד איז נישטאָ. פערשווינדען, ווי אין וואַסער אַריין.

הויבט זיך שוין אָן ביי זיי צו דערוועקען אַ חשד. אַז דער סוחר סימולירט די גאַנצע מעשה, די ליטוואַקעס זענען אויף אַלעם פעהיג, וואָרים, עס איז דאָך נישט שיין, אַז דער פאָטער זאָל האָבען דאָס געלד גענומען און עס זאָל אין דער גאַנצער שטוב נישט זיין. ער האָט עס דאָך אין קבר זיכער נישט מיטגענומען!

דער סוחר האַלט זיך אָבער אין איין שלאָגען קאָפּ אין וואַנט, ער פאַלט אין חלשות, אָבער דאָס געלד איז נישטאָ, פערפאַלען געוואָרען און גאָה דערגעה אַ טאָלק.

קומענדיג צו זיך. לויפט דער סוחר צום שטאָדט־רב, צו ר׳ יצחק׳ל הורוויץ, און דערצעהלט איהם די גאַנצע מעשה.

פאָדערט דער רב אויף די אַלמנה מיט די קינדער לדין.ביידע צדדים זענען מסדר זייערע טענות. ביידע וויינען און קלאָגען, שווערען זיך מיט כל

השבועות. דער סוחר טענה'ט, אַז ער האָט דאָס געלד געגעבען צו בעהאַלטען, און די אלמנה מיט איהרע קינדער טענה'ן, אַז זיי ווייסען נישט פון וואָס צו זאָגען.

וואָס בלייבט איבער דעם רב צו טהון און אַזאַ פאַל? — פסקנט ער ווי דער בפירוש'ער דין איז, אַז די יורשים שווערען אַ שבועה, אַז דער טאַטע האָט זיי נישט איבערגעלאָזט דעם פקדון.

די יורשים ערקלערען זיך גרייט צו שווערען אפילו הונדערט שבועות. זיי ווייסען דאָך באמת נישט פון קיין פתרון און פון קיין חלום!...

דערזעהט דער סוחר, אַז זיי זענען גרייט צו שווערען, ערקלערט ער, אַז ער איז זיי מוחל די שבועה. אַלס עהרליכער יוד קען ער נישט מסכים זיין צו אַ שבועה דאורייתא אפילו אויף אַן אמת. פערפאַלען. עס איז איהם געשעהן אַ ביטער אומגליק און וואָס וועט איהם שוין די שבועה העלפען ..

אָבער דער סוחר איז פערבליבען אין בראָד, געבליבען בעירום ובחוסר. קיין פרוטה נישט אין טאַש, וואו זאָל ער געהן און וואו זאָל ער קומען. האָט איהם אפילו דער רב געוואָלט אויסלייהען אַביסעל געלד אויף הוצאות אַהיים, קען ער עס אָבער ביי זיך נישט פועל'ן. ווי אַזוי וועט ער, דער אומגליקליכער אַהיימקומען. מען וועט איהם פשוט אויף שטיקער צוררייסען, ווער וועט איהם גלויבען די גאַנצע מעשה...

איז דער סוחר פערבליבען אין בראָד, ביים רב אין שטוב. טאָג איין טאָג-אויס וויינט ער פאַר'ן רב ער זאָל בעטען פאַר איהם רחמים, אַז ג–ט זאָל רחמנות האָבען אויף איהם, אַז דאָס געלד זאָל זיך אָבגעפונען.

דער צער פון סוחר האָט דעם רב באמת גערירט און ער האָט צוגעזאָגט צו זוכען עצות ווי אַזוי דאָס געלד זאָל זיך אָבגעפונען.

לויפען אַדורך אַ פאָר וואָכען. פון דעם סוחר איז שוין אַ תל געוואָרען. פון אַמאָליגען גביר און בעל-בשר איז געוואָרען הויט און ביינער און מען האָט געקאָנט זעהען, אַז ער וועט לאַנג נישט אויסהאַלטען. ער וועט פשוט אויסגעהן פאַר עגמת-נפש.

איינמאָל, ווען דער צער פון סוחר האָט איהם בעזונדערס שטאַרק אי-בערגענומען, מאַכט צו איהם דער רב ר' איצקל:

— הערט מיך אויס, איך האָב פאַר אייך אַן עצה, — מזמין צו זיין דעם מת לדין און אַז איהר וועט מסכים זיין דערצו, וועט מען איינמאָל פאַר אַלעמאָל זיך דערוויסען דעם גאַנצען אמת.

דער סוחר איז ממש אויפגעשפרינגען. האָהר און נעגעל האָבען זיך איהם קאַפויר געשטעלט, וואָס הייסט עפעס מזמין זיין אַ מת צו אַ דין תורה?...

— שרעקט אייך נישט מיין פריינד, איך מיין עס נישט אויף קיין שפּאַס — האָט דער רב אויסגערופען, — עס ווענדעט זיך נאָר אין אייער הסכמה. ווען איהר וועט דערצו מסכים זיין, בעשטים איך אַ זמן ווען די דין-תורה

זאָל פּאָרקומען. ענטפערט, זענט איהר מכּפּים? ווייל קיין אַנדערע עצה האָב איך נישט, און איך וויל אייך באמת העלפען אין אייער צרה.

ענדליך האָט דער סוחר לשון בעקומען און אָבגעענטפערט:

— הייליגער רבי, איך זאָג אייך בהן שלי, ווען עס וואָלט געווען מיין אייגען געלד, וואָלט איך קיין רגע נישט געקלערט און וואָלט נישט מסכּים געווען דערצו. איך וואָלט באַדיי געגאַנגען איבער די הייזער און מקבץ געווען און נישט מטריח געווען אַ מת. אָבער עס איז דאָך פרעמד געלד, די לעצטע פּרוטות פון אָרימע־לייט, נדנים פון יתומים, איך האָב דעריבער נישט קיין עצה און איך מוז מסכּים זיין...

באַלד רופט דער רב דעם שמש־בית־דין און זאָגט צו איהם:

— גייה תיכף אויפ'ן בית־עלמין, צום קבר פון בעל־אַכסניא און זאָג איהם, אַז איך בין איהם מזמין לדין, אויף מאָרגען צוועלף אַ זייגער ביי טאָג.

דער שמש איז ווייס געוואָרען ווי קרייד. הענד און פיס האָבען איהם אָנגעהויבען ציטערען, אַז ער האָט זיך געוואַקעלט ווי אַ שכּור.

— וואָס האָסטו מורא, שוטה — האָט דער רב איהם אויפגעמינטערט, — אַז איך הייס דיך געהן, דאַרפסטו געהן. ווייסטו דען נישט, אַז אויך דער מת האָט קיין מנוחה נישט אויפ'ן עולם האמת, אויך ער האָט דערפון גרויס צער, אפשר גישט ווייניגער ווי דער אומגליקליכער סוחר, געה'זשע דעריבער און מהו יזי איך הייס דיך.

דער שמש האָט דעריבער גענומען זיין שטעקען און אַוועק אויפ'ן בית־עלמין, געטהון פּינקטליך ווי דער רב האָט איהם געהייסען.

צומאָרגענס צוועלף ביי טאָג, ווען דער סוחר איז געקומען צו דער דין תּורה, האָט ער שוין געטראָפען דעם רב מיט זיינע צוויי דיינים זיצען איינגעהילט אין טלית און תפילין. אַ מוראדיגע שרעק האָט איהם בעהערשט. קוים, וואָס ער האָט זיך געהאַלטען אויף די פיס.

— נו, זייט מסדר אייערע טענות — האָט זיך דער רב געווענדעט צום סוחר.

מיט אַ געבראָכענער שטים האָט דער סוחר מסדר געווען זיינע טענות, דערצעהלט בפּרטות ווי אַזוי ער האָט זיך דערפרעגט אין דער אַכסניא פון פערשטאָרבענעם, ווי־אַזוי ער האָט זיך צושמועסט מיט איהם און לסוף איבערגעגעבען איהם אַ פּעקעל באַנקנאָטען און אַוועק אין זיין חדר.

ווען דער סוחר האָט אָבגערעדט דאָס זייניגע האָט ער זיך שטאַרק צוכליפּעט און אַוועק אין אַ ווינקעלע.

— און וואָס זאָגט איהר דערצו? — האָט זיך פּלוצים דערהערט די שטים פון רב.

א מורא'דיגע שטילקייט האָט געהערשט אין בית־דין־שטוב. נישט מען האָט עמיצען געהערט און נישט מען האָט עמיצען געזעהן. אָבער דער רב איז געזעסען מיט אַ לעבעהאַפטען שמייכעל אויף די ליפּען. זיין הייליגע צורה

האָט זיך אַלע ווײַלע געביטען, אַ שטייגער, ווי ער וואָלט זיך צוגעהערט צו אַנ׳אינטערעסאַנטען שמועס.

ענדליך האָט דער רב אויסגערופען אַ צופרידינער, הענדעגדיג זיך צום סוחר:

— דער מת זאָגט, אַז איהר זענט כשר געװען און ער בעט אייך שטאַרק איבער פאַר׳ן צער, וואָס ער האָט אייך פערשאַפט. און די מעשה איז אַזוי געוועזן. היות חי עס איז שוין געוועזן שטאַרק שפעט, קוים עטליכע מינוט פאַר ליכט-צינדען, ווען איהר האָט איהם דאָס געלד אָנפערטרויט, האָט ער עס שוין נישט בעוויזען איבערצוגעבען זיין פרוי, נאָר אַזוי ווי עס איז געלעגען פאַר איהם דער „טור-אורח-חיים,״ האָט ער דאָס געלד אַריינגעלעגט אין דעם טור אַריין און דאָס ספר אַריינגעשטעלט אין ספרים-שאַנק.

געהט-זשע ניכער צו דער אַלמנה — האָט דער רב בעפעהלעריש אויסגערופען — און זאָגט איהר, אַז איהר פערשטאָרבענער מאַן האָט געהייסען אויפמישען דעם טור אורח-חיים הלכות שבת, וועט מען דאָרט געפונען דאָס גאַנצע פעקעל געלד. זאָגט זיי אויך, אַז זייער פערשטאָרבענער מאַן און פאָטער בעט, זיי זאָלען אייך מפייס זיין פאַר׳ן צער, וואָס איהר האָט געהאַט, ווייל דאָס איז זיין אויסדריקליכער רצון.

און כך הוא. אין „טור״ האָט מען געפונען דאָס גאַנצע פעקעל געלד. קיין פרוטה האָט נישט געפעהלט.

דער סוחר איז גלייך דערנאָך געלאָפען צום רב און מיט גרויס שמחה געדאַנקט איהם פאַר דער גרויסער ישועה און ערקלערט זיך גרייט מוחל צו זיין דעם פערשטאָרבענעם פאַר דעם צער, וואָס ער האָט צוליב איהם געהאַט.

אויף דער עצה פון רב, איז דער סוחר אַוועק אויפ׳ן קבר פון פערשטאָרבענעם בעל-אַכסניא מיט אַ מנין יודען און איהם ערקלערט, אַז ער איז איהם מוחל במחילה גמורה, ער האָט אויך איבערגעלאָזט אַ שענע סומע געלד אַלס תיקון פאַר זיין נשמה און אַוועקגעפאָהערן אַ גליקליכער קיין לייפציג.

אַזעלכעס האָט געקאָנט בעווייזען דער זיידע פון ראָפשיצער, דער מתנגדישער ר׳ איציקל האַמבורגער זכרונו לברכה. עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס זיין אייניקעל, דער ראָפשיצער איז באַלד פון זיין פריהסטער קינדהייט אַנערקענט געוואָרען אַלס דער נאָכפאָלגער פון זיין זיידען. מען האָט עס גאַנץ פריה געקענט דערקענען און איהם אַ דאַנק זיין קלוגשאַפט און עלוישקייט — מען האָט איהם דאָך געהאַלטען אַלס קדוש מרחם אמו...

יג.

דעם ראָפּשיצער׳ס יונגער.

די גרויסע חסידישע פּערזענליכקייט, וואָס איז בעקאַנט אין דער חסידישער וועלט אַלס דער „הייליגער ראָפּשיצער״, איז נאָך ביז איצט ווייט נישט אָבגעשאַצט געוואָרען. שווער צו געבען אַ פולע כאַראַקטעריסטיק פון דאָזיגען גאון החסידות. ווייל ער איז געווען אַ גרויסער מוצ-ע, אַ בעהאַלטענער, נישט בעהאָלט, אַז מען זאָל פון איהם רעדען, שמועסען, אַז אַ וועלט זאָל פון איהם קלינגען, האָט ער דעריבער זיך אויסגעגעבען פאַר אַ ווערטעל-זאָגער. פאַר אַ מבדח את דעת הבריות, געזאָגט ווערטלעך, הלצה׳לעך; נישט שוינענדיג דערביי אפילו די גרעסטע רביים און צדיקי הדור, פאַר וועלכע אַ וועלט האט פאַר׳ן בליק געציטערט, האָט מען דעריבער געהאַלטען ר׳ נפתלין זכרונו לברכה, פאַר אַ היימישען גוטען ברודער, פון וועמען מען קען אַן׳עצה פרעגען, פאַר וועמען מען קען גיך דאָס הארץ אָבּרעדען, און דורך וועמען מען קען זיך גלייכשטעלען, ווען מען איז פערדאַגה׳ט.

אָבּער, אַז דאָס אַלץ איז נישט מעהר ווי אַ לבוש, אַז די אַלע חכמות און הלצה׳לעך, זענען נישט סתם קיין גוטע ווערטלעך פון וועלכע מען האָט אַ הנאה, נאָר אַז דאָס זענען לויטער סודות און רזין דרזין, אַז דער מיט איז דער הייליגער צדיק מיחד-יהודים, און מתקן-תיקונים — דערפון האָט דער ברייטער עולם נישט געוואוסט, דערפון האָבען בלויז געוויסט זיינע גרויסע רביים, צווישען וועלכע עס זענען געווען אַזעלכע עמודי החסידות ווי דער רבי ר׳ אלימלך זכר צדיק לברכה פון ליזענסק, דער „חוזה״ פון ליבלין, רבי מענדעלע פון רימאַנאָוו און זייער הברותא.

אָבער איידער ער האָט אָנגעהויבען עוסק צו זיין בחסידות האָט דער ראָפּשיצער זיך פריעהר גוט אָנגעגורט מיט ש״ס און פוסקים, אַלס תלמיד פון בעריהמטען פרעשבורגער רב ר׳ משולם טיסמעניצער האָט ער געלערנט אין זיין ישיבה צוזאַמען מיט אַזעלכע חברים ווי ר׳ מרדכי בענעט, דער שפעטערדיגער ניקאָלשבורגער רב, ר׳ יעקב ליסער, דער בעל „חות דעת״ און נאָך אַנדערע גדולים, פון וועלכע ר׳ נפתלי איז כלל נישט אָבגעשטאַנען, אַדרבה, דער רבי זיינער האָט איהם גערעכענט פאַר די בעסטע פון זיינע תלמידים, אָבער ווי נאָר ער האָט דערפיהלט דעם ריח החסידות, וואָס האָט זיך דורך ...מעגען פערטראָגען אין דעם ווייטען פרעשבורג, האָט עס גלייך געפאַנגען ...רויזענדער נאַטור פון דער יונגען תלמיד חכם, און נישט לאַנג-טראַכטענדיג

האָט ער אָהן אַ „זייט געזונד" פערלאָזט פרעשבורג און אַוועק קיין ליזענסק צום רבין ר' אלימלך.

אין ליזענסק האָט דער יונגער ר' נפתלי ערשט אָנגעהויבען זיך פיהלען אין זיין ריכטיגער אַטמאָספּערע, קיינער פון די אַרומיגע חסידים און מקורבים האָבען נישט געוואוסט אַזוי פיעל פון דער גדלות פון הייליגען רבין ר' אלימלך ווי דער דאָזיגער יונגערמאַן, דאָס אייניקעל פון גרויסען מתנגדישען גאון ר' איציקל האַמבורגער. אויך דער רבי האָט איהם גלייך דערקענט דעם צוקונפ־טיגען מנהיג החסידות, האָט ער איהם דעריבער שטאַרק מקרב געווען, געלערנט מיט איהם קבלה אין די שפעטע אָווענד־שעה'ן און גאַנץ אָפט איהם איינגעלאַדען צו זיך אין חדר, וואו ער האָט מיט איהם פערבראַכט אין הויכע שמועסען.

דערפון האָט כמעט קיינער נישט געוואוסט אין ליזענסק האָט מען עס נישט מרגיש געווען, אַז דער דאָזיגער יונגערמאַן איז שוין אַזוי גרויס סיי אין נגלה סיי אין נסתר און סיי אין חסידות. פלעגט ער דאָך גאַנץ אָפט פרעהליך מאַכען דעם עולם מיט זיינע הלצה'לעך, מיט זיינע גוטע ווערטלעך, איז ער דאָך שטענדיג געווען אַזוי מונטער און פרעהליך, נישט צוגעלאָזט זיך קיין עצבות און שטאַרק געדרודפט די פער'עצב'טע יודען, וואָס האָבען אויף זיך אַרויפגעצויגען אַ זויערע מינע, ווער האָט זיך עס געקענט ריכטען, אַז דאָס אַלץ איז נישט פשוט, און זעהען זעהט מען נאָר דאָס בלויזע חיצוניות אָבער נישט דאָס פנימיות.

אָבער גאַנץ פריה האָט מען אָנגעהויבען דערפיהלען, אַז ר' נפתלי וועט אַמאָל זיין פון די גרויסע חסידישע מנהיגים. אַזוי למשל דערצעהלט מען אַז זייענדיג אין דער ערשטער צייט אין ליזענסק, ביים רבי'ן ר' אלימלך אין שטוב, קומט אַריין אַ דאָרפס יוד, און פערלאַנגט דורכאויס, אַז מען זאָל איהם אַריינפיהרען צום רבי'ן.

גראַד איז דער רבי געווען שטאַרק פערטהון אין זיינע עניניםʼ סגור ומסוגר אין זיין חדר און אָנגעזאָגט דעם שמש, אַז ער זאָל קיינעם נישט אַ־ריינלאָזען. דער דאָרפס־יוד האָט אָבער בשום אופן נישט געוואָלט אָבטרעטען, געטייטש און געקלאָגט, געשלאָגען זיך קאָפּ אין וואַנד, אין געשוואוירען, אַז ער וועט נישט אָבטרעטען, ביז מען וועט איהם נישט אַריינלאָזען צום רבי'ן.

זעהענדיג, אַז מען וועט מיט דעם יוד גאָרנישט מאַכען, רופט זיך אָן ר' נפתלי צו זיינע חברים:

— הערט'ס וואָס מיר איז איינגעפאַלען, איך וועל אַריין אין אַ צווייטען חדר, אָנטהוען זיך דעם קאַפּיק און שיקט מיר אַריין דעם דאָרפס־מאַן. ער האָט דאָך אוודאי דעם רבין פאַר די אויגען נישט געזעהן.

די חברים זיינע ווי אויך דער שמש האָט געשטיקט דאָס געלעכטער. וואָס אַ מענש קען איינפאַלען. אָבער ר' נפתלי איז שוין נישט געווען אין

בית מדרש. ער איז שוין געזעסען אין א חדר מיוחד און געוואַרט אויפ׳ן דאָרפס־יוד.

באַלד איז דער יוד אַריינגעקומען און מיט א געוויין אָנגעהויבען דער־צעהלען זיין אומגליק:

— הייליגער רבי! איך האָלט אַ קרעטשמע ביי אַ פּריץ, דער פּריץ איז א רשע מרושע, פייניגט מיך סכנות נפשות, לאָזט מיך נישט אויפ׳ן אויג, האָב איך נאָך געצאָהלט נאָרמאַל די ראַטעס איז נאָך געווען א האַלבע צרה, אָבער לעצטעס האָט זיך מיר געמאַכט זעהר ענג. איך האָב ממש נישט די היונה האָב איך מיך פערשולדיגט פאַר דריי ראַטעס, האָט ער היינט געשיקט מיר זאָגען, אַז באַם איך וועל נישט אין פערלויף פון דריי טעג בעצאַהלען אַלע ראַטעס, וועט ער מיך מיט חייב און קינדער אַרויסוואַרפען פון דער קרעטשמע, הייסען מיר אויפצעהלען פופציג שמיץ און דערנאָך וועט ער אונז אַלעמען אַריינוואַרפען אין תפיסה אַריין.

— הייליגער רבי! ראַטעוועט אונזערע נפשות. מיין ווייב איז אַ פּאָר וואָכען נאָך אַ קימפעט, זי איז הרוב קראַנק, בעוואַרפען מיט קליינע קינדער — ראַטעוועט אונז, מען זאָגט דאָך אַז ווען איהר וועט ווערט מען געהאָלפען.

קלערט ר׳ נפתלי א ווײַלע און גיט אַ פרעג:

— און ווי פיהרסטו דיך עפּעס מיט יודישקייט?

— אַזוי ווי אַלע יודען, — הייליגער רבי — איך בין טאַקי אַ ישוב׳ניק, אַ גראָבער יונג, אָבער איך האָלט ביי מיר אין שטוב אַ מלמד, און האָלט איהם אויס מיט אַלע הצטרכות׳ן, דעם לעצטען ביסען פון מויל גיב איך איהם אוועק, און אַלץ וואָס ער לערנט מיך — טהו איך.

— אויב אַזוי — רופט אויס ר׳ נפתלי — געה אַהיים און וועסט בקרוב געהאָלפען ווערען!

דער דאָרפס־יוד איז אָבער נאָך נישט צופרידען מיט דער תשובה. הויבט ווידער אָן צו וויינען: דריי טעג, — היינט, מאָרגען און איבערמאָרגען, שמיץ, תפיסה, מיין ווייב איז קראַנק, פיצלעך קינדער, ראַטעוועט אונז רבי!...

— געה אַהיים, זאָג איך דיר, עס וועט זיין אַלדאָס גוטס איך בין דיר מבטיח, אַז דער פריץ וועט איינעהמען אַ מיתה־משונה...

דער דאָרפס־יוד איז אַוועק אַ בערוהיגטער, ר׳ נפתלי האָט גלייך אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם קאָלפּיק און צוריק אַריין אין בית מדרש אַריין, מיט אַ שמייכעל אויפ׳ן פנים.

די חברים זיינע האָבען איהם ארומגערינגעלט, און געבעטען איהם דער־צעהלען, וואָס דער ישובניק האָט געוואָלט און וואָס ער האָט איהם געענטפערט, אָבער ר׳ נפתלי האָט זיי פערערדט מיט אַנ׳אַנדער ענין.

און כך הוא. צומאָרגענס אויף דער נאַכט איז געווען אַ שטאַרקער ווינט, וואָס האָט בוימער פון דער ערד אויסגערוסען. דער ווינט האָט מאויס׳דיג געפייפט, געריסען לאָדענס. דער אָרימער ישובניק איז געזעסען ביים אויווען.

די קרעטשמע איז געווען פוסט, אויפ'ן האַרץ איז געווען זויער און ביטער. מאָרגען איז דער לעצטער טאָג צו סילוק'ן די ראַטע. און דאָ האָט ער קיין פרוטה נישט, וועט כאַטש דעם רבינס הבטחה מקוים ווערען?

דער ישוב'ניק הויבט זיך אויף פון אָרט, נעהמט אַ תהילים'ל אין דער האַנד און הויבט אָן צו זאָגען אַ פערגרייזיגטען תהילים.

זיצט ער אַזוי און זאָגט אַ קאַפּיטעל נאָך אַ קאַפּיטעל. דאָס פייער איז שוין לאַנג אויסגעגאַנגען, אין שטובעל איז האַלב פינסטער, די אויגען זיינע הויבען זיך אָן קלעבען. דאָס תהילים'ל גליטשט זיך אַרויס פון זיינע הענד, אָבער ער שאָקעלט זיך ווייטער און מורמעלט:

— רבונו של עולם, העלף מיר, אין זכות פון הייליגען צדיק!...

דער ישובניק שלאָפט איין. כאַפּט זיך אויף, אין שטוב איז קאַלט, פינסטער. דער ווינט רייסט די לאָדענס ווי מיט צוואַנגען. אַלע ווילע דוכט זיך איהם, אַז עס קלאַפּט עמיצער, אָבער באַלד איבערצייגט ער זיך, אַז דאָס רייסט דער ווינט און טוליעט זיך ווייטער איין געבען אויהען.

פלוצלונג הערט ער אַ קול וואָס רופט:

— משה, משה, עס קלאַפּט עמיצער, געה מאַך אויף!

דאָס שרייט צום קרעטשמער דאָס ווייב פון אַלקער'ל.

שפּרינגט ער אויף דער קרעטשמער, ווי זיין געוואוינהייט, הערט זיך איין אַ ווילע און באַלד רופט ער אויס:

— משוגע מיינע שונאים, דער ווינט פייפט, רייסט ביים לאָדען און איהר קלאַפּט מען עס אין קאָפּ. קוים וואָס איך האב געכאַפּט אַ דרימעלע!...

דויערט נישט לאַנג און עס דערהערט זיך ווידער אַ קלאַפּען אין לאָדען. דאָס מאָל דערקענט שוין אויך דער קרעטשמער, אַז עס איז נישט פון ווינט, לויפט ער צו צום טהיר און רופט אויס:

— ווער קלאַפּט?

— עפענט מאַשקע, עפען, איך וויל דיר אָנזאָגען אַ גוטע בשורה — דער הערט זיך אַ קול פון דרויסען

— וואַסיל, דאָס ביזטו, — רופט אויס דער קרעטשמער, דערקענענדיג די שטים פון אַ בעקאַנטען פּאַראָבעק — וואָס עפּעס אַזוי שפּעט אין דער נאַכט, ביי אַזאַ שרעקליכען ווינט?

באַלד עפענט זיך די טהיר, און וואַסיל קומט אַריין, וואַרפענדיג זיך אין גאַנצען פון שרעק.

— גיב מיר אַביסעל בראָנפען, מאַשקע, וויל איך שטאַרב פון שרעק — האָט אַרויסגעשטאַמעלט דער גוי.

— אָבער וואָס איז געשעהן זאָג מיר, אום ג–טעס ווילען!

— דער פּריץ האָט זיך אויפגעהאָנגען! — האָט דער גוי אין איין אָטעם אַרויסגעשטאַמעלט.

— אויפגעהאָנגען זיך, דער פריץ? — האָט דער קרעטשמער אויסגע־רופֿן.

— אויפגעהאָנגען זיך, מען האָט איהם גאַרוואָס אָבגעשניטען פֿון דעם שטריק אַ פֿערשטייפֿטען, אָהן סימנים פֿון לעבען. בין איך געקומען דיר זאָגען מאַשקע, אַז די ביזט אַ געהאָלפֿענער...

באַלד אין דער פֿריה איז דער קרעטשמער אַוועק קיין ליזענסק אָנזאָגען דעם רבין די גוטע בשורה, אַז דער פּריץ איז טאַקע אומגעקומען מיט אַ מיתה משונה ווי דער רבי האָט איהם פֿבטיח געווען.

אַריינקומענדיג צום רבין ר׳ אלימלך איז דער ישובניק שטעהן געבליבען אַ דערשראָקענער, קוקט זיך אום אויף אַלע זייטען, בעטראַכט נאָכאַמאָל דעם רבין, און עס הויבט איהם אָן מישען אין קאָפּ...

ס׳טייטש, דער רבי, וואָס האָט איהם אָנגעוויזען איז דאָך געווען גאָר אַ יונגערמאַן — טראַכט זיך דער דאָרפֿס־יוד, און דאָ זיצט פֿאַר איהם אַן׳אַלטער מאַן, גאָרנישט דער אייגענער...

ענדליך האָט דער ישובניק לשון בעקומען און דערצעהלט דעם רבין די גאַנצע מעשה, בכן ער איז געקומען מיט צוויי טעג פֿריהער צום רבין בעטען אַ ישועה, האָט מען איהם אַריינגעפֿיהרט צו אַ יונגערמאַן, וועלכען מען האָט פֿאַר איהם פֿאָרגעשטעלט אַז דאָס איז דער רבי, האָט איהם דער רבי אָנגע־וואונשען, אַז דער פּריץ זאָל אַ מיתה משונה איינעהמען און אַזוי איז טאַקי געשעהן. דער פּריץ האָט זיך נעכטען ביינאַכט אויפגעהאָנגען, בין איך געקו־מען דאַנקען דעם רבין, אָבער דאָ איז עפּעס נישט דער אייגענער רבי...

פֿערשטעהט שוין דער רבי, אַז דאָס איז ר׳ נפתלי׳ס אַ שטיקעל אַרבייט שמייכעלט ער, געזעגענט דעם ישובניק און הייסט רופֿען ר׳ נפתלי׳ן.

— פֿרעגט איהם דער רבי מיט אַ שמייכעל ווי אַזוי ער פֿאַלט אויס צו פֿראַווען רבי׳סטוואָ ביי איהם אין שטוב. ענטפֿערט ר׳ נפתלי, היות ווי דער יוד האָט נישט געוואָלט אָבטרעטען, געמאַכט קולות און מען האָט נישט געקענט צום רבין אָנקומען, האָט ער געהייסען דעם ישובניק צופֿיהרען צו זיך פֿאָרשטעלענדיג זיך אַלס רבי...

— נו, נו, — האָט דער רבי ר׳ אלימלך אויסגערופֿען — די קענסט שוין, זעה איך, דאָס עסק. ביזט נאָך אָבער צו־יונג, היט זיך!...

יד.

דעם ראָפּשיצער'ס התנהגות.

גאַנץ פריה האָט אָנגעהויבען צו קומען צום אויסדרוק די מערקווירדיג־קייט פון צוקונפטיגען צדיק הדור — רבי נפתלי ראָפּשיצער זצ"ל, אפילו אין זיינע הלצה'לעך, זיינע חכמה'לעך, מיט וועלכע ער האָט זיך אין דער יוגענד גאַנץ אָפט בענוצט און מנצח געווען דערמיט זיינע חברים און רביים, האָט מען שוין געקענט דערפיהלען דעם טעם פון אַ שיחת חולין פון תלמידי חכמים אין וועלכע מען דאַרף זיך אָפט שטאַרק פערטיפען, כדי צו דערגעהן דעם אמת'ן מכוון.

דאָס וואָס ר' נפתלי פלעגט זיך ערלויבען, האָט זיך קיינער פון זיינע חברים נישט געקענט ערלויבען. און טאָמער האָט איהם עמיצער געפלעגט אויפמערקזאַם מאַכען, פאַרוואָס ער ערלויבט זיך אַזוי פיעל, צו ער האָט נישט קיין מורא פאַר די הקפדה פון זיינע רביים, פלעגט ער שטיל שמייכלען און אַמאָל ענטפערען מיט אַ הלצה'לע, פון וועלכען דער עולם האָט שטאַרק אַ הנאה געהאַט.

שטענדיג פרעהליך, אויפגערוימט, מלא שמחה, האָט ער בלויז מיט זיין ערשיינען אַריינגעבראַכט אַ פרעהליכקייט ביז צום פערגעסען זיך. איבער־הויפט האָט ער גערודפט די פערכמורעטע חסידים, וואָס האָבען שטענדיג געוויזען אַ פנים זועפות, שטענדיג פערקרומט און פערזויערט און איינגערעדט זיך אַז אַזוי און נישט אַנדערש איז מען אַ אמתער חסיד. די דאָזיגע חסידים האָבען שטענדיג געדינט פאַרן ראָפּשיצער אַלס מאַטעריאַל פאַר כלערליי גוטע ווערטלעך און הלצות, פון וועלכע דער עולם האָט שטאַרק געקוואָלען.

איינמאָל האָט ער, אַריינקומענדיג אין בית מדרש פון רבין ר' אלימלך זכרונו לברכה געטראָפען אַ חסיד פון דער פרעמד שטעהן דאַווענען שמונה עשרה מיט אַזאַ רעש, מיט אַזאַ געפילדער, אַז דאָס גאַנצע בית מדרש איז פול געוואָרען מיט זיינע קולות. דער יוד האָט זיך געבויגען אויף אַלע זייטען און דערצו האָט ער זיך מיטביידע פויסטען געשלאָגען אין קאָפּ. מיט דער גאַנצער קראַפט, אַזוי אַז די אַרומיגע האָבען מורא געהאַט, אַז דער יוד זאָל זיך נישט אַ מעשה אָנטהון.

ר' נפתלי האָט זיך אַ ווײַלע צוגעקוקט צו דער מאָדנער התנהגות פון דעם יוד און באַלד אויסגערופען:

— עס שאַדט נישט, גוט אַזוי, גאַנץ גלייך אַזוי!...

דער עולם, וואָס האָט געקענט ר׳ נפתלי׳ן פאַר זייער אַ גוטמוטיגען, האָט זיך געוואונדערט דערויף, נישט פערשטאַנען די כוונה, אַ יוד מאַכט זיך שיעור נישט דעם טויט און דאָ זאָגט ר׳ נפתלי, אַז עס שאַדט נישט אַז עס איז גלייך אַזוי, — וואָס זאָל דאָס בעדייטען?...

— פערשטעהט איהר מיך — האָט ר׳ נפתלי דערביי צוגעגעבען, עס איז דאָך ממה נפשך גלייך, וואָס ער שלאָגט זיך מיט דער פויסט אין קאָפּ: מיינט ער עס לשם שמים — איז דאָך גאַנץ גלייך, פיהלט ער דאָך אַוודאי נישט די קלעפּ, אלא נישט, מיינט ער בלויז אַ וועלט צו גענאַרען, איז דאָך גלייך׳ וואָס ער בעקומט אויפן אָרט זיין עונש, זאָל איהם טאַקי דער קאָפּ וויי טהון...

אויך שפּעטער, ווען ער איז שוין געווען אַנ׳אַרקענטער מנהיג הדיר, צו וועלכען עס זענען געפאָהרען פיעל טויזענדער חסידים, האָט ער אויך נישט געליטען קיין שוטה. ער פלעגט זיי כלל נישט שאַנעווען און געלערנט צו זיין מענשען און נישט קיין בטלנים ער פלעגט שטענדיג זאָגען: איך וועל קיינמאָל נישט מקנא זיין קיין שוטה. אַפילו איך זאָל זעהן אויפן עולם העליון ווי מען פיהרט אַ נאַר און נאָך איהם געהן נאָך דרייצעהן שעמבראַנער בריקעס (אַזעלכע גרויסע פיהרען) מיט עולם הבא און מלאכים ושרפים בעגלייטען איהם בתפים ובמחולות וועל איך איהם אויך נישט מקנא זיין. ווייל נאַר בלייבט נאַר!...

אַמאָל איז צו איהם געקומען אַ יונגערמאַן אַ קעסט־קינד. וואָס האָט אַוועקגעלעגט אַלץ אין אַ זייט און בעשלאָסען „אַרבייטען“ אויף רבי. פלעגט ער זיצען אין בית מדרש פון ראָפּשיצער נישט אָבטרעטענדיג פון דאָרט אויף קיין איין שעה. נישט ער האָט געלערנט און נישט ער האָט רעכט געדאַוונט. ער פלעגט בלויז אויפּפּאַסען דעם רבינס התנהגות, אַריינקוקען אין שליסעל־לאָך פון דער טהיר און בעמיהט זיך צו דערגעהן וואָס דער רבי טהוט ווען ער איז אַליין, וואָס ער טהוט פאַרן דאַוונען, און וואָס ער טהוט נאָכן דאַוונען א. א. וו.

דער ראָפּשיצער האָט עס מרגיש געווען, אָבער ער האָט זיך געמאַכט נישט וויסענדיג, זייענדיג זיכער, אַז ער וועט סוף כל סוף אָנקומען צו איהם.

איינמאָל האָט ער בעמערקט, ווי דער רבי שניידט זיך די נעגעל נאָכן מרחץ. דער יונגערמאַן איז שטאַרק נתפעל געוואָרען, סטייטש, און נאָכאַמאָל סטייטש, דער רבי איז דאָך אַ קדוש, טאָ ווי אַזוי טהוט ער עס אַזאַ זאַך, הלמאי אויף די נעגעל רוהען דאָך די קליפּות ר״ל, און די מקוה איז דאָך מעביר די סטרא אחרא, וואָלט דאָך דער שכל מחייב געווען אַז פריהער דאַרף מען זיך שניידען די נעגעל און נאָכהער זיך טובלען אין מקוה. לסוף טהוט עס דער רבי פונקט להיפך!...

דער יונגערמאַן איז אַרומגעגאַנגען שטאַרק פערטראַכט, נישט קענענדיג זיך פשוט אַנ׳עצה געבען. ער האָט געוואוסט אַז צו זיין אַ מהרהר אחר רבו איז אַ גרויסער חטא. ער האָט שוין שטאַרק אָנגעהויבען בעדויערען וואָס ער

קוקט נאָך דעם רבינס פריוואַטע התנהגות, אָבער עס האָט איהם אַלץ נישט געלאָזט צו רוה. ער האָט גענישטערט אין פערשידענ׳ע ספרים, געזוכט מקורים, וואָס זאָלען בעשטעטיגען די טהאַט פון זיין רבין אָבער ער האָט אין ערגיץ נישט געפונען דאָס וואָס ער האָט געזוכט.

ענדליך האָט ער בעשלאָסען צו פרעגען דעם רבין גופא, זאָל זיין וואָס עס וועט זיין.

געזאָגט און געטהון. ביי דער ערשטער געלעגענהייט האָט ער א פרעג געטהון דעם רבין:

— הייליגער רבי, זאָגט מיר דעם טעט. פאַרוואָס איהר שניידט זיך די נעגעל נאָכן מרחץ. ס׳שטייט אין די חסידישע ספרים ווערט געברענגט, אַז מען זאָל די נעגעל אָבשניידען פאַר דער מקוה?

דער ראָפשיצער פערטראַכט זיך א ווײַלע און רופט דאַן אויס:

— עס איז אַ סוד!

— אַ סוד -- רופט אויס דער יונגערמאַן און זיין פנים ווערט שטאַרק נשתנה. -- וואָלט אפשר מיר דער רבי דעם דאָזיגען סוד מגלה געווען? תורה היא וללמוד אַני צריך!

-- דאָס איז זעהר א טיפער סוד, מיין זוהן -- האָט דער ראָפשיצער פרנסט אויסגערופען -- און ווען דו ווילסט, אַז כ׳זאָל דיר מגלה סוד זיין, מוזטו פריהער תשובה טהון, פאַסטען דריי טעג אָן הפסקה, זיך טובל זיין פערציג טבילות און ערשט דאַן ווען דו וועסט קימען צו מיר, וועל איך דיר מגלה זיין דעם סוד.

דער יונגערמאַן איז אַוועק פון רבין אַ צופרידענער און זיך גענומען תיכף צו תשובה צום תענית און צו מקואות, געזאָגט ווידוי מיטן גאַנצען האַרץ און געטהון פונקט ווי דער רבי האָט איהם געהייסען.

אויפן פירטען טאָג איז ער געקומען צום רבין א שטראַהלענדיגער, א צופרידענער און אויסגערופען:

-- רבי, איך האָב אַלץ פינקטליך מקיים געווען. איצטער קענט איהר מיר שוין גאַנץ דרייסט מגלה זיין דעם סוד.

-- אַוודאי וועל איך דיר איצטער מגלה זיין דעם סוד, מיין קינד -- האָט דער ראָפשיצער מיט אַ שמייכעלע אָבגעענטפערט. די זאַך איז גאַנץ פשוט, ווען מען איז זיך פריהער טובל ווערען די נעגעל ווייך, און עס איז בעסער זיי אָבצושניידען...

איבערהויפט פלעגט זיך דער ראָפשיצער אָברעכענען מיט די מתנגדים וואָס האָבען זיך מזדמן געווען מיט איהם אויף איין אָרט. אין יענע יאָהרען פלעגען די מתנגדים וואָס זענען געווען שאַרפע לומדים, קיינמאָל נישט אַדורכלאָזען אַ געלעגענהייט נישט צו מצער צו זיין א חסידישען גוטען יודען צדער סתם אַזוי אַ חסיד. זעלבסטפערשטענדליך -- אַז ווען עס האָט זיך געטראָפען אַזאַ מעשה מיטן ראָפשיצער האָט יענער שוין בעקומען זיין פסט.

אַמאָל האָט זיך דער ראָפּשיצער געפונען אונטערוועגס. מאַכט זיך, אַז עס הויבט אָן שטאַרק צו רעגענען אין דרויסען, און דער ראָפּשיצער בעשליסט זיך אָבצושטעלען אין דער ערשטער בעסטער קרעטשמע.

גראָד האָט ער דאָרט געטראָפען מחותנים וואָס פאָהרען צוריק פון אַ גרויסע רבנישע חתונה. געווען זענען זיי פערביסענע מתנגדים, וועלכע זייענדיג שטאַרק אויפגערוימט, האָבען זיי אויסגערעדט אויף פערשידענע רביים אָסור לדבר.

עס פערשטעהט זיך, אַז ווען די מתנגדים האָבען דערזעהען אַ חסידישען רבין, האָבען זיי ערשט רעכט אויפגעלעבט און בעשלאָסען צו נעהמען איהם אויפן אַמבעל...

און אומר ועושה, געהט צו עמיצער פון דער חברה צו רבי נפתלין און רופט אויס

-- ווייסט איהר עס דער ראָפּשיצער? זאָלט איהר וויסען, אַז ביי אונז אין שטאָדט וואוינט אייערער אַ חסיד, איז ער אַ קל שבקלים, היט נישט אָב קיין שום מצוה, פיהרט זיך אויף כאחד הריקים, אַז עס איז פשוט אַ בזיון, אַז אַזעלכער זאָל זיך רופען חסיד.

-- אַזוי, -- ענטפערט אָב דער ראָפּשיצער, -- איהר קענט איהם גענוי?

-- אַוודאי, איך קען איהם גאַנץ גוט, ער וואוינט מיט מיר אין שכנות, איבריגענס, איהר מעגט מיר גלויבען אַז אַלע אייערע חסידים זענען נישט בעסער...

-- איך וועל אייך עפּעס דערצעהלען -- האָט דער ראָפּשיצער אויסגערופען צו דעם מתנגד -- אָבער איך בעט איהר זאָלט מיך אויסהערען מיט קאָפּ.

-- אדרבא, ואדרבא -- האט מען פון אַלע זייטען אויסגערופען.

— טאָ הערט מיין ליבער יוד — האָט דער רבי אויסגערופען — איהר זאָלט וויסען, אַז דער רבי צוזאַמען מיט זיינע חסידים, בילדען אַ גאַנצע זאַך, אַ קומה־שלימה. דער רבי איז דער מח און די חסידים זענען די אברים, וועלכע זענען יונק פון מח. יעדער אבר איז יונק לויט זיין יכולת, און פונקט ווי עס זענען פערהאַן אין גוף שעהנע און חשובע אברים, ווי למשל, די אויגען, די אויערען, די הענד און אויך מיאוסע פערבאָרגענע אברים, אַזוי איז עס מיט חסידים: פערהאַן שעהנע חסידים וואָס שיינען, פערהאַן אויך אַזעלכע וואָס זענען נישט אַזוי שעהן. אָבער מען מוז זיי האָבען, פונקט ווי דער גוף קען נישט האָבען קיין קיום אָהן די פערבאָרגענע אברים.

דער הילוק איז אָבער, וואָס מיר חסידים. קוקען בלויז אויף די שעהנע און זעהען בלויז שעהנס. און איהר קוקט שטענדיג אויף מיאוס. און זעהט דעריבער שטענדיג נאָר דאָס מיאוסע. דאָס פערבאָרגענע...

— אָט וואָס עס איז דער הילוק צווישען אונז חסידים און אייך מתנגדים — האָט פערענדיגט דער ראָפּשיצער זיין שמועס.

טו.

דעם ראָפּשיצער׳ס תקיפות.

שוין אין זיין פריהסטער יוגענד, נאָך גאָר אַלס יונגערמאַן איז שוין רבי נפתלי ראָפּשיצער זצ״ל אַנערקענט געוואָרען אַלס חסידישער מנהיג צו וועלכען חסידים האָבען זיך געווענדעט אין פערשידענע ענינים, סיי וואָס איז נוגע דעם דרך החסידות, די אַרבייט פאַר יודישקייט, און סיי וואָס איז נוגע זייערע פערזענליכע מאַטעריעלע ענינים. דער ראָפּשיצער האָט תמיד געשטעלט אויף זיך מיט דער גאַנצער פּוסטקייט, נישט איבערלאָזענדיג ביים פרעגער דעם מינדעסטען ספק.

אַ חוץ דעם, איז ער געווען אַ שטאַרקער מעורב בין הבריות, אַראָבגעלאָזט זיך צו די מאַסען, אינטערעסירט זיך מיט זייערע קליינליכע ענינים און שוין דערפאַר איז ער גאַנץ פריה אַזוי שטאַרק בעליבט געוואָרען ביי די ברייטע פאָלקס מאַסען.

נאָך דער פטירה פון רבי׳ן ר׳ אלימלך זצ״ל פון ליזענסק, האָט דער ראָפּשיצער אָנגעהויבען פאָהרען קיין רימאַנאָוו צום צדיק הדור רבי מענדעלע זכרונו לברכה, כאָטש שוין דאַמאָלס זענען פיעל טויזענדער חסידים שוין געפאָהרען צו איהם און בעטראַכט איהם אַלס מנהיג, אַלס רבי.

דער רימאַנאָווער איז שוין דאַמאָלס געווע אַ זקן מופלג. ער האָט שוין דאַמאָלס מיט חסידים וועניגער פערבראַכט, זייענדיג קראַנק און שוואַך, צוליב דעם איז ער געווען אַ גרויסער מקפיד, אַז מען האָט פּשוט פאַר זיין בליק געציטערט. די חסידישע וועלט האָט זיך צום רימאַנאָווער בעצויגען מיט דער גרעסטער יראת הרוממות. יעדעס וואָרט זיינס איז געווען אַ בעפעהל פאַר אַלע חסידישע קרייזען אין גאַליציען. איז דאָך רבי מענדעלע רימאַנאָווער געווען, נאָכ׳ן רבי׳ן ר׳ אלימלך, דער גרעסטער חסידישער אויטאָריטעט אין גאַליציען.

דאָך אָבער האָט ער אויפגענומען דעם ראָפּשיצער מיט גרויס שמחה, און ווען דער יונגער ר׳ נפתלי פלעגט קומען קיין רימאַנאָוו איז די שמחה געווען אין לשער. שעה׳ן לאַנג פלעגען די ביידע צדיקים זיך פערשליסען אין זייער חדר און שמועסען צווישען זיך וועגען אַזעלכע ענינים, וואָס קיין דריטער האָט זיך קיינמאָל נישט געקענט דערוויסען, און שפּעטער פלעגט מען פּראַווען אַ סעודה מיט גרויס שמחה, דערביי האָט מען אויף דער הייליגער צורה פון רימאַנאָווער בעמערקט אַ לייטזעליגען שמייכעל...

דערצעהלען חסידים זעהר אַן׳אינטערעסאַנטע געשיכטע וועגען דער

תקיפות פון ראָפשיצער, וואָס האָט אפילו דער רימאַנאָווער צדיק געצווּנגען מבטל צו מאַכען זיין דעה.

אין יענע צייטען האָבען זעהר פיעל יודען געוואוינט אויפ׳ן דאָרף צווישען פויערים, ווער עס האָט געהאַלטען אַ קרעטשמע אין אַרענדע, ווער עס האָט געפּאַכטעט בהמות, פיעל זענען געווען מילכיגער, אָדער שווייגער, וואָס האָבען אָבגעקויפט די מילך פון די קיה און דערפון זיך ערנעהרט. עס זענען געווען יודען, וואָס האָבען געהאַלטען פּראָפּאַנאַציעס, געטריבען בראָנפען און אַ טייל זענען גאָר געווען הויף-יודען ביי די פריצים, געמעקעלט, גע-קויפט און פערקויפט, און אַלע ישוב׳ניקעס האָבען געהאַט פרנסה בשפע, גע-לעבט זיך רוהיג און צופרידען, געעלטערט זיך אין נחת און פרייד, נישט וויסענדיג פון קיין שום דאגות.

אָבער מיט איין זאַך זענען די דאָזיגע דאָרפס-יודען געווען הינטערשטע-ליג לגבי זייערע ברידער פון די שטעדט: זיי זענען ווייט געווען פון אַ יודישען קיבוץ, פון אַ יודיש-היימישער סביבה, פון אַ שוהל, פון אַ בית מדרש, פון אַ מקוה, פון אַ רב, פון אַ שוחט, און אַזוי אַרום זענען זיי אויסגעוואַקסען אַלס מורא׳דיגע עם-הארצים. אַזוי די עלטערן און אַזוי די קינדער, זענען ישוב׳ניקעס געווען ווילד פערגרעבט, אַ טייל ישוב׳ניקעס האָבען אפילו גע-האַלטען ביי זיך אין שטוב מלמדים, וואָס האָבען געלערנט מיט זייערע קינדער און השגחה געהאַט איבער דער יודישער התנהגות פון דער שטוב, אָבער דאָס האָט קנאַפּ וואָס געהאָלפען צו געבען דעם אונטערוואַקסענדען דור אַ יודישע ערציהונג. די פאַר שעה, וואָס די קינדער האָבען געלערנט ביים מלמד, האָט נישט געקענט האָבען אַ ווערכע עס איז השפעה אויף די דאָרפס-קינדער, וואָס זענען געבוירען געוואָרען אויף דער שויס פון דער נאַטור צווישען וואַלד און טייך, אויף די רחבות׳דיגע ברויט-פעלדער און אונענד־ליכע לאָנקעס גע׳חבר׳ט האָבען זיי זיך מיט די קינדערפון די פּאַראָבקעס און פּונקט ווי זיי, האָבען אויך די קינדער פון די ישוב׳ניקעס קיין צוים נישט געהאַט און ערצויגען געוואָרען אָהן תורה און אָהן וויסען, ווי די פאַר צייטיגע דאָרפס-פויערים.

און אַזעלכע ישוב׳ניקעס זענען אין יענע יאָהרען געווען זעהר אַ סך, זיי האָבען געצעהלט אין די צעהנדליגער טויזענדער נפשות. האָט עס טאַקי די מנהיגים פון יודענטום שטאַרק וועה-געטהון, וואָס אַזוי פיעל יודישע קינדער ווערען פערפרעמדט פון יודענטום, ווייסען אַזוי ווייניג פון יודישקייט און זיי האָבען מורא געהאַט, אַז אין דער צוקונפט זאָלען זיי זיך נישט חס ושלום צונויפמישען מיט די דאָרפס-פוערים, אַסימילרען זיך און זיי וועלען אויף אייביג פערלוירען געהן פאַר׳ן פאָלק.

אָבער קיין עצה איז פאַרט נישט געווען דערצו. איז דאָך די פרנסה אין די אָרימע שטעדט און שטעדטלעך געוועהן זעהר אַ בצמצום׳דיגע, יודען האָבען זיך געראַנגעלט פאַר דער עקזיסטענץ, און ביי דער גאַנצער האָרע-

וואָניע איז געווען קוים אויף אַ שטיקעל טרוקען ברויט. און אַז מען האָט בעדאַרפט אַ קינד חתונה-מאַכען, איז דאָך גאָר ביטער געווען. און דאָ לעבען זיך יודען אויף די דערפער אין מנוחה, בעזאָרגט מיט אַלעם גוטען, ווי קען מען עס האָבען אַ הארץ פּוועקצורייסען די דאָזיגע יודען פון זייער פּרנסה.

האָט מען אָנגענומען פערשידענע מיטלען ווי אַזוי צו הויבען דעם גייסטיגען מצב פון די דאָרפס-לייט. פלעגען זיך לאָזען אויף דער וואַנדער-שאַפט יודען תלמידי-חכמים וואוינען ביי די ישוב׳ניקעס אַ געוויסע צייט, צוקוקען זיך צו זייער התנהגות און לערנען זיי ווי-אַזוי צו פיהרען זיך אַלס יודען. האָט מען געמאַכט אַ תקנה, אַז די רבנים מוזען מינדעסטענס צוויי וואָכען אין יאָהר בעזוכען די ישוב׳ניקעס פון זייער גליל. אָבער נאָך אַלעמען האָט עס קיין סך נישט געווירקט. ישובניקעס זענען ווייטער געבליבען ישובניקעס, און קוים איז אַוועק דער רב, צי דער תלמיד-חכם, איז ווייטער אַלץ געבליבען ווי געווען.

איבערהויפּט האָט עס וועה-געטהון דער דאָזיגער צושטאַנד פון די ישוב׳ניקעס דעם צדיק הדור רבי מענדעלע רימאַנאָווער. ס׳טייטש יודען וואַקסען אויס ווי אמת׳ע פּויערים, אָהן אַ מקוה, אָהן אַ מנין, די קינדער ווערען ערצויגען לא תורה וללא דרך-ארץ, ווי-אַזוי קען מען עס שווייגען, מען וועט דאָך קיין פערענטפערונג נישט האָבען פאַר׳ן בורא.

ביז דער רימאַנאָווער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז אַלע ישוב׳ניקעס פון זיין גליל מוזען פערלאָזען זייערע ישובים און אַריבערציהען זיך אין שטאָדט אַריין. נישטקשה, דער אויבערשטער וועט זיי נישט פערלאָזען, פונקט ווי ער פערלאָזט נישט די שטאָדט-יודען.

דער דאָזיגער בעפעהל האָט אָנגעמאַכט אַ שטאַרקען רושם צווישען די דאָרפס-לייט. יודען האָבען זיך פשוט געריסען די האָר פון קאָפּ. אַזוי פיעל יאָהרען וואוינט מען שוין אין דאָרף, ווער עס האָט אייגענע הייזלעך, ווער עס האָט שטיקלעך ערד און פרנסה בשפע האָבען דאָך אַלע, טאָ ווי אַזוי קען מען עס אַלץ לאָזען אויף הפקר און אַוועק אין שטאָדט אַריין.

אָבער פערפאַלען, דער רימאַנאָווער הייסט, איז דאָך נישט שייך. האָבען זיך אָנגעהויבען איינצעלנע ישוב׳ניקעס ריהרען פון אָרט, פערקויפען זייערע הייזלעך, זייערע גיטער. אָבער דער גרעסטער רוב האָט עס נישט געקענט, אפילו טראַכטען נישט געקענט דערפון און האָבען נאָר ביטער געקרעכצט דערויף.

האָבען זיך די דאָרפס-לייט צונויפגעזאַמעלט, בעראַטען זיך, געזוכט עצות, אָנגעקלאַפּט ביי פערשידענע רבנים און גוטע יודען, זיי זאָלען פועל׳ן ביים רימאַנאָווער, ער זאָל צוריקציהען דעם בעפעהל. אָבער קיינער האָט עס נישט געקענט אונטערנעהמען. אַ קלייניקייט, רבי מענדעלע רימאַנאָווער! ווער וועט עס האָבען די חוצפה אָקעגענצושטעלען זיך דעם דאָזיגען בעפעהל?

האָט עמיצער אַן׳עצה געגעבן די פערצווייפעלטע ידען, אַז זיי זאָלען פאָהרען קיין ראָפשיץ, צו רבי נפתלי׳ן און אויב ער וועט זיי נישט קענען העלפען, איז נישטאָ וואָס צו ריידען בלייבט די גזרה אין איהר קראַפט.

עס פערשטעהט זיך, אַז עטליכע הונדערט ישוב׳ניקעס האָבען זיך באַלד געלאָזט קיין ראָפשיץ און מיט אַ געוויין אַריינגעפאַלען צום רבי׳ן און בית-המדרש, אויסגיסענדיג זייער ביטער הארץ פאַר׳ן צדיק.

דערהערט דער ראָפשיצער פון דער גזרה, פערטראַכט ער זיך אַ ווײלע, זיין הייליגע צורה ווערט פערצויגען מיט אַ וואָלקען. אַ קליינגקייט, פיקוח נפש, סכנות נפשות, יודישע קינדער וועלען דאָך אויסגיין פון הונגער. אמת, דער רבי איז טאַקי אַ מקנא קנאת ד׳ צבאות אָבער עס איז אַ גזרה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה!..

און באַלד דערנאָך האָט דער ראָפשיצער אַ געשריי-געטהון:

— זאָל מען שפאַנען אַ שליטען, מיר פאָהרען תיכף קיין רימאַנאָוו.

געווען איז עס גראָד ווינטער-צייט. אינדרויסען האָט געהערט אַ מורא-דיגער פראָסט מיט אַ שניי-זאַוויערוכע. דערפאַר האָט דער דאָזיגער בעשלוס פון רבי׳ן אַרויסגערופען אַן׳איינפאַכע בהלה ביי די שטוב-מענשען. אָבער ר׳ נפתלי האָט נישט געקוקט דערויף און תיכף זיך געלאָזט אין וועג אַריין קיין רימאַנאָוו.

קיין רימאַנאָוו איז דער ראָפשיצער געקומען אַן׳אויסגעפרוירענער, נאָך אַ נסיעה פון שעהנע עטליכע טעג. ער האָט געהייסען פערפאָהרען פאַר׳ן הויז פון רבי׳ן. אַראָבשפרינגענדיג פון שליטען, איז ער אַריינגעלאָפען אין רבינ׳ס חדר אַריין, אַ וואָרף-געטהון זיך אויפ׳ן רבינ׳ס בעטעל און שווער אָנגעהויבען צו קרעכצען.

באַלד איז געוואָרען אַ רעש אין רבי׳נס הויז. און תיכף האָט מען עס דערצעהלט ר׳ מענדעלען, אַז דער ראָפשיצער איז געקומען אַ פערפרוירענער כל עוד בו נשמתו, ער ליגט אויפ׳ן רבי׳נס בעטעל און ער קרעכצט.

דער רימאַנאָווער איז גלייך אַריינגעלאָפען אין זיין שלאָף-חדר אַ דער-שראָקענער, כדי צו דערוויסען זיך וואָס אַזוינס עס איז געשעהן מיט זיין געליבטען תלמיד ר׳ נפתלי.

ר׳ נפתלי האָט דערצעהלט זיין רבי׳ן אַז ער איז אַזוי אויסגעפרוירען געוואָרען, אַז ער פיהלט נישט קיין אבר. פריהערדיגע צייטען — האָט ער קרעכצענדיג געזאָגט, — אַז מען פלעגט פאָהרען אין ווינטער, איז עס געווען אַ שפּילעכעל. מען פלעגט אָבטרעטען אין אַלע קרעטשמעס, אומעטום האָבען די יודישע קרעטשמער אויפגענומען אַ יוד מיט גרויס שמחה. זיי זענען דאָך עפּעס אברהם אבינ׳ס אייניקלעך, פלעגט מען טרינקען אַביסעל משקה, דער-כאַפען זיך מיט אַביסעל וואַרימס און מען פלעגט ווייטער פאָהרען. היינט אָבער, אַז די דאָרפס-יודען אַנטלויפען פון די קרעטשמעס, איז דאָך נישטאָ ביי וועמען זיך אָנצוואַרימען, שפּילט מען דאָך טאַקי מיט׳ן לעבען.

— שטעלט אייך פאָר, רבי! אַז איל בין געפאָהרען אין אַ געגנוג וואָרימען פעלץ און אַביסעל משקה האָט אויך נישט געפעהלט, פונדעסטוועגען, בין איך אַדורכגעפרוירען געוואָרען, אַז עס איז סכנות נפשות, וואָס זאָלען נאָך טהון די אָרימעלייט, וואָס האָבען נישט קיין פעלצען און נישט קיין אָקעוויט, און קיין אויסגעבעטען שליטען אויך נישט — זיי וועלען דאָך ממש אויסגעהן אונטערוועגנס.

ר' מענדעלע איז אויפגעשפרונגען פון אָרט, מורא'דיג בלאַס געוואָרען, געגומען שפרייזען איבער'ן חדר אַ צוקאָכטער, מורמלענדיג ווי צו זיך:

— און דאָס האָב איך אַלץ אָנגעמאַכט, אַלץ איך, סכנות נפשות, פיקוח נפש, — דאָס וועגט דאָך אַלץ איבער, און עס האַלט דאָך טאַקי דערביי...

ענדליך האָט ר' מענדעלע זיך אָבגעשטעלט און אויסגערופען:

— מיר האָבען עס געמיינט לשם שמים, אָבער מיר זעהען, אַז עס איז געווען אַ טעות, זאָלען די יודען בלייבען צוריק אין די דערפער, נישקשה, דער רבונו-של-עולם וועט נישט באַנקראָטירען...

דער ראָפשיצער איז תיכף אויפגעשפרינגען פון בעטעל און אויסגערופען:

— רבי, איך בין שוין געזונד!..

טז.

ר' חיים אין ראָפשיץ.

קומענדיג קיין ראָפשיץ, האָט דער יונגער רודניקער רב, דער שפּעטערדיגער צאַנזער צדיק זכרונו לברכה, מיטאַמאָל אויפגעלעבט, דער חסידישער גייסט, וואָס האָט טיעף אין זיין נשמה געטליעט, האָט זיך צופלאַקערט מיט אַ אויסערגעוועהנליכע קראַפט. די בעגייסטערונג פון יונגען תלמיד-חכם פאַר דעם ראָפשיצער איז געווען אין לשער. דאָ האָט ער געפונען, דאָס וואָס ער האָט געזוכט — די פעראייניגונג פון חסידות מיט לומדות — זיין לעבענס-אידעאַל.

אין ראָפשיץ האָט ר' חיים דאַמאָלס געפינען פיעל גדולים, וואָס האָבען שפּעטער פערשיינט די וועלט, ווי ר' שלום'קע קאָמינקער, ר' אברהמ'לע אולינאָוועד און נאָך אַנדערע גדולים, צו וועלכע ר' חיים האָט זיך צוגעבינדען מיט האַרץ און נשמה.

בעזונדערס האָט זיך ר' חיים מתקרב געווען מיט ר' שלומ'קען וועלכען מען האָט גערופען דער קאָמינקער עילוי.ביידע גרויסע לומדים, ביידע בעגייסטערטע חסידים, האָבען זיי ביידע זיך מתחבר געווען מיט אַזאַ שטאַרקע התחברות, מיט אַזאַ שטאַרקע ליעבשאַפט, אַז דער רבי זייערער

פלעגט אויף זיי זאָגן, אַז עס הערשט צווישן זיי אַן'אהבת דוד ויהונתן, בכלל האָט דער ראָפּשיצער זיך בעמיהט די מדה פון „ואהבת לרעך כמוך" איינצופלאַנצן צווישן זיינע חסידים און תּלמידים, און דאָס איז איהם אויך אַ וואונדערבאַרען אופן געלונגען.

ר' חיים, דער רודניקער רב, ביי וועלכען עס האָט זיך שוין אויך אָנגעהויבען איינביידגערען דער געדאַנק, מיט וועלכען מען האָט איהם געשפּייזט אין דער לייפּניקער חסידישער סביבה, אַז ביי חסידים לעגט מען נישט דעם הויפּט-געוויכט אויף לומדות, אויף לימוד התּורה, איז זעהר שטאַרק נתפּעל געוואָרען זעהענדיג, אַז נישט נאָר זיין רבי דער ראָפּשיצער איז אַ גאון עולם, וואָס איז בכח דרי אָנערקענסטע רבנים צו שטעלען אין שאָטען, נאָר אַז אויך צווישען די תּלמידים זיינע געפינען זיך גרויסע לומדים און בעלי סברא.

דער ראָפּשיצער פלעגט זיך גאַנץ אָפט מתוכּח זיין אין לערנען מיט די גרעסטע מתנגדישע רביים און תּמיד זיי בייקומען. אַזוי דערצעהלט מען, אַז איינמאָל, זייענדיג אין לעמבערג, איז ר' נפתּלי אַוועק אויף אַ בעזוך צום דאַמאָלסדיגען רב, דעם בעריהמטען גאון — רבי יעקב אָרינשטיין זצ"ל, דער מחבר פון „ישועות יעקב", דער לעמבערגער רב האָט דעם גרויסען חסידישען מנהיג מיט גרויס שמחה אויפגענומען, און באַלד האָט זיך צווישען זיי פערוויקעלט אַ שאַרפער תּורה-שמועס, אַזוי אַז די אַרומיגע האָבען וועיט נישט געקענט אונטערהאַלטען דעם שמועס, פערלירענדיג די פעדים, וואָס האָבען פערבינדען דעם פלפּול מיט די פריהער געבראַכטע מאמרי חז"ל.

פלוצלינג רופט-אויס דער לעמבערגער רב:

— ראָפּשיצער רבי, איהר זענט דאָך אַ למדן, טאָ ווי אַזוי קענט איהר זיך צופּאַסען צו די חסידישע גענג, וואָס זענען טאָג ביי טאָג עובר אויף זמן קריאת-שמע?

דער ראָפּשיצער האָט גאָרנישט טראַכטענדיג אויסגערופען מיט אַ שמייכעל:

— אמת אונזערע חסידים זענען טאַקי עובר זמן קריאת שמע, אָבער דערפאַר היטען זיי, דאָס וואָס עס שטעהט אין קריאת שמע, אָט למשל: ואהבת את ד' אלקך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. אייערע מתנגדים אָבער האַלטען שטאַרק פון זמן קריאת שמע און אַ סך ווייניגער פון דעם, וואָס עס שטעהט אין קריאת שמע...

פונדעסטוועגען האָט דער ראָפּשיצער גאָר שטאַרק מכבד געוועזען די לומדים, נישט נאָר די לומדים צווישען זיינע חסידים, נאָר אויך אַפילו פון די מתנגדים. קומענדיג אין אַ שטאָט וואו עס האָט זיך געפונען אַ רב אַ למדן, פלעגט דער ראָפּשיצער גלייך אַוועקגעהן צו איהם אויף אַ וויזיט, אין בעגלייטונג פון זיינע אָנהענגער, און פיעל מכבד זיין דעם מרא דאתרא. אַ דאַנק דעם זענען מחלוקות צווישען זיינע חסידים און די מתנגדישע יודען

אויסגעמיטען געוואָרען. פון ראָפּשיצער האָבען אפילו מתנגדים אויך געהאַלטען.

און אַז עס פלעגט קומען צום ראָפּשיצער זיינער אַ חסיד, אַ למדן איז די שמחה ביי איהם געווען אין לשער. לומדות מיט חסידות — דאָס דאַרף זיין דער אמת׳ער תכלית צו וועלכען יעדער איינער דאַרף שטרעבען. איבער-הויפּט פלעגט זיין זעהר חשוב אין ראָפּשיץ דער אויבענדערמאָנטער ר׳ אברהמ׳לע אולינאָווער זצ״ל, וועלכער איז געווען אַ גרויסער גאון און פייער-דיגער חסיד. די שמחה פון ראָפּשיצער מיט׳ן דאָזיגען חסיד זיינעם איז געווען אונגעהויער גרויס. ר׳ אברהמ׳לע האָט מחבר געווען אַ ספר „תולדות אברהם״ אויף ש״ס און דאָס ספר איז געווען זעהר חביב ביים ראָפּשיצער.

וועגען דעם דאָזיגען ר׳ אברהמ׳לע אולינאָווער דערצעהלט מען, אַז אַמאָל אין שמחת תורה, ווען די ווענט פון ראָפּשיצער בית המדרש האָבען ממש געציטערט פון דעם געזאַנג פון די ריקודים, און דערביי איז געשטאַנען דער רבי און צוגעברומט „שושו ושמחו בשמחת תורה״ ברענענדיג אינגאַנצען פון שמחה און התלהבות, האָט פּלוצלינג דער רבי געגעבען אַ צייכען, אַז מען זאָל אויפהערען צו טאַנצען. דער עולם איז גלייך אַנטשוויגען געוואָרען און אַלע האָבען געוואָרפען אַ בליק אויף זייער רבי׳ן, וועלכער איז מיטאַמאָל בשתנה געוואָרען, זיין הייליגע צורה איז ווי צוקנייטשט געוואָרען. בלאַס איז געווען זיין פּנים ווי ער וואָלט פער׳חלשט געוואָרען.

עס פערשטעהט זיך, אַז אַלע חסידים זענען אויסטערליש דערשראָקען געוואָרען. הענד און פוס האָט זיך ביי אַלעמען אָנגעהויבען וואַרפען. אָבער דאָס האָט נישט געדויערט לאַנג, ווייל באַלד איז דער רבי געקומען צו זיך און מיט גרויס התלהבות אויסגערופען:

— ווייטער יודען, ווייטער, לאָמיר זינגען לאָמיר טאַנצען לכבוד דער הייליגער תורה, און אַז איינער פון די גענעראַלען פאַלט אין דער מלחמה, הערט מען אויף צו קעמפען? — ווייטער יודען, ווייטער טאַנצען, שישו ושמחה בשמחת תורה..׳

דער עולם האָט זיך גענומען ווייטער צום טאַנצען. אָבער אַלע האָבען געפיהלט, אַז עפּעס וואָס איז געשעהן און טאַקי אַן׳אויסטערלישע זאַך. די רייד פון דעם רבי׳ן האָט אויף אַלעמען אַזאַ פּחד אָנגעוואָרפען, אַז עס האָט קיינער נישט געוואָגט איבערצופרעגען וואָס עס איז געשעהן.

ערשט נאָך יום־טוב האָט מען זיך דערוואוסט, אַז אין דעם זעלבען מאָ-מענט, ווען דער ראָפּשיצער האָט אָבגעשטעלט דעם ריקוד, איז נפטר געוואָרען אין אולינאָוו דער דאָרטיגער רב ר׳ אבאהמ׳לע, וועלכער איז געווען אַזוי שטאַרק חביב ביים ראָפּשיצער.

אַ זעהר חשוב אָרט האָט אין ראָפּשיצער דרך פערנומען די נגינה. דער ראָפּשיצער פלעגט שטענדיג זאָגען: מיט נגינה קען מען עפענען אַלע היכלות, און מיט עצבות פערשליסט מען זיי. אַלע נגינים קומען אַרויס פון דער קדושה,

פון העכסטען אָרט, פון היכל הנגינה. די טומאה קען נישט זינגען, ווייל זי איז דער מקור פון עצבות, דורכ'ן חטא פון אָדם הראשון זענען אַלע נצוצות קדושות אַריינגעפאַלען אין רשות פון דער קליפה און צוזאַמען דערמיט אויך די נצוצות הנגינה, דאַרף די עבודה פון צדיק זיין צוריק מעלה צו זיין די דאָזיגע נצוצות צו זייער שורש קדושה.

כמעט דאָס גאַנצע דאַווענען פלעגט מען אין ראָפשיץ זינגען. אויף יעדער תפילה איז געווען אַ בעזונדער ניגון. דעם ראָפשיצערס ניגונים ווערן געזונגען עד היום אין אַלע חסידישע קרייזען אין גאַליציען.

פון די ראָפשיצער ניגונים איז אויך שטאַרק נתפעל געוואָרען דער שפּע-טערדיגער צאַנזער רב און ער האָט זעהר פיעל דערין עוסק געווען, לערענדיג ביי זיין רבין צווישען אַנדערען אויך דעם ענין נגינה, וואָס איז אַזוי חשוב ביי דעם צאַנזער עולם ביז היינטיגען טאָג.

וועגען דער בעציהונג פון ראָפשיצער צו נגינה ווערט דערצעהלט צווישען חסידים פאָלגענדע כאַראַקטעריסטישע אגדה:

געווען איז עס תשעה באב ביינאַכט. אין ראָפשיצער בית מדרש איז געווען שטאַרק פינסטער. חלב'נע ליכטליך האָבען זיך דאָ און דאָרט געטריפט דער גרעסטער רוב פון דעם עולם, האָט אָבער קיין ליכטעל נישט געוואָלט אָנצינדען פאַר צער, אַלע זענען זיי געזעסען אויף דער ערד פערצוגט און פערטרויערט, אויסהערענדיג ווי דער רבי זאָגט איכה.

די בכיות די יללות האָבען זיך פון מינוט צו מינוט געשטאַרקט. יעדער האָט אין זיך געשטיקט די טרעהרען. הערענדיג, דעם יאָמערליכען טאָן פון רבינס קינות, האָט די שטאַרקסטע נאַטור נישט געקענט זיך בעהערשען און דערשטיקען זיין געוויין.

בעזונדערס האַרצרייסענדיג איז געווען דעם רבינס שטים ווען ער האָט אויסגערופען: „חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה". דער רבי איז ענטשוויגען געוואָרען און עס האָט זיך דערהערט אַ כליפעריי אין בית מדש. אויך פון רבינס אויגען האָבען געפלאָסען ווי פון אַ קוואַל.

פלוצלינג האָט זיך דער ראָפשיצער געטהון אַ שטעל אויף פון דער ערד און אָנגעהויבען זינגען מיט גרויס התלהבות די תפילה: „והשב כהנים לעבו-דתם, ולוים לשירם ולזמרם, והשב ישראל לנוהם", מיטן ספּעציעלען יום-טוב-דיגען ניגון, מיט וועלכען די דאָזיגע תפילה ווערט געזינגען. דער עולם איז שטאַרק פערוואונדערט געוואָרען, אָבער קיינעמס האַרץ האָט נישט געקענט זיך ערלויבען אין אַזאַ מאָמענט אונטערצוהאַלטען די יום-טוב'דיגע תפילה מיט דעם האָפנונגס-פולען זמר...

דער רבי איז באלד אַנטשוויגען געוואָרען און געגומען זאָגען דעם וייטערדיגען פסוק: „קומי רוני בלילה", פערטייטשענדיג זיך דעם פסוק אויף פאָלגענדען אופן:

— קומי רוני, — שטעה-אויף זינג, בלילה, אפילו ווען דער גלות איז

פינסטער ווי די תשעה־באב־נאַכט, ווייל, לראש אַשמורות שפכי כמים לבך — ווען דאָס האַרץ צוגעהט ווי וואַסער, איז אָבער דערפאַר גרויס די נחמה ווען מען דערמאָהנט זיך, אַז „נוכח פני ד׳״ — אַז ג־ט איז מיט אונז...

שפּעטע עטליכע וואָכען האָט דער יונגער רודניקער רב פערבראַכט ביי זיין רבין, און מיט יעדען טאָג איז די צוגעבינדענקייט פון גרויסען תלמיד צו זיין גרויסען רבין געוואָרען אַלץ שטאַרקער און די געשפּרעכען וואָס דער ראָפּשיצער האָט פערבראַכט מיט ר׳ חיים׳ן האָט זיך געקענט לייכט בעמערקען, אַז ר׳ נפתלי האָט געוואָרפען אַנ׳אויג אויף דעם יונגען תלמיד חכם, אַז ער וועט זיין איינער פון די גרעסטע חסידישע מנהיגים און אַז מען דאַרף איהם דערצו צוגרייטען. דער ראָפּשיצער האָט איהם דערצעהלט פערשידענע מעשיות און עפּיזאָדען פון זיינע רביים און פון אַנדערע צדיקים, און כאָטש די דאָזיגע מעשיות זענען נישט געווען מעהר ווי פאַקטען וואָס זענען פאָרגעקומען ביי דעם אָדער יענעם פון די צדיקי הדור האָט דאָך דער רודניקער רב פערשטאַנען, אַז דאָס איז וויים נישט פשוט און ער האָט די דאָזיגע מעשיות שטאַרק גענומען אויפ׳ן רעיון.

ביים געזעגנען זיך מיט׳ן ראָפּשיצער נאָך זיין ערשטער נסיעה, רופט אויס דער ראָפּשיצער צו זיין תלמיד:

— אָט זעהסטו דעם ענין אמונה האָב איך געלערנט ביי אַ פּשוט׳ע יודענע. עס איז אַמאָל געקומען אַ יודענע מיט אַ קוויטעל און געבעטען אַז מיר זאָלען איהר צוזאָגען, אַז זי וועט געהאָלפען ווערען. האָבען מיר דערויף געענטפערט:

— האָב אמונה, וועט שוין די ישועה ממילא קומען.

דערויף האָט די יודענע געענפערט:

— רבי! אין דער תורה שטעהט דאָך פערקעהרט, פריהער שטעהט „ויושע״ און דערנאָך „ויאמינו בד׳ ובמשה״ פריהער האָט דער רבונו של עולם געהאָלפען זיינע קינדער און שפּעטער האָבען זיי בעקומען די אמונה אין רבונו של עולם און אין דעם צדיק הדור – אין משה׳ן. גיט מיר קודם כל די ישועה און דערנאָך וועל איך האָבען אַמונה...

און זי איז גערעכט געווען די יודענע, פשר גערעכט געווען – האָט דער ראָפּשיצער מסיים געווען – און זי איז טאַקי פריהער געהאָלפען געוואָרען, פערשטעהסט, פריהער...

יז.

אין היכל הנגינה.

אין פריהערדיגען קאפיטעל האבען מיר דערמאנט, ווי גרויס און חשוב עס איז געווען דער ענין נגינה אין ראפשיץ און שפעטער אויך ביי זיין נאכפאלגער — דער צאנזער צדיק. דערבעבר דארף מען אויך דערצעהלען דאס דעם ראפשיצערס רבי אין נגינה איז געווען אנ'אנדער גאר מערקווירדיגער גוטער יוד, וועלכער איז, דוכט זיך, דעם ברייטען עולם ווייניג בעקאנט.

געווען איז עס איינער פון די תלמידים מובהקים פון הייליגען בעל שם טוב זכרונו לברכה, א שטילער, א זייטיגער, וואס האט זיך תמיד בעהאלטען אין א ווינקעל, מען זאל איהם כלל נישט ארויסזעהען, נאר יחידי-סגולה האבען געוואוסט אז דער דאזיגער ר' אייזיקל, וואס מאכט זיך „נידריגער ווי גראז און שטילער ווי וואסער", דער דאזיגער אין פלוג פשוטער ר' אייזיקל איז גאר א גרויסער מענש, וואס פערשטעהט אזוי גוט, ווי אזוי צו דינען דעם בורא און זיין דבוק אין זיינע מעשים.

שפעטער איז ער אוועק אין זיין געבורטס-לאנד, קיין אונגארן, בעזעצט זיך אין דעם שטעדטעל קאלעוו און עס האט נישט לאנג געדויערט און זיין נאמען איז איבער גאנץ אונגארן געווארען בעקאנט אלס מערקווירדיגער צדיק און בעל מדרגה.

ר' אייזיקל קאלעווער זכרונו לברכה, האט זיך געראט זיין ספעציפישע התנהגות, שטענדיג א פערחלומטער, א פערטראכטער, שעה'ן-לאנג פלעגט ער זיצען אזוי א פערטראכטער, ווי ער וואלט כלל נישט געווען אויף דער וועלט, נאר ער וואלט געשוועבט אין די עולמות עליונים. דערביי האט זיין פנים געשיינט ווי די זון. אין אזא מאמענט וואס האט זיך ביי איהם גאנץ אפט איבערגעחזרט, פלעגט מען פשוט מורא האבען צו קוקען אין זיין הייליג פנים.

געווען איז ער א קדוש וטהור, וואס האט פון דער וועלט קנאפ וואס נהנה געווען, קוים די נשמה צו דערהאלטען. קיין פלייש האט ער אין א וואכען טאג קיינמאל נישט געגעסען. און אפילו אום שבת, האט ער קוים דערפון עפעס פארזוכט. ער פלעגט זאגען א סך תורה אין דער מאדיארישער שפראך, כדי דער המון זאל עס פערשטעהן. בכלל פלעגט ער זיך זעהר א סך בענוצען מיט דער מאדיארישער שפראך, — די שפראך פון אונגארישען פאלק.

אָבער דער עיקר איז ר׳ אייזיקל געווען דער גרויסער בעל־מנגן. זיין נגינה האָט געהאַט אין זיך אַזוי פיעל מתיקות, אַזוי פיעל השתפכות הנפש, אַזוי פיעל ריהרענדע קלאַנגען און טענער אַז עס האָט ממש צושרויפט־אַרויסגעבראַכט פון גלייכגעוויכט און פערטראָגען אין דער אונענדליכקייט. אין דעם גרעסטען אַפּיקורס האָט ר׳ אייזיקל געקענט אַריינברענגען אַ הרהור־תשובה.

שבת פאַרנאַכט צו שלוש־סעודות, פלעגען זיך פערזאַמלען פיעל שטאָדט־לייט צו הערען זיינע זמירות, און נישט נאָר יודען נאָר אויך גויים, מאַדיאַרען אונגאַרישע פויערים און זאָגאַר אינטעליגענטען האָבען זיך געטוליעט אַרום זיינע פענסטער, און איינגעזאַפּט אין זיך די ריהרענדע טענער. איינגעהערט זיך אין די ספּעציעל פערפאַסטע נגונים און לידער אין דער מאַדיאַרישער שפּראַך, און ווען מען פלעגט ליכטיג מאַכען האָט מען געקענט בעמערקען, אַז דער דיל, די ערד אויף וועלכער דער עולם איז געשטאַנען, איז פייכט פון טרעהרען...

זיינע לידלעך זענען בליץ־שנעל פערשפּרייט געוואָרען איבער גאַנץ אונגאַרן. אומעטום פלעגט מען זיי זינגען מיט גרויס התלהבות, מיט גרויס דבקות. ווען מען הויבט אָן זינגען דעם קאַלעווערס אַ ניגון אָדער גאָר אַ לידעל, פאַלט אַריין דער אונגאַרישער יוד אין אַ אויסטערלישער דבקות, ער פערגעסט זיך אינגאַנצען און ברומט צו דאָס ניגונדל. און נישט נאָר אַ חסיד, נאָר אויך אַ מתנגד, אַ משכיל אַן׳אויפגעקלעטער און אַפילו אַזעלכער, וואָס איז שטאַרק אָבגעזונקט...

איינס פון זיינע שירים, וואָס איז נאָך ביזן היינטיגען טאָג געוואַלדיג פּאָפּולער אין גאַנץ אונגאַרן און ווערט געזונגען אין אַ יום טוב אָדער בעת אַ שמחה, איז דאָס מאַדיאַרישע לידעל „סאַלאַ קאָקאָש מאַר״. ד. ה. דער האָן האָט שוין געקרעהט.

אין דעם דאָזיגען לידעל ווערט געשילדערט, ווי אַזוי דער מאָרגענשטערען איז אויפגעגאַנגען און מען דאַרף אויפשטעהן צו לויבען דעם בורא. דאַן ווערט געגעבען אַן׳אָבשאַצונג איבער די גבורות הבורא. זיין אַלמאַכט און זיינע חסדים וואָס ער טהוט מיט אונז יודען. אין דעם לידעל ווערט געבראַכט צום אויסדרוק די בענקשאַפט פון יעדען יוד צו דעם הייליגען בעשעפער, די תשוקה צו ציון דער הייליגער שטאָדט און די האָפנונג אויף דער גאולה שלימה און בנין בית המקדש.

ר׳ אייזיקל קאַלעווער פלעגט שעפען בעגייסטערונג אין די וועלדער אויף די אונענדליכע פעלדער, אויפן שויס פון דער ג־טליכער נאַטור. גאַנץ אָפט פלעגט ער פאָהרען אין וואַלד אַריין, און שפּאַצירע, דאָרט שעהן לאַנג, בעט־ראַכטען דעם וואונדערבאַרען צויבער פון דער בריאה, איינהערען זיך צום געזונג פון נאַכטיגאַל צום שאָרך פון די בוימער און דערפון אַריינפאַלען אין בעגייס־טערונג. ער פלעגט אויך זיך איינהערען אין געזאַנג פון אַ פאַסטוך, אין דעם

פייפען פון זיינע פייפלעך. און גאַנץ אָפט פלעגט ער זיי באַלד נאָכזינגען, שאַפען דערפון אַ זמר.

פון אַ פאַסטוך־לידעל וואָס ער האָט אַ מאָל געהערט אויף אַ לאָנקע, האָט ר' אייזיקל קאַלעווער איבערגעמאַכט אויף אַ וואונדערבאַרען האַרצרייסענדען זמר'ל. וואָס ווערט געזונגען מיט גרויס התלהבות. דער זמר איז פון פאָלגענדען אינהאַלט:

גלות, גלות, ווי גרויס ביזטו!

שכינה, שכינה, ווי וויית ביזטו!

וואָלט דאָך די שכינה נעהנטער געווען

וואָלט מען דאָך אונז פון גלות אַרויסגענומען

וואָלטעו מיר זיך ביידע צוזאַמענגעקומען.

ר' אייזיקל קאַלעווער איז עס דאָך געווען איינער פון די צוויי גוטע יודען מיט וועלכע דער הייליגער „חוזה" האָט זיך משתתף געווען אין אַ סדר־נאַכט־פדי איינמאָל פאַר אלעמאָל אַראָבצוברענגען דעם מלך המשיח. די דריי זענען עס געווען: דער חוזה, דער יוד הקדוש און דער קאַלעווער זכרונם לברכה. אָבער דער שטן האָט זיך אַריינגעלעגט און נישט דערלאָזט דערצו, צושטערענדיג די סדרים ביי אַלע דריי, און די מניעה ביים קאַלעווער איז געווען, וואָס ער האָט אָבגעריכט דעם סדר אין דער מאַדיאַרישער שפראַך...

דערפון קען מען שוין בעקומען אַ בעגריף וועגען דער גדלות פון הייליגען קאַלעווער.

פון קאַלעווער האָט דער הייליגער ראָפשיצער זעהר פיעל געהאַלטען, און האָט אין זיין נגינה געפיהלט דעם ריכטיגען טעם און בעדייט. ווען עמיצער פון זיינע אונגאַרישע חסידים פלעגט איהם ברענגען אַ נייעם ניגון אָדער אַ זמר'ל פון קאַלעווער, איז עס ביי איהם געווען אַ גרויסע שמחה. פון איהם האָט עס דער ראָפשיצער איבעגענומען דעם ענין־נגינה, איבערגעבענדיג עס צום צאַנזער און נאָך אַנדערע שפעטערדיגע גוטע יודען, וואָס דער ענין־נגינה איז ביי זיי אַן עבידה קדושה.

אָבער בעזונדערס האָט זיך דער ענין נגינה פערברייטערט אין צאַנז. געווען אין צאַנז אַ גאַנצע קאַפעלע פון זינגער און משוררים, וואָס פלעגען זינגען און דאַווענען ביים עמוד. צווישען די צאַנזער מנגנים זענען זאָגאַר געווען אַ זעלכע וואָס האָבען געהאַט אַ רוהם מיט זייער זינגען און גרויסע חזנים האָבען געלערענט ביי זיי, איבערגענומען זייערע קאָמפּאָזיציעס.

יען עס האָט עמיצער פון די מנגנים פערפערטיגט אַ נייעם ניגון, האָט ער עס נישט געטאָרס זינגען פריהער איידער ער האָט עס פאַרן צאַנזער פאַרגעזונגען. און די גדולי המנגנים האָבען גלייך דערקענט לויט דעם אופן, ווי אַזוי דער רבי האָט זיך צוגעהערט צום ניגון, צו דער ניגון איז דעם רבין געפעלען אָדער נישט. גאַנץ אָפט פלעגט דער צאַנזער ערקלערען אַז דער ניגון

געפעלט איהם נישט. דעם דאָזיגען ניגון פלעגט מען מעהר קיינמאָל נישט זינגען. גאַנץ אָפּט האָט ער בעפוילען אויסצובעסערען אַ ניגון איבערצואַנדערשען אַ טייל פון איהם אָדער אַראָבנעהמען עטליכע פאַלען.

דער צאַנזער פלעגט אויך הנאה האָבען פון גוטע חזנים. פלעגען דערי־בער אָפּט קומען קיין צאַנז בעריהמטע חזנים מיט זייערע משוררים, כדי מהנה צו זיין דעם צאַנזער רבי'ן.

אָבער קיין מאָדערנע חזנים וואָס זינגען פון נאָטען האָט דער צאַנזער נישט געוואָלט הערען. זייער זינגען — האָט דער צאַנזער געפלעגט זאָגען — קומט נישט פון היכל הנגינה נאָר פון די נאָטען.

אויף די דאָזיגע מאָדערנע חזנים פלעגט דער צאַנזער זכרונו לברכה זאָגען: אַז דערפאַר זאָגט די וועלט, דאָס חזנים זענען נאַראָנים, מחמת דער היכל הנגינה געפונט זיך אין שכנות מיטן היכל התשובה און אז דער חזן וואָס וואָלט געקענט זיך אַריבערכאַפּען פון היכל הנגינה אין היכל התשובה טהוט עס נישט, איז ער דאָך אַ שוטה.

אין יענער צייט איז אין פוילען בעקאַנט געווען דער ראַדאָמסקער רבי זכרונו לברכה, אַלס גרויסער בעל מנגן. איינער פון גרעסטע גוטע יודען אין זיין צייט צו וועלכען עס זענען געווען דבוק פיעל טויזענדער יודען. פלעגט דער אַלטער ראַדאָמסקער מיט זיין זינגען, מיט זיין דאַווענען וואונדער בעווייזען. אַלטע חסידים פלעגען זאָגען: ווער עס האָט געהערט דעם ראַדאָמסקער דאַווענען, האָט זיך געקענט פאָרשטעלען, ווי אַזוי די מלאכים זינגען שירה, מיט זיין מתיקות אין דאווענען, פלעגט ער ממש רייניגען נשמות. עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס דער הייליגער ראַדאָמסקער האָט מעהר פון אַלעמען פערשטאַנען דעם ענין נגינה, וואָס איז אין צאַנז געווען אַזוי חשוב און ער האָט אויף די עלטערע יאָהרען בעשלאָסען צו ווערען אַ צאַנזער חסיד, צו פאָהרען קיין צאַנז...

ווי געזאָגט איז דער ראַדאָמסקער שוין דאמאָלט געווען איינער פון די גרעסטע חסידישע רביים אין פוילען, צו וועלכען עס זענען געפאָהרען פיעל טויזענדער חסידים. דעריבער איז זיך לייכט פאָרצושטעלען דעם רושם, וואָס דער בעשלאָס פון ראַדאָמסקער צו פאָהרען קיין צאַנז, האָט אַרויסגערופען אין דער גאַנצער חסידישער וועלט, און מען קען זיך אויך שאַפען אַ בעגריף ווע־גען דעם ענין־נגינה, וואָס די דאָזיגע גדולים האָבען בעטראַכט אַלס עבודת קדוש..

יח.

דער מלאכים ניגון.

איידער מיר פערענדיגען דאָס דערצעהלען די פערשידענע השתלשלות'ן ביז צום צאַנזער רב'ס עלי' אין דער וועלט פון לומדות און חסידות, ווילען מיר נאָך דערצעהלען אַ מעשה מיט אַ זמר, וואָס איז פאָרגעקומען נאָך ביים הייליגען „חוזה", מחמת דער דאָזיגער זמר האָט אַ חשוב'ען אָרט פערנומען ביי זיין תלמיד, דער ראָפשיצער זכרונו לברכה, און נאָך איהם — אויך אין צאַנז.

געווען איז דאָס פרייטאָג צו נאַכטס. דער הייליגער „חוזה" איז געזעסען ביים טיש, אין קרייז פון זיינע תלמידים, וועלכע זענען געזעסען אַרום איהם מיט גרויס פחד. עפּעס האָט מען געזעהען, אַז דער רבי איז ווייט נישט אויף דעם עולם. זיין אויסזעהען, זיין התנהגות און זיין בליק, דאָס אַלץ האָט מעיד געווען אַז דער רבי איז שטאַרק פערקאָכט אין העכערע ענינים. פון צייט צו צייט פלעגט דער רבי אַריינפאַלען אין אויסטערלישער דביקות, וואָס איז געווען ממש שלא כדרך הטבע. עס האָט אין דער לופט געשוועבט אַ רוח-דקדושא, און אַלע האָבען געפיהלט, אַז היינטיגען פרייטאָג צו נאַכטס וועט עפּעס געשעהן.

אַזוי האָט עס אָבגעהאַלטען ביים גאַנצען טיש. מען האָט דערלאַנגט די פערשידענע שבת'דיגע מאכלים. אָבער דער רבי האָט קנאַפּ-וואָס דערפון נהנה געווען. מען האָט געזינגען זמירות, ווי תמיד, אָבער דער רבי האָט עס ווי נישט געהערט, ווייל דאָס דביקות האָט זיך פון מינוט צו מינוט געשטאַרקט.

אַז מען האָט שוין געהאַלטען ביים בענשען האָט דער רבי פלוצים אַרויפגעלעגט די הענד אויפען טיש און אויף די הענט דעם קאָפּ און ער איז געבליבען ליגען אַזוי ווי ער וואָלט געכאַפּט אַ דרימעל.

שווער צו ברענגען צום אויסדרוק, דאָס וואָס מען האָט דאַמאָלס געפיהלט אין בית-מדרש פון „חוזה". אַזעלכעס האָט מען אין לובלין נישט געזעהען. דאָס היינטיגע התנהגות פון רבין האָט בעוויזען, אַז עפּעס וועט פאָרקומען און עס איז טאָקי געשעהן. און פון מויל צו אויער האָט מען זיך איבערגעגעבען: דער רבי האָט עלית-נשמה...

אָבער דער דאָזיגער מצב האָט די גדולי התלמידים נאָך מעהר דער-

שראָקען. זיי האָבען געוואוסט, אַז דאָס דביקות פון זייער רבין אין בורא איז אַזוי שטאַרק, אַז עס קען דערפיהרען, עד כדי כלות הנפש. זיי האָבען געוואוסט, אַז צופיעל מתקרב זיין זיך צום שורש, איז פאַר אַ בשר ודם שטאַרק געפעהרליך, אַ שטייגער, ווען מען נעהמט אַ קליין פלעמעל פון אַ ליכטעל און מען האַלט עס גאר נאָהנט פון אַ גרויסען פלאַם, פעראייניגט זיך דאָס קליינע פלעמעל מיט'ן גרויסען פלאַם, און דאָס קליינע פלעמעל הערט אויף צו עגזיסטירען. אזוי האָבען די הייליגע תלמידים געטראַכט, וויסענדיג, אַז די נשמה פון צדיק וואָס גאַרט אַזוי צו וואַרימען זיך אין ליכט פון דער שכינה, קען מיטאַמאָל פערלאָזען דעם ערדישען גוף און עס קאָן געשעהן אַן׳אומגליק...

אבער וואָס האבען זיי געקענט טהון, כדי אָבצוהאַלטען זייער רבי'ן דערפון?... זיצט מען אַזוי אַ שעה נאָך אַ שעה, און מען וואַרט, אַז דער רבי זאָל קומען צו זיך און מען זאָל אָבבענשען. אָבער דאָס געשעהט נישט. דער רבי איז אַלץ אַזוי אָנגעשפּאַרט אויפן טיש. אָטעמט שוואַך און דער פחד אין בית-המדרש שטאַרקט זיך פון רגע צו רגע...

ענדליך האָט מען בעשלאָסען אָנצוהויבען זינגען אויפן קול. אפשר וועט דער רבי אויפוואַכען. עס איז אפילו נישט קיין דרך ארץ ווען דער רבי דרימעלט, איבערצורייסען איהם מיט זינגען. אָבער ווען עס האַלט ביי סכנות נפשות, איז דאָך נישט שייך. האָט דער גאַנצער עולם זיך צוגאָסען אין אַ זמר יעדער האָט זיך געשטאַרקט צו זינגען מיט מעהר ברען, מיט מעהר התלהבות און די הערצער האָבען דערביי שטורמיש געקלאַפּט.

אָבער אומזיסט. מען האָט געזינגען אַ ניגון, מען האָט געזינגען אַ צווייטען. אַלע צוזאַמען האָבען געזינגען, עמיצער האָט צוגעקלאַפּט מיט די הענד, אָבער דער רבי איז אַלץ נישט אויפגעקומען.

מען האָט שוין אָנגעהויבען רעדען דערפון אויפ׳ן קול. וואָס טהוט מען, ווי אַזוי וועקט מען עס אויף דעם רבין פון אַזאַ שלאָף?... חסידים הויבען זיך אויף פון זייערע ערטער און נעהמען שפּרייזען איבערן בית-המדרש. צוקאָכט, צוטומעלט, וואָס הויבט מען אָן צו טוהן. שוין שעהנע שעה'ן ווי דער רבי געפינט זיך אין אַזאַ צושטאַנד, און ווער ווייסט ווי לאַנג עס קאָן נאָך דויערען. דאָס אָטעמען ווערט וואָס אַמאָל שוואַכער און שוואַכער, וואָסער עצה טהוט מען זיך?...

אָבער קיין עצה איז פאָרט נישט געווען. עס וועט דאָך קיינער נישט וואַגען פשוט צוצוגעהן צום רבין און איהם נעהמען וועקען. און אויב עס וועט זיך שוין עמיצער יאָ דעצידירען דערויף — וועט עס דען העלפען? — אז דער שטאַרקער געזאַנג פון אַ גאַנצען עולם האָט איהם נישט אויפגעוועקט פון „שלאָף״?...

איז געבליבען, אַז מען זאָל זיך צוריקזעצען אויף די ערטער און וואַרטען. זאָל עס דויערען ווי לאַנג. מען וועט נישט פערלאָזען דעם טיש פריהער, ביז דער רבי וועט קומען צו זיך. אגב האָט מען דאָך נאָך נישט געבענשט?

ערשט פונקט צו האַלבער נאַכט, האָט דער רבי זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף. זיין פנים האָט געשײַנט מיט אַזוי פיעל שמחה און התלהבות אַז אַלע אַנדערע אויסער זיך געוואָרען און באַלד האָט ער אָנגעהויבען זינגען דעם מזמור „לא׳ אשר שבת מכל המעשים" מיט אַ לגמרי אומבעקאַנטען ניגון. אַ ניגון, וואָס האָט געהאַט אַזעלכע וואונדערבאַרע טענער, וואָס מען האָט נאָך ביז איצט נישט געהערט. אין מיט וואָסער התלהבות, אַז דער גאַנצער עולם איז באַלד מיטגעכאַפּט געוואָרען און אָנגעהויבען מיטזינגען. עס האָט זיך געדוכט, אַז אַלץ אַרום זינגט מיט. די ווענט, דער סיפיט, די טישען, די שבת-לייכטער, וואָס זענען אויפן טיש געשטאַנען, — אַלץ האָט זיך פעראייניגט און אַ האַרמאָנישען געזאַנג און אַלע צו אַמען גיבען אָב אַ שבח דעם בורא, צוליעב דער טייערער מתנה, שבת, מיט וואָס ער האָט אונז יודען מזכה געווען.

אזוי האָט מען געזינגען אַ לענגערע צייט, ביז מען האָט אָבגעבענשט און ערשט נאָכן בענשען, האָט דער חווה דערצעהלט פאַר זײַנע מקורבים וואָס עס איז מיט איהם געשעהן.

אַרויסגעוויזען האָט זיך, אַז דער חוזה זכרונו לברכה, איז באמת געווען אין אַ גרויסע סכנה.

ער האָט דערהערט ווי די מלאכים זינגען דעם זמר „לא׳ אשר שבת מכל המעשים" און דאָס מתיקות פון זינגען איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז עס איז ממש געווען חוץ לדרך הטבע. לאַנג האָט עס אַזוי געדויערט און פון מינוט צו מינוט האָט זיך דער ניגון געשטאַרקט. נייע כתות מלאכים האָבען זיך בעוויזען און אַלע האָבען זיי געזונגען דעם אייגענעם זמר מיטן אייגענעם ניגון. ווער ווייסט וואָס עס וואָלט געווען מיט מיר — האָט אויסגערופען דער רבי, ווען עס קומט נישט צו אַן אַלטער מאַן און גיט מיך אַ וועק-אויף מיט די ווערטער: „וואָס ביזטו אַזוי פערטראַכט, האָסט פערגעסען, אַז דו האָסט נאָך נישט געבענשט?..."

ערשט דאַן האָב איך זיך אויפגעכאַפּט און גענומען זינגען דעם ניגון מיטן זמר, וואָס האָט זיך מיר אַזוי שטאַרק איינגעקריצט אין זכרון.

אין יענעם פרייטאָג צו נאַכטס איז אין לובלין אויך געווען דער ראָפּשיצער זכרונו לברכה, און ווען ער האָט אָנגעהויבען „פ-הרען", האָט דער ראָפּשיצער איינגעפיהרט אַלע פרייטאָג צו נאכטס פאַרן בענשען צו זינגען: „לא׳ אשר שבת" מיט דעם דאָזיגען מלאכים-ניגון.

און אויך אין צאַנז האָט דער רבי זכרונו לברכה איינגעפיהרט, צו זינגען דעם דאָזיגען זמר פאַרן בענשען.

אָבער נאָך אַלעם האָט דער צאַנזער רב נאָך אַלץ זיך מיגע געווען אין לערנען. אַפילו פאַהרענדיג צו די גוטע-יודען פון זיין צייט, אַלס רודניקער רב האָט ער אויך נישט אויפגעהערט צו פערטיפען זיך אין לערנען, האַלטענדיג, אַז דאָס לומדות איז דער עיקר-העיקרים. ביים יונגען רודניקער רב האָט זיך

אָנגעהויבן וועבן דער רעיון צו פעראייניגען חסידות מיט לומדות, און דער דאָזיגער רעיון איז שפּעטער פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ שיטה. אָבער וועגען דעם וועלען מיר שפּעטער דערצעהלען.

אין דער צייט ווען דער צאַנזער איז נאָר וואָס געוואָרען רב אין רודניק, האָט געוויילט אין לייפּניק, ביים „ברוך טעם" זיין פריינד, דער גאון הדור, רבי יעקב ליסער זכרונו לברכה, דער בעל „חוות דעת", שמועסענדיג אַזוי אין לערנען, האָט דער ליסער רב אַזוי געקרעכצט, אַז די תורה איז זיך מתמעט, דער עולם לערנט ווייניג, און דער, וואָס לערנט שוין יאָ, לערנט אַזוי אויבערפלעכליך, אַז אין דרייסיג — פערציג יאָהר אַרום וועט שוין נישט זיין אויף וועמען זיך סומך צו זיין אין אַ שאלה.

דערויף האָט דער לייפּניקער רב געענטפערט:

— ליסער רב, — עס האַלט נאָך חלילה נישט אַזוי שלעכט, אָט מיין איידעם ר' חיים וועט אם ירצה השם זיין אַ רב אַ גדול בתורה, אויף וועלכען די וועלט וועט זיך קענען סומך זיין...

דער ליסער רב האָט אָבער דערמיט נישט מסכים געווען און געענטפערט, אַז ער גלויבט עס נישט...

מיט יאָהרען שפּעטער, ווען ר' חיים איז שוין געווען רב אין צאַנז, איז פאַר איהם פאָרגעקומען אַ הארבע דין־תורה. נאָך אַ לאַנגען נאָכטראַכטען, האָט דער צאַנזער רב אַרויסגעטראָגען אַ פּסק. ווען דער קרייז־רב ר' ברוך לאַנדא האָט זיך דערוואוסט פון דעם פּסק, האָט ער אַנערקענט, אַז רבי חיים האָט נישט גוט געפּסק'נט און גלייך האָט ער אָנגעשריבען אַ גרויסע תשובה צום דאַמאָלסדיגען גדול־הדור, דעם ליסער רב מיט אַן אָנקלאַגע אויף ר' חיימ'ן אַז ער האָט אַרויסגעטראָגען אַ פּסק, וואָס שטימט נישט מיטן דין. דער ליסער רב האָט גלייך מסכים געווען מיט דער בעהויפּטונג פון ר' ברוך'ן און אויך אַנערקענט, אַז ר' חיים האָט נישט גוט געפּסק'נט.

ווען ר' חיים האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער גלייך אָנגעשריבען אַ גרויסע תשובה צום ליסער רב און אָנגעוויזען, אַז ער האָט אַרויסגעטראָגען דעם פּסק נאָך אַ לאַנגען נאָכטראַכטען. דערביי האָט ער אויסגערעכענט די אַלע חלקי הבונה והסותר און געקומען צום אויספיהר, אַז דער פּסק איז ע"פּ דין שטאַרק אויסגעהאַלטען.

די תשובה איז געווען געשריבען מיט גרויס חריפות און בקיאות, אַז דער „חוות דעת" איז נתפעל געוואָרען, אַ חוץ דעם האָט די תשובה שטאַרק אויסגענומען ביים דאָזיגען גאון און ער האָט געמוזט מודה־זיין אַז ר' חיים איז גערעכט געווען.

אין זיין ענטפער האָט דער ליסער רב געשריבען: „איצטער מוז איך אַנערקענען, אַז דער לייפּניקער רב בעל „ברוך טעם" איז גערעכט געווען, ווען ער האָט בעהויפּטעט, אַז אויף זיין איידעם וועט די וועלט אַמאָל זיך קענען סומך זיין..."

יט.

דער בית דין הגדול פון ד״ר.

אין דער חסידישער וועלט, ווערט דער צאַנזער רב רבי חיים האַלבערשטאַם, זכרונו לברכה, בעטראַכט אַלס דער פּאַקטישער נאָכפאָלגער פון הייליגען ראָפּשיצער, כאָטש דער ראפּשיצער האָט איבערגעלאָזט אַלס ממלא מקומו זיין איידעם דעם רבי ר׳ אָשר׳ל פון ראָפּשיץ און זיין זוהן רבי אליעזר דער דזיקאָווער רבי. אין תחילת פלעגט ר׳ חיים פאָהרען צו ביידען, אָבער שוין דאַמאָלס האָבען אַלע פערשטאַנען, אַז ער איז עס דער ווירקליכער ממלא מקום פון ראָפּשיצער.

פונדעסטוועגען האָט דער צאַנזער רב קיינמאָל נישט גערופען דעם ראָפּשיצער סתם רבי, ווי עס רופט אַ תלמיד זיין רבין, נאָר „דער הייליגער ראָפּשיצער“. אַלס רבי האָט ער בעטראַכט גאָר דעם רבין ר׳ צבי הירש פון זשידיטשוב זכרונו לברכה, ביי וועלכען ער איז געווען נאָר צוויי מאָל, איהם האָט עס דער צאַנזער געמיינט, ווען ער האָט זיך אויסגעדריקט „מיין רבי“ און דאָס איז געווען אַ פלא.

ערשט מיט יאָהרען שפּעטער, האָט עס דער צאַנזער רב ביי אַ געלעגענהייט ערקלערט, אַז אין ראָפּשיץ האָט ער גאָרנישט געקענט מקבל זיין ווייל דער הייליגער ראָפּשיצער איז געווען למעלה מן השכל. זיין עמקות איז געווען אויסטערליש טיף און דעריבער האָט ער קיין רעכט נישט צו רופען איהם רבי, ווייל בלויז דאָס חיצונית האָט ער אין ראָפּשיץ מקבל געווען און נישט דאָס פּנימיות. דאַגעגען אין זשדיטשוב, האָט ער ביי די צוויי מאָל וואָס ער האָט דאָרט געווייל᾿ט, מקבל געווען אַלץ וואָס ער האָט בעדאָרפען מקבל צו זיין, און דעריבער איז עס דער זשדיטשובער זיין פאַקטישער רבי...

אין יאָהר תקפ״ט, אַלט זייענדיג אַכט און דרייסיג יאָהר, ווערט ר׳ חיים אויסגעוועהלט אַלס רב אין צאַנז. זעקס און פערציג יאָהר איז ר׳ חיים געווען רב אין דער דאָזיגער שטאָדט, וועלכע איז אַ דאַנק איהר מרא־דאַתרא בעקאַנט און בעריהמט אין דער ברייטער יודישער וועלט.

אין דער חסידישער־וועלט ווערט די שטאָדט סאַנז אָנגערופען צ אַ נ ז מיט אַ צ׳ און דערמיט איז פערבונדען אַ אינטערעסאַנטער עפּיזאָד וועלכען מיר װילען טאַקי דערצעהלען.

צום גרויסען צדיק הדור רבי מאיר׳ל פּרעמישלאַנער זכרונו לברכה, איז אַמאָל געקומען אַ חסיד פון סאַנז און דערלאַנגט איהם אַ קוויטעל. אויפן

קוויטעל איז געשטאַנען אָנגעשריבען די שטאָדט „סאַנז", פון וואַנען דער חסיד קומט.

דער רבי ר' מאירל איז שוין דאַמאָלס געווען אַ זקן מופלג, פאַר וועל־כען די גרעסטע חסידישע אויטאָריטעטען האָבען געבויגען די קעפּ, פונדעסט־וועגען האָט ער שטאַרק געהאַלטען פון צאַנזער רב. דערזעהענדיג דאָס קוויטעל, האָט ר' מאירל אויסגערופען צום חסיד:

— מאירל זאָגט אַז „סאַנז" דאַרף מען נישט שרייבען מיט אַ סמך, נאָר צאַנז מיט אַ צדיק, איהר הערט! צאַנז מיט אַ צדיק, ווייל אין צאַנז וואוינט דער צדיק הדור!...

אַ וואונדערבאַרע געשיכטע ווערט דערצעהלט, וואָס איז זיך פערלאָפען צווישען אָט די ביידע גדולי הדור, רבי חיים צאַנזער און רבי מאירל פּרע־מישלאַנער, זכרונם לברכה.

איינמאָל, אין אַ פּראָסטען מיטוואָך, האָט דער פּרעמישלאַנער רבי אַ רוף געטהון דעם שמש זיינעם און אַ זאָג געטהון צו איהם:

— געה שנעל אַרויס אין גאַס אַריין, זיך איבער אַלע אַכסניות, און ווער מיר געוואויער, טאָמער עס איז געקומען אין שטאָדט אַריין, עפּעס אַן אָדם חשוב.

דער שמש האָט גלייך ערפילט דעם בעפעהל פון רבין. אַרויס אין גאַס אַריין נאָכגעפרעגט זיך איבער אַלע אַכסניות און צוריקגעקומען מיט דעם לעדיגען.

— רבי — האָט דער שמש אויסגערופען — איך בין די גאַנצע שטאָדט אויסגעלאָפען און קיינעם נישט געטראָפען. נישט געקומען קיין שום אָדם חשוב קיין פּרעמישלאַן.

— און איך זאָג דיר, אַז דו זאָלסט נאָכאַמאָל געהן אין גאַס אַריין און זאָלסט זיך גוט נאָכפרעגען ווייל איך פיהל אַז אַ גרויסער גלייכער מאַן איז געקומען קיין פּרעמישלאַן, איך בין מרגיש, אַז אַ גרויסע קדושה האָט זיך פערשפּרייט איבער דער שטאָדט!...

דער שמש איז ווידער אַוועק אין גאַס אַריין. דאָס מאָל האָט ער שוין לענגער זיך אָבגעשטעלט, בעטראַכט אַלע אורחים, איינגעקוקט זיך אין די געזיכטער פון די פרעמדע, וואָס האָבען געוויילט אין שטאָדט. אָבער אין קיינעם האָט ער נישט דערקענט דעם אָדם חשוב, וועלכען דער רבי האָט מרגיש געווען.

אַ פערשעהמטער איז דער שמש צוריקגעקומען און ווידער געזאָגט, אַז ער האָט קיינעם נישט אויסגעפונען.

אָבער דאָ האָט שוין דער רבי אויסגערופען מיט הקפּדה:

— איך זאָג דיך, אַז אַ גרויסער צדיק איז אָנגעקומען קיין פּרעמישלאַן. מאירל נאַרט זיך נישט, ווען מאירל זאָגט, אַז אַ צדיק איז געקומען אין

שטאָדט אַריין איז עס אמת. לויט נאָך אַמאָל און קום גלייך צוריק, ווייל איך בין זעהר נייגעריג צו וויסען וואָס עס לייכט אַזוי אין אַלע הימלען.

אַרויסגעהענדיג פון רבינס הויז, האָט דער שמש אָנגעטראָפען אויף אַ ביידעל׳ וואָס איז נאָרוואָס געקומען פון וועג. דער שמש איז גלייך צוגעלאָפען צום ביידעל און דערוואוסט זיך, אַז דער צאַנזער רב איז מיטן דאָזיגען ביידעל אָנגעקומען.

דערהערענדיג אַז דער צאַנזער רב איז אָנגעקומען, איז ר׳ מאירל געוואָרען מלא שמחה. אַוואַ — האָט צו זיך גערעדט דער אַלטער צדיק — אַזוי ליכטיג, אַזוי הייליג — און ווענדענדיג זיך נאָכאַמאָל צום שמש האָט ער אויסגערופען:

— גיה נאָכאַמאָל צום צאַנזער רב און זאָג איהם, אַז מאירל האָט איהם געבעטען, ער זאָל מוחל זיין און מטריח זיין צו איהם, ווייל מאירל איז משתוקק איהם צו זעהן. אָבער טאָקי באַלד, זאָג איהם, דעם צאַנזער רב, אַז מאירל וואָלט נישט געהאַט די העזה צו שיקען נאָך איהם און וואָלט אַליין געגאַנגען מקבל פנים זיין איהם, אָבער מאירל איז אַזוי אַלט און שוואַך און האָט קיין כח נישט...

דער צאַנזער רב, דערהערענדיג אַז ר׳ מאירל וויל זיך זעהן מיט איהם, איז תיכף ומיד אַריבער אין דער וואוינונג פון ר׳ מאיר׳לען כדי צו זעהן זיך מיט איהם.

גרויס איז געווען די פרייד, וואָס האָט ביידע צדיקי הדור בעהערשט ביי דער דאָזיגער בעגעגעניש. ר׳ מאירל האָט דערלאַנגט כיבוד און זיך שטאַרק משתשע געווען אין פערשידענע שמועסען. בעזונדערס איז געווען צופרידען ר׳ מאירל, זייענדיג מלא שמחה וואָס ער האָט זוכה געווען מקבל פנים צו זיין אַזאַ גרויסען גאַסט.

אין מיטען פון דעם פריינדליכען שמועס, רופט זיך אָן דער רבי ר׳ מאירל:

— צאַנזער רב, איהר זענט דאָך דער בית-דין הגדול פון דור, און אַז השי״ת האָט מיר שוין יאָ געהאָלפען איך זאָל זוכה זיין מקבל פנים צו זיין דעם בית דין הגדול פון דור, וויל איך פאַר אייך האַלטען אַ דין-תורה.

דער צאַנזער רב האָט דערויף גאָר נישט געענטפערט. אָבער ר׳ מאירל האָט עס בעטראַכט אַלס צייכען פון הסכמה און ער האָט דעריבער אָנגעהויבען מסדר צו זיין זיינע טענות:

— זאָגט מיר, צאַנזער רב, איז עס ריכטיג אַזוי, איז עס גלייך אַזוי, אַז מאירל זאָל וויטער וואוינען אין אַזאַ אָרימע דיר, אין אַ אַ ענגע דירה? איז שוין נישט צייט, אַז מאירל זאָל זיך איבערציהען אין אַ שענערע און בעסערע דירה?

— פסק׳נט, צאַנזער רב — האָט ר׳ מאירל מיט טרעהרען אין די אויגען אויסגערופען — מיט אייער פסק הלכה איז מען מסכים אין הימעל!...

דער צאַנזער רב האָט אין תחילת נישט תופס געווען די אמתע כוונה פון ר׳ מאירלען און דעריבער האָט ער אַהן שום קלער געענטפערט:

— אוודאי דאַרף דער פּרעמישלאַנער רבי וואוינען אין אַ בריוח׳דיגע, און אַ שענערע דירה, אוודאי און אוודאי...

— אַזוי, איהר האַלט אויך אַזוי, — האָט דער רבי ר׳ מאירל ערנסט אויסגערופען — דער בית דין הגדול פון דור האָט אַזוי געפסקנט און אַזוי בלייבט די הלכה!...

ערשט יעצט האָט דער צאַנזער רב געכאַפּט זיך, וואָס דער פּרעמישלאַנער רבי איז אויסען-געווען מיט זיין שאלה און ער האָט זיך באַלד צוריק געכאַפּט אויסרופענדיג:

— מיין כונה איז דאָך אין עולם הגשמיות, אויף דער וועלט. איך האָב געפסקנט, אַז אויף דער וועלט דאַרף דער פּרעמישלאַנער רבי האָבען אַ שענערע דירה...

— כבר הורה זקן — דאָט ר׳ מאיר ענטשידען אויסגעריפען — דער בית דין הגדול פון דור האָט שוין אָבגעפסקנט און אַזוי בלייבט עס!

אין אַ קורצער צייט אַרום איז רבי מאירל פּרעמישלאַנער נסתלק געוואָרען...

„דער בית דין הגדול פון דור" — אַזוי האָבען בעצייכענט דעם צאַנזער רב אַלע צדיקי הדור און אַלע וואָס זענען געקומען מיט איהם אין בעריהרונג.

אָבער געקרוינט איהם מיטן דאָזיגען טיטול, האָט נישט קיין אַנדערער ווי דער הייליגער ריזשינער צדיק ר׳ ישראל זכרונו לברכה און פאָרגעקומען איז עס ביי פאָלגענדע אומשטענדען.

דער צאַנזער רב איז אַמאָל געקומען אויף אַ בעזוך קיין ריזשין. דער דער ריזשינער האָט לכבוד דעם גאַסט געמאַכט אַ סעודה און בעת דער סעודה האָבען ביידע צדיקי הדור זעהר פיעל פערבראַכט אין הויכע שמועסן.

גאַנץ בעזונדערס האָט דער ריזשינער געשמועסט וועגען געוויסע ענינים וואָס האָבען דאַמאָלסט אינטערעסירט דער יודישער וועלט. דער ריזשינער האָט זיך אין די דאָזיגע ענינים געהאַט זיין שיטה. דערצו האָט ער געבראַכט ראיות פון דאריי ז״ל און פון בעל שם טוב ז״ל וועלענדיג אַלץ איבערצייגען דעם צאַנזער רב, אַז ער איז גערעכט.

צום סוף פון דעם שמועס האָט דער ריזשינער אויסגערופען:

— נו, צאַנזער רב, זענט איהר מיט אונז מסכים?

דער צאַנזער רב האָט אָבער שטיל געשוויגען און דערויף גאָרנישט געענטפערט.

ווען אָבער דער ריזשינער האָט איהם ווידער אַמאָל איבערגעפרעגט צו ער איז מיט איהם מסכים, האָט דער צאַנזער רב ענוות׳דיג אָבגעענטפערט:

— דער ריזשינער רבי איז אַ בר־סמכא, ער דאַרף נישט קיין הסכמות!

אָבער דער ריזשינער איז מיט דער דאָזיגער תשובה נישט צופרידן געווען און ער האָט אויסגערופן:

— מיר ווילן אָבער, אַז איהר זאָלט מיט אונז מסכים זיין, ווייל איהר זענט דער בית דין הגדול אין דעם דור!...

——

דער צאַנזער רב האָט אָבער כלל נישט געגרויסט זיך מיט זיין לומדות, און בכלל קיינעם נישט אָנגעוואָרפן זיין פסק הלכה, כאָטש ער איז בטבע געווען פעסט מיט זיך, און נישט געלאָזט זיך בייקומען אין אַ פסק־הלכה. איז די מידה פון ענוות בעזונדערס געווען מערקבאַר.

אינטערעסאַנט איז פאָלגענדע שטעלע, וואָס דער צאַנזער רב שרייבט אין דער הקדמה צו זיין ספר „דברי חיים", וועלכע מיר געבען אין אַ פרייער איבערזעצונג:

„מחמת איך האָב געזעהען אין די הייליגע ספרים אַז עס איז גלייך צו פערעפענטליכען די דברי תורה וואָס מען איז מחדש און עס נישט מעלים צו זיין פאַר דער וועלט האָב איך פערעפאַסט דאָס דאָזיגע חיבור. און עס זאָל זיין דער ווילען (פון אויבערשטען) אַז איך זאָל נישט פערשעהמט ווערען נישט אויף דער וועלט און נישט אויף יענער וועלט, און דער זכות פון מיינע עלטערען זאָל מיר בייַשטעהן, אַז עס זאָל זיין לרצון פאַרן האַר פון דער וועלט".

אזוי האָט געשריבען און געדענקט דער גרעסטער אויטאָריטעט פון זיין צייט, דער בית דין הגדול פון דור, וואָס צוליעב איהם האָט מען די שטאָדט סאַנז מחבר געווען מיט אַ „צדיק".

כ.

צדקה און גמילות־חסדים.

ווי גרויס ס'איז געווען די שלימות פון צאַנזער רב און תורה און עבודה איז שווער פאַר מענשען מיט קנאַפע השגות ווי מיר, צו אורטיילען, ווייל גאָר ווייניג איז אונזער השגה אין די דאָזיגע ענינים. אָבער באַטראַכטענדיג די שלימות פון דאָזיגען צדיק אין די מידה פון גמילת חסדים, קען מען שוין דערפון אויך אורטיילען וועגען זיין גדלות און שלימות און די איבריגע צווייגען אויף וועלכע די וועלט לעהנט זיך אָן.

וועגן זיין צדקה און זיינע גמילות-חסדים דערציילט מען אָהן אַ שיעור עפּיזאָדען און פאַקטען, אָבער אויך דאָס וואָס עס איז בעקאַנט, איז אַ מקצת מן המקצת, פון דעם ווירקליכען. עס איז פּשוט צו שטוינען, ווי אַזוי אַ מענש אַ שטערבליכער, האָט זיך געקאָנט אַזוי הויך אויפהויבען פון די ערדישע חפצות אין בעצוג צו געלד-זאַכען און צו ווערען ווי אַ ווירקליכער פאָטער פון טויזענדער אָרימע לייט, אַלמנות און יתומים, וועלכע ער האָט מחזיק געווען מיט אַלע זייערע הצטרכות'ן בדרך כבוד.

גרויס איז געווען די הכנסה פון צאַנזער רב און האָט דערגרייכט אין די שווערע הונדערטער טויזענדער גילדען. ווי דער צאַנזער פּאָסט-דירעקטאָר האָט דערציילט, פלעגט בלויז דורך זיין האַנד אָנקומען אויפן אַדרעס פון צאַנזער רב העכער הונדערט טויזענד גילדען, און נישט נאָר די דאָזיגע לעגענדאַרע סומען, האָט דער גרויסער צדיק צוטיילט צווישען אָרימע לייט, ער פלעגט דערביי פערבאָרגען און פערמשכנ'נען אַלע זיינע ווערטפולע חפצים און מאַכען צו געלד אַלץ וואָס האָט זיך נאָר געלאָזט ווייל תמיד האָט ער געהאַט שווערע דאַגות אויפן קאָפּ; אוי, יענער תלמיד-חכם און בן-טובים האָט זיך געוועגדעט צו מיר, יענע אַלמנה, און יענע בת תלמיד-חכם דאַרף נויטיג אַ פּאָר הונדערט רייניש, און ווי נעמט מען אויף דעם!...

דערצו דאַרף מען צוגעבען, אַז אין צאַנזער הויף האָט מען געלעבט זעהר אָרים און בעשיידען. דאָס שטוב-ווירטשאַפט איז בעשטאַנען פון אַ ביסעל אָרים מעבעל געוועהנליכע טישען און בענק און דאָס הויז-געזינד איז געווען זעהר בעשיידען געקלייד ניט פערגינענדיג זיך צו קויפען אַ בעסער מלבוש.

דאָס גאַנצע ביסעל ווערטפולע חפצים איז בעשטאַנען פון אַ חנוכה-לאָמפּ, אַ קידוש-בעכער און עטליכע פּאָר זילבערנע שבת-לייכטער. די חנוכה-לאָמפּ איז געווען פערזעצט פון איין חנוכה צום צווייטען. דער קידוש-בעכער — פון שבת צו שבת און אַפילו די זילבערנע לייכטער, אויב די רביצין האָט זיי נישט גוט בעהאַלטען, פלעגט מען זיך אויך ערב-שבת פאַרנאַכט ארומזעהן, אַז זיי זענען נישטאָ...

ווען עס איז געווען אַנ'ערב-שבת, פלעגט זיך פּשוט ווימלען פון אָרימע לייט פאַרן רבינס וואוינונג. אין די הונדערטער פלעגען זיי זיך פערזאַמלען און בעטען זייער וועכענטליך געהאַלט פון רבין. דער רב האָט דאַן געהייסען דעם שמש איבערצעהלען, וויפעל אָרימע לייט עס זענען פערהאַן און פונאַנ-דערטיילען די פּאָר גילדען וואָס ער האָט גראַד געהאַט, חלק אויף חלק.

ווען אָבער, אַז דאָס חלק האָט אויסגעמאַכט בלויז עטליכע גרייצער, האָבען די אָרימע לייט פּשוט נישט געוואָלט אָבטרעטען. זיי פלעגען פער-בלייבען פאַרן הויז פון רב און מאַכען קולות, שרייען און לאַרמען, פערהיל-כען די לופט. עס האָט אַפילו נישט געהאָלפען, וואָס דער רב איז אַליין צו זיי אַרויסגעקומען און זיך געבעטען ביי זיי, אַז דער עולם זאָל זיך צוגעהען,

הייל ער האָט נישט מעהר קיין געלד און זיי זאָלען קומען נאָך שבת וועט ער זיי צוגעבען — די אָרימע לייט פלעגען פון קיין זאַך נישט וועלען וויסען און דער רב האָט געמוזט אַרויסשיקען דעם שמש אין שטאָדט אַריין באָרגען געלד, כדי צו בעפרידיגען די אָרימע לייט.

אָבער דער רב פלעגט תמיד זיין פערשולדיגט ביי דער גאַנצער שטאָדט, און אָפט פלעגט דער שמש צוריק צוקומען מיטן לעדיגען: מען וויל דעם רב אין ערגיץ נישט לייהען!...

איינמאָל האָט אַזאַ סצענע בייגעוואוינט דער רב פון ראַטספערד (אין אונגאַרן) ר' הערצקי איז געווען זיין נאמען. דער ראטספערדער רב איז אויך דאַן געווען רב אין אַ קליין אונגאַריש שטעדטעל און אַ גרויסער אביון דערצו. אַלס פייערדיגער צאַנזער חסיד, פלעגט אָבער ר' הערצקי פון זיין אָרימער שכירות אָבשפּאָרען אַ פּאָר מטבעות יעדע וואָך און בעהאַלטען עס אין אַ בעזונדער טאָרבעלע. און ווען אין טאָרבעלע האָט זיך אָנגעקליבען אַ פּאָר גילדען, פלעגט ער פאַהרען קיין צאַנז און פלעגט דאָרט זיין אַזוי לאַנג, וויפיעל דאָס טאָרבעלע האָט איהם געגעבען חיונה...

דערצו איז ר' הערצקי געווען אַ גרויסער צדיק און חסיד, איבערהויפּט האָט איהם אימפּאָנירט די דאָזיגע סצענע, וואָס ער האָט בייגעוואוינט ווי אַזוי דער רבי איז מחזיק די סתם אָרימע לייט, די ארחי־פרחי, וואָס צייכענען זיך אויס מיט אַ גרויסע מאָס חוצפּה און פערשייטקייט, אָבער דער רבי נעהמט זיי איין מיט גוטע רייד, מיט דברים של חיבה, אַ שטייגער, ווי זיי וואָלטען איהם געטהון אַ טובה...

ר' הערצקי האָט געהאַלטען דאָס דאָזיגע מין צדקה געבען פאַר דער גרעסטער מדרגה און געבען צדקה און ער האָט זיך דערצו צוגעקוקט מיט גרויס דביקות.

היות ווי דער צאַנזער רב האָט דאַן גראָד געהאַט קנאַפּ געלד. האָט ער אַרויסגעשיקט דעם שמש איבער די שטאָדט לייהען אַ פּאָר גילדען.

דער שמש איז אַוועק און די אָרימע לייט האָבען זיך אויסגעלעגט אויפן הויף, צוואַרטען, ביז דער שמש וועט צוריקקומען און עס וועט זיך אָנהויבען די חלוקה.

אָבער ווען דער שמש איז צוריקגעקומען מיטן לעדיגען, ערקלערענדיג, אַז ער האָט אין ערגיץ נישט בעקומען קיין גרייצער, האָט די מחנה אָרימע לייט אָנגעהויבען ליאַרמען און שרייען אויפן גרויסען אופן, אַז מען האָט ממש בעקענט טויב ווערען.

דאַן איז ר' הערצקי צוגעגאַנגען צום טיש, אַרויסגענומען דאָס טאָרבעלע אין יועלכען ער האָט געהאַט ליגען די פּאָר גילדען, וואָס ער האָט זיך אַ גאַנץ יאָהר אָנגעזאַמעלט, כדי צו קענען פערבלייבען אין צאַנז עטליכע וואָכען צייט, און נישט אַרויסרעדענדיג קיין וואָרט, האָט ער איבערגעקעהרט דאָס טאָרבעלע מיט די מטבעות.

דער שמש איז דאַן צוגעגאַנגען איבערגעצעהלט דאָס געלד און מודיע געווען דעם רבין:

— זעקס און דרייסיק זילבערנע גולדען!

דער צאַנזער רב האָט ממש אויפגעלויכטען, אין דער צייט וואָס ביז איצט איז ער געווען שטאַרק צובראָכען. ער איז צוגעלאָפען צו ר׳ הערצקין און געדריקט איהם די האַנד אויסרופענדיג:

— אַל תבטחו בנדיבים — פערלאָזט זיך נישט אויף די נדיבים, ווייל „בבן אָדם שאין לו״ — פון אַ מענשען וואָס ער האָט נישט, וואָס איז אַנ־אָרימאַן, תשועה, — פון איהם קומט די ישועה...

אַ חוץ דעם דאָזיגען טיפ אָרימע לייט, האָט דער צאַנזער רב מחזיק געווען אַ צווייטען טיפ אָרימע לייט, דאָס זענען די בכבודע אָרימע לייט, פון זיין שטאָדט און פון דער סביבה, אַ טייל פון זיי האָבען נאָך געשפּילט אין שטאָדט אַ ראָלע פון לייטישע מענשען, ווייל קיינער האָט נישט געוואוסט, אַז זיי לעבען נאר אַ דאַנק די החזקה פון רבין, דורך דער פערמיטלונג פון שמש די פּאָר גילדען טעגליך. אויף דעם דאָזיגען מין צדקה, האָט דער צאַנזער רב אויסגעגעבען עטליכע הונדערט גילדען אַ טאָג.

עס זענען אויך געווען אין שטאָדט געוועזענע גבירים, וואָס האָבען פער־לוירען זייער מעמד, כאָטש זיי האָבען זיך געפיהרט דעם זעלבען שטאַט. די דאָזיגע מקבלים פלעגען בעקומען וואָכען געלד, וואָס דער רבי פלעגט זיי צושיקען אין אַ פערחתמעטען קאָנווערט, דורך אַ שיק־יונגעל... אַזוי אַז קיינער האָט נישט געוואוסט, אַז די דאָזיגע מענשען, זענען ל״ע מקבלים, אַ חוץ דער רבי, זיין שמש און אַמאָל אויך די רביצין.

צווישען די צאַנזער חסידים דערצעהלט מען פאָלגענדען עפּיזאָד וואָס כאַראַקטעריזירט די נדיבות און דאָס צדקות פון צאַנזער רב זכרונו לברכה. אַמאָל איז די רביצין אַרויסגעגאַנגען אין אַ מאַרק־טאָג אין גאַס קויפען אַנ׳עוף אויף שבת. די רביצין האָט געדינגען אַנ׳אינדיק ביי דער פויערטע, ווערענדיג איהר, ווי דער שטייגער איז, געגעבען אַ קלענערען פּרייז, ווען אָבער די פויערטע האָט דוקא זיך איינגעשפּאַרט, נישט געוואָלט נאָכגעבען, האָט די רביצין איבערגעלאָזט דעם אינדיק ביי דער פויערטע זייענדיג זיכער, אַז די פויערטע וועט איהר צוריקרופען. אָבער ווי נאָר די רביצין האָט זיך דער־ווייטערט אויף עטליכע שריט, איז צוגעקומען אַנ׳אַנדערע יודעשע פרוי און תיכף בעצאָהלט דער פויערטע דעם פערלאַנגטען פּרייז.

וועגען דער דאָזיגער פרוי האָט די רביצין געוואוסט, אַז דער מאַן איהרער בעקומט אַ וועכענטליכען געהאַלט פון איהר מאַן, דעם צאַנזער רב.

עס פערשטעהט זיך, אַז די רביצין איז ממש אויפגעקאָכט געוואָרען. ס׳טייטש, ווי אַזוי ערלויבט עס זיך אַ פרוי פון אַ יודען, וואָס מוז אָנקומען צו

נדבות, צו קויפען אנ'אינדיק פאר א פרייז, וואס אויך זי, די רביצין האט עס זיך נישט פערגינען...

די רביצין האט דעריבער בעשלאסען צו דערצעהלען פאר איהר מאן דעם רב דעם דאזיגען פאקט.

אויסהערענדיג די מעשה, האט דער רבי זיך שטארק פערטראכט, אויסרופענדיג:

— אזוי, אזוי, אינדיקעס עסען זיי, אינדיקעס! און איך האב גארנישט געוואוסט...

די רביצין איז זיכער געווען, אז די דאזיגע פאמיליע וועט שוין א פרוטה נישט בעקומען, אבער באלד האט זי זיך ענטוישט.

— רוף מיר נאר דעם שמש, — האט דער רבי אויסגערופען.

דער שמש איז באלד אריין אין רבינס חדר און דער רבי האט זיך צו איהם געווענדעט:

— זאג מיר נאר כ'בעט דיך, וויפיעל בעקומט ר'..... ביי אונז וואכען-געלד...

— פונפצעהן גילדען א וואך. — האט דער שמש אבגעענטפערט.

— שטעל צו צום צעטעל נאך דריי גילדען — האט דער רבי פייערליך אויסגערופען. פון היינט אן וועלען מיר איהם געבען אכטצעהן גילדען א וואך.

דערביי האט דער רבי צוגעגעבען מיט התלהבות, ווענדענדיג זיך צו דער רביצין:

— אז אנ'ארימאן דארף וויין — מוז מען איהם געבען וויין. אז ער דארף א רייט-פערד, מוז מען איהם געבען א רייט-פערד און אז ער דארף אינדיקעס מוז מען איהם געבען אינדיקעס...

א חוץ דעם פלעגט דער צאנזער רב מוזען האלטען אויפן קאפ הונדערטער פון זיינע ארימע חסידים. ווער עס דארף א טאכטער חתונה מאכען, ווער עס דארף פאהרען אין די בעדער, וועמען פון די געפאלענע סוחרים, וואס מען קען נאך מיט א פאר הונדערט גילדען שטעלען אויף די פיס. ער פלעגט אויך שיקען גרויסע סומעס געלד פאר ישוב ארץ-ישראל. אזוי ארום איז איז קיין וואונדער נישט, וואס די אלע גרויסע הכנסות האבען נישט געסטאיעט אויפן סאמע וויכטיגסטען, שטענדיג האט זיך אין צאנזער הויף געפיהלט א מאנגעל אין געלד, און אז דער רבי אדער עמיצער פון זיין משפחה האט בעדארפען האבען א מלבוש, האט מען עס זיך קיינמאל נישט געקענט פערגינען, סיידען ווען א רייכער חסיד האט עס בעמערקט און געלאזט מאכען דאס מלבוש.

איינמאל איז געקומען צו איהם א בכבוד'ער יוד, אנ'ארימאן און דערצעהלט איהם, אז זיין ווייב איז קראנק און ער דארף אויסקייפען א רעצעפט אין דער אפטייק.

דער רבי האָט איהם מעהר נישט געלאָזט אויסרעדען, און אָנגעהויבען זוכען אין אַלע טאַשען, אפשר וועט ער האָבען עפּעס געלד, און ווען ער האָט זיך אַ־ומגעזעהען, אַז ער האָט נישט אַ פּרוטה, האָט ער אַרויסגענומען זיין זילבערן טאַבאַק־פּושקעלע און עס דערלאַנגט דעם אָרימאַן אויסרופענדיג:

— געה צום אַפּטייקער און זאָג איהם, אַז דאָס טאַבאַק־פּושקעלע איז מיינס, אַז איך האָב עס דיר געגעבען, וועט ער דיר אַודאי דערפאַר געבען דאָפּעלט וויפיעל עס איז ווערט, ועפּס א חוץ דער מעדעצין אויך האָבען אַ פּאָר גילדען אָבצוקאָכען אָביסעל יויך פאַר דער קראַנקער...

אַזאַ בעל צדקה און בעל גמילת חסדים ווי עס איז געוועזן דער צאַנזער רב זצ״ל, דאַרף מען זוכען צווישען לאַנגע דורות...

כא.

די וועגען פון צדקה.

ווי גרויס דער ענין־צדקה איז ביים צאַנזער רב זצ״ל געוועזן חשוב, קען מען זיך איבערצייגען פון זיינע אייגענע דבורים. ווי ער האָט זיך אַמאָל אויסגעדרוקט:

— איך בין געוועזן ביי אַ גאַנצע רייה צדיקי הדור, מיט די כוונה אָבצולערנען זיך פון זייערע מידות. צווישען אַנדערען, בין איך אויך געפאָהרען צום רבין ר׳ הירש רימאַנאָווער, וויסענדיג, אַז דער דאָזיגער צדיק איז זעהר גרויס אין דער מידה פון צדקה. אָבער צום בעדוירען, האָב איך זיך די דאָזיגע מידה פון איהם נישט געקענט אָבלערנען, ווייל דער רבי ר׳ הירש איז אין דער מידה פון צדקה געוועזן אַ מושלם. ער פלעגט זיך פיהרען, אַז ער פלעגט אַוועקגעבען צו די אָרימע לייט אַלץ, וואָס ער האָט פערמאָגט מיט אַן׳אויסטערלישער שמחה. אָבער נישט אין דעם האָט געשטעקט גדלות נאָר אין דעם, וואָס ער איז געוועזן בשמחה, אַפילו ווען ער האָט נישט געהאַט קיין איין פּרוטה איף צדקה, איז ער דאַמאָלס געוועזן בשמחה פונקט ווי בשעת ער האָט צוטיילט גרויסע געלד־סומעס לצדקה. איך אָבער — האָט דער צאַנזער רב אויסגערופען — ווען איך האָב נישט קיין געלד אויף צדקה פאַלט פון מיר דאָס פלייש אַראָב...

איבערהויפּט האָט ער זיך נוהג געוועזן צוצוטיילען פיעל צדקה אין ערב סוכות. איינמאָל האָט ער ערקלערט, אַז ער דאַרף נויטיג האָבען עטליכע טויזענד רייניש, און אויב מען וועט איהם די סומע נישט צונויפשאַפען, וועט ער האָבען אַ פערשטערטען יום טוב.

האָבּען זיך זיינע מקורבים אַרויסגעלאָזט איבּערן שטאָדט און געליהען די געפּאָדערטע סומע. דער צאַנזער רב האָט דאַן די גאַנצע סומע צוטיילט אָרימעלייט און בּאַלד אַרויס אין סוכה אַריין מיט גרויס שמחה. אויסרופענדיג: די צדיקים לעגען אַוועק גרויסע כּוחות אין דעם ענין נוי-סוכה. אונזער נוי-סוכה איז די צדקה, וואָס מיר צוטיילען אויף יום-טוב.

איינמאָל אין שבועות, האָט דער משמש איינגעלאַדען אויף קידוש צום רבּין אין שטוב אַריין עטליכע נגידים. עס פערשטעהט זיך, אַז די איינגעלאַדענע זענען בּאַלד נאָכן דאַווענען אַריין אין רבּינס צימער, וואו דער טיש איז געווען געגרייט מיט אַ פיינעם כּיבוד. די איינגעלאַדענע האָבּען זיך אויסגעזעצט אַרום דעם טיש און געוואַרט, אַז דער רבּי זאָל אַריינקומען.

בּאַלד איז דער רבּי אַריינגעקומען זעהר אַנ'אויפגעלעגטער, אַוועקגעזעצט זיך בּיים טיש און אויסגערופען:

איהר געדענקט דאָך אַוודאי, אַז אין די יונגע יאָהרען פלעג איך אום שבועות זאָגען זעהר אַ שאַרף פּשטל פאַר די לומדים. אָבּער איצט אויף דער עלטער האָבּ איך קיין כּח נישט מפלפל צו זיין זיך מיט די לומדים. אָבּער פאַר אייך וועל איך זאָגען אַ שטיקעל פּשטל, נאָר בּקיצור נמרץ. אָבּער איך בּעהט, איהר זאָלט זיך צוהערען מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט.

— אַלזאָ, הערט רבּותי, איך דאַרף האָבּען טויזענד רייניש אויף אַ דבר נחוץ, איך וועל נישט פריהער קידוש מאַכען בּיז איהר וועט צווישען זיך פונאַנדערטיילען די סומע. איך זאָל בּאַלד מוצאי יום-טוב האָבּען דאָס געלד.

דאַן האָט ער זיך אויפגעהויבּען, פערלאָזט דאָס צימער און ערקלערט, אַז ווען די סומע וועט זיין צונויפגעשטעלט, וועט ער צוריקקומען און קידוש מאַכען מיט זיינע געסט.

עס פערשטעהט זיך, אַז די עטליכע נגידים זענען צווישען זיך אַדורכגעקומען און בּאַלד האָבּען זיי מודיע געווען דעם רבּין, אַז די סומע איז שוין פאַרהאַן. ערשט דאַן איז דער רבּי אַריינגעקומען און קידוש געמאַכט, געפרעהט זיך מיט זיינע געסט און אויסגעדרוקט זיך:

— היינטיגען שבועות האָבּ איך געזאָגט אַ וואויל פּשטל...

בּאַלד מוצאי-יום-טוב, האָט מען דעם רבּין אַריינגעבּראַכט די טויזענד רייניש. האָט ער געשיקט רופען אַנ'אָרימען חסיד און אַוועקגעגעבּען איהם דאָס געלד, ווייל יענער האָט בּעדאַרפען אַ טאָכטער חתונה צו מאַכען.

אָבּער נאָכמעהר כאַראַקטעריסטיש איז דער פאָלגענדער עפּיזאָד:

דעם צאַנזער רב'ס זוהן, רבּי בּרוך גאָרליצער זצ"ל, איז אַמאָל געקומען צו זיין פאָטער און דערצעהלט איהם אַז ער דאַרף חתונה מאַכען אַ טאָכטער. און ער דאַרף דעריבּער אַ גרויסע סומע געלד. דער פאָטער האָט איהם דאַן בּעענטפערט, אַז ער האָט אַצינד נישט קיין געלד.

דער גאָרליצער רב האָט דעריבער בעשלאָסן צוצוװאַרטן ביז דער פּאָטער זײַנער װעט בעקומען אַ גרעסערע סומע געלד.

און װירקליך זענען קיין צאַנז אָנגעקומען עטליכע רײַכע חסידים, װעלכע האָבן דעם רבין איבערגעלאָזט זעהר אַ בעדײַטענדע סומע געלד. דער גאָרליצער רב האָט זיך זעהר געפרײט, זײַענדיג זיכער, אַז איצטער װעט ער שױן געהאָלפן מיט דער נױטיגער סומע.

אָבער װי גרױס איז געװען זײַן צער, זעהענדיג װי דער פּאָטער זײַנער שיקט רופן אַ בעקאַנטן אָרימאַן, װעלכער האָט געהאַט עטליכע טעכטער חתונה צו מאַכען און האָט איהם די גאַנצע סומע אַװעקגעגעבן.

דער גאָרליצער רב האָט פון דעם דאָזיגען פאַקט געהאַט גרױס חילשות הדעת און איז אַרײַן צום פאָטער מיט אַ טענה, ס'טײַטש, װי אַזױ קענסט עס טהון דײַן אײגען קינד. מיר גיסטו נישט אױף חתונה הוצאות, כאָטש איך געפין מיר אין אַ זעהר געדרוקטען מצב און אַ פרעמדען גיסטו יאָ... פאַרװאָס בין איך ערגער װי יענער אָרימאַן !...

— דו ביזט, מײַן קינד, נישט ערגער פון יענעם אָרימאַן נאָר פיעל בעסער — האָט דער רבי אָבגעענטפערט. די געפינסט זיך ב"ה אין אַ פיעל בעסערע לאַגע פון יענעם יוד. דו ביזט דעם צאַנזערס אַ זוהן. אַ װעלט מיט מענשען קענען דיך און אַז דו דאַרפסט געלד, זײ זיך מטריח אין עטליכע שטעדט, װאו מען קען דיך און די סומע װעט זיך צונױפקלױבען. אָבער יענער אָרימאַן האָט נישט די דאָזיגע עצה. ער װעט אַלײן זיך נישט שאַפען אַזאַ סומע געלד, און אַז איך װעל פאַר איהם נישט זאָרגען, טאָ פונװאַנען װעט ער האָבען התונה צו מאַכען זײַנע בוגרת'ן, — אַצינד פערשטעהסטו שױן מײַן קינד, פאַרװאָס איך האָב דאָס געלד אַװעקגעגעבן יענעם אָרימאַן און נישט דיר ?...

אַ ג'עהנליכער פאַקט איז פאָרגעקומען מיט אַ צװײטען זוהן פון צאַנזער רב, װעלכער האָט זיך גענױטיגט אין אַ גרעסערע סומע געלד אױף קוראַציע היות אָבער װי ער האָט פיעל מאָל געבעטען בײַ זײַן פאָטער און ער האָט איהם נישט געגעבן די געפאָדעטע סומע, איז ער אַװעק צו אײנעם פון זײַן פאָטער'ס מקורבים, אַ יוד, אַ נגיד און ער האָט זיך פאַר איהם פערטרױט.

דער גביר איז אַװעק צום רבין משתדל צו זײַן זיך פאַרן רבינס זוהן. דער רבי האָט איהם געענטפערט, אַז פונקט איז ער זעהר פערענגט, און ער האָט נישט די געפאָדערטע סומע. דער נגיד האָט תיכף ארױסגענומען אַ גרעסערע סומע געלד. אױך אַנדערע נגידים װאָס האָבען זיך געפונען בשעת מעשה אין רבינס חדר האָבען געגעבען דעם רבין גרעסערע נתינות. דאַן איז דער נגיד אַװעק צום רבינס זוהן און איהם איבערגעגעבן, אַז איצטער האָט שױן זײַן פאָטער אַ שעהנע סומע געלד און אַז ער װעט איצט בײַ איהם בעטען װעט ער זיכער בעקומען.

עס איז זיך לײַכט פאָרצושטעלען דעם פערדרוס פון רביס זוהן, װען

ער האָט בעקומען פון זיין פאָטער נישט מעהר ווי פינף רייניש. באַלד איז ער ווידער געלאָפען צום נגיד און דערצעהלט איהם די גאנצע מעשה. דער נגיד האָט זיך נישט געפוילט און אַוועק צום רבין פרעגען: היתכן.

דער רבי האָט איהם דערויף געענטפערט: גלויב מיר מיין ליבער, אז איך בין גערעכט. מיין זוהן זאָל לעבען וועט נישט פערפאַלען ווערען. וואו ער וועט קומען און זאָגען, אַז ער איז דעם צאַנזער רב׳ס זוהן, וועט איהם קיין געלד נישט פעהלען. דאַרף ער נאָר אַ פּאָר רייניש אויף הוצאות ביז צו דער ערשטער גרעסערער שטאָדט. האָב איך איהם טאַקי געגעבען דעראויף פינף רייניש. אָבער איך האָב אַ היימישען יודען, אַנ׳אָרימאַן אַנ׳אביון, וואָס דאַרף פאָהרען אין באָד אַריין, אַז עס האַלט ממש ביי סכנות נפשות, — איז מעהר מצוה, אַז איך זאָל יענעם אָרימאַן אַוועקגעבען דאָס געלד, וואָס איהר האָט מיר געגעבען...

חסידים דערצעהלען, אַז דער ראַדאָמסקער רבי בעל „חסד לאברהם" זצ״ל פלעגט אַלע יאָהר צווישען פסח און שבועות פאָהרען קיין צאַנז און פלעגט דאָרט פערווייִלען צוויי וואָכען צייט.

איינמאָל, קומענדיג קיין צאַנז, האָט דער ראַדאָמסקער רבי בעמערקט ווי מען דערלאַנגט פרייטאָג־צונאַכטס צום טיש אַ שעהנעם גאָלדענעם בעכער מיט אַ טעצעל. היסענדיג, אַז אין צאַנז האָט מען פיינד מותרות, איז עס ביי איהם געוועזען אַ גרויס וואונדער. ווייל דער בעכער מיט׳ן טעצעל איז ווערט געוועזען אַ שעהנע סומע געלד.

נאָכ׳ן קידוש האָט דער ראַדאָמסקער גענומען דעם בעכער אין האַנד אַריין און איהם זאָרגפעלטיג בעטראַכט. האָט דאַן דער צאַנזער רבי איהם דערצעהלט, אַז צו איהם פלעגט פאָהרען אַ רייכער יונגערמאַן, וועלכער האָט קיין קינדער נישט געהאַט. דער דאָזיגער יונגערמאַן, איז געוועזען זעהר אַ קראַנ־קער און פאַר דער פטורה האָט ער געלאָזט אַ צוואה, אַז מען זאָל לאָזען מאַכען אַ שעהנעם קידוש־בעכער פאַר מיינעטוועגען, און איך זאָל זיך אין איהם דער מאָהנען יעדען שבת ביים קידוש.

אין אַ יאָהר אַרום, בעת דער ראַדאָמסקער רבי איז ווידער געקומען קיין צאַנז, האָט ער דעם שעהנעם בעכער מעהר נישט דערווישט און דער רבי האָט קידוש געמאַכט מיט אַנאַלטען זילבערען בעכערל.

נאָכ׳ן קידוש האָט דער ראַדאָמסקער רבי אַ פרעג־געטהון ביי עמיצען פון רבינס קינדער, ווי דער גאָלדענער בעכער איז אַהינגעקומען. דער צאַנזער רב האָט דערהערט די שאלה און אויסגערופען:

— אויפן גאָלדענעם בעכער פרעגט איהר זיך — איך האָב איהם פער־זעצט פאַר אַ פּאָר רייניש, ווען איך האָב מיך גענויטיגט אין געלד אויף דברים שבצדקה. דער יונגערמאַן איז אפילו שוין עטליכע מאָל געקומען צו מיר צו

חלום, פאַרוואָס איך מאַך נישט קידוש איבער'ן בעכער. אָבער וואָס זאָל איך טהון, אַז איך האָב נישט קיין געלד איהם אויסצולייזען...

זעהר כאַראַקטעריסטיש איז פאָלגענדער עפּיזאָד, וואָס כאַראַקטעריזירט אַמבּעסטען די בעציהונג פון צאַנזער רב צו אָרימע לייט און געדריקטע, וואָס זענען געקומען צו איהם בעטען הילף און רעטונג.

צום צאַנזער רב איז אָריינגעלאָפען מיט אַ געוויין אַנ'אַלמנה און ערקלערט, אַז זי שטאַרבט פון הונגער מיט איהרע יתומים. זי האָט נישט פונוואָנען צו לעבען.

דער רבי האָט דער דאָזיגער פרוי כסדר געהאָט אויפן אויג און אויף זיין עצה האָט זי מיט אַ צייט צוריק אָנגעהויבען האַנדלען מיט אויבסט, אַזוי אַז דער רבי האָט געמיינט, אַז די אַלמנה פערדינט אויף חיויה. האָט ער דערויף מיט פערוואונדערונג אויסגערופען:

— איך האָב דאָך געמיינט, אַז איהר האַנדעלט מיט אויבסט און אַז איהר האָט פרנסה!

— הייליגער רבי, עס איז טאַקי אמת, אַז איך האָב געהאַנדעלט מיט אויבסט, אָבער אַנ'אומגליק איז מיר געשעהען. איך האָב אָבגעקויפט ביי אַ סעדער עטליכע פוהרען מיט עפעל אין עס איז אַרויס אַ שם, אַז די עפעל זענען זויער און פערדאָרבען. דעריבער וויל קיינער ביי מיר די עפעל נישט קויפען און איך האָב נישט פון וואַנען דעם טאָג איבערצולעבען...

— ווער זאָגט עס, אַז אייערע עפעל זענען זויער און פערדאָרבען — האָט דער רבי אויסגערופען, — און איך זאָג, אַז עס הויבט זיך נישט אָן די גאַנצע מעשה איך מיין, אַז אַזעלכע עפעל ווי איהר האָט איז אין דער גאַנצער שטאָדט נישט בנמצא. הערט מיך און פאָהרט אַרויס אויפן מאַרק און אַז איהר וועט האָבען די סחורה אויפן מאַרק, זאָלט איהר מיר מודיע זיין.

באַלד האָט מען דעם רבין מודיע געווען, אַז די עפעל געפונען זיך אויפן מאַרק און ער האָט אַרויסגערופען דעם משמש צו זיך.

— קום, לאָמיר אַרויסגעהן אויפן מאַרק פערקויפען די עפעל. עס איז אַ גרויסע מצוה מחזק צו זיין אַנ'אַלמנה.

דערזעהענדיג דעם רבין שטעהן אויפן מאַרק ביי אַ וואָגען מיט עפעל, איז געוואָרען אַנ'אָנגעלויף. הונדערטער מענשען זענען זיך צונויפגעקומען אויף וואונדער.

— קויפט ליבע יודישע קינדער די עפעל, זיי זענען אַנ'אויסנאַהם גוט. זיי זענען די בעסטע עפעל אויפן מאַרק — האָט דער רבי אויסגערופען, — קויפט, יודישע קינדער!

עס פערשטעהט זיך, אַז עס איז געוואָרען אַ געכאַפּעריי אויף די עפעל. אַז די אַלמנה איז מיטאַמאָל געהאָלפען געוואָרען און תמיד האָט יעדע בעל-

הבית'טע געהאַלטען פאַר איהר חוב צו קויפען אויבסט ביי דער אַלמנה און זי האָט פון דאַמאָלס אָן געהאַט פרנסה ברוח.

כב.

דאָס התפּנות.

אין יענע יאָהרען איז שטאַרק מפורסם געווען אין די חסידישע וועלט דער רבי ר' מאיר'ל פון אַפּט, בעקאַנט מיט זיין חיבור „אור לשמים".

ר' מאיר'ל אַפּטער, איינער פון די גדולי התלמידים פון „חוזה" איז בעטראַכט געוואָרען אַלס זיין נאָכפאָלגער און די גאַנצע חסידישע וועלט האָט זיך צו איהם בעצויגען מיט גרויס יראת הרוממות.

דער יונגער רודניקער רב, זייענדיג שוין דאַמאָלס, אַ תלמיד פון הייליגען ראָפּשיצער זצ"ל און זיך שטאַרק מגע געווען אין חסידות, האָט גרויס חשק געהאַט צו פאָהרען קיין אַפּט, כדי קענען צו לערנען דאָס רבין ר' מאיר'ל.

אַ צייט לאַנג האָט ער זיך געשלאָגען מיט די דעה צו ער זאָל נעמען רשות פון זיין רבין, דעם ראָפּשיצער צו פאָהרען קיין אַפּט. מורא האָבענדיג פאַר אַ אָבזאָג, האָט לסוף ר' חיים בעשלאָסען צו פאָהרען אָהן רשות.

אָנגעקומען קיין אַפּט, איז דער שפּעטערדיגער צאַנזער רב, אין פרייטאָג גלייך איז ער אַריין צום רבין ר' מאיר'ל שלום נעמען.

— פיניואַנען ביזטו יונגערמאַן? — האָט ר' מאיר'ל אַפּטער אַ פרעג געטהון דעם אורח.

— איך בין פון „קיר"ה" (דאָס זענען די ראשי תיבות פון די ווערטער: קיסר ירום הודו. אַזוי האָט מען דאַמאָלס גערופען מלכות עסטרייך, צו וועלכען עס האָט אויך אָנגעהערט גאַליציען).

— און וואָס איז דיין טהון? — האָט ווייטער געפרעגט ר' מאיר'ל.

— איך בין רב אין רודניק און איך פאָהר קיין ראָפּשיץ.

ר' מאיר'ל האָט נאָך אַ קורצע צייט בעטראַכט דעם אורח און דאַן האָט ער אויפגענומען די אַנדערע חסידים וואָס זענען געקומען צו איהם און מיט ר' חיים'ן מ'הר קיין וואָרט נישט גערעדט.

פרייטאָג־צונאַכטס האָט זיך ר' חיים מקדים געווען און איז געקומען צום טיש ווען קיין איינער איז נאָך נישט געווען אין בית המדרש. ער האָט זיך אויסגעקליבען אַ אָרט נעבען אויווען און דאָרט זיך אָנגעלעהנט.

אין מיטען טיש הערט ער ווי ר' מאיר'ל פרעגט זיך:

— וואו איז ערגיץ דער קירה׳שער יונגערמאַן!

ר׳ חיים האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט דערנעהנטערט זיך צום רבין וועלכער האָט איהם ביי די גאַנצע סעודה שטאַרק מכבד געווען.

אויפצומאָרגענס ביי דער סעודה האָט שוין דער רודניקער רב גע־וואוסט אַז זיין אָרט איז נעבען דער שטוהל פון רבין און ער האָט טאַקי זיך דאָרט אַנידערגעשטעלט, נישט וואַרטענדיג אַז דער רבי זאָל איהם צורופען.

אָבער יוי גרויס איז געווען זיין צער און צובראָכענקייט, זעהענדיג ווי דער רבי קוקט זיך גראָנישט צום אויף איהם, אַ שטייגער ווי ער וואָלט איהם גאָרנישט געקענט. אפילו ביים טיילען משקה. ווען עס האָט עמיצער פון די מקורבים דערמאָהנט אין דעם אורח פון גאַליציען, האָט דער רבי דערויף נישט געלעגט קיין אַכט.

עס איז איבריג צו שילדערען דעם שטורם וואָס עס האָט זיך צוליעב דעם דאָזיגען התרחקות אָבגעשפּיעלט אין זיין הארץ, אַזוי אַז ער האָט זיך אַ גאַנצען שבת׳דיגען טאָג קיין אָרט נישט געקאָנט געפונען.

ביי שלש סעודות, האָט ר׳ חיים ווידער פערנומען זיין ערשטען פּלאַץ ביים סוף טיש, נעבען אויבען, וואו מען האָט איהם כמעט נישט ארויסגע־זעהען.

אָבער מערקווירדיג, ווי נאָר דער רבי ר׳ מאירל איז אריינגעקומען צום טיש האָט ער זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען און אויסגערופען:

— וואו איז ערגיץ דער קירה׳שער יונגערמאַן, זאָל ער דאָ אַהערקומען!

איז ווידער רבי חיים צוגעגאַנגען צום רבין און אָוועקגעשטעלט זיך האָרט ביים רבין וועלכער האָט איהם אַרויסגעוויזען גרויס חיבה און התקרבות ביים טיש.

אַז עס איז געקומען צו דער סעודת מלוה־מלכה. האָט ר׳ חיים זיך געשלאָ־גען מיט דער דעה וואו ער זאָל פערנעמען פּלאַץ: צי ביים סוף טיש, נעבען אויבען, אָדער נעבען רבין. האָט ער זיך מיישב געווען, אַז עס איז גלייכער אָוועקצושטעלען זיך נעבען רבין, ווייל אַנדערש וועט דער רבי זיך פרעגען אויף איהם, און אין דערגעגענוואָרט פון גאַנצען עולם צורופען צו זיך און דערפון קען ער אפשר בעקומען אַ שטיקעל התנשאות.

אָבער ווידער די אייגענע מעשה, ווי נאָר דער רבי האָט בעמערקט, אַז ער שטעהט נעבען איהם, האָט ער נישט אַרויסגעוויזען צו איהם דאָס מינ־דעסטע התקרבות, אדרבא ער האָט איהם גאָר מרחק געווען פונקט ווי ביי דער צווייטער שבת׳דיגע סעודה.

פאַר גרויס צער האָט ר׳ חיים, ווי נאָר מען האָט אָבגעבענשט, פערלאָזט דאָס בית המדרש, נישט וועלענדיג אַנטייל נעהמען אין רקוד און אָוועק אויף דער אַכסניא וואו ער האָט זיך גענומען שפּרייזען איבערן צימער אַרויף און אַראָב מיט גרויס מרירות און שברון־הלב.

אויף דער זעלבער אַכסניא זענען איינגעשטאַנען נאָך צוויי אורחים,

אָפּטער חסידים. די דאָזיגע חסידים זענען נאָך לאַנג פערבליבען אין בית מדרש און צוריקקומענדיג אין דער אכסניא האָבען זיי אָנגעטראָפען ר׳ חיים׳ן אַ צובראָכענעם און פיעל מיט צער, האָבען זיי צו איהם אויסגערופען:

— יונגערמאַן, וואָס זענט איהר אַזוי געפאַלען ביי זיך, אָט האָט ערשט דער רבי געשמועסט וועגען אייך און ער האָט אייך שטאַרק מפליג געווען. אפנים דער רבי האַלט שטאַרק פון אייך...

די דאָזיגע דבורים האָבען ר׳ חיימן עטוואָס בערוהיגט. און צומאָרגענס אין דער פריה האָט ער אָבשיד גענומען פון רבי מאירל אַפּטער, וועלכער האָט דערביי אַרויסגעוויזען צו איהם גרויס חיבה און התקרבות. גלייך ווי ער האָט פערלאָזט אפּט איז ר׳ חיים געפאָהרען קיין ראָפּשיץ און דערציילט דעם רבין אַז ער קומט נאר וואָס פון אַפּט און וואָס עס האָט דאָרט מיט איהם פּאַסירט.

אויסהערענדיג די דאָזיגע דבורים האָט דער ראָפּשיצער אויסגערופען:

— איך פערלאַנג פון דיר, אַז דו זאָלסט מיר מבטיח זיין נישט צו פאָהרען מעהר קיין אַפּט, זאָגסטו עס מיר צו?

— יא רבי, איך בין אייך מבטיח!

זייט דאַמאָלס איז דער צאַנזער רב מעהר נישט געפאָהרען קיין אַפּטא הגם ער האָט דערצו שטאַרק חשק געהאַט, אָבער זיין וואָרט וועט ער דאָך ה״ו נישט משנה זיין.

אין יאהרען אַרום אזי פאָרגעקומען אַ רבּישע חתונה אויף וועלכע עס זענען זיך צונויפגעפאָהרען די צדיקים פון ראָפּשיץ און פון אַפּטא. און אויך דער צאַנזער רב איז געווען אויף דער חתונה, בעגלייטענדיג זיין רבין פון ראָפּשיץ. און היטענדיג זיין הבטחה האָט ער נישט בעזוכט דעם רבין ר׳ מאירל.

פרייטאָג־צו־נאַכטס זענען זיך אַלע צדיקים צונויפגעקומען און צוזאַמען געפראַוועט די סעודה, אין מיטן דער סעודה. האָט דער רבי ר׳ מאירל בעמערקט דעם צאַנזער רב, וועלכער איז געשטאַנען נעבען זיין רבין, דעם הייליגען ראָפּשיצער. האָט זיך דער רבי ר׳ מאירל מיט איהם שטאַרק דערפרעהט און איהם מכבד געווען.

נאָך די סעודה, בעת דער רבי ר׳ מאירל האָט פערלאָזט דאָס בית מדרש, אַוועקגעהענדיג צו זיך אויף דער אַכסניא האָט ער אָנגענומען ביי דער האַנד דעם צאַנזער רב און מיטגענומען איהם מיט זיך אויף דער אכסניא.

דאָ האָט דער רבי ר׳ מאירל דעם יונגען גאַליציישען רב שטאַרק מכבד געווען, און געשטעלט משקה לכבוד איהם, פערטיפענדיג זיך מיט איהם אין אַ שאַרפען שמועס.

אין מיטן דעם שמועס רופט זיך אָן דער רבי ר׳ מאירל:

— מיר האָבען היינט געהאַט אַ שקלא וטריא מיטן ראָפּשיצער רבין, ווער עס זאָל זיין דער מנהיג ישראל נאָך אונז. דערביי האָבען מיר אָנגערופען

פערשידענע נעהמען, ביז מיר זענען געקומען לידי הסכם, אַז איהר זאָלט זיין דער מנהיג הדור, ווייל אַ חוץ אייער גדלות און צדקות וועט איהר אויך זוכה זיין צו אריכת ימים

אַזוי אַרום האָבען די צוויי צדיקי הדור, דער רבי ר׳ מאירל פון אַפּט און דער רבי ר׳ נפתלי ראָפּשיצער בעשטימט דעם צאַנזער רב אַלס מנהיג הדור אין זיין פריהעסטער יוגענד.

כג.

אמונת חכמים.

ווי ווייט דער צאַנזער רב איז געווען דבוק אין זיין רבין דער ראָפּשיצער זצ״ל און שטאַרק מחשיב געווען יעדעס וואָרט וואָס איז נאָר ארויסגעגאַנגען פון זיין מויל בעווייזט דער פאָלגענדער כאַראַקטיריסטישער פאַקט.

געווען איז עס אין די צייטען ווען דער צאַנזער איז נאָך געווען רב אין רודניק. זיין נאָמען איז שוין געווען בערי־מט אויף ווייט און ברייט. אין אַ געוויסען פריהמאָרגען האָט ר׳ חיים געגומען זיין בני־בית און מיט האַק און פּאַק אַריבערגעפאָ רען אין קליינעם שטעדטל זאָלין.

אָנקומענדיג קיין זאָלין, האָט ער יעשיקט רופען די ראשי הקהל און חשובי העיר און זיי ערקלערט, אַז ער איז געקומען איבערנעהמען דאָס זאָלינער רבנות, פערלאַנגענדיג אַז זיי זאָלען איהם אויפנעהמען אַלס רב אין זייער שטאָדט...

אויף די שאלות פון די ראשי הקהל און פון זיין בני בית: פאַרוואָס ער וויל דאָס ווערען רב אין אַט דעם שטעדטל, אין דער צייט וואָס מ׳האָט איהם אָנגעבאָטען פיעל גרעסערע און שענערע רבנות׳ן און ער האָט זיי אָבגעזאָגט. האָט דער צאַנזער געענטפערט מיט פאָלגענדע מעשה:

ווי בעוואוסט איז זאָלין פון שטענדיג אָן אַ מחלוקת־שטאָדט. שוין לאַנגע יאָהרען ווי זיי פיהרען מחלוקת מיט זייערע רבנים. אַזוי אַז קיין שום רב האָט זיך דאָ נישט געקענט דערהאַלטען.

איינמאָל דערצעהלט וייטער דער צאַנזער, פאָהרענדיג מיטן הייליגען ראָפּשיצער זענען מיר אַדורכגעפאָהרען דאָס שטעדטל זאָלין.

פערשטעהט זיך, אַז די גאַנצע שטאָדט אַנשים, נשים וטף זענען אַרויסגעגאַנגען מקבל פנים זיין דעם צדיק. פערבעטענדיג דעם ראָפּשיצער אין שטאָדט אַריין, ער זאָל פערבלייבען אַ פּאָר טאָג.

דער ראָפּשיצער האָט זיך אָבער ענטזאָגט אריינצוקומען אַפילו אין

שטאָט אַריין. די שטאָדט לייט האָבען אַנגעהויבען איהם שטאַרק בעטען, אז ער זאָל דאָך צו זיי אַריינפאָהרען. דער ראָפּשיצער האָט ווי אָבער קאַטעגאָריש אָבגעזאָגט מאָטעווירענדיג עס דערמיט, אַז אין אַזאַ שטאָדט וואָס קען נישט דערהאַלטען קיין רב, וועט זיין פוס נישט איבערטרעטען.

די שטאָדטס לייט האָבען מיט טרעהרען אין די אויגען געבעטען בייס ראָפּשיצער, אַז ער זאָל זיי צוליעב טהון און לפחות אַדורכפאָהרען די שטאָדט. אָבער דער ראָפּשיצער האָט באַין אופן אויך דערצו נישט מסכים געווען. אויסמוסר'נדיג נאָך די שטאָדט לייט פאַרוואָס זיי פיהרען שטענדיג מחלוקת מיט די רבנים, שילדערנדיג פאַר זיי דעם גרויסען עונש פון בעלי מחלוקת.

דער ראש, הקהל וואָס איז נישט געווען קיין חסיד, האָט זיך שטאַרק געפּיעלט געטראָפען פון ראָפּשיצערס ווערטער. האָט ער אויסגערופען:

— מיר זענען גאָרנישט שולדיג. אונזער שטעדטל איז זעהר קליין, א לייטישער רב וויל נישט אָננעמען אונזער רבנות, נאָר זוכט א גרעסערע שטאָדט און נישט קיין לייטישער רב קענען די שטאָדטס מענשען נישט פערטראָגען, ווייל זיי זענען על פי רוב תלמידי חכמים מופלגים בתורה. צוליעב דעם קען זיך ביי אונז קיין רב נישט דערהאַלטען.

— פאַרוואָס טויג אייך נישט אט דער דאָזיגער יונגעמאַן? — האָט דער ראָפּשיצער געפרעגט די ראשי הקהל, אָנווייזענדיג אויף מיר.

— ער איז דאָך נאָך זעהר יונג! — האָט געענטפערט דער ראש הקהל.

— יעצט אבער — האָט דער צאַנזער פערענדיגט, — אַז כ'בין שוין עלטער, און בין שוין ראוי איבערצונעמען דאס כסא רבנות אין אייער שטאָדט בין איך געקומען צו אייך, איהר זאָלט מיך אויפנעמען אַלס רב ווייל אַזוי איז געווען דער רצון פון הייליגען ראָפּשיצער.

פערשטייט זיך, אַז די שטאָדט האָט איהם איבערגעגעבען א כתב רבנות און ר' חיים האָט זיך בעזעצט אין זאַנז.

ס'האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט ווי די בעלי מחלוקת דאָבען אויך אָנגעהויבען צו רודפן דעם צאַנזער. פערביטערענדיג איהם דאָס לעבען, כאָטש זיי האָבען נישט געהאַט קייגען איהם וואָס אויסצוזעצען. אַזוי אַז דער צאַנזער האָט געמוזט פערלאָזען די שטאָדט זאַנז.

פערלאָזענדיג די שטאָדט האָט ער אויף זיי געטייטש דעם פסוק:

דוד המלך זאָגט אין תהלים: ישלמו רעה תחת טובה, ישטנוני תחת רדפי טוב.

דער שטייגער איז, אַז דער מענש וואָס איז נאָך נישט מושרש, פערוואָרצלט אין שלעכטס, דער איז נישט קיין שונא דעם צדיק, פערקעהרט ער האָט איהם נאָך ליעב, דערפאַר וואָס ער טהוט גוטס.

דער וואָס איז אָבער ר"ל מושרש אין שלעכטס, איז נישט בלויז וואָס

ער האָט נישט ליעב דעם צדיק נאָר ער איז איהם אַ שונא, בלויז דערפאַר ווייל דער צדיק טהוט גוטס.

דאָס זאָגט דוד המלך: ומשלמי רעה — די מענשען וואָס זענען מושלם אין רע, תחת טובה — דאָס טוב איז ביי זיי גאַר נידעריג פון הינטען, זיי ישטנוני — האָבען מיך פיינד, בלויז דערפאַר וואס — רדפי טוב — וואס איך טהו גוטס.

די בעלי מחלוקת האבען אבער נישט געהאַט קיין גוטען סוף, דערפאַר וואס זיי האבען געטשעפעט מיטן צאַנזער רב, וואס איז געווארען ביי זיי רב ווייל דער ראפשיצער האט זיך געפרעגט „צו עס געפעלט זיי דער דאזיגער יונגערמאַן״...

אַ צווייטער כאַרקטעריסטישער פאַל, וואָס כאַראַקטעריזירט די אמונה פון צאַנזער רב אין זיין רבין דעם הייליגען ראַפשיצער:

איינער פון די בעריהמטע פּערזענליכקייטען אין גאַליציען. איז דאַמאָלס געווען ר׳ נפתלי הורוויץ פון דוקלאַ.

ר׳ נפתלי הורוויץ פלעגט פון צייט צו צייט פאָהרען קיין ראפשיץ, וואו מ׳האָט איהם שטאַרק מכבד געווען צוליעב זיין לומדות, צדקות, נדבנות. פיהרענדיג אַ ברייטען שטאַט.

קומענדיג דאָס מאָל קיין ראַפשיץ האָט זיך ר׳ נפתלי הורוויץ אַרומשפּאַצירט איבערן הויף איבער די פערשידענע חדרים און אַריינגעקומענדיג אין די קאך־שטוב האָט ער בעמערקט ווי צוויי יונגעלייט זיצען און שיילען קאַרטאָפעל, צוגרייטענדיג אַ סעודת מלוה־מלכה. געווען זענען עס דער שפּעטערדיגער צאַנזער רב און רבי שלום קאַמינקער. ר׳ נפתלי הורוויץ האָט פערשטענדליך קיין אַכט נישט געלייגט אויף די דאָזיגע צוויי יונגעלייט. גראָד איז אַריינגעקומען דער ראַפשיצער רבי און ווענדענדיג זיך צו ר׳ נפתלין האָט ער אויסגערופען:

— וואָס זאָגסטו צו די דאָזיגע יונגעלייט, צו די דאָזיגע קאַרטאָפעל־שיילער!

— וואָס זאָל איך זאָגען, גאַנץ וואוילע יונגעלייט — האָט ר׳ נפתלי אָבגעענטפערט.

— דאָס זענען אָבער שוין נישט קיין סתם „אָרנטליכע־יונגעלייט״ — האָט דער ראפשיצער אויסגערופען. — אָט האָסטו דעם לאָמדן, (דער צאַנזער רב איז חי בעוואוסט, געווען שוואַך אויף אַ פוס) די וועסט אַמאָל שטיין אַ האַלבע שעה ביי זיין טהור ביז מ׳וועט דיך אַריינלאָזען צו איהם.

יאָהרען זענען אַוועק דער ראפשיצער איז נסתלק געווארען. ר׳ נפתלי הורוויץ איז שוין צו קיין אַנדערען צדיק נישט געפאָהרען, ווייל ער איז שוין געווען אַ זקן מופלג. דער נאָמען פון צאַנזער רב איז געוואָרען מפורסם אויף די וועלט, טויזענדטער מענשען זענען געקומען צו איהם, פרעגען עצות

אויכפּועלן ישועות, און זוכען אַ וועג צו עבודות הבורא. אבער ר׳ נפתלי הורוויץ איז קיינמאָל נישט איינגעפאַלען צו פאָהרען קיין צאַנז.

איינמאָל האָט זיך געמאַכט אַז ר׳ נפתלי הורוויץ האָט געהאַט אַ שווערען געלד־סוכסוך מיט זיינע שותפים און עס איז ביי זיי געבליבען במוסכם צו פאָהרען קיין צאַנז בכדי דער רב זאָל צווישען זיי פּשרה'ן.

אָנקומענדיג קיין צאַנז האָט ר׳ נפתלי פאר די טהיר פון רבינס חדר געטראָפען אַ גרויסען עולם וואָס האָבען זיך געשטופּט און יעדער האָט זיך בעמיהט וואָס פריער אַריינצוקומען צום רבין, דערפאַר איז די ענגשאַפט געווען אַזוי גרויס, אַז אַפילו ר׳ נפתלי הורוויץ, וועלכער איז געווען אַ זקן מופלג, אַ נשוא־פנים, האָט געמוזט שטעהען אַ האַלבע שעה אונטער די טהיר.

פּינקט צו די האַלבע שעה, האָט דער צאַנזער רב געעפענט די טהיר און אַריינגערופען צו זיך ר׳ נפתלין, אויסרופענדיג מיט אַ שמייכעל:

— זעהסט ווי דעם רבינס וואָרט איז מקוים געוואָרען!

כד.

די נשמה פון „קדושת לוי".

די צדיקי הדור האָבען געזאָגט אויפן צאַנזער רב זצ״ל, אַז ער האָט די נשמה פון „קדושת לוי" פון בארדיטשעוו. דאָס דאָזיגע האָבען מדגיש געווען די גדולי החסידות ביי יעדער געלעגענהייט, און אויך דער צאַנזער גופא האָט עס גאַנץ אָפט דערמאָנט.

איינמאָל איז אין צאַנז אויסגעבראָכען אַ שרפה אין אַ נישט־יודיש געגענד. די שרפה האָט אָנגענומען שרעקליכע פארמען, און מען האט מורא געהאַט, אַז דאס פייער זאל זיך נישט פערשפרייטען אויך אין די איבריגע שטאדט טיילען. קומט צו לויפען צום רב אַ קורץ געקליידעטער יוד, וועלכער האט זיך שוין לאַנג דערווייטערט פון יודען און פון יודישקייט, געוואוינט צווישען גויים, אין אויס־ערופען צום רב:

— היילינגער רבי, ראַטעוועט! מיין הויז ברענט און כ׳ווער בדיל־הדל!

האָט דער צאַנזער רב געלאָסען אויסגערופען:

— זינדיג נישט, פושע ישראל, וועט נישט ברענען, צוליעב דיר איז דאָך אויסגעבראָכען די שריפה!

דער יוד איז אוועק אַ צובראכענער פון רב׳ס הויז, אָבער די מקורבים

וואָס האָבען זיך דארט בשעת מעשה געפונען האָבען איינגעטענה'ט מיטן רבין:

— אבער רבי, אַ פייער איז דאָך נישט קיין קלייניגקייט אַ פייער פערשפרייט זיך דאָך כסדר!

דאָ האָט דער רב אַכאַפּ געטהון דאָס אויבער מלביש און אַרויס אין דרויסען, געבליקט צו דער זייט פון דער שריפה און אויסגערופען:

— זאָגט זיי דאָרט, די יודען וואָס וואוינען אין די שכנות'דיגע גאַסען, אַז זיי דאַרפען זיך נישט פּאַקען, ווייל דאָס פייער וועט צו זיי מיטן אויבערשטענס הילף, נישט דערגרייכען.

אַריינקומענדיג צוריק אין שטוב האָט דער רבי דערצעהלט:

— כ'דערמאָהן זיך אַלס קינד פון אַ שריפה וואָס איז אויסגעבראָכען אין בראָד, וואו מיינע עלטערען האָבען אַמאָל געוואוינט. דאַמאָלס בין איך אַלט געווען דריי יאָהר. שכל האָב איך שוין געהאַט, פערשטאַנען האָב איך, נאָר רעדען האָב איך נאָך רעכט נישט געקענט.

אַז די שריפה איז אויסגעבראָכען האָט מען מיך צוזאַמען מיט די איבריגע קינדער אַרויסגעראַטעוועט פון דער ברענענדיגער שטוב, און פון דערווייטענס האָב איך זיך צוגעקוקט צו דער שריפה. האָב איך געזעהען וואו פון איין זייט שטעהען מענשען און לעשען דאָס פייער, און פון דער אַנדערע זייט שטעהען „דייטשלעך" אויף די דעכער, און פערשפרייטען דאָס פייער... דאָב איך מיך געטראַכט, ווען נישט די דאָזיגע דייטשלעך וואָס מאַכען אָן די שריפות, וואָלט מען דאָך בכלל נישט בעדאַרפען לעשען...

היות ווי אויך אונזער הויז איז ביי דער דאָזיגער שריפה פערברענט געוואָרען האָבען מיר געמוזט פערלאָזען די שטאָדט בראָד און מיר האָבען זיך אבגעשטעלט אין דער שטאָדט סאַסאָוו.

פרייטאָג צו נאַכטס איז דער טאַטע געגאַנגען צום רבין ר' משה ליב סאַסאָווער צום טיש, און אויך די מאַמע איז געגאַנגען הערען קידוש פון רבין און מיך האָט זי געטראָגען אויף דער האַנד.

ווי נאָר די מאַמע איז צוגעקומען צו די שוועל פון בית מדרש האָט דער רבי ר' משה ליב אויסגערופען צום שמש:

— אט שטעהט דארט אַ יודענע מיט אַ קינד אויף די האַנד, נעהם ביי איהר צו דאָס קינד און ברענג עס אַהער!

האָט מיך דער שמש אַנגענומען ביי האַנד און צוגעפיהרט צום רבין דער רבי האָט זיך מיט מיר שטארק געפרעהט און געגלעט און אַ זאָג געטהון צו זיינע מקורבים:

— זעהט איהר, אט דאָס קינד האָט די נשמה פון בערדיטשעווער!

ווען דער צאַנזער רב איז אַריין צו זיך אין צימער, האָט דער דוקלאַ־ער רב ר' אַביגדור, אַ ברודער פון צאַנזער רב, וועלכער האָט זיך גרוד געפונען אין צאַנז אויסגערופען צו די מקורבים:

— דער ברודער, זאָל לעבען האָט אייך אַלץ נישט דערצעהלט, אבער איך בין געווען דערביי און כ׳קען אייך זאָגען, אַז יעדעס מאָל ווען דער טאַטע איז געקומען צום רבין ר׳ משה לייב, האָט ער זיך אויסגעברעגט אויף חיים׳לען און אָנגעזאָגט דעם טאַטען, אַז ער זאָל איהם גוט צווּעהען און אָבהיטען פון אַלעם שלעכטען ווייל דער דאָזיגער קליינער וועט זיין אַ מנהיג־הדור...

אויך דער רבי ר׳ אליעזר פון דזשיקאָוו האָט שטענדיג געזאָגט, אַז פון בערדיטשעווער׳ס צייטען איז נאָך אַזאַ רבי ווי דער צאַנזער נישט געווען.

דער רבי ר׳ אליעזרל פון קאָזשעניץ זצ״ל פלעגט אַלע יאָהר פאָהרען קיין צאַנז און זיך בעטראַכטען אַלס דעם צאַנזער רב׳ס אַ תלמיד. איינמאָל איז דער רבי ר׳ אליעזרל שווער־קראַנק געוואָרען, האָט ער אַ זאָג געטהון צו זיינע מקורבים, אַז ער בעדויערט, פאַרוואָס ער איז געפאָהרען קיין צאַנז, דערביי האָט ער דערצעהלט אַז נאָך דער פטירה פון מעזריטשער מגיד, האָבען די גדולי התלמידים פון מגיד, ווי דער מגיד פון קאָזשעניץ, דער רבי ר׳ מענדעלע פון רימאַנאוו און דער חוזה פון לובלין בעשלאָסען צו פאָהרען צום „קדושת לוי״ קיין באַרדיטשעוו און פון איהם מקבל מרות זיין. אבער ווי נאָר זיי האָבען דערהערט פון „קדושת לוי״ אַז ער האָט די נשמה פון תנא רבי עקיבא, האָבען זיי מעהר נישט געוואָלט פאָהרען צו איהם, מחמת די תלמידי רבי עקיבא האָבען ווי בעקאַנט נישט מאריך ימים געווען.

און היות ווי דער צאַנזער רב האָט די נשמה פון בערדיטשעווער, האָט ער מורא אַז ער וועט נישט מאריך ימים זיין ווייל ער האָט זיך בעטראַכט אַלס זיין תלמיד.

און כך הוא. דער רבי ר׳ אליעזרל איז מעהר נישט אויפגעשטאַנען פון דעם בעט און איז נסתלק געוואָרען.

כה.

„אות״ און „מופת״.

צאַנזער חסידים האָבען קיינמאָל נישט געהאַלטען פאַר נויטיג צו דער־צעהלען מופתים פון זייער רבין. עס איז ביי זיי געווען אַ שטיק פחיתת דכבוד צו רעדען וועגען צאַנזער רב אַלס בעל מופת. אַז צאַנזער חסידים פלעגען אַ שמועס טהון וועגען זייער רבין פלעגט זיך איינער אויסדריקען: דער הייליגער רב איז אַ גאון־הגאונים. דער „חתם־סופר״ האָט אויף איהם געזאָגט, אַז אין חריפות האָט ער זיך נישט וואָס צו שעהמען פאַר׳ן תומים (דער רבי ר׳ יהונתן אייבעשיץ זצ״ל פון פראג). האָט זיך אַ צווייטער חסיד אָנגערופען: דער

„ברוך־טעם" האט מעיד געווען אויף איהם, אַז אין לומדות איז ער אַזוי גרויס ווי דער „נודע־ביהודה" (רבי יצחק לאַנדא זצ"ל). אבער וועגען מופתים האבען די חסידים זיינע נישט גערעדט, אויסדריקענדיג זיך הלצה'דיג: „ווער עס קאָן אַנ'אות (דאָס הייסט לערנען, אותיות) דאַרף נישט אָנקומען צו קיין מופת"...

דאָס הייסט נאָך נישט, אַז דער צאַנזער רב זצ"ל האט נישט בעוויזען קיין מופתים, וואָס האבען בעשעהם אָנגעמאַכט אַ רושם אין דער חסידישער וועלט. וועגען דעם וואָלט מען געקאָנט אַ גאַנץ חיבור אָנשרייבען. מיר וועלען נאָר אייניגע פון זיי דערציילען, כדי צו געבען אַ בילד וועגען דער גדלות און רוח־הקודש פון הייליגען צאַנזער זצ"ל.

צום צאַנזער רב איז אַמאָל געקומען אַ יודענע פון קאָנגרעס־פוילען. אַנ'אלמנה איז זי געווען, אַזש פון לאָדז. דאָרט האָט זי פון לאַנגע יאָהרען געהאַלטען אַ קרעטשמע אין אַרענדע און דערפון האט זי זיך מפרנס געווען בדרך כבוד כל־זמן דער פריץ פון דאָרף האט געלעבט.

מיטאַמאָל איז דער פריץ געשטארבען און די יורשים האבען פערקויפט דאָס גוט צו אַנ'אַנדערען פריץ. דער נייער פריץ איז געווען אַ גרויסער שונא־ישראל און בעזעצענדיג זיך אין זיין נייעם גוט, האט ער קודם־כל זיך גענו־מען צו די פּאָר יודען, וואָס האבען דאָרט געלעבט, און צווישען אַנדערע האט ער מודיע געווען די אַלמנה, אַז אין פערלויף פון דריי חדשים מוז זי פערלאָ־זען די קרעטשמע, ווייל ער וויל קיין יודען ביי זיך נישט האַלטען.

די פערצווייפעלטע יודענע איז געלאָפען צום פריץ מיט אַ געוויין. אַז ער זאל רחמנות האבען אויף איהר און איהרע יתומים. אז זי איז אומגליקליך, און אויב זי וועט זיין געצווינגען צו פערלאָזען די קרעטשמע, האָט זי נישט קיין אַנדערען אויסוועג נאר צו וואַרפען זיך אין וואַסער אַריין צוזאַמען מיט איהרע קינדער.

אָבער דעם פריצס האַרץ איז געווען האַרט ווי אַ שטיין. די האַרצריי־סענדע יללות פון דער אַלמנה מיט איהרע קינדער האבען איהם קנאַפּ וואָס געריהרט און די פערצווייפלונג ביי דער אָרימער פרוי איז געווען אין לשער.

הערענדיג פון דעם גרויסען נאָמען פון הייליגען צאַנזער, ביי וועמען פיעל מענשען ווערען געהאָלפען אין זייער נויט, האָט די אַלמנה זיך נישט גע־פועלט, און כאָטש דער וועג פון לאָדז קיין צאַנז איז געווען אַ ווייטער, צוויי מלוכות מיט אַ גרעניץ און דערמיט, דאָך האָט זי זיך געלאָזט אין וועג־אריין. וואָכען לאַנג האָט זי זיך געשלעפּט איבער די וועגען, ביז זי איז אָנגעקומען קיין צאַנז.

ווען דער הייליגער צאַנזער האָט אויסגעהערט איהר בקשה, האָט ער, ווי זיין שטייגער איז, איהר אָנגעוואונשען, אַז השם יתברך זאָל העלפען.

די אַלמנה האָט אבער מיט דער דאָזיגער ברכה זיך נישט בעגניגענט. בעקומען פון הינטער לאָדז צום רבין קיין צאַנז, וועט זי אוועק מיט אַ בלויזער

ברכה? — זי מוז געהאָלפּען ווערען, אַנדערש וועט זי נישט אָבטרעטען. דער רבי מוז איהר מבטיח זיין, אַז דער פּריץ וועט איהר לאָזען צורוה און וועט איהר ווייטער געבען די קרעטשמע אין אַרענדע. אויב נישט, וועט זי בשום אופן נישט אַוועק פון דאַנען.

די פרוי איז פערבליבען אין גאַנצע אויף עטליכע טעג. יעדען טאָג איז זי געקומען צום רבין און געקלאָגט און געוויינט, אַז עס האט ממש דאָס האַרץ צושניטען. איינמאָל האט זיך דער רבי שטאַרק איבערגענומען מיט דער פערצווייפעלטער לאַגע פון דער אַלמנה און ער איז אריינגעפאַלען אין מורא־דיגער דביקות. אין אַזאַ צושטאַנד האט ער זיך געפונען אַ צייט־לאַנג, ביז ער האט זיך אויפגעכאַפּט און אויסגעשריען צו דער אַלמנה:

— פאָהר צו ר׳ שמעון יואב׳ן קיין לאַנצק!

עס פערשטעהט זיך, אַז די אַלמנה וועלכע האָט דעם נאָמען אין איהר לעבען נישט געהערט, איז ממש ווי פערשטיינערט געוואָרען פון דער דאָזיגער תשובה. אבער נישט בלויז די אַלמנה נאר אַפילו די אַרומיגע, וועלכע האבען פון לאַנצק יאָ געהערט און ר׳ שמעון יואב׳ן אַפילו גוט געקענט, זענען נישט ווניג איבערראַשט געוואָרען פון דער דאָזיגער מאָדנער תשובה.

ר׳ שמעון יואב לאַנצקער איז געווען אַ מערקווירדיגער טיפּ, וועגען וועמען עס איז כדאי צו דערצעלען באַריכות:

אַליין איז ער געווען אַן אַרענדאַר האַלטענדיג די אַרענדע טאַקי אין דעם דאָרף לאַנצק, וואָס געפינט זיך אינגאַנצען דריי מייל פון צאַנז. אבער ווי אַנדערש איז ער געווען פון אַלע אַנדערע אַרענדאַרען.

דער טיפּ אַרענדאַר איז אַלעמען בעקאַנט. דאָס זענען יודען מעהרסטענטיילס פערגרעבטע, קנאַפּע לומדים, וואָס זענען נאָך מעהר דערווייטערט געוואָרען פון יודישקייט לעבענדיג אין די דערפער, ווייט פון יודישע קבוצים. דערפאַר איז דאָס וואָרט אַרענדאַר געוואָרען אַ שם נרדף פאַר עם־האַרצות און פערגרעבטקייט.

ר׳ שמעון איז אבער געווען אַ גדול בתורה. אַ תלמיד מובהק פון רבי מרדכי בענעט פון ניקעלסבורג, און פון החתם סופר, וואו ער האָט אַ געוויסע צייט געלערנט. ער איז בעקאַנט געווען אַלס אויסערגעוועהנליכער חריף און חען ער האָט חתונה געהאָט מיט דער טאָכטער פון אַן אַרענדאַר, האָט ער בעשלאָסען, נאָכן טויט פון זיין שווער, צו האַלטען ווייטער די אַרענדע, כאָטש מען האָט איהם פאָרגעלעגט די שעהנסטע רבנות־אַמטען.

אין דער יוגענד איז ר׳ שמעון יואב געווען אַ פערביסענער מתנגד. דעם נאָמען פון חסיד נישט געוואָלט הערען. אָבער ווי נאָר ער האָט זיך בעקענט מיטן צאַנזער רבין, איז ער געוואָרען אַ פייערדיגער חסיד און איז אויך געווען איינער פון די שעהנסטע צאַנזער חסידים

דער דאָזיגער מערקווירדיגער „אַרענדאַר" האָט אויסגעזעהען ווי אַ פּאַטריאַרך. אַ הויכער יוד, מיט אַ שניי־ווייסער באָרד, וואָס האָט איהם

געפּרייכט ביז צום גאַרטעל. מיט אַ דוויכען קראַגען שטערען און ליכטיגע אויגען, מיט אַ שטענדיג שמייכעלע אויף די ליפּען. אַזוי איז ער געשטאַנען און פערקויפט אַקעוויט צו די פּויערים און זיך מיט זיי גוטמוטיג אונטערגע־האַלטען.

די פּויערים און אַפילו די הויפּט־גויים מיטן פּריץ בראש האָבען דעם אַרענדאַר ליעב געהאַט אהבת־נפש. זייענדיג גרייט אויף זיין וואָרט צו געהן אין פייער און אין וואַסער. העפליך איז ער געווען ביז גאַר, אין גוטמוטיג. אַלע סכסוכים צווישען די גויים האָט ער אויסגעגלייכט. אַז אַ פּויער האָט זיך געקריגט מיט זיין פּויערטע, זענען זיי ביידע אַוועק צו ר׳ שמעון יואבן און זיך אָנגעקלאָגט פאַר איהם. און ר׳ שמעון יואב האָט זיי געדולדיג אויסגעהערט און זיי זענען נישט אַוועק פון איהם פריהער ביז זיי זענען צווישען זיך גוט־געוואָרען...

פונדעסטוועגען האָט עס נישט געשטערט ר׳ שמעון יואבן צו שטעהען אין פערבינדונג אין לערנען מיט די גרעסטע גאונים פון זיין צייט. זייענדיג עוסק גאַנצע נעכט אין תורה־לשמה.

אַ כאַראַקטעריסטישען עפּיזאָד דערצעהלט מען וועגען ר׳ שמעון יואבן: איינמאָל איז ער געווען אין אַ געשעפטליכען ענין אין לעמבערג. ווען ער האָט זיך אָבגעפּערטיגט מיט זיינע ענינים, איז ער אַוועק צום בעקאַנטען לעמבערגער גאון ר׳ יוסף שאול נאַטאַנזאָהן ז״ל, בעל „שואל ומשיב״, כדי מיט איהם אַ שמועס צו טהון אין לערנען.

דער לעמבערגער רב האָט זיך גראָד מפלפל געווען מיט זיינע דיינים וועגען אַ האַרבען ענין אין נישט בעמערקט דאָס אָנקומען פון פרעמדען יוד. ר׳ שמעון יואב איז דעריבער געשטאַנען אין אַ זייט און זיך צוגעהערט צום פּלפּול און כמעט נישט ווילענדיג האָט ער זיך אַריינגעמישט אין דער זאַך, אויסדריקענדיג זיינס אַ סברה.

דער אויספיהר פון פרעמדען יוד איז דעם לעמבערגער גאון שטאַרק געפעלען און ער האָט אָנגעהויבען זיך מפלפל צו זיין „און דער לענג און אין דער ברייט״ אַזוי, אַז דער פּלפּול האט זיך פערצויגען אויף עטהנע עטליכע שעה.

נאָכדעם ווי דער ענין איז קלאָר געוואָרען, פרעגט דער לעמבערגער רב זיין גאַסט אין וועלכער שטאָדט ער איז רב.

— איך בין נישט קיין רב — האָט ר׳ שמעון יואב געענטפערט.

— איך בין מיר אַ פּשוט׳ער אַרענדאַר, וואָס ווילט איצט צוליעב זיינע עסקים אין לעמבערג.

די דאָזיגע תשובה האָט ר׳ יוסף שאולן שטאַרק איבעראַשט. אַזאַ למדן — אַ ג׳אַרענדאַר, אין זיין לעבען זעהט ער עס צום ערשטען מאָל. ביידע גדולים האָבען זיך דאַן פונאַנדערגעשמועסט און צום סוף האָט זיך דער גאון אָנגערופען:

— צאַנזער איז בײַ מיר ריכטיק. איהר זענט אַ צאַנזער חסיד. דער צאַנזער גאון קען זיך פערגינען צו האָבען אזעלכע אַרענדאַר׳ס ווי איהר זענט...

אָבער סוף כל־סוף איז דאָך ר׳ שמעון יואב נישט געווען קיין גוטער־יוד און אוודאי נישט קיין בעל־מופת. טאָ ווי אַרום קען די אַלמנה געהאָלפען ווערען בײַ איהם אין לאַנצק?...

די אַלמנה האָט נישט געפרעגט קיין קשיות, געשאָפט זיך אַ פיהרעל און תיכף אָבגעפאָהרען קיין לאַנצק צו ר׳ שמעון יואב׳ן.

הערענדיג די בקשה פון דער פרוי און דאָס שליחות פון זיין רבין, איז ר׳ שמעון יואב נישט ווייניגער איבערראַשט געוואָרען ווי אַלע אַנדערע. ער האָט קיינמאָל אַפילו דעם נאָמען פון דאָרף נישט געהערט. אַליין האָט ער בעשטאַמט פון אונגאַרן און אַפילו פון דער שטאָדט לאָדז האָט ער אַ קנאַפּע השגה געהאַט. ומכל שכן, ער זאָל קענען דעם פריץ פון דעם דאָרף, פון וועמען עס איז אָבהענגיג די פרנסה פון דער אַלמנה?...

אָבער ר׳ שמעון יואב איז געווען אַ צאַנזער חסיד. דעריבער האָט ער בעהאַלטען, אַז מסתמא דאַרף עפעס פאָרקומען. האָט ער געהייסען דער פרוי פערבלייבען בײַ איהם אַ פּאָר טעג, אפשר וועט זיך עפּעס מאַכען, און מען וועט אָנהייבען צו פערשטעהן וואָס דער רבי איז אויסען געווען דערמיט, וואָס ער האָט געשיקט צו איהם דער אַלמנה, וועלכע נויטיגט זיך אין אַ ישועה.

זענען אַריבער עטליכע טעג און קיין זאַך איז נישט געשעהען. די אַלמנה איז אַרומגעגאַנגען פערצווייפעלט. די טעג לויפען, דער טערמין רוקט זיך אָן און דאָ זעהט זי נישט קיין שום אויסוועג. ר׳ שמעון יואב האָט איהר אָבער געטרייסט, אַז זי זאָל האָבען געדולד, און האָבען בטחון, אַז השם יתברך וועט איהר העלפען אין זכות פון הייליגען צדיק.

מאַכט זיך, אין עטליכע טעג אַרום ברעכט אויס אַ שרעקליכער שטורם־ווינט, וואָס האַלט אָב אַ גאַנצען טאָג. מיט דער נאַכט צוגלייך לאָזט זיך אַראָב אַ שלאַגס־רעגען, אַ מבול פון ג־ט.

אינדרויסען מבול׳ט כסדר, און ר׳ שמעון יואב זיצט זיך, ווי זיין שטייגער איז, איבער זיינע ספרים, פערטיפט אין לערנען. פלוצלונג הערט זיך אַ קלאַפּען אין דער טהיר. דאָס קלאַפּען ווערט פון מינוט צו מינוט שטאַרקער, ביז ר׳ שמעון יואב דעצידירט זיך צוצוגעהן צו דער טהיר, כדי צו דערוויסען זיך, ווער עס קלאַפּט.

דערהערט ער די שטים פון אַ קריסט, וועלכער בעט זיך רחמים, ער זאָל איהם עפענען די טהיר און אַריינלאָזען, ווען נישט וועט ער אומקומען.

ר׳ שמעון יואב האָט געעפענט די טהיר און פאַר איהם איז געשטאַנען אַ מענש, אויסגעווייקט פון קאָפּ ביז פיס. איינגעטינקט אין בלאָטע, אין קויט און געגאָסען האָט זיך פון איהם — גאַנצע עמערס.

ר׳ שמעון יואב האָט גיט געקלערט קיין סך, נישט געפרעגט בײַ איהם

וואָס און ווען. אָבגעצויגען פון איהם די נאַסע מלבושים, דערלאַנגט איהם אַביסעל וואַרימס און אריינגעלעגט איהם אין זיין בעט, כדי ער זאָל זיך אויס-וואַרימען, און קומען צו די כּחות.

אין דער פריה האָט דער גאַסט דערצעהלט, אַז ער איז אַ פּריץ, פון גרויסען פּוילישען אַדעל. ער פערמאָגט אַ גוט אונטער לאָדז און ער געפינט זיך איצט אין שטשאַווניץ (דריי מייל פון לאַנצק) אויף קור. נעכטען האָט זיך איהם פערגלוסט אַראָבצוגעהן פון דער בריטשקע און צו שפּאַצירען צופוס. ביז ער האָט פערבלאָנדזשעט און עס איז אויסגעבראָכען דער שרעקליכער רע-גען. דערביי האָט ער מיט טרעהרען אין די אויגען געדאַנקט דעם גאַסט-פריינדליכען קרעטשמער, וועלכער האָט איהם פּשוט געראַטעוועט פון אַ זיכערען טויט און פאָרגעלעגט איהם אַ גרעסערע סומע אַלס בעלוינונג.

ר׳ שמעון יואב האָט נאַטירליך קיין גראָשען געלד פון דעם פּריץ נישט גענומען. אָבער זיין מערקווירדיגע ערצעהלונג האָט איהם אין עפּעס דערמאָהנט דער פּריץ קומט פון הינטער לאָדז. איז נישט פאַרהאַן אַמאָל אַ צוזאַמענהאַנג צווישען פּריץ און דער אָרימער אַלמנה, וואָס וואַרט אין זיין הויז אויף אַ ישועה?...

ר׳ שמעון יואב האָט זיך גענומען גענוי אויספרעגען ביים פּריץ דעם נאָמען פון דאָרף און ווי נור דער פּריץ האָט אָנגערופען דעם נאָמען פון זיין גיט, האָט ר׳ שמעון יואב מאָדנע אָנגעהויבען ציטערן, אַז הענד און פיס האָבען זיך איהם אָנגעהויבען וואַרפען.

דער פּריץ האָט מיט גרויס פערוואונדערונג בעמערקט די אויפרעגונג פון זיין גאַסט-געבער און געפרעגט זיך אויף דער סיבה.

ר׳ שמעון יואב האָט איהם דאַן דערצעהלט, אַז ער האָט אַ קרובה אין יענעם דאָרף, וואָס האַלט דאָרט פון כמה יאָהרען די קרעטשמע אין אַרענדע און לעצטענס איז דאָס גיט איבערגעגאַנגען צו אַ צווייטען פּריץ, וועלכער האָט בעשלאָסען זיין קרובה די אַלמנה אַרויסצוואַרפען פון דער קרעטשמע.

— דאָס בין איך דאָך דער פּריץ פון דאָרף און איך האָב דאָך בעשלאָסען דער אַלמנה פון גיט אַרויסצוואַרפען — האָט דער פּריץ מיט גרויס איבעררעשונג אויסגערופען — איך האָב געהאַט אַ שלעכטע מיינונג וועגען יודען. אָבער נאָך דער געשעהעניש פון דער היינטיגער נאַכט וועל איך שוין אַנדערש טראַכטען וועגען אייך. זייט מוחל בעל-הבית, דערלאַנגט מיר אַ בויגען פּאַפּיר מיט טינט און פעדער, איך וועל שרייבען צו מיין עקאָנאָם, אַז די אַלמנה פערבלייבט אין קרעטשמע אויפן גאַנצען לעבען אָהן אַ גראָ-שען געלד!...

דער פּריץ האָט גלייך מקיים געווען זיין הבטחה און אַוועקגעפאָהרען מיט ר׳ שמעון יואב ס געשפּאַן קיין שטשאַווניץ.

און פון לנאַצק איז די אַלמנה אהיימגעפאָהרען אַ געהאָלפענע, מיט דעם געשאַנק-אַקט, אַז צו איהר געהער די קרעטשמע, וואָס דער פּריץ האָט אָנגעשריבען מיט דער אייגענער האַנד...

כו.

צאנזער רבנות.

דאָס איבערגעהן פון קליינעם שטעדטל רודניק קיין צאנז, ווערענדיג דאָרט בעשטימט אַלס רב־הגליל, איז נאַטירליך אַזוי לייכט נישט אַנגעקומען. בפרט ווען דער צאַנ ער רב איז שוין דאַמאָלס געווען בעקאַנט אַלס פייערדיגער חסיד, און די חסידישע וועלט האָט שוין אויף איהם אָנגעהויבען קוקען ווי אויפן צוקונפטיגען מנהיג החסידות.

עס האָבען זיך אָבער געפונען אין צאנז עטליכע פרנסים, חשובע פערזענליכקייטען אין שטאָדט, וועלכע האָבען נישט געקאָרגט קיין מיה ביז עס איז זיי געלונגען אויפצונעמען אַלס שטאָדט־רב דעם „דברי חיים" זצ"ל.

איינער פון די אָנגעזעהענסטע פני פון שטאָדט, אַ יוד אַ נכבד, גביר און תּלמיד חכם וועלכער האָט זיך ממש מוסר נפש געווען ביז ס איז איהם געלונגען אויפצונעמען דעם „דברי חיים" אין צאַנז, איז געווען דער בעקאַנטער עסקן ר' יודל אורלענדער.

ר' יודל וועלכער איז ווי געזאָגט אַליין געווען אַ גרויסער תּלמיד חכם, איז גאָר שטאַרק נתפעל געוואָרען פון רודניקער רב'ס גאונות, פון זיין דרך אין לערנען, פון זיין חריפות און עמקות. און דאָס האָט געווירקט, אַז ער זאָל זיך מכניס זיין אין די זאַך ביז ס'איז איהם געלונגען דורכצופּיצען זיין וואונש און דער „דברי חיים" האָט זיך בעזעצט אין צאַנז.

אָבער שפּעטער האָט ר' יודל איבעגעלעבט אַ אינערליכען קאַמף. די מתנגדים האָבען נאַטירלעך נישט גערוהט און האָבען זיך בעמיהט דעם נאָמען פון נייעם רב גרינג צו מאַכען אין די אויגען פון די שטאָדט־לייט. און איינער פון די דאָזיגע מתנגדים האָט זאָגאַר פאַרגעוואָרפען ר' יודלען, אַז דער רב וועמען ער האָט אויפ:ענומען, זועט איהם נושא פנים זיין ווען ער וועט האָבען מיט עמיצען אַ דין־תּורה.

דאָס האָט ר' יודלען שטאַרק פערדראָסען און ער האָט בעשלאָסען דעם נייעם רב אויסצופּריבען. ער האָט אונטערגעשטעלט איינעם פון זיינע ידידים, וועלכער איז אַוועק צום רב און גערופען לדין ר' יודל אורלענדער'ן.

ר' חיים האָט גלייך געשיקט דעם בית־דין שמש צו ר' יודלען אויפפאָדערענדיג איהם, אַז ער זאָל תּיכף קומען לדת.

ר' יודל האָט דעם שמש גאַנץ קאַלט אויפגענומען און אויסגערופען:

— זאָג דאָרט דעם רב, אַז איך האָב נישט קיין צייט. ער זאָל מיר אַצינד נישט פערדרייען דעם קאָפּ מיט דין־תּורות!

ווען דער שמש איז צוריקגעקומען צום רב מיט די דאָזיגע תשובה איז דער רב אויסער זיך געוואָרען פון אויפרעגונג און אַ צווייט מאָל געשיקט דעם שמש מיט דער שליחות.

— זאָג איהם דאָרט — האָט דער רב אויסגעשריען צום שמש, אַז ער זאָל נישט מיינען, אַז ער איז ביי זיך אַ תקיף, ווייל ער האָט מיר געטהון אַ טובה ביים רבנות. ביי דין־תורה איז נישטאָ קיין תקיפות! און ווען אַ יוד איז עמיצען תובע לדין, דאַרף ער זיך תיכף שטעלען פאַרן בית־דין.

אָבער אויך די דאָזיגע דבורים האָבען אויף ר' יודלען נישט געמאַכט קיין רושם און ער האָט זיך אָנגעבייזערט אויפן שמש, אויסרופענדיג:

— וואָס האָט ער צו מיר אַלע מינוט צו שיקען אַ שמש? איך האָב דאָך געזאָגט, אַז איך האָב איצט קיין צייט נישט. און ווען איך וועל האָבען צייט, וועל איך אַליינט קומען!

ווען דער שמש איז צוריקגעקומען מיט די דאָזיגע תשובה האָט דער רב אויסגערופען צום שמש:

— געה צום דריטען מאָל צו ר' יודל אורלענדער און זאָג איהם: אַז אויב ער וועט נישט תיכף ומיד קומען צו די דין־תורה, וועל איך איהם מנדה זיין...

הערענדיג די דאָזיגע דבורים פון שמש איז ר' יודל תיכף געלאָפען צום רב און געבעטען, אַז ד״ר רב זאָל איהם מוחל זיין פאַר דעם עגמת נפש וואָס ער האָט איהם פערשאַפט. באמת האָט ער מיט קיינעם נישט קיין דין־תורה. זיין כוונה איז נאָר געווען אויסצופּרובירען דעם רב צי ער וועט איהם נישט נושא פנים זיין בדין. און איבערצייגענדיג זיך איצט, אַז אויך איהם, פון די שעהנסטע חשובים פון שטאָדט וואָס האָט זיך אַזוי פיעל משתדל געווען ביים רבנות, האָט ער נישט נושא־פנים געווען און אַרויסגעטרעטען געגען איהם מיטן גאַנצען חומר הדין, איז ער פולשטענדיג רוהיג און בטוח, אַז ער האָט נישט געגרייזט מיט זיין וואַהל און ער איז באמת ראוי לאותו איצטלא.

ווי שוין דערצעהלט האָט דער צאַנזער רב געהאַט פיעל געגנער בשעת ער איז אָנגעקומען קיין צאַנז. אָבער די אַלע וואָס האָבען גערודפט דעם רב האָבען בעקומען זייער פסק.

צווישען די געגנער פון רב איז אויך געווען אַ יוד, אַ מלמד, וועלכער האָט זיך נישט אָבגעשטעלט ביי קיין זאַך און אָנגעפירט מיט די מהלוקה.

איינמאָהל, אין פורים, בעגעגענט ער אַ יונגעל וואָס טראָגט משלוח־מנות צום רב.

רופט אויס צו איהם דער מלמד:

— הע. קליינער, צו וועמען טראָגסטו עס שלח־מנות צום לאָמען רב?

דאָס יונגעל האָט דערצעהלט דעם רב און דער מלמד האָט געהאַט זיין פסק, ער האָט ר״ל, נישט מוציא שנתו געווען.

אויך עטליכע נגידים וואָס האָבען דעם רב גערודפט, האָבען בעקומען זייער פסק; זיי זענען געוואָרען אביונים, פארלירענדיג זייער גאַנץ פערמעגען.

אין צוואָנציג יאָהר אַרום איז דעם מלמדס אַ שוואָגער געווען איינער פון די גבאים ביים צאַנזער רב זצ״ל.

אַמאָהל איז ער געפאָהרען צוזאַמען מיטן רבין שפּאַצירען און זעהענדיג ווי דער רבי איז אויפגעלעגט האָט דער גבאי אויסגערופען:

— רבי, שוין אַ צייט לאַנג ווי מיך מאַטערט אַ שאלה, אָבער ס'איז נישט געווען קיין געלעגענהייט די דאָזיגע שאלה צו שטעלען. נאָר איצט דוכט זיך מיר איז געקומען די צייט זיך צו דערוויסען פון הארצען, זאָגט מיר רבי, פאַרוואָס האָט איהר מיין שוואָגער, דעם מלמד, מעניש געווען מיט מיתה ר״ל און די גבירים האָט איהר בלויז געמאַכט פאַר אָרימעלייט?

האָט דער רבי אַ שטרענגען בליק געטהון אויפן גבאי און אויסגערופען:

— און איצט, נאָך צוואָנציג יאָהר, מיינסטו, אַז ער איז שוין מיינע פטור?...

נאָך דער פטירה פון רבין ר׳ נפתלי ראָפּשיצער זצ״ל, האָבען די ראָפּשיצער חסידים געקרוינט אַלס מנהיג זיין איידעם ר׳ אָשר׳ל.

דער צאַנזער רב פלעגט פון צייט צו צייט פאָהרען צום רבין ר׳ אָשר׳ל ראָפּשיצער. אָבער דער עיקר האָט ער זיך בעטראַכט אַלס תלמיד פון רבין ר׳ הירשעלע זידיטשובער.

חסידים דערצעהלען, אַז ווען דער צאַנזער רב איז צום ערשטען מאָל געקומען קיין זידיטשוב האָט דער רבי געמאַכט פאַר איהם אַ ווארימען קבלת פנים, דערביי האָט ער געלאַכט און געוויינט...

— איך פרעה מיך — האָט דער זידיטשובער רבי מסביר געווען — דערמיט וואָס איך האָב זוכה געווען צו אַזאַ תלמיד. און דאָס הארץ צוגייט מיר פאַר יסורים ווען איך דערמאָהן זיך די סיבה וואָס האָט בעוואויגען דעם צאַנזער רב צו פאָהרען צו אונז — דאָס איז די פטירה פון הייליגען ראָפּשיצער...

ערשט נאָך די הסתלקות פון זידיטשובער האָט דער צאַנזער רב אָנגעהויבען נוהג נשיאות צו זיין און פיעל טויזענדער יודען זענען געפאָהרען צו איהם פון גאַנץ גאַליציען און אונגאַרן.

אמת, פון צייט צו צייט פלעגט דער צאַנזער רב בעזוכען אויך אַנדערע צדיקי הדור, ווי דעם בעלזער רבין ר׳ שלום זצ״ל, דעם ריזשינער און אַנדערע. אָבער געפאָהרען איז ער שוין נישט מעהר אַלס חסיד מיט׳ן צוועק צו זיין כפוף אונטער זיי. פאַרקעהרט בעריהמטע צדיקים פלעגען קומען קיין צאַנז און זיך בעטראַכטען אַלס זיינע תלמידים.

צווישען די גדולי התלמידים פון צאַנזער רב האָבען זיך געפונען אזעלכע צדיקים ווי:

דער „גוטער יוד" פון ניישטאָדט (אַ זוהן פון „מאור ושמש").
דער רבי ר' נתן דוד פון שידלאָוויצע.
דער „תפארת שלמה" פון ראַדאָמסק.
דער מאָגעלניצער רבי ר' מאיר יחיאל.
זיין זוהן דער רבי ר' אלימלך פון גראָדזיסק.
דער רבי ר' יהושע'לע פון בעלז.
דער רבי ר' יצחק אייזיק פון זדיטשוב.
דער רבי ר' דודל פון דינוב.
דער רבי ר' הערש פון דוסקא.
דער רבי ר' אליעזר פון קאָזשעניץ.
דער רבי ר' משה פון ראָזוואַדאָוו.
דער דזשיקאָווער רבי ר' מאיר ז"ל.

און פיעל, פיעל, אַנדערע צדיקים וואָס זענען אַליין געוועזן מנהיגים פון הונדערטער און טויזענדער חסידים.

קיין צאַנז, זענען אויך געפאָהרען אַזעלכע גאונים ווי:

הגאון ר' הלל ליכטענשטיין דער „בית הלל" פון קאָלאָמיאַ.
הגאון ר' שמואל אהרן דער „בית אהרן".
דער קאַלישער רב הגאון ר' חיים אליעזר וואַקס בעל „נפש חי".
ער „קול ארי'", און פיעל אַנדערע.

און פון צאַנז איז זיין נאָמען געוואָרען בעריהמט אויף די גאַנצע יודישע וועלט.

סוף ערשטע טייל

צווייטע טייל

כז.

חסידות און לומדות.

צוטרעטענדיג איבערצוגעבען פאַר אונזערע לעזער דעם דרך החסידות פון צאַנזער רב, זכרונו לברכה, קומען מיר צו, צו איינעם פון די וויכטיגסטע מאָמענטען פון דער חסידישער געשיכטע בכלל, און צו דער סיבה פאַרוואָס עס איז ענטשטאַנען אַ פערביטערטע מחלוקה צווישען חסידים און מתנגדים.

דער חסידישער דרך צייכענט זיך אויס, קודם כל דערמיט, וואָס ער איז צוגענגליך פאַר יעדען יוד. צי ער איז אַ גרויסער למדן, צי ער איז אַ קנאַפּערער למדן, — אויב ער איז נאר אַ יוד מיט נשמה, מיט האַרץ, איז פאַר איהם שוין אָפען דער וועג צו חסידות, וואו ער קען זיך לייטערען און דערהויבען, שטייגען און קומען אַלץ העכער און העכער.

אָבער ביז צום בעל שם טוב, זכרונו לברכה, האָט דער מאַסען־יוד, דער פּאָלקסטימליכער יוד, דער יוד וואָס האָט זיך נישט אויסגעצייכענט מיט לומדות און חריפות — דער דאָזיגער יוד האָט קיין איבריגע חשיבות נישט געהאַט. די לומדים, די רבנים האָבען מיט זיך פאַרגעשטעלט די אַריסטאָ־קראַטיע פון פאָלק. זיי זענען עס געוועזען די פיהרער, און די מאַסע איז דורך זיי געפיהרט געוואָרען און בעצויגען זיך צו זיי מיט גרויס יראַת הרוממות.

און היות ווי לומדים, וואויל־לערנער און „גומע קעפּ״ וואָס זאָלען זיך אויסצייכענען מיט חריפות ובקיאות זענען סוף כל סוף זעלטענהייטען, און נאר אויסדערוועהלטע יחידים זענען געבענשט דערמיט, איז די גרויסע פאָלקס־מאַסע ביסלעכווייז דערווייטערט געוואָרען פון שורש. די צייטען זענען געווען שלעכ־טע. צרות אויף צרות, נישט געווען קיין פרנסה, און ממילא האָט מען דעם

קאָן נישט געהאַט צו פערטיפען זיך אין די מקורות התורה, איז דאָס פאָלק פערגראָבט געוואָרען און געפאַלען ביי זיך, האַלטענדיג, אַז דער פשוט'ער מאַסען־יוד טויג שוין צו גאָרנישט. די דאָזיגע המון־יודען האָבען ממש די האָפנונג פערלוירען צו דערגרייכען עפּעס אין יודישקייט.

איז געקומען דער דרך החסידות פון הייליגען בעל שם טוב, און האָט די דאָזיגע איינרעדעניש, אַז דער געוועהנליכער יוד האָט שוין אויף גאָרנישט צו האָפען, לחלוטין אָבגעלייקענט.

יעדער יוד, דער פשוטער ווי דער למדן, דער רב ווי דער בעל מלאָכה, — האָט געזאָגט דער הייליגער בעל שם טוב זצ״ל — יעדער האָט זיין חשיבות אין הימעל, יעדער יוד איז אַ חלק אלקי ממעל, יעדען יודס נשמה איז אַ טייל פון דער הייליגער שכינה, און איז חצובה מתחת כסא הכבוד. דעריבער טאָר אַ יוד נישט פאַלען ביי זיך, און ביי יעדען אומשטאַנד זיך אָבגעבען מיט עבודות הבורא. מיט וואָס נאָר אַ יוד קען, דאַר ךמען דינען דעם בורא, און אַמאָל קען דער פשוט'ער יוד וואָס איז נישט קיין למדן זיין מעהר חשוב אין הימעל ווי דער גרעסטער למדן, אויב נאָר דאָס האַרץ און די נשמה איז איבערגעגעבען צום עבודות, אויב ער מיינט עס נאָר מיטן גאַנצען האַרץ, ווייל דער עיקר איז דער ערנסט, די נשמה, דאָס האַרץ — רחמנא לבא בעי...

אַ קאַפּיטעל תהילים בכונה — לערנט דאָס חסידות — איז אַמאָל חשובער ביים אויבערשטען ווי אַ בלאַט גמרא שלא בכונה.

דער עיקר איז די כוונת הלב, די מחשבה. „המחשבה דבר נש הוא בשמתו״ — האָט געלערנט דער בעל שם טוב.

די חז״ל זאָגען: „בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת שובו בנים שובבים״. דערויף פרעגט דער בעל שם טוב: ממה נפשך. אויב עס איז דער רצון השם, אַז מען זאָל די שטים הערען, טאָ פארוואָס הערט מען זי נישט? אויב אָבער דער רצון פון בורא איז, אַז מען זאָל דאָס בת קול נישט הערען, טאָ וואָס איז די פעולה פון בת קול?

דערויף האָט דער הייליגער בעל שם טוב, זכרונו לברכה געענטפערט:

— אין עולם העליון איז קיין דבור נישטאָ און ממילא איז קיין קול נישטאָ. דאָרט איז דאָך דער עולם המחשבה, און אַז עס קומט אין האַרץ פון אַ יוד אַ הרהור תשובה, איז עס טאַקי אָט דאָס בת קול וואָס קומט פון באַרג חורב. עס הייסט, אַז די מחשבה פון דעם ייד איז זיך מתחבר מיט דער מחשבה פון הימעל...

און אָט די שיטה, וואָס האָט זיך מיט אַ געוואַלדיגער שנעלקייט פער־שפרייט אין דער יודישער וועלט, האָט עס טאַקי אַרויסגערופען אַזאַ שטורם צווישען די לומדים, צווישען די תלמידי חכמים שבדור. זיי האָבען געטענה'ט: אויב דאָס חסידות לערנט, אַז דער עיקר איז די מחשבה, דאָס האַרץ, קען מען דאָך אויסטייטשען, אַז די מעשה איז נישט מעהר ווי אַ טפל. און אויב

אזוי, קען מען דאָך מזיק זיין אין די מצות מעשיות, און דאָס קען דאָך דערפיהרען צו דאָס ערגסטע רחמנא ליצלן...

צוליעב דעם איז ענטשטאַנען די מורא׳דיגע מחלוקות צווישען די מתנגדים און די חסידים, וואָס האָט אָבגעהאַלטען דורות־לאַנג.

אין דער אמתן אָבער, איז עס געווען אַ טעות מצד די מתנגדים צו מיינען, אַז די חסידישע שיטה שעצט גרינג, חלילה דעם שלחן־ערוך, די פוסקים ראשונים ואחרונים, אָדער די הייליגע גמרא.

בלויז פון דער בעציהונג פון בעל שם טוב, דער שעפער פון חסידות, צו לומדים, און צו הייליגע ספרים, קען מען שוין אָבשאַצען ווי אזוי ער האָט געדענקט וועגען דעם. אַזוי האָט ער זיך אויסגעדרוקט, אַז אַלע חבורים, וואָס זענען פערפאַסט געוואָרען דורך אונזערע גדולים ביזן מהרש״א, ועד בכלל, זענען פערפאַסט געוואָרען ברוח הקודש, און ממילא זענען זיי אַזוי הייליג פונקט ווי די תורה גופא.

איבערהויפט האָט דער בעל שם טוב געהאַלטען פון ט״ז מיטן ש״ך. זיי זענען דאָך די פוסקים אחרונים, און לויט זייערע פסקים אָרדענען מיר אײן אונזער לעבען אַלס יודען.

אַפילו זיינע פערביסענסטע מתנגדים האָט ער געעהרט און בעצויגען זיך צו זיי מיטן גרעסטען כבוד. אויף איינעם פון זיינע פערביסענסטע געגנער האָט ער זיך אויסגעדרוקט: ער איז אַ גרויסער „שקרן״ ער זאָגט: אָשמנו, בגדנו, און איך זאָג, אַז דער יוד האָט קיינמאָל נישט געזינדיגט, איז ער נישט אַ „שקרן״ ?...

כדי משמש צו זיין אַ תלמיד חכם האָט דער בעל שם טוב זיך איינגאַנ־צען מבטל געווען. אַ חסידישע אַגדה דערצעהלט, אַז דער בעל שם איז אַמאָל ספעציעל געפאָהרען קיין דראָהאָביטש, כדי משמש צו זיין דעם דאָרטיגען גדול, ר׳ יצחקל דראָהאָביטשער ז״ל.

קומענדיג קיין דראָהאָביטש, האָט דער בעל שם אַריינגעבראַכט פאַר׳ן גאון אַ טעפעלע קאַווע, געוואַרט ביז ער וועט עס אויסטרינקען און דערנאָך האָט ער דאָס טעפעלע צוריק אַריינגעטראָגען אין קיך.

צוריקקומענדיג פון קיך, האָט איהם דער גאון געפרעגט:

— מילא — אַריינטראָגענדיג די קאַווע, האָט איהר געוואָלט מקיים זיין די מצוה פון שימוש תלמידי חכמים, אָבער דאָס צוריקטראָגען, דאָס טע־פעל אין קיך, איז דאָך שוין קיין מצוה נישט!

דערויף האָט דער בעל שם טוב געענטפערט:

— החזרת הכף (דאָס צוריקטראָגען דעם כף פון קדשי קדשים אום יום כפור) איז אויך אַן׳עבודה...

אַזוי ווייט איז געווען די בעציהונג פון שעפער פון חסידות צו לומדים, צו גאונים, סיי פון די פריהערדיגע דורות, און סיי פון זיין דור.

איבער אינגאַנצען אומגערעכט זענען די מתנגדים נישט געווען. צווישען אַ טייל חסידים האָט זיך אריינגעכאַפּט אַ געוויסע בעציהונג צו תלמידי חכמים איבערהויפּט ווען די לעצטע זענען געווען מתנגדים. מען האָט זיך אַמאָל ערלויבט אַרויסצורעטען געגען די מתנגדישע רבנים שלא כהוגן, און דאָס האָט נאָך מעהר פערטיפט דעם תהום צווישען מתנגדים און חסידים.

דער צאַנזער רב, איז געווען איינער פון די גדולים וואָס האָט פעראייניגט אין זיך חסידות און גאונות, האָט ער זיך דעריבער געשטעלט דעם ציעל שלום צו מאַכען צווישען ביידע, אין פלוג, געגענזעצטע שיטות. ער האָט זיך געשטעלט פאַר אַ אויפגאַבע, אויסצוואָרצלען דעם טעות, וואָס האָט זיך איינגעבורגערט אין געוויסע קרייזען, אַז חסידות מיט לומדות איז נישט קיין מחותן איינס מיטן אַנדערען. אדרבה, ער האָט געוואָלט צוו. אַנד. איינפיהרען: אַז דער עולם זאָל זיך מעהר אָבגעבען מיט עמקות התורה, מיט פלפולי דאורייתא, און פאַר אַ תלמיד חכם זאָל מען דרך ארץ האָבען.

דער צאַנזער רב האָט געשטעלט לומדות אויפן ערשטען אָרט און חסידות אויפן צווייטען אָרט. די יונגע לייט וואָס זענען געקומען צו איהם לערנען הסידות האָט ער קודם כל געהייסען זעצען זיך לערנען, פשוט לערנען ווי עס געהער צו זיין, און ערשט דאַן וועט ער קענען עוסק זיין בחסידות. אָבער ווען אַ יונגערמאַן האָט געהאַלטען שוואַך אין לערנען, האָט ער איהם פשוט נישט געלאָזט צו זיך.

אַ יונגערמאַן האָט אַמאָל געפרעגט דעם צאַנזער רב, פון וועלכע חסידישע ספרים ער זאָל לערנען חסידות, האָט איהם דער רבי געענטפערט:

— פון גמרא מיט תוספות..

אין זיינער אַ תשובה אין ספר „דברי חיים", שרייבט דער צאַנזער רב אַ תשובה אויף אַ פראַגע פון אַ גאון ווי אַזוי ער ערלויבט זיינע חסידים מבטל צו זיין פון פשטי תורה און עוסק זיין בקבלה, פאָלגענדע ווערטער:

— מיר זענען עוסק אין דער חכמת הקבלה נאר דאַן ווען מענשען שלאָפען. פעריאָגען מיר דאַן דעם שלאָף פון אונזערע אויגען און מיר זענען עוסק אין דעם. אָבער דער עיקר זענען מיר עוסק בש"ס ובפוסקים. („דברי חיים" חיו"ד רמ"ז)

נאָך דער פטירה פון גאון „חתם־סופר" זצ"ל, איז אָנערקענט געוואָרען אַלס דער גרעסטער אונגאַרישער גאון זיין תלמיד ר' מאיר אַש, וועלכער איז געווען רב און ראש־ישיבה אין אונגוואַר.

איינמאָל איז דער צאַנזער רב פערבייגעפאָהרען דער שטאָדט אונגוואַר און ער האָט בעשלאָסען דאָרט אָבצושטייגען, כדי צו בעזוכען ר' מאירן, דעם גרעסטען גאון אין אונגאַרן.

גרויס איז געווען די שמחה פון דאָזיגען גאון צוליעבן דאָזיגען וויזיט.

מיטן צאַנזער רב האָט זיך דער אונגוואַרער רב כסדר קאָרעספּאָנדירט, אָבער פּערזענליך האָט ער איהם נישט געקענט. און דאָ קומט ער אזוי אומגעריכט קיין אונגוואַר.

דער אונגוואַרער רב האָט תיכף געמאַכט אַ סעודה כיד המלך, צו וועל־כער ער האָט פאַרבעטען אַלע גרעסטע תלמידי חכמים און זיינע בעסטע תלמידים. בעת דער סעודה האָט ר׳ מאיר געבעטען דעם צאַנזער רב, ער זאָל עפּעס זאָגען חידושי תורה. אין תחילת האָט ער זיך געפּרובט צוריקהאַלטען, אָבער לסוף האָט ער נאָכגעגעבען און געזאָגט אַ טיפזיניגען פּלפּול.

דער פּלפּול האָט אויף אַלע אָנוועזענדע געמאַכט אַ שטאַרקען רושם. אָבער ר׳ מאיר אש האָט איהם בעוואָרפען מיט קשיות און געפּרובט אָנווענדען איהם דעם פּלפּול.

דער צאַנזער רב האָט אויף די קשיות, וואָס דער אָרטיגער רב האָט איהם געשטעלט, קיין תירוץ נישט געזאָגט און דאָס איז געווען אַ פּלא.

דאַן האָט ר׳ מאיר געזאָגט אַן׳אייגענעם טיפען פּלפּול. דער צאַנזער רב איז דערביי געזעסען און זיך צוגעהערט צום פּלפּול מיט גרויס אויפמערקזאַמ־קייט. מען האָט זיך געריכט, אַז באַלד ווי דער רב וועט ענדיגען זיין פּלפּול, וועט דער צאַנזער רב מיט איין קשיא מפרק זיין דעם גאַנצען בנין, אויף וועלכען דער פּלפּול איז געבויט. אָבער דאָ איז געשעהן ווידעראַמאָל אַ פּלא: דער צאַנזער רב האָט זיך גאָרנישט אָנגערופען. נישט געפרעגט קיין קשיות, נישט געפּרובט אָבווענדען מיט קיין איין וואָרט. אַזוי, אַז ביי אַלע איז געבליבען במוסכם, אַז דער צאַנזער רב האָט נישט וואָס צו פרעגען און וואָס צו ענטפערען אויף די אויספיהרונגען פון אונגוואַרער רב ר׳ מאיר א״ש.

ענדליך האָט דער צאַנזער רב אָבשיד גענומען פון אונגוואַרער רב, און לכבידו, האָט ר׳ מאיר מיטגעשיקט זיין זוהן ר׳ מנחם א״ש צו בעגלייטען זיין גרויסען גאַסט.

ר׳ מנחם א״ש איז אויך געווען בעקאַנט אַלס גאון און בעל סברא און אויפן וועג האָבען ביידע זיך אונטערגעהאַלטען אין לערנען.

ביים אָבשיד פרעגט ר׳ מנחם דעם צאַנזער רב, צי ער האָט נישט וואָס איבערצוגעבען דעם פאָטער.

דער צאַנזער גאון האָט דאַן אויסגערופען:

— פאַרהאַן אַ גמרא אין זבחים דף... און אַ גמרא אין יבמות דף... און אַ תוספות און חולין, און אַ רמב״ם הלכות טוען ונטען — און אַזוי ווייטער האָט ער אויסגערעכענט אַ רייה גמרות, תוספות און תשובות פון ראשונים.

— איך בעט אייך, פאַרציַיכענט די אַלע דאָזיגע שטעלען, וואָס איך האָב דאָ אויסגערעכענט און גיט עס איבער אייער גרויסען פאָטער.

ר׳ מנחם האָט אַזוי געטהון, און צוריקקומענדיג צו זיין פאָטער, האָט ער איהם איבערגעגעבען אַלע מראי מקומות וואָס דער צאַנזער רב האָט איהם אָנגעוויזען.

אַ קורצע צייט האָט ר׳ מאיר א״ש מעיין געווען אין די אָנגעצייכענטע שטעלען, דאַן איז ער אויפגעשפרינגען און אויסגערופען צו זיין זוהן:

— ער איז דאָך גערעכט דער צאַנזער רב. ער קען בעסער לערנען, און ער האָט אַזוי געקענט זיך בעהערשען, עס איז ממש נבהל ונשתומם צו הערען.

באַלד האָט ר׳ מאיר געשיקט דעם שמש איינצולאַדען נאָכאַמאָל אַלע לומדים און ישיבה־לייט, וואָס האָבען אַנטייל גענומען אין דער סעודה און געהערט דעם תורה־שמועס צווישען די צוויי גאונים.

— רבותי, — האָט דער אונגוואַרער רב אויסגערופען צו די פערזאַמעלטע לומדים — איהר האט היינט געהערט דעם פלפול פון צאַנזער גאון און איהר האט געהערט מיינע קשיות, וואָס איך האב איהם אָב־געפרעגט און ער האט דערויף גאָרנישט געענטפערט. מיינט איהר דאך אוודאי אז איך האב דעם רב גובר געווען, אַז איך קען בעסער לערנען פאַר איהם, זאלט איהר־זשע וויסען, אַז עס הויבט זיך נישט אָן. דער צאַנזער רב איז פולקאם גערעכט אין זיינע אויספיהרונגען. דער גרויסער צדיק האט אבער געשוויגען, און מיך געשוינט, כדי מיך נישט מבייש צו זיין פאַר מיינע שטאָדט־לייט און כדי דער עולם זאָל מיינען, אַז דער אונגוואַרער רב קען בעסער לערנען פאַר׳ן צאַנזער...

— דעריבער האב איך אייך דאָ צונויפגערופען, קודם־כל אייך איבערצו־געבען, אַז אויפ׳ן יסוד פון די פאלגענדע שטעלעל אין ש״ס און פוסקים איז דער צאַנזער רב גערעכט, און איך בין מפייס דעם גרויסען גאון פאַר אייך און פאַר אַלע יודען, ווייל הוא אמת ותורתו אמת.

דערביי וויל איך אייך דערצעהלען אַ מעשה, וואָס האט זיך פערלאָפען מיט יאָהרען צוריק, בעת איך האב געלערנט אין פרעשבורג, ביי מיין רבי׳ן, דעם „חתם סופר״ ז״ל. דאַמאָלס האט דער צאַנזער רב געפיהרט אַ תורה־קאָרספאָנ־דענץ מיטן „חתם סופר״. אין מיטען לערנען, בעת׳ן שיעור, איז אָנגעקומען אַ בריעף פון צאַנז. און כאטש דער רבי פלעגט קיינמאָל נישט לייענען קיין בריף אין מיטען שיעור, דאך דערהערענדיג, אַז דער בריף איז פון צאַנז, האט ער מפסיק געווען אין מיטען לערנען, געעפענט דעם בריף און זיך שטאַרק פער־טיעפט אין איהם.

— איך בין דאַן געזעסען נעבען דעם רבי׳ן און געבערענט פון אונגע־דולד צו וויסען, וואָס דער צאַנזער רב שרייבט אין זיין בריף, ווייל דער גאַנ־צער בלפול איז מיר געווען בעקאַנט. ענדליך האט דער „חתם סופר״ אויסגע־רופען, ווענדענדיג זיך צו מיר:

— מיין קינד, דער פּאַלאַק שטרייט גוט!..

— זעהט אויס — האָט דער אונגוואַרער רב אויסגעפיהרט, אַז דאַמאָלס האָט דער הייליגער רבי פּאַראויסגעזעהן, אַז אויך מיט מיר וועט דער צאַנזער רב שטרייטען, און גוט שטרייטען...

מיט אַ געוואַלדיגען דרך־ארץ בעציהט זיך דער דאזיגער גאון צום צאַנזער רב אין זיין ספר „אמרי א״ש". פערהאַן דאָרט אַ תשובה צום צאַנזער רב, געשריבען מיט אַזוי פיעל יראת הרוממות און הדרת כבוד, וואָס איז אַ זעלטענהייט.

אויך ווען דער צאַנזער רב האָט אָנגעהויבען ווערען מפורסם אַלס חסידי־שער רבי און הונדערטער חסידים פלעגען איהם טאָג־טעגליך בעלאַגערען, האָט ער אויך נישט אויפגעגעבען זיינע שיעורים מיט די תלמידים. אַ ישיבה האָט ער געפיהרט אויפן ליטווישען שטייגער און פון זיינע ישיבה־תלמידים האָט ער געפאָדערט בלויז לומדות און וואָס וועניגר חסידות. דער מקור פון חסידות איז גמרא, תוספות און פוסקים — פלעגט דער צאַנזער גאון גאַנץ אָפט זאָגען — און חסידות האָט איהר צייט צו לערנען צו פערציג יאָהר.

שפּעטער, אין די עלטערע יאָהרען, ווען דער צאַנזער רב איז שוואַך גע־וואָרען און ער האָט קיין כח נישט געהאַט אָנצופיהרען מיט דער ישיבה, האָט ער איינגעלאַדען אַ ראש ישיבה, אַ גרויסער גאון און גדול בתורה. דעם ראש ישיבה פלעגט דער צאַנזער רב אויסהאַלטען פון זיין אייגענער טאַש מיט כל הצטרכות.

מיט'ן ראש־ישיבה פלעגט זיך דער צאַנזער רב מיישב זיין פערשידענע תורה־ענינים, איבערהויפט האָט דער ראש ישיבה געשריבען די פערשידענע תשובות, לויט ווי דער רב האָט דיקטירט, ווען ער האָט זיך געפיהלט שוואַך און ער האָט נישט געקענט שרייבען.

מערקווירדיק איז געווען דער אופן ווי אַזוי דער צאַנזער רב פלעגט שרייבען זיינע תשובות און חידושי־תורה.

פאָרגעקומען איז דאָס שטענדיג נאָך האַלבער נאַכט. ווען אין הויז פון צדיק האָט געהערשט אַ שטילקייט. דאַן פלעגט ער גיין אין מקוה אריין, זיך טובל'ען. צוריקקומענדיג פון מקוה פלעגט ער מתפלל זיין, אַז ער זאָל נישט נכשל ווערען בדבר הלכה און דאַן פלעגט ער אָנהויבען דיקטירען די תשובה פאַר דעם ראש ישיבה און סעקרעטאַר.

איינער פון זיינע סעקרעטאַרען האָט אַמאָל דערצעהלט פאָלגענדען עפּיזאָד, וואָס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש, כדי צו בעקומען אַ בעגריף װעגען דער גזון ?ז פון צאנזער רב זצ״ל.

אין יענער צייט האָט זיך פיעל געטומעלט אין דער לומדישער וועלט מכח אַ שאלת עגונה. דער צאַנזער רב האָט מתיר געמאַכט אַן'עגונה אין דער צייט, וואָס די דאַמאָלסדיגע גאוני הדור, דער לעמבערגער רב ר' יוסף שאול

נאָטאַנזאָהן, און דער בראָדער גאון ר' שלמה קלוגער, זכרונם לברכה, האָבן איהם זעהר שאַרף בעקעמפט.

די גאַנצע תורה־וועלט איז איפגערודערט געוואָרען, אָבער עס האָט קיינער נישט געוואַגט זיך אַריינצומישען אין דעם וכוח, ווען אַזעלכע גדולים בעקעמפען זיך אין דער הלכה. האָט זיך געפיהרט אַ קאָרעספּאָנדענץ צווישען די ביידע דערמאָהנטע גאונים מיטן צאַנזער רב. יעדען צווייטען אָדער דריטען טאָג פלעגט די פּאָסט ברענגען אַ בריף פון לעמבערג אָדער פון בראָד.

איינמאָל, דאָס איז געווען שפּעט נאָך האַלבער נאַכט, איז דעם רבינ'ס משמש געקומען צו לויפען צום ראש ישיבה אויף דער אכסניא און ערקלערט אַז דער רב רופט איהם, ער זאָל תיכף קומען.

אויפן וועג צום צדיק'ס הויז, האָט דער שמש דערצעהלט דעם ראש־ישיבה, אַז דער רבי איז נאָר וואָס געקומען פון מקוה און ער גרייט זיך צו שרייבען אַ וויכטיגע תשובה.

אַריינקומענדיג אין דער ספרים־שטוב, האָט זיך דער צאַנזער רב געווענדעט צו זיין סעקרעטאַר:

— זייט זיך מכין, מען דאַרף אָנשרייבען אַ תשובה צום לעמבערגער רב אין דעם ענין עגונה.

דאַן איז דער צאַנזער רב אַוועק אין אַ ווינקעלע און אָנגעהויבען מתפלל צו זיין „והאר עינינו בתורתיך, ודבק לבינו במצוותיך'" דערביי האָט ער זיך אַזוי צוהיינט, אַז זיינע בכיות האָבען ממש געקענט דעם שטאַרקסטען מענש איבערנעהמען. דער סעקרעטאַר און דער שמש זאַנען ביידע געשטאַנען מיט אַנ'אויסטערלישער צובראָכענקייט און פון זייערע אויגען האָבען געפלאָסען טרעהרען ווי פון אַ קוואַל.

אַזוי האָט עס געדויערט אַ שפּאָרע צייט. ענדליך איז דער רבי צוגעקומען צום שרייב־טיש. אַ זאָג געטהון — נו! ער האָט אָנגעהויבען דיקטירען די תשובה.

דריי שעה צייט האָט געדויערט דאָס אָנשרייבען די תשובה. פון מינוט צו מינוט איז דער צאַנזער רב געוואָרען אַלץ שטאַרקער און פעסטער. זיינע ראיות אויפן היתר האָבען פשוט צושרויפט דעם מח, אַזוי, אַז דער שרייבער האָט קוים געקענט נאָכפאָלגען מיט דער פעדער. עס האָט זיך אויסגעוויזען, ווי פאַרן גאון ליגט אויסגעשפּרייט גאַנץ ש"ס ראשונים ואחרונים און ער זוכט צווישען די דפים כסדרדיגע ראיות אויפן היתר עגונה.

ווען מען האָט געענדיגט דאָס שרייבען די תשובה, איז דער צאַנזער רב אַריינגעפאַלען אין אַ מורא'דיגער דביקות און ווי זיין שטייגער איז געווען אינמיטען פון דביקות האָט ער אויסגעשריגען אַ צעהנדליק מאָל: „לית מחשבה תפיסה בך כלל, (קיין מחשבה קען דיך נישט תופס זיין), לית אַתר פנוי מני' (נישטאָ קיין אָרט וואָס זאָל לעדיג זיין פון איהם)...

אזוי האָט עס אָבגעהאַלטען אַ שפּאָרע צייט. פּלוצלונג האָט זיך דער צאַנזער רב געטהון אַ שטעל־אויף און אויסגערופען מיטן גאַנצען כח:

— מותר, מותר, במתיבתא דרקיע פּסקנט מען, אַז די עגונה מעג חתונה האָבען...

וואונדערבאַר איז געווען זיין בעציהונג צו אַ תלמיד־חכם. פון מהנה זיין איהם איז אָבגערעדט. אויף פערשידענע אופנים האָט ער זיך בעמיהט מכבד צו זיין תלמידי חכמים.

אַ קראָקאָווער יוד, אַ תלמיד־חכם, איז אַמאָל געקומען צו איהם וועגען אַ געוויסען ענין. דער צאַנזער רב האָט דעם גאַסט זעהר שטאַרק מכבד געווען און נאָכן אָבשיד נעהמען האָט איהם דער צאַנזער רב, וועלכער איז שוין דאַמאָלס געווען אַלט און שוואַך, גענומען בעגלייטען פון זיין הויז.

דער אורח איז שטאַרק נתפעל געוואָרען און אויסגערופען:

— רבי, איך בין נישט ווערט דעם כבוד. דער „מגן־אַברהם" זאָגט דאָך, אַז אויב מען גיט אָפּ צו פיעל כבוד אַ מענש, דערפאַר ווייל מען מיינט, אַז ער האָט געלערנט אַ סך מסכתות, דאַרף ער זאָגען, אַז ער האָט געלערנט נישט מעהר ווי איין מסכת.

— דאָס איז ריכטיג, — האָט דער צאַנזער רב אָבגעענטפערט, אָבער צי ווייסט איהר וויפעל כבוד מען דאַרף געבען אַ יוד, וואָס האָט אויס־געלערנט אַ גאַנצע מסכת?...

וועגען דער צדקות און גמילת חסדים פון צאַנזער רב — דאָס איז אַ פּרק פאַר זיך, אָבער ווען דער נצרך איז געווען אַ תלמיד־חכם איז גאָרנישט צופיעל געווען פאַרן דאָזיגען צדיק. דאָס לעצטע וואָס ער האָט פערמאָגט האָט ער אַוועקגעגעבען.

די אָרימע לייט האָבען שוין געוואוסט דערפון און זיי פלעגען טאַקי גאַנץ אָפט זיך ווענדען צום צאַנזער רב ווי צו אַ טאַטען.

איינמאָל ווענדעט זיך דער צאַנזער רב צו זיין משמש:

— ר' אפרים מלמד'ס טאָכטער איז דאָ געווען און געוויינט פאַר מיר, אַז זי געהט כמעט באָרוויס, האָב איך איהר צוגעזאָגט צו געבען אויף אַ פּאָר שיך, באַלד ווי איך וועל האָבען עפּעס געלד. אָט האסטו פינף רייניש און גיב עס איהר, אָבער תיכף ומיד.

דערביי איז געשטאַנען דעם רבינס אַ יונג מיידעל. דערהערענדיג די רייד פון איהר פאָטער, האָט זי זיך פונאַנדערגעוויינט. אויף דער פראַגע פון איהר פאָטער, פאַרוואָס זי וויינט, האָט זי אויסגערופען מיט טרעהרען אין די אויגען:

— שוין עטליכע וואָכען, ווי איך בעהט ביי דיר אויף אַ פּאָר שיך און דו ביזט מיך אַלץ מדחה. אָבער ווען ר' אפרימל מלמדס טאָכטער האָט ביי דיר געבעטען, בעזאָרגסטו עס איהר באַלד, אין אייגענעם טאָג.

— נאַריש קינד, ווייסט דען נישט, אַז ר' אפרים'ס טאָכטער איז עפּעס אַנדערש. זי איז דאָך אַ בת תלמיד־חכם. פערשטעהסט, וואָס עס הייסט אַ בת תלמיד־חכם?

דער שמש, וואָס איז געשטאַנען דערביי האָט זיך מעהר נישט געקענט בעהערשען און אויסגערופען מיט אַנ'איינגעהאַלטענער שטים, אָנווייזענדיג אויפן רבינס טאָכטער:

— מען זאָגט, אַז זי איז אויך אַ בת תלמיד־חכם...

— אַזוי, אַזוי, — האָט דער צדיק צו זיך גערעדט, מען זאָגט, אַז זי איז אויך אַ בת תלמיד־חכם, קומט דאָך איהר על פּי דין, — טאָ גיב זשע איהר אויך פינף רייניש אויף אַ פּאָר שיך...

כח.

א מעשה מיט א גט.

אין דער גאַנצער לומדישער וועלט איז געוועזען בעקאַנט דער פאַקט, אַז דער צאַנזער רב איז אין שאַלות עגונות געוועזען אַ שטאַרקער מקיל. מיר האָבען שוין אין פריהערדיגען קאַפּיטעל דערצעהלט אַ פאַקט, אַז אין אַ געוויסען פאַל, האָבען געגען צאַנזער רב געקעמפט די גרעסטע גאַליציש גדולים, וועלכע האָבען געהאַלטען, אַז די עגונה האָט נישט קיין תקנה. און דער צאַנזער רב האָט מיט זיין כח התורה אויפגעוויזען, אַז די אומגליקליכע קען בעפרייט ווערען פון די עגונה־קייטען און אַזוי איז טאַקי געוועזען.

זייט דאַמאָלס איז מען נישט בלויז פון גאַליציען און פון אונגאַרן געקומען קיין צאַנז, ווי עס האָט זיך נאָר געפונען אַ פרוי, וואָס דער מאַן איהרער איז פערשוואונדען שפורלאָז — נאָר אַפילו פון אויסלאַנד, ווי פון רוסיש־פּוילען, פון די דייטשע מקומות, און פון אומעטום, ווי עס האָט נאָר דערגרייכט דער נאָמען פון הייליגען צאַנזער.

עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, אַז דאָס רוב שאַלות עגונות זיינען געוועזען צום צאַנזער רב געווענדעט. יעדע עגונה איז געוועזען זיכער, אַז אויב דער צאַנזער צדיק וועט איהר נישט העלפען, איז זי אַ פערלוירענע. דעריבער זענען די אומגליקליכע מיטן לעצטען ביסעל האָפנונג געקומען קיין צאַנז און געביטערט פאַרן גרויסען צדיק, געבעטען אַ ישועה.

אין די עלטערע יאָהרען, ווען דער צאַנזער רב איז שוין געווען זעהר שטאַרק אָבגעשוואַכט. פלעגט ער די עגונות וואָס האָבען זיך געווענדעט צו איהם, אָבשיקען צו די פערשידענע גדולים און גאונים, וואָס זענען געשטאַנען

מיט איהם אין קאָנטאַקט. דער רב פלעגט בלויז צושרייבען אַ פּאָר ווערטער, אין וועלכער ריכטונג דער גאון זאָל זיך מיגע זיין כדי די אומגליקליכע פרוי זאָל געהאָלפען ווערען.

איינמאָל איז געקומען קיין צאַנז אַנ׳עגונה פון וועלכער דער מאַן איה־רער איז אַנטלאָפען שוין יאָהרען לאַנג, איבערלאָזענדיג איהר מיט צוויי קליינע קינדער. די אומגליקליכע פרוי האָט פאַרן צדיק געוויינט און געקלאָגט פאַרשטעלענדיג איהר ביטערע לאַגע. פריהער, ווען דער פאָטער איהרער האָט געלעבט און איהר אונטערגעשטיצט, האָט זי זיך נישט אַזוי מצער געווען און נישט געפרובט נאָכזוכען איהר פערשוואונדענעם מאַן. איצטער איז שוין זייט אַ יאָהר דער פאָטער איהרער טויט. זי האָט שוין באַלד פערקויפט דאָס לעצטע קישען פון אונטערן קאָפּ כדי צו קענען זיך מיט די קינדער מפרנס זיין, און אַ קורצע צייט אַרום וועט זי שוין נישט האָבען וואָס אַראָבצופער־קויפען פון זיך. זי וואָלט געקענט געהאָלפען ווערן — האָט די אָרימע פרוי גע־שילדערט איהר לאַגע, ווייל איהרס אַ קרוב, אַנ׳אַלמן, אַ יוד אַ בעל־פרנסה, וואָלט מיט איהר חתונה געהאַט ווען זי וואָלט נישט געווען קיין עגונה, און אַזוי ווי די גאַנצע וועלט זאָגט, אַז נאָר ביים הייליגען צדיק אין צאַנז ווערט מען געהאָלפען איז זי אַהערגעקומען און וועט נישט פריהער אָבטרעטען ביז זי וועט נישט געהאָלפען ווערען...

דער צאַנזער רב האָט אויסגעהערט איהר בקשה. אויסגעפרעגט זיך ווי לאַנג איז שוין זייט דער מאַן איהרער איז אַוועק, וואָס איז געווען זיין טהון, און ווי אַזוי ער איז פערשוואונדען. לסוף האָט דער צדיק אויסגערופען, אַז ער האָט פאַר איהר קיין שום עצה נישט...

די עגונה האט פערבראכען די הענד. אָנגעהויבען וויינען אויפן קול און ערקלערט, אַז זי וועט נישט אבטרעטען פון דאַנען ביז זי וועט נישט געהאל־פען ווערען.

די עגונה איז פערבליבען אין צאַנז. פערדינגען זיך צו פערשידענע שווערע שטוב־אַרבייט. געוואַשען וועש, געהארעוועט שווער און ביטער, און פון צייט צו צייט פלעגט זי אַריינפאַלען צום רבי׳ן אין שטוב און פול מאַכען דעם רבי׳נס צימער מיט איהרע יללות.

איינמאָל ווען די פרוי האט דעם רבי׳ן בעזונדערס צובראכען מיט איהרע טרעהרען, האָט דער רבי זיך אַ ווײלע פערטראַכט. די פרוי איז אנטשוויגען געוואָרען. אַזוי האָט עס געדויערט אַ געוויסע צייט. ביז ענדליך דער צאַנזער רב האָט זיך אָבגערופען צו דער עגונה.

— פאָלגט מיך, פאָהרט קיין באַלאַש־יאַרמוט, דאָס איז אַ שטאָדט אין אונגאַרן, דאָרט וואוינט אַ גרויסער גאון, ר׳ דוד דייטש איז זיין נאָמען. איך וועל אייך מיטגעבען א בריף צו איהם, אַז ער זאָל אייך העלפען אין אייער אומגליק.

עס פערשטעהט זיך אַז די עגונה האָט גלייך מסכים געווען און גענומען זיך גרייטען צו דער נסיעה קיין באַלאַש־יאַרמוט.

דער נאָמען פון ר׳ דוד דייטש איז אין יענע מקומות געווען גוט בעקאַנט. דאָס איז געווען איינער פון די בעדייטענדסטע אונגאַרישע גדולים מיט וועלכען דער צאַנזער רב איז געשטאַנען אין פערבינדונג. אין ספר „דברי חיים" זענען פערהאַן פיעל תשובות פון צאַנזער רב צו ר׳ דוד דייטש׳ן און פערקעהרט. אָבער ביי דעם אַלעם איז ר׳ דוד דייטש געווען אַ שטאַרקער מתנגד. צום צאַנזער רב האָט ער געפיהלט אַ טיפע אַכטונג און בעציגען זיך מיט דעם געהעריגען רעספעקט און יראַת הכבוד, אָבער די דאָזיגע בעציהונג זיינע צום צאַנזער רב איז נישט געווען מחמת חסידות, נאָר צוליעב דער גאונות פון צאַנזער רב, וואָס ר׳ דוד דייטש, זייענדיג אַליין אַן אַנערקענטער גאון, האָט בעסער געוואוסט אָבצושאַצען. עס איז דעריבער פערשטענדליך, אַז דער פאַקט, וואָס דער צדיק האָט געשיקט די עגונה צו איהם נאָך תיקון, האָט אַרויסגערופען אַ געוואַלדיגע איבערראַשונג ביי אַלעמען.

נאָך מעהר האָט איבערראַשט דאָס בריוועל וואָס דער צאַנזער רב האָט מיט דער פרוי מיטגעשיקט צו ר׳ דוד דייטש. דאָס בריוועל איז געווען זעהר קורץ און ענטהאַלטען בלויז די ווערטער:

— איך בעט אייך צו טהון אַ טובה דער דאָזיגער פרוי, אַז זי זאָל בעקומען אַ גט פון איהר מאַן...

דער עולם האָט געצויגען מיט די פּלייצעס: ס׳הייסט עפעס זי זאָל בעקומען אַ גט, אַז זי ווייסט נישט וואו דער מאַן געפינט זיך, אַז זי איז שוין קנאַפּע צעהן יאָהר אַן עגונה...

די פרוי האָט אָבער נישט געקוקט אויף די חששות און געלאָזט זיך אין וועג אַריין קיין באַלאַש־יאַרמוט, וואו עס האָט געוואוינט ר׳ דוד דייטש.

נישט אַזוי לייכט איז עס אָנגעקומען דער אָרימער פרוי ביז זי האָט דערגרייכט דער ווייטער אונגאַרישער שטאָדט. וואָכען־לאַנג האָט זי געוואַנדערט פון שטאָדט צו שטאָדט. ווערענדיג פערחושכט און פערמאַטערט, ביז ג־ט האָט איהר געהאָלפען און זי איז אָנגעקומען קיין באַלאַש־יאַרמוט.

ר׳ דוד דייטש האָט דער פרוי׳ס בקשה אויסגעהערט, אַז זי איז אַן עגונה, און אַז דער צאַנזער רב האָט איהר אַהערגעשיקט און דאָס איז דאָס בריוועלע צום באַלאַש־יאַרמוטער רב.

ר׳ דוד דייטש איבערלייענענדיג דאָס בריוועלע פון צאַנזער רב איז געוואָרען נבהל ונשתומם. וואָס הייסט זי זאָל בעקומען אַ גט! אַז די גאַנצע צרה איז, וואָס מען ווייסט נישט וואו דער מאַן געפינט זיך, טאָ וואָס איז אַ גט!

ר׳ דוד האָט געוויזען דאָס בריוועל צו זיינע דיינים, גוטע פריינד און סתם לומדים, וואָס האָבען זיך גראַד ביי איהם געפונען. אַלע האָבען געצויגען מיט די פּלייצעס, אויסגעדרוקט זייער פערוואונדערונג און צום סוף בעשלאָסען

אַז נישט אַנדערש, נאָר בעת׳ן שרייבן דאָס בריוועל איז דער צאַנזער רב געווען צושטאַרק פערקאַכט, האָט ער פערגעסן אַז די פרוי איז אַ אַג׳עגונה וועלכע חייסט נישט וואו דער מאַן איז אַ אַוועקגעקומען.

די גאַנצע צייט איז די פרוי געשטאַנען אין אַ זייט, און איהר האַרץ האט געקלאַפּט, אַ שטייגער, ווי אַ פערברעכער אין ערוואַרטונג אויף זיין גזר דין. דער גאון האָט בעטראַכט דער אָרימער פרוי, און פערשטאַנען וויפל מיה און מאַטער עס האט איהר געקאסט ביז זי האט דערגרייכט קיין באַלאַש־יאַרמוט. און ווי אַזוי האט מען אַ האַרץ קורץ און שאַרף צו ערקלערען, אַז ער קען פאַר איהר גאַרנישט טהון, אַז דאָס האט דער צאַנזער רב געמוזט האָבען אַ טעות אין זיין שרייבען?...

ענדליך האָט ר׳ דוד אויסגערופען צו דער פרוי:

— הערט מיך יודענע, לעת עתה קען איך אייך קיין זאַך נישט ענט־פערען. פערבלייבט דאָ אין שטאָדט אַ פּאָר טעג, איך וועל שוין בעזאָרגען, אַז איהר זאָלט ביי מיר אין שטוב בעקומען עסען און געלעגער. און איך וועל מיך מיישב זיין וואָס צו טהון פאַר אייך.

די פרוי איז טאַקי פערבליבען אין באַלאַש־יאַרמוט, אָבער זי האָט נישט געוואָלט בעקומען אומזיסטע קעסט ביים רב, וועלכער איז קיין גרויסער עושר נישט געווען. זי האָט זיך בעסער געוואָלט פערדינען אויף חיונה און דאָס איז איהר נישט שווער אָנגעקומען. בלויז פון צייט צו צייט איז זי אַריין צום רב, פרעגען צי ער האָט נאָך נישט עפּעס אַנ׳עצה פאַר איהר, און צו דערמאָהנען איהם אַז ער זאָל זיך מיט איהר גורל פעראינטערעסירען.

איינמאָל ווען די פרוי איז אַריינגעקומען צום גאון אין שטוב, איז אויך אַריינגעקומען אַ יודישער שוסטער, וועלכער האָט פערטיג געמאַכט פאַרן גאון אַ פּאָר שיך. די פרוי האָט זיך צוגעקוקט צום שוסטער און עס האָט איהר גענומען שווינדלען פאַר די אויגען. באַלד האָט זי אַרויסגעלאָזט אַ ביטער געשריי און איז געפאַלען אין אַ שווערען חלשות.

עס איז געוואָרען אַ גרויסער טומעל. פון אַלע זייטען האָט מען זיך גענומען ראַטעווען דער פרוי ביז זי איז ענדליך געקומען צו זיך.

דאַן האָט די פרוי דערצעהלט, אַז זי האָט דערקענט אין דעם שוסטער איהר פערשוואונדענעם מאַן, וועלכער איז אַנטלאָפען פון איהר מיט העכער צעהן יאָהר צוריק און דאָס איז די סיבה פון חלשות.

דער גאון ר׳ דוד דייטש איז געוואָרען אויסער זיך. איז עס מעגליך, איז עס פאַקטיש אַזוי, זאָל דער צאַנזער רב זיין אַזא גרויסער בעל רוח־הקודש און אויסגעפונען מיט זיין גייסטיג אויג דעם מאַן פון דער עגונה ביי איהם אין שטאָדט? און אפשר איז עס נישט מעהר ווי אַ טעות, עס קען דאָך גרייליך זיין, אַז דער אומגליקליכער פרוי האָט זיך עס אויסגעוויזען, אפשר איז ער בלויז עהנליך צו איהר פערשוואונדענעם מאַן?

דער פּאַקט אָבער, אַז בעת דער מהומה איז דער שוסטער אַנטלאָפן פון שטוב, האָט אַ ביסעל בּערעכטיגט דעם חשד פון דער פרוי.

דאָך אָבער האָט קיינער נישט געוואָלט גלויבן, אַז דער שוסטער זאָל עס זיין דער ריכטיגער בעל־דבר, ער איז בעקאַנט געווען אין שטאָדט פאַר אַ סאָלידען און אָרענטליכען מענש, געלעבט דאָ מיט אַ ווייב און געהאַט מיט איהר א פּאָר קינדער, זאָל ער דען פעהיג זיין אַזאַ זאַך אָבצוטהון.

דער רב האט נאַטירליך באַלד געלאזט צו זיך רופען דעם שוסטער און אָנגעהויבען אַ חקירה ודרישה. אין תחילת האט ער געלייקענט שטיין און ביין. געשוואוירען זיך ביי אַלעם הייליגען, אַז ער זעהט דער דאזיגער יודענע צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען. די פרוי האט אבער אויפגעוויזען באותות ובמופתים, אַז ער איז איהר פערשוואונדענער מאַן. דער רב האט זיך פעסטער גענומען צו איהם, און אויך געדראָהט, אַז אויב ער וועט מיט גוטען זיך נישט מודה זיין, וועט דער פּראָקוראָר עס פון איהם אַרויסבעקומען. ביז ענדליך דער פאַרשוין האָט זיך פונאַנדערגעוויינט און מודה געווען, אַז אַ פערברעכערישער געדאַנק האָט איהם אָנגערעדט צו דער דאָזיגער מעשה־נבלה און ער איז גרייט אויף זיך צו נעהמען דעם פסק פון רב.

נאָך אין דעם זעלבען טאָג האָט דער שוסטער אָבגע'גט זיינע צווויי ווייבער, געגעבען דער ערשטער פרוי אַ ביסעל געלד פאַר די קינדער, וואָס ער האָט מיט איהר געבוירען און די פרוי איז אַהיימגעפאָרען אַ געהאָלפענע.

די דאָזיגע געשיכטע האָט אין מתנגדישען אונגאַרן געמאַכט אַ שטאַרקען רושם און אַפילו ר׳ דוד דייטש, דער גרויסער מתנגד, האָט געמוזט אַנערקענען דאָס גדלות פון צאַנזער רב.

אָבער ווען מען האָט דעם צאַנזער רב דערצעהלט דעם אויסגאַנג פון דער זאַך, האָט ער זיך שטאַרק אָנגעבייזערט אויף די, וואָס האָבען עס בעטראַכט פאַר אַ מופת.

— וואָס מופת, ווען מופת — האָט דער צאַנזער אויסגערופען — איך האָב געשיקט די עגונה צום גאון ער זאָל מעיין זיין אין דער הלכה, ווען אָבער זי האָט דאָרט געפונען דעם מאַן און אַרויסבעקומען פון איהם אַ גט — איז אַוודאי גוט, איז אַוודאי גוט!...

כט.

פון אַנ׳אַרענדאַר א גיט־בעזיצער.

צווישען די „גוטע יודען" וואָס האָבען זיך געדעכענט צו די אַנהענגער פון צאַנזער רב האָט זיך אויך געציילט דער בעריהמטער צדיק ר׳ הירשעל ליסקער זצ״ל.

דער דאָזיגער ר׳ הירשעל איז באמת געווען אַ „גוטער יוד" אין פולען זין פון וואָרט. אַ יוד מיט אַ גוט הארץ, וואָס איז איבערגענומען פון רחמנות פאַר יעדען יודען. יעדער איינער, וואָס איז נאָר גענקומען צו איהם האָט ער אויפגענומען ווי אַנ׳אייגען קינד און פעראינטערעסירט זיך מיט זיין מצב. און אַז אַ יוד האָט אויסגעגאָסען פאַר איהם זיין צער, געפינענדיג זיך אין אַנ׳עת צרה, פלעגט עס ר׳ הירשלען אַזוי איבערנעמען, אַז ער האָט זיך פונאַנדער־געוויינט, פונקט ווי עס וואָלט געווען זיין אייגענער צער.

ר׳ הירשלען האָט דעריבער די וועלט שטאַרק ליב געהאַט און פון גאַנץ אונגאַרן פלעגט מען פאָהרען צו איהם נאָך עצות און ישועות.

ר׳ הירשעל ליסקער איז געווען אַ תלמיד פון בעריהמטען אונגאַרישען גאון ר׳ משה טייטעלבוים פון אוהעל, וועלכער איז אויך געווען פערהייליגט אַלס רבי פון חסידים און נאָך דער פטירה פון זיין רבין, האָט ר׳ הירשעל אָנגעהויבען פאָהרען קיין צאַנז און איז געוואָרען איינער פון די גרעסטע צאַנזער חסידים. דאָס התפעלות פאַרן צאַנזער רב איז ביי ר׳ הירשלען געווען אין לשער, אַז אַ יוד איז געקומען פון צאַנז האָט ער איהם אַזוי שטאַרק מכבד געווען. אַז ער פלעגט איהם פשוט קושען און האַלזען.

אַ קלייניגקייט, געקומען פון צאַנז — פלעגט ער זאָגען — דער וואָס קומט פון צאַנז, ברענגט ער מיט זיך אַ שטיק פון הייליגען צאַנזערס קדושה.

ר׳ הירשעל ליסקער, כאָטש ער פלעגט אַליין פיהרען אַ גרויסע עדה יודען, פלעגט אָבער אַלע יאָהר פאָהרען קיין צאַנז און דאָרט פערברענגען עטליכע וואָכען. אין דער צייט ווען ער האָט זיך געפונען אין צאַנז, פלעגט דער ליסקער רבי זיין אויפן העכסטען שטאַפעל פון גליק.

ר׳ הירשעל פלעגט זיך אויך פיהרען, אַז אויב עס איז צו איהם געקומען אַ יוד מיט אַ שווערען ענין. מיט וועלכען ער האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבען, פלעגט ער איהם אָבשיקען צו זיין רבי׳ן קיין צאַנז...

איינמאָל איז צו ר׳ הערשלען געקומען זיינער אַ רייכער חסיד, וועלכען

די וועלט האט געהאַלטען פאַר אַ גביר עצום און איהם ענדעקט דעם סוד, אַז ער האַלט זעהר שמאָל. היות ווי ער האַלט אַ גיט אין אַרענדע ביי אַ פריץ, און ער דאַרף אין דער נאָהנסטער צייט, בעצאָהלען די האַלב-יעהריגע ראַטע, וואָס בעטרעפט אַ פינף טויזענד גילדען, און לסוף פערמאָגט ער נישט אַ פרוטה אחת. און אויב ער וועט נישט בעצאָהלען די ראַטע צום טערמין, איז ער אַ פערלוירענער אויף אייביג. דער פריץ וועט איהם גלייך משלח זיין פון גיט און ער וועט בלייבען עירום ובחוסר כל.

דערצעהלענדיג פון זיין שווערען מצב האָט זיך דער יוד שטאַרק פונאַנ-דערגעוויינט. אויך ר׳ הירשלען זענען געשטאַנען טרעהרען אין די אויגען, איבערנעהמענדיג זיך מיט זיין צער.

ר׳ הירשעל האָט גענומען שפּרייזען איבערן צימער אַרויף און אַראָב שטאַרק פערמוחט, מורמלענדיג עפּעס צו זיך. ענדליך האָט ער זיך אָבגעשטעלט און אַ זאָג געטהון צום גיט-האַלטער.

— פאָהר גלייך קיין צאַנז, און זאָלסט פון דאָרט נישט אַוועק ביז דער הייליגער צאַנזער וועט דיך אָנכאַפּען ביי די לאַצען און אַרויסוואַרפען דיך, אָדער ער וועט דיך שלאָגען.

דער גיט-האַלטער איז שטעהן געבליבען ווי אַ צומישטער נישט פער-שטעהענדיג וואָס ר׳ הירשעל רעדט צו איהם. וואָס הייסט עס דער צאַנזער רב וועט איהם שלאָגען, וועט איהם אָננעמען און אַרויסוואַרפען?...

ר׳ הירשעל האָט דאַן דערצעלט דעם גיט-האַלטער, אַז דער צאַנזער רב איז לעצטענס שטאַרק אויפגערעגט אויף די יעניגע וואָס זענען איהם מבלבל פון זיין הייליגער עבודות און אַז אַ יוד פּגע׳ט זיך שטאַרק אָן און וויל בשום אופן נישט אָבטרעטען פון איהם, ווערט דער רב אויפגערעגט און זידעלט איהם מיט דעם איינציגען זידעל-וואָרט וואָס ער פערמאָגט. דאָס איז דאָס זידעל-וואָרט: גאַלאַגאַן. און איז איהם נאָך מכבד מיט דעם לילקע-ציבוך אָדער וואַרפט איהם אַרויס פון זיין חדר.

חסידים האָבען אָבער געגלויבט, אַז דער יעניגער וואָס בעקומט אויס געזידעלט און געשלאָגען פון צדיק איז אַ געהאָלפענער.

פערשטעהסטו מיך — האָט ר׳ הירשעל פערענדיגט זיין שמועס — איך זאָג דיר, אַז דו זאָלסטו פאָהרען קיין צאַנז און בעמיה זיך, אַז דער הייליגער רב זאָל דיך אויסזידלען אָדער אַרויסוואַרפען, דאַן וועסטו זיכער געהאָלפען ווערען.

פול מיט בטחון איז דער גיט-האַלטער אָבגעפאָהרען קיין קיין צאַנז. זייענדיג זיכער, אַז עס וועט איהם כלל נישט שווער אָנקומען אויסגעזידעלט צו ווערען פון אַלטען צדיק. ער וועט איהם בלויז אַ ביסעל דערקוטשען, און דאַן וועט ער בעקומען זיין חלק.

דער הייליגער צאַנזער האָט אָבער דעם גיט-האַלטער גוטמיטיג אויסגע-הערט. קיין סימן פון הקפדה איז אויף זיין ליכטיג פנים נישט געווען צו

דערקענען. אדרבה ער האָט זיך גענוי אויסגעפרעגט ווי אַזוי דער יוד האָט געהאַנדעלט ביז איצט, די סיבה פון זיין ירידה און ווי אַזוי ער זעהט בדרך הטבע אַנ׳עצה געהאָלפען צו ווערען, אַזוי, אַז דער גיט־האַלטער, וועלכער איז צום ערשטען מאָל געווען אין גאַנז איז געווען אויסער זיך פון התפעלות.

דער צאַנזער רב, אויסהערענדיג די בקשה פון דעם יוד, האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט און געזאָגט:

— איך מיין, אַז דו האָסט אַ פשוטע עצה, דו זאָלסט אָבקויפען דאָס גיט!...

— האַ, וואָס — האָט דער יוד ווי נישט מיט זיין קול אויסגערופען — וואָס הייסט עפעס אָבקויפען דאָס גוט? אַז איך האָב דאָס דירה־געלד נישט צו בעצאָלען, ווי אַרום זשע וועל איך אומשטאַנד זיין צו קויפען דאָס גיט!...

— אַז מען קען נישט בעצאָהלען דאָס אַרענדע־געלד קויפט מען דאָס גיט — האָט דער צאַנזער רב נאָכאַמאָל איבערגעחזרט און דערלאַנגט די האַנד דעם גיט־האַלטער כדי איהם אָבצוזעגענען.

דער אָרימער גיט־האַלטער האָט פערלאָזט דעם רבינס חדר אינגאַנצען אַ צודולטער, ער האָט זיך מיגע געווען צו פערשטעהן דעם רבינס ווערטער, וואָס ער איז דערמיט אויסען, ווייל פשוט זענען זיי דאָך בעשטימט נישט, עס לעגט זיר דאָך כלל גישט אויפן שכל צו קויפען אַ גיט אין דער צייט ווען מען האָט אפילו נישט אַ ראַטע צו בעצאָהלען.

דער יוד האָט דעריבער בעשלאָסען צו פערבלייבען אין צאַנז און נאָכאַמאָל אַריינצוגעהן צום רבין פרעגען אַנ׳עצה.

אין עטליכע טעג אַרום איז דער גיט־האַלטער ווידער געווען אין רבינס חדר און נאָכאַמאָל אויסגעגאָסען זיין ביטער האַרץ, בעטענדיג אַ ישועה.

— איך האָב דאָך דיר שוין איינמאָל געזאָגט — האָט דער רבי גוטמיטיג געענטפערט — „אַז מען קען נישט בעצאָהלען דעם אַרענדע־אָבצאָהל קויפט מען דאָס גיט" און איצטער געה געזונטערהייט.

דער גיט־האַלטער איז ווידער אַוועק. זיין צער איז געווען אונגעהויער גרויס. ער פערשטעהט נישט וואָס דער רבי איז דערמיט אויסען און דערגעה אַ טאָלק.

ערשט איצט האָט ער זיך דערמאָנט אַז זיין רבי ר׳ הירשעלע ליסקער האָט איהם אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל זיך בעמיהען צו בעקומען געשלאָגען אדער געזידעלט פון צאַנזער צדיק. האָט ער אָנגעהויבען אפטער אַריינצוקומען צום צדיק. ווי נאָר ער האָט זיך געקענט אַריינכאַפען אין רבי׳נס חדר איז ער דאָרט געווען. און אַלץ געפייניגט דעם רבי׳ן מיט זיין ענ׳ין.

דער צאַנזער רב האָט איהם אַלץ כסדר געגעבען די זעלבע תשובה: אַז מען קען נישט בעצאָהלען קיין אַרענדע־אָבצאָהל, קויפט מען דאָס גיט...

דער גיט־האַלטער איז שיער נישט משוגע געוואָרען פאַר עגמת נפש.

ענדליך האָט ער זיך געווענדעט צו איינעם פון די חשובסטע מקורבים פון רבין און פאַר איהם אָבגערעדט דאָס האַרץ און דערצעהלט, אַז עס געהט איהם אין לעבען צו בעקומען פון צדיק געשלאָגען אדער געזידעלט.

דער מקורב האט בעקומען גרויס רחמנות אויף דעם יוד, בפרט נאָך ווען ער האט געהערט, אַז ר' הירשעל ליסקער האט איהם בפירוש אַזוי אָנגע־זאָגט. און ער האט בעשלאָסען איהם בייהילפיג צו זיין אין דער זאַך.

צאַנזער חסידים ווייסען, אַז די הכנה פון צדיק צו תפילת מנחה איז געווען אין לשער, מנחה פלעגט ער דאַווענען מיט אַזעלכע בכיות און יללות אַז עס האט הימלען געשפאַלטען. אין דאזיגען מאמענט האט קיין איינער נישט געוואַגט צו קומען צום צדיק אַפילו מיט ענינים וואָס זענען נוגע פיקוח נפש. אַפילו די אייגענע קינדער האָבען זיך געהיטען אַריינצוקומען אין יענער צייט אין רבינס חדר. אָבער דעם גיט־האַלטער האָט דער מקורב בעשלאָסען אין דאָזיגען זמן אַריינצולאָזען צום רבין.

דער גיט־האַלטער האָט זיך בעהאַלטען אין אַ ווינקעל און געזעהען ווי דער רבי טהוט זיך אָן בגדי לבן און גענומען זיך דרעהען אַרויף און אַראָב איבערן צימער, נישט אַרויסרעדענדיג קיין וואָרט. בלויז זיין הייליגע צורה האט געברענט מיט אַן אויסטערלישע ליכט. אין תחילת האָט דער יוד געוואָלט אַרויסלויפען פון חדר פאַר פחד אָבער ענדליך האָט ער זיך געשטאַרקט, גע־מאַכט אייניגע שריט און אויסגעשריגען:

— הייליגער רבי, העלפט מיר!

דער צדיק איז שטאַרק געבליבען. בעטראַכט דעם יוד און מיט אַ געביי־זער אויסגערופען:

— גאַלאַגאַן! דו זעהסט, אַז מיר זענען זיך מכין מהפלל צו זיין צום בורא עולם און דו וואגסט מיך מבטל צו מאַכען! שוין אַרויס פון מיין שטוב!...

דערביי האָט איהם דער צדיק אָנגעכאַפּט ביי די לאַצען גוט צוטרייסעלט און אַרויסגעוואָרפען פון חדר.

— יודען איך בין געהאָלפען — האָט דער גיט־האַלטער אויסגערופען צו די אַרומיגע, וואָס האָבען זיך געפונען אין פאָרנטיגען חדר...

און נאָך אין דער זעלבער נאַכט איז דער גיט־האַלטער אַהיימגע־פאָהרען.

אין דער היים האָט ער זיך דערוואוסט דאָס דער פריץ זוכט איהם שוין זייט עטליכע טעג. דער גיט־האַלטער איז גלייך אַוועק צום פריץ.

דער פריץ האָט איהם גאַנץ גוט אויפגענומען און געהאַט אַ טענה צו איהם וואו ער איז געווען אין די לעצטע טעג, בכן ער דאַרף איהם האָבען וועגען אַ וויכטיגען ענין.

ענדליך האָט דער פריץ זיך בערוהיגט און פאָרגעלעגט איהם פאָלגענ־דען עסק.

— אַזוי ווי דו ווייסט, אַז קיין גרויס נחת פון גיט האָב איך נישט.

בעזונדערס ליגט מיר דאָס גאַנצע גיט אין דער לינקער פּיאה און איך וואָלט עס וועלען פערקויפען, פטור ווערען דערפון אויף אייביג. האָב איך זיך מיישב געווען, אַזוי ווי עס פּאַסט מיר נישט צו פערקויפען דאָס גיט דורך אַ ליצי־טאַציע, איז בײַ מיר געבליבען במוסכם, אַז כ'זאָל עס דיר ליבערשט פערקוי־פען.

דער גיט־האַלטער איז שיעור נישט אויפגעשפּרינגען פון אָרט, אָבער דער פריץ האט איהם נישט געלאָזט קומען צום וואָרט און וויטער גערעדט:

– איך ווייס, אַז איצטער ביזטו געדרוקט און דו האָסט נישט קיין געלד. איך האָב שוין דערפאַר געזאָרגט, און עס וועט דיר אַ פריץ מיינער אַ ידיד, לייהען צעהן טויזענד רענדלעך פאַר קליינע צינזען, ער האַלט פון דיר זעהר שטאַרק אַלס אָרנטליכער מענש, דו וועסט בלויז אונטערשרייבען די וועקסע־לען אויף דער סומע און דאָס איבריגע וועסטו מיר אויסצאָהלען אין יעהרליכע ראַטעס. פערשטעהסטו מיך, פאַר דיר איז עס אַ מסחר, אָבער נישט פאַר מיר נו, ביזטו מסכים צו מיין פלאַן?

עס פערשטעהט זיך, אַז דער יוד האָט מסכים געווען און קויפענדיג דאָס גיט אָהן אַ גראָשען געלד, איז ער שפּעטער געוואָרען איינער פון די רייכסטע יודען אין אונגאַרן...

ז.

אין די וואָרעם־בעדער.

ווי בעקאַנט, איז דער צאַנזער רב זכרונו לברכה, זעהר קראַנק געווען אויף אַ פוס. דעם קראַנקען פוס האָט ער, בעזונדערס אין די עלטערע יאָהרען, קוים געקענט שטעלען אויף דער ערד, און צווי משמשים פלעגען איהם פיהרען, שטיצענדיג זיך אויף זיי. און דאָך פלעגט פּאַסירען דער פאַקט, וואָס האָט אַלעמען געבראַכט צו שטוינען: קוים איז דער צאַנזער רב אַריינגעקו־מען אין בית־המדרש, האָט ער גלייך אָבגעשטופּט פון זיך די משמשים און אויסשרייענדיג מיט אַ געוואַלדיגער התפּעלות „מה נורא המקום הזה" איז ער נישט נאָר געגאַנגען, נאָר ממש געפלויגען איבערן בית־המדרש ביז צו זיין מקום קבוע.

און דאָס דאַווענען גופא — קיין שום מענש האָט עס נישט געקענט משיג זיין ווי אַזוי עס דערנעהמט זיך צו אַזאַ פיזיש־שוואַכען מענש, אַזאַ כח. ער פלעגט לויפען פון איין ווינקעל צום אַנדערען, בויגען זיך אין דרייען און

בכלל אָבאָרבייטען אַנ׳עבודה, וואָס מען האָט ז״ל דעם „קדושת לוי״ זצ״ל נישט געזעהען.

בעת׳ן דאַוונען פלעגען זיך איהם עפענען די וואונדען פון זיין פוס און דער דיל (פאדלאגע) פון בית המדרש איז רויט געווארען פון דעם בלוט, וואָס איז געפלאסען פון זיינע וואונדען...

אַזוי איז עס פארגעקומען דריי מאָל אין טאָג. יעדעס מאָל ווען דער הייליגער צאַנזער האט גומר געווען דאָס דאַוונען זענען די וואונדען געווען אפּגעזוויילט און פיעל בלוט איז פון זיי אָבגעפלאסען.

אין תחילת פלעגט נאָך יעדען דאַוונען קומען אַ דאקטאר און פערבאַנדעזשירען די וואונדען, אבער שפּעטער האבען די דאקטוירים אויסגעלערנט עמיצען פון די משמשים ווי אַזוי דעם קראַנקען פוס צו באַנדאַזשירען.

ווי די דאָקטוירים האָבען פערזיכערט, האָבען זיי געקענט דעם קראַנקען פוס אויסהיילען, אויב דער רב וועט פאָלגען און צופּאַסען זיך צו זייערע פאָרשריפטען. דער צדיק האָט אָבער די דאָקטוירים נישט געוואָלט פאָלגען און דעריבער האָט ער כל ימיו געליטען איבערמענשליכע יסורים.

צאַנזער חסידים דערצעהלען, אַז איינמאָל, בעת דער דזיקאָווער רבי ר׳ אליעזר׳ל זצ״ל, דעם ראָפּשיצער׳ס זוהן, האָט געווייזלט אין צאַנז און ביידע צדיקים האָבען פערברענגט צוזאַמען, איז פּלוצלינג אריינגעלאָפען אין דעם צימער די צאַנזער רביצין, אויסברעכענדיג אין אַ געוויין, האָט זי זיך געווענדעט צום דזיקאָווער רבין אויסרופענדיג:

— הייליגער רבי, איך וועל פון דאַנען נישט אָבטרעטען ביז איהר וועט פּועל׳ן ביי מיין מאַן, אַז ער זאָל זיין קראַנקען פוס מעהר שוינען! די דאָקטוירים זאָגען מיר, אַז זיין עבודה מיטן קראַנקען פוס, איז ממש פערבינדען מיט סכנות נפשות.

די געוויינען פון דער צאַנזער רביצין האָט דעם דזיקאָווער רבין זעהר איבערגענומען, טרעהרען האָבען זיך איהם געשטעלט אין די אויגען און ער האָט אויסגערופען:

— צאַנזער רב, עס שטעהט דאָך אין דער הייליגער תורה, ונשמרתם מאד לנפשותיכם!...

— איך ווייס, איך ווייס, האט דער צאַנזער רב אָבגעענטפערט — אבער וואָס קען מען זיך אבער העלפען, ווען דאָס האַרץ ווערט אויפגעשטורעמט פאַר דעם בורא עולם!...

דער צאַנזער רב איז דאַן אַריינגעפאַלען אין אַ מורא׳דיגער התלהבות זיין פנים האט זיך אויסטערליש צופלאַמט און מיט אַ דונערדיגער שטים האט ער אויסגערופען:

— דער הייליגער תנא רבי עקיבא האָט געזאָגט: כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה: בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, אָמרתי, מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבאָ לידי לא אקיימנו? (בעת מ׳האָט ר׳ עקיבא׳ן געפיהרט צו

דער הריגה, דערצעהלען די חז״ל, איז געווען זמן קריאת־שמע. האבען זיך די תלמידים שטארק מצער געווען, זעהענדיג זייער רבין אין אזא מצב. האט דער גרויסער תנא זיי געענטפערט: אלע מיינע יאהרען האב איך זיך מצער געווען אויפן דאזיגען פסוק: „זאלסט ליעב האבען דעם אייבערשטען מיטן גאנצען נפש״, מיטן גאנצען חיות, אפילו ווען מען נעהמט ביי דיר דאס לעבען צו. האב איך מיר געזאגט: ווען וועט קומען דער מאמענט, און איך וועל עס קענען מקיים זיין, און אצינד, ווען אזא מאמענט איז געקומען, זאל איך נישט מקיים זיין ?...)

דעם דאזיגען מאמר האט דער צאנזער רב איינינע מאל איבערגעחזרט מיט גרויס התלהבות, אז דער דזיקאווער רבי איז געווארען אויסער זיך. ער האט פערשטאנען, אז קיינער איז נישט פעהיג צו דינען דעם אויבערשטען מיט אזא מסירת נפש ווי דער צאנזער רב און ער האט איהם מצהר קיין קשיות נישט געפרעגט.

דערצעהלענדיג דעם דאזיגען פאקט האט דער דזיקאווער רבי צוגעגעבען:

— איהר קאנט זיך גארנישט פארשטעלען, ווי גרויס עס איז דאמאלס געווען דער צאנזער רב, איך בין שיער פערברענט געווארען פון הייליגען צדיק'ס התלהבות. נישט בחנם האט דער הייליגער טאטע (דער ראפשיצער) געזאגט, אז דער הייליגער צאנזער האט אין זיך די נשמה פון תנא רבי עקיבא.

פונדעסטוועגען האבען די הויז־לייט נישט אויפגעהערט צו זוכען צצות און תחבולות, ווי אזוי צו לינדערען די וועהטאג פון צדיק און ווי אזוי צו היילען זיין קראנקען פוס. די דאקטוירים האבען איינגעזעהען אז די בעדער אין אלט־הויפען (אינטער בודאפעסט) וועלען זעהר גוט ווירקען אויף דעם צאנזער, און זייט דאמאלס פלעגט דער צאנזער רב פאהרען קיין בודאפעסט אין באד אריין.

יעדעס מאל, ווען דער צאנזער רב פלעגט קומען אין דער אונגארישער הויפט־שטאדט, פלעגט דאס יודישע לעבען אין אונגארען שטארק אנהויבען פול־סירען. און כאטש די אונגארישע גדולים זענען כמעט אלע געווען מתנגדים, דאך אבער האבען זיי געוואוסט, אז דער צאנזער רב איז א גאון עולם און א קדוש וטהור, לויטן עדות זאגען פון „חתם סופר״ זצ״ל גופא און דעריבער האבען זיי איהם גאנץ אפט בעזוכט, פארגעלעגט איהם די שווערע שאלות אין לערנען ווי אויך אין הוראה, וואס האט זיך פאר דער צייט אבגעקליבען, און דער צאנזער רב האט זעהר פיעל פערבראכט אין לערנען מיט די גדולי־אונגארן.

אויך דער דעמאלסדיגער פרעשבורגער רב, ר׳ אברהם שמואל בנימין סופר א זוהן פון „כתב סופר״, פלעגט אויך קומען בעזוכען דעם צאנזער רב, בעת ער האט זיך געפינען אין בודאפעסט.

דאס הויז וואו דער צאנזער רב האט געוואוינט, איז תמיד געווען פול

מיט בעזוכער. רבנים, חסידים און בעלי־בתים. יעדער האָט עפּעס אַנדערש געהאַט אויפן קאָפּ אין אַלע האָבען זיך בעמיהט אָנצוקומען צום צאַנזער רבין. אויך זענען געקומען קיין בודאַפּעסט חסידים פון גאַנץ אונגאַרן. טאָג־טעגליך פלעגט מען פראַווען טישען. דער רבי האָט געזאָגט תורה, און פאַר אַ גרויסען טייל פון אונגאַרישען יודענטום, זענען די טעג וואָס דער רב האָט געוויילט אין דער אונגאַרישער הויפּט־שטאָדט, פערוואַנדעלט געוואָרען אין ימים־טובים, אין טעג פון התרוממות הרוח.

צווישען די אונגאַרישע גדולים איז בעקאַנט געווען מיט זיין גאונות און צדקות דער טשענגערער רב, רבי אָשר אַנשל יונגרייז זצ"ל: דער דאָזיגער רב, כאָטש ער איז קיין חסיד נישט געווען, איז ער דאָך אָבער געווען אַ פּועל־ישועות. מען האָט איהם געהאַלטען פאַר אַ שטיק דאָקטאָר און אַ גרויסען ידען אין חכמת הרפאה. ער פלעגט געבען מעדעצינישע עצות און רפואות, און דערפאַר איז דער טשענגערער רב געווען שטאַרק פּאָפּולער.

ווי געזאָגט איז דער טשענגערער רב נישט געווען קיין חסיד. דאָך אָבער האָט ער פון צאַנזער רב געהאַלטען. ער פלעגט שטעהן מיט איהם אין אַ שטענדיגען בריפליכען קאָנטאַקט און דערוויסענדיג זיך, אַז דער צאַנזער רב געפינט זיך אין בודאַפּעסט, איז ער ספּעציעל געקומען צו פאָהרען, כדי צו בעזוכען דעם צאַנזער רב.

געווען איז דאָס אין די „ניין טעג", וואָס עס איז לויטן שלחן ערוך פערבאָטען צו עסען פלייש און טרינקען וויין. די אונגאַרישע גדולים זענען שטאַרק מדקדק נישט עובר צו זיין דערויף כחוט השערה. חסידים אָבער זענען זיך מקיל, אויב מען מאַכט אַ סיום אויף אַ מסכתא איז מותר צו עסען פלייש און צו טרינקען וויין, אַזוי פסקנט דאָך אויך דער רמ"א, (או"ח סימן תקנ"א) אַז אויב מען איז מסיים אַ מסכתא, איז א מצוה זיך משמח צו זיין און צו מאַכען אַ סעודה. אַזאַ סעורה ווערט אָנגערופען: סעודת מצוה.

ביי די אונגאַרישע לומדים איז דער דאָזיגער חסידים־מנהג געווען גע־וואַלדיג פרעמד און אונפערשטענדליך און זיי האָבען עס זעהר שאַרף פער־אורטיילט.

ווען דער טשענגערער רב איז אַריינגעקומען אין דער וואוינונג וואו דער צאַנזער רב האָט זיך אויפגעהאַלטען, האָט מען גראָד געפראַוועט אַ טיש כּיד המלך. הונדערטער חסידים האָבען אָנגעפולט דעם זאַל. צום טיש האָט מען דערלאַנגט פלייש, און דער עולם האָט געשטעלט וויין לרוב און זיך גאָר שטאַרק משמח געווען.

דער טשענגערער רב איז געבליבען שטעהן ביי דער טהיר, זייענדיג אויסער זיך אַזש העגד און פיס האָבען איהם געציטערט. היתכן, האָט ער זיך געטראַכט, דער צאַנזער רב, דער צדיק הדור זאָל פראַווען אין די ניין טעג אַ סעודה מיט פלייש און מיט וויין, שומו שמים על זאת!

דער טשענגערער רב האָט גלייך גענומען צוריקציהען זיך און אַוועקגעהן.

מען האט איהם אָבער שוין געהאַט בעמערקט און זיין בעגלייטער האָט איהם דעריבער איינגערוימט, אַז עס איז נישט גלייך ער זאָל אַוועקגעהן. די חז״ל זאָגען דאָך: „עשה דכבוד התורה עדיף״!... (ד. ה. פאַר כבוד התורה דאַרף מען אַ סך פערבייגען).

דער צאַנזער רב, דערהערענדיג, אַז דער טשענגרער רב איז געקומען, האָט ער זיך גלייך אויפגעהויבען פון זיין אָרט און אַקעגענגעלאָפען שלום געבען זיין גאַסט און אַוועקגעזעצט איהם נעבען זיך.

דער טשענגערער רב איז אָבער אַלץ נישט געווען בערוהיגט. ער האָט צומאָל קיין ווערטער נישט געהאַט פון גרויס אויפרעגונג. און ווען ער האָט זיך אַביסעל בערוהיגט, האָט ער אויסגערופען:

— צאַנזער רב!...

דער צאַנזער רב האָט איהם אָבער נישט געלאָזט אויסרעדען און אויס־גערופען:

— איך ווייס, טשענגערער רב, איהר וואונדערט זיך שטאַרק, אַז דער צאַנזער רב, אַ רבי פון חסידים, זאָל אין די „ניין טעג״ פראַווען אַ סעודה מיט פלייש און וויין...

— יאָ, יאָ, אַוודאי, — האָט דער טשענגערער רב אויסגערופען, — איך האָב דאָס טאַקע אין זינען געהאַט. איהר זענט באמת אַ יודע מחשבות,

— וועל איך אייך ענטפערען דערויף, טשענגערער רב, וועל איך אייך ענטפערען!...

דער צאַנזער רב האָט זיך פערטראַכט אַ ווײַלע און ער האָט מילד אויסגערופען:

— די הייליגע גמרא זאָגט: בזמן שבית המקדש קיים, (ווען דאָס בית המקדש איז געשטאַנען) אָדם חוטא מביא קרבן ומזבח מכפר עליו (אַז עמיצער האָט געזינדיגט, האָט ער געברענגט אַ קרבן און דער מזבח האָט איהם ריין געמאַכט פון זיין זינד) עכשיו שאין המזבח קיים (איצטער ווען מיר האָבען נישט קיין מזבח) שלחנו של אָדם מכפר עליו (איז דער טיש פון אַ מענש מכפר אויף איהם אנשטאָט דער מזבח).

דער ענין איז דעריבער אַזוי, — האָט דער צאַנזער רב שמייכעלדיג אויסגערופען — איהר אונגאַרישע רבנים, איהר זענט דאָך אמת׳ע צדיקים. איהר זענט ריין פון עבירות. דאַרפט איהר דאָך נישט קיין כפרות אויף די זינד. דאַרפט איהר ממילא נישט קיין טיש. מיר אָבער, זענען בעונותינו הרבים פול מיט עוונות ופשעים, דאַרפען מיר האָבען אַ מזבח לכפּרה. און אַזוי ווי קיין מזבח האָבען מיר נישט, מוזען מיר גאַנץ אָפט האָבען אַ טיש, דעריבער מוזען מיר זוכען תחבולות אפילו אין די „ניין טעג״ צו פראַווען טיש, ווייל מיר טאָרען נישט וואַרטען!...

דער טשענגערער רב האָט זיך שטאַרק צושמייכעלט. דער תירוץ האָט איהם איבערראַשט און ער האָט שוין מעהר קיין קשיות נישט געשטעלט...

לא.

פערהיטעז פון אַנ׳אומגליק.

זיינערצייט האָט די גאַנצע חסיד׳שע וועלט געקאָכט מיט אַנ׳אויסטערלישער מעשה, וואָס איז זיך פּערלאָפען אין בודאַפּעסט, בעת דער צאַנזער רב האָט דאָרט געוויילט אויף קור. איבערהויפּט האָט זיך מיט דער מעשה געקאָכט אין אונגאַרן און אין גאַליציען. צוליעב דעם אָפענבאַרען רוח־הקודש, וואָס דער צאַנזער צדיק האָט אַרויסגעוויזען. און מיר וועלען די דאָזיגע מעשה איבערדערציילען פאַר אונזערע לעזער.

ווי שוין בעקאַנט, איז יעדעס מאָל ווען דער צאַנזער רב איז געקומען קיין בודאַפּעסט, די מאָדערנע שטאָדט מיט די מאָדערנע יודען און קליינער צאָהל אָרטאָדאָקסען, געווען אַ געשעהעניש פון גרויסער וויכטיגקייט. דאס יודישע לעבען וואָס איז שטענדיג אין דער דאָזיגער מערב־אייראָפּעאישע הויפּט־שטאָדט געווען איינגעשלאָפען, האָט מיטאַמאָל אויפגעוואַכט. דער נאָמען פון צאַנזער רב איז געווען געוואַלדיג פּאָפּולער, אַפילו אין די נישט־אָרטאָדאָקסישע קרייזען. און דעריבער איז די דאָזיגע צייט געווען די פּאַסיגסטע צו פערשטאַרקען דאָס יודישקייט אין שטאָדט.

דער רב פון דער אָרטאָדאָקסישער געמיינדע האָט עס טאַקי געוואוסט אויסצונוצען. פלעגט ער זיך פיהרען, אַז אויב עס האָט זיך גראָד געמאַכט אין שטאָדט אַ סנדקאות אדער אַ סידור־קידושין, פלעגט ער דעמיט מכבד זיין דעם צאַנזער רב. דער צאַנזער רב פלעגט אַזעלכע כיבודים זעהר גערן אָננעהמען און פלעגט עס אויסצונוצען כדי אַביסעל מוסר אַריינצוזאָגען דעם בעל־ברית, אָדער חתן־כלה, לערנען זיי ווי־אַזוי מען דאַרף זיך פיהרען אין יודישקייט.

און כאָטש די שטראָף־רייד פון צאַנזער רב האָבען זיך גוט איינגעשניטען אין די הערצער פון די פרייע עלעמענטען, דאָך האָבען זיי עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסע זכי׳, וואָס דער צאַנזער רב האָט אנטייל גענומען אין זייער שמחה. און שטענדיג ווען עס איז אויסגעקומען עמיצען צו מאַכען אַ שמחה אין דער צייט, ווען דער צדיק האָט געוויילט אין שטאָדט, האָט ער זיך שוין בעמיהט, אַז דער צאַנזער רב זאָל אין דער שמחה זיך בעטייליגען.

איינמאָל האָט איינער פון די רייכסטע אָרטאָדאָקסישע יודען בעדאַרפען התונה־מאַכען אַ טאָכטער אין דער צייט ווען דער צדיק האָט געוויילט אין בודאַפּעסט. דער מחותן איז אַוועק צום צאַנזער רב און געבעטען איהם, אַז

ער זאָל מסדר־קידושין־זיין, אָבער דעם צאַנזערס מקורבים האָבען איהם געענט־פערט, אַז דער רבי פיהלט זיך זעהר שוואַך און עס איז נישט מעגליך, אַז ער זאָל קומען אויף דער חתונה.

נאַטירליך האָט עס דעם פרומען נגיד נישט געשמעקט. ער האָט ספּע־ציעל אויסגעשטעלט דעם זמן התונה אויף דער צייט, ווען דער צאַנזער רב וועט זיך אויפהאַלטען אין בודאַפּעסט און לסוף לאָזט מען איהם אַפילו נישט צו צום רב.

דער מחותן איז גלייך אַוועק צום אָרטאָדאָקסישען רב און פאַר איהם אויסגערעדט זיין ביטער הארץ, בעטענדיג איהם צו פּועל׳ן ביים צאַנזער רב ער זאָל ממלא־זיין זיין בקשה.

פונקט ווי אַלע גוטע־יודען, האָט אויך דער צאַנזער רב שטאַרק מכבד געווען דעם מרא דאַתרא, מעג ער אַפילו זיין אַ שוואַכער למדן. קוים איז ער געווען שטאָדט־רב, האָט דער רבי איהם מכבד געווען און קיינמאָל זיין בקשה נישט ענטזאָגט, כדי אַזוי אַרום צו פערשטאַרקען דעם כבוד־התורה און דעם אָנזעהען פון רב אין שטאָדט.

דער בודאַפּעסטער רב האט דעריבער גאַנץ גוט געוואוסט, אַז דער צאַנזער רב וועט איהם זיין בקשה נישט ענטזאַגען, אַפילו ווען ער זאָל זיך נישט פיהלען ביים בעסטען געזונד און דאָס האָט ער דאָך נישט געוואָלט. פון דער אַנדערער זייט, האָט ער קיין האַרץ נישט געהאַט אַבציזאָגען די בקשה פון דעם מחותן, דעם שענסטען מענש פון שטאָדט, אַ נגיד, אַ ירא שמים, דער ערשטער אין אַלע דברים שבצדקה. ביז ער האָט בעשלאָסען צו געהן צום צאַנזער רב און בעטען איהם אויף דער חתונה.

דער בודאַפּעסטער רב האָט טאַקי נישט קיין טעות געהאַט און אויף זיין ביטע האט דער צאַנזער רב ערקלערט, אז ער נעהמט אָן דעם כיבוד און ער וועט קומען צו דער חתונה.

די שמחה פון מחותן איז נישט מעגליך צו שילדערען. ער האָט געלאָזט מאַכען אַ חתונה כיד המלך. איינגעלאַדען כמעט אַ האַלבער שטאָדט און ווער האָט עס נישט געוואָלט זיין אויף אַ חתונה צוזאַמען מיטן צדיק הדור?...

דער צאַנזער רב פלעגט זיך פיהרען, צו בענשען חתן־כלה פאַר דער חופה, און אַז דער צאַנזער רב איז געקומען אויף דער חתונה האָט ער געבעטען, אַז מען זאָל איהם אָבגעבען אַ בעזונדער צימער און דאָרט זאָל מען אויך אַריינפיהרען חתן־כלה און די נאָהנטע מחותנים, ווייל ער וויל בענשען דעם זיווג פאַר דער חופה.

ווען חתן־כלה און די מחותנים האָבען זיך פערזאַמעלט אינם בעזונדערן חדר האָט דער צאַנזער רב צומערשט גערעדט אַ פאָר ווערטער מיטן התן אָבער אנשטאָט צו בענשען איהם ווי דער מנהג איז געווען, האָט ער צו אַלעמענס שטוינונג ערקלערט, אַז ער וועט נישט מסדר־קידושין זיין...

די דאָזיגע ערקלערונג פון צאַנזער רב האָט שווער געווירקט אויף אַלע־

מען. דער צאַנזער רב זאָגט זיך אָב מסדר־קידושין צו זיין, ווער ווייסט וואָסער אומגליק עס הענגט איבער זייערע קעפּ. די מחותנים האָבען די הענד פערבראכען, חתן־כלה האָבען געחלש׳ט און כאָטש מען האָט זיך בעמיהט די צעמישונג וואָס איז ענטשטאַנען צו דערשטיקען, כדי דער זײַטיגער עולם, די געסט, זאָלען זיך נישט דערוויסען פון דער מעשה, האָט עס אָבער נישט געהאָלפען און פון מויל צו אויער האָט מען זיך אָנגעהויבען איבערצוגעבען די דאָזיגע נייעס.

דער מחותן האָט גלייך אויפגעזוכט דעם בודאַפּעסטער רב און איהם דערצעהלט די גאַנצע מעשה, ווענדענדיג זיך צו איהם מיט דער בקשה, ער זאָל פועל׳ן ביים צאַנזער רב, דאָס ער זאָל צוריקציהען זיין אָבזאָג, עס איז דאָך איהם אַ חרפה פאַר די געסט, ער וועט עס פשוט נישט איבערהאַלטען.

דער בודאַפּעסטער רב איז נישט ווייניג איבערראַשט געוואָרען הערענדיג דעם קאַטעגאָרישען אָבזאָג פון צאַנזער רב מסדר־קידושין צו זיין, און איבערנעהמענדיג זיך מיטן צער פון אבי הכלה, האָט ער געוואַגט אַריינצוגעהן אין צימער, וואו דער צאַנזער רב איז געזעסען פערטיעפט אין זיינע רעיונות.

אין תחילת דאָט דער צאַנזער רב דעם אַריינקומענדיגען אפילו נישט בעמערקט. אזוי פערטראַכט איז ער געווען. דער אָרטיגער רב איז געשטאַנען אַזוי אַ לענגערע צייט, ברענענדיג פאַר אומגעדולד, וויסענדיג, אַז אין דרויסען שטעהען די מחותנים און וואַרטען מיט האַרץ־קלאַפּונג אויף זיין אינטערווענץ. אָבער זעהענדיג, אַז דער צאַנזער רב שענקט איהם אפילו נישט קיין בליק האָט ער זיך איינגעשטעלט און מיט אַ ציטערדיגער שטים האָט ער אויסגערופען:

— רבי, פאַרוואָס ווילט איהר נישט מסדר־קידושין זיין, די מחותנים וועלען דאָך פשוט נישט איבערהאַלטען דעם ביוש און דעם צער.

דער צאַנזער רב האָט זיך געגעבען אַ כאַפּ אויף, אָבגעמאָסטען דעם רב מיט זיין בליק און טרויעריג אָבגעענטפערט:

— איך ווייס אַליין נישט בודאַפּעסטער רב, אָבער איך פיהל, דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז דאָ קומט עפּעס פאַר. איך קען זיך נישט ענטשליסען מסדר־קידושין צו זיין, כאָטש איך פיהל גאַנץ גוט דעם צער פון די מחותנים און דעם בזיון פון חתן-כלה, אָבער וואָס זאָל איך טהון, אַז דאָס האַרץ לאָזט מיר נישט!...

אַ לענגערע ווייל האָט דער צאַנזער רב געשוויגען און ענדליך האָט ער זיך ווידער אָנגערופען:

— און אויך אייך, בודאַפּעסטער רב וואָלט איך געראַטען, אַז איהר זאָלט נישט מסדר־קדושין זיין דעם דאזיגען זיווג, ביז איהר וועט נישט פריהער חוקר ודורש זיין דעם ענין און זיך דערוויסען אַלץ גענוי, וועגען דער פערגאַנגענהייט סיי פון חתן און סיי פון דער כלה.

דערהערענדיג אַזעלכע אויסטערלישע דיבורים, איז דער בודאַפּעסטער

רב ממש אַרויס פון די כּלים. גלייך איז ער אַרויסגעלאָפן פון דעם צדיק׳ס חדר און אין אַ ווײַלע אַרום, איז ער צוריקגעקומען מיט׳ן מחותּן, דער פאָטער פון דער כּלה.

דער צאַנזער רב האָט איהם מיט אַ פּאָטערליכען בליק ענטפאַנגען און געבעטען איהם צו בערוהיגען, ווייל ער וויל איהם שטעלען אייניגע פראַגען.

— איך בין גרייט אויף אַלעמען אייך צו ענטפערען הייליגער רב — האָט דער מחותּן מיט אַ געבראָכענער שטים אָבגעענטפערט.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, וויפעל קינדער האָט איהר?...

— דריי טעכטער פערמאָג איך — האָט דער מחותּן אָבגעענטפערט און די כּלה איז די עלטסטע.

— האט איהר קיינמאָל מעהר נישט געהאַט קיין קינדער? — האָט דער צדיק ווייטער געפאָרשט.

דעם מחותּנ׳ס פּנים האָט בעקומען אַ מאָדנע גרימאַסע, ווי עס וואָלט זיך איהם פערוואָלט אויסברעכען אין אַ געוויין און דאַן האָט ער אויסגערופען:

— איך האָב געהאַט אַ בן־יחיד, איז ער מיר אַוועקגעקומען ווען ער איז אַלט געווען אַכט יאָהר. אָה, דאָס דאָזיגע אומגליק האט מיך איינגאַנצען צובראָכען, קראַנק געמאַכט און עד היום פיהל איך דעם וועהטאָג, וואָס דאָס דאָזיגע אויסטערלישע אומגליק האָט מיר פערשאַפט.

— האָט איהר נישט די מינדעסטע ידיעה וואו דער יונגעל אייערער איז אַוועק? — האָט ווייטער געפרעגט דער צאַנזער רב.

— די מינדעסטע ידיעה נישט — האָט דער מחותּן אָבגעענטפערט — אַ טייל האָבען געהאַלטען, אַז ער איז אַריינגעפאַלען צו די ציגיינער, און צוזאַמען מיט זיינע ברויט־געבער איז ער ערגיץ וואו אַוועק אין דער וועלט. אַנדערע האָבען איינגעפונען, אַז דאָס יונגעל האָט זיך געוואָרפען אין דעם דאָנוי אַריין, איך האָב די גאַנצע פּאָליציי געשטעלט אויף די פיס, נישט געשפּאָרט קיין געלד מצו האָט געזיכט און געפאָרשט, וואו די וועלט האָט אַנ׳עק, אָבער אומזיסט, דאָס יונגעל איז פערפאַלען, ווי אין וואַסער אַריין.

— און דעם חתן אייערען — האָט דער צדיק ווייטער געפאָרשט נישט שענקענדיג קיין בליק דעם מחותּן, וואָס איז פאַר איהם געשטאַנען — איך מיין, וואו האָט איהר איהם געפונען?...

— וואָס הייסט וואו? אין דער ישיבה, אין דער פרעשבורגער ישיבה!

— האָט דער מחותּן כמעט ווי אויסגעשריגען, — איך בין געפאָהרען קיין פרעשבורג, געבעטען ביים ראש־ישיבה, דעם „חתם סופר׳ס" זוהן, ער זאָל מיר אויסקלויבען אַ גוטען בחור, האָט ער מיר אָנגעוויזען אויף איהם, אַנ׳עלענדער בחור אָהן עלטערען, אין אַ וואויל־לערנער, האָב איך איהם בעשטימט אַלס אַ חתן פאַר מיין טאָכטער.

אין צימער איז ענטשטאַנען אַ פּיינליכע שטילקייט. אַלעמענס הערצער

האָבען שטאַרק געקלאַפּט ווייל מען האָט אָנגעהויבען פערשטעהן אַז די מעשה איז נישט פשוט.

— אַ יוגגעל פון אַכט יאָהר זאָגט איהר איז ער געווען בעת'ן פער־שוואונדען — האָט דער צאַנזער רב אַ פרעג געטהון — איז דאָך די מעשה אַ פּלא. אָבער אפשר האָט איהר אויף אייער קינד וועלכע עס איז סימנים, פער־באָרגענע. .

— יאָ פערהאַן — האָט דער מחותן אינגאַנצען צומישט אויסגערופען — ער האָט געהאַט אַ שפּיקעל שוואם אויף די פּלייצע.

— נו, דאַרף מען בודק זיין! — האָט דער צאַנזער רב אַ מורמעל־געטהון.

תיכף האָט מען אַריינגעפיהרט דעם חתן אין אַ זייטיג חדר'ל און ווען מען האט איהם גענומען אונטערזוכען, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער חתן איז עס טאַקי דער לייבליכער ברודער פון דער כלה און דער פערשוואונדער־נער זוהן פון דעם מחותן...

שווער צו שילדערען דעם רעש, וואָס די דאָזיגע מעשה האָט אַרויסגע־רופען אין בודאפעסט. עס פערשטעהט זיך, אַז די חתונה איז שוין נישט פאָרגעקומען אָבער די געסט האָט מען נישט אָבגעלאָזט אַהיים, נאָר מען האָט זיך משמח געווען אויפ'ן גרויסען אופן מיט'ן געפונענעם זוהן פון מחותן, וועלכער איז גרייט געוועזן חתונה צו האָבען מיט זיין אייגענער שוועסטער, נאָר דער צאַנזער רב האָט מיט זיין רוח־הקודש אָבגעהאַלטען דערפון.

נאָך דער דאָזיגער געשיכטע איז דער נאָמען פון צאַנזער רב נאָך מעהר בעריהמט געוואָרען אין דער יודישער וועלט.

לב.

פדיון נפש.

דאָס רוב גוטע יודען פלעגען זיך פיהרען, ווען עס זענען צו זיי געקו־מען מענשען מיט אַ מבוקש, געהאָלפען צו ווערען מיט אַ בן זכר, פאַר אַ געפעהרליכען חולה ר"ל, אדער אַנדערע הצטרכות'ן, האָבען זיי זיך אויסגעביטען געלד, וויפיעל עס בערטרעפט דאָס וואָרט „בן", די גימטרי' פון חולה'ס נאָמען אָדער סתם אַ סומע געלד און ווען דער מבקש האָט געגעבען די געפאָדערטע איז ער דאן געהאָלפען געוואָרען.

דאָס איז נישט געווען צוליעב זייער ליעבשאַפט צו געלד, ווייל ס'איז בעקאַנט, אַז גראַד די גוטע־יודען וואָס האָבען זאָגאַר נישט געקענט קיין

צורת מטבע האָבען זיך אויסגעביטען גרויסע געלד סומעס. נאָר צוליעב אַנדערע הויכע טעמים.

דער הייליגער צאַנזער זצ״ל האָט זיך אָבער נוהג געווען נישט צו נעהמען קיין געלד כדי אויסצובעטען אַ ישועה פאַר אַ יוד׳ס וועגען.

אַ כאַראַקטעריסטישען, עפּיזאָד וואָס אוליסטרירט אַמבולט׳סטען דאָס דאָזיגע התנהגות פון צאַנזער רבין, ווערט דערצעהלט צווישען די צאַנזער חסידים.

נאָך דער פּטירה פון צאַנזער רב׳ס ערשטער פרוי, די טאָכטער פון לייפּניקער גאון דער בעל „ברוך טעם״, האָט דער צאַנזער רב גענומען דעם לייפּניקער רב׳ס אַ צווייטע טאָכטער פאַר אַ פרוי.

באַלד נאָך דער חתונה ווען זיין פרוי איז גראָד געווען אין די שלום־שטוב, איז אַריינגעקומען אַ צאַנזער חסיד וואָס האָט שוין פיעל מאָל געבעטען דעם רבין ער זאָל געהאָלפען ווערען מיט קינדער, דער צאַנזער רב פלעגט איהם אָבער שטענדיג מדחה זיין, קיינמאָל איהם נישט געבען קיין קלאָרען ענטפער. יעצט איז ער ווידער געקומען צום רבין ער זאָל פאַר איהם מתפלל זיין. דערלאַנגענדיג דאָס קוויטעל האָט ער אויסגערופען צום רבין:

— הייליגער צדיק, ביט אייך אויס וויפיעל געלד איהר ווילט, וועל איך אייך געבען...

— אַז דו וועסט מיר געבען הונדערט רובל, וועסטו געהאָלפען ווערען דאָס יאָהר מיט אַ בן זכר — האָט אויסגערופען דער צאַנזער רב.

דערהערענדיג דאָס, איז דער חסיד געוואָרען מלא שמחה שנעל געאיילט צו זיך אויף די אַכסניא זיך צו פערשאַפען די דאָזיגע סומע.

ווען ער איז אַריין געקומען מיטן געלד אין רבי׳נס חדר איז שוין די רביצין נישט געווען. ווי ערשטוינט איז ער געוואָרען הערענדיג פון רבין, אַז ער וויל ביי איהם דאָס געלד נישט נעמען.

— ס׳טייטש, — האָט דער חסיד מיט טרעהרען אין די אויגען אויסגערו־פען — איהר האָט דאָך מיר אַליין געהייסען ברענגען הונדערט רובל?...

דער צאַנזער רב האָט דאַן שמייכעלדיג אויסגערופען צו דעם יודען:

— אין מדרש ווערט דערצעהלט: שלמה המלך איז אַמאָל געשטאַנען אויף די טעראַסע פון זיין פּאַלאַץ וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אין גאָרטען אַריין, האָט ער געזעהען ווי צוויי פייגל שמועסען צווישען זיך. ווען ער האָט זיך צוגעהערט צו דעם שמועס האָט ער געהערט ווי איין פויגעל זאָגט צום צוויי־טען:

— דו זעהסט דעם פּאַלאַץ וואָס דער קעניג שלמה האָט זיך געלאָזט אויפשטעלען פון די גרעסטע קינסטלער — אַז איך זאָל וועלען קען איך מיט איין פוס איבערדרעהען דעם גאַנצען פּאַלאַץ...

שלמה המלך האָט זיך שטאַרק געוואונדערט אויף דעם דאָזיגען בעריה־

מעריי. שפעטער ווען ער האָט געטראָפען דעם פויגעל אַליין, פרעגט איהם שלמה המלך:

— ווי אַזוי האָסטו געוואַגט אַזוי זיך צו בעריהמען, צו ביזטו טאַקי אַזוי שטאַרק?...

דער פויגעל האָט זיך דאַן געוואָנדען צום קעניג:

— אדוני המלך, זאָלסט וויסען, אַז דער צווייטער פויגעל איז מיין ווייב און פאַר מיין ווייב האָב איך זיך געוואָלט בעריהמען מיט מיין גבורה...

אויך איך — האָט פערענדיגט מיט אַ שמייכעל דער צאַנזער רב איך האָב ערשט דאָ נישט לאַנג חתונה געהאַט, האָב איך געוואָלט ווייזען מיין ווייב, אַז איך קען זעהר לייכט פערדינען הונדערט רובל... אָבער באמת, האָב איך גאָר נישט בדעה געהאַט צו נעהמען ביי דיר געלד. פאַהר אַהיים דער אויבערשטער וועט אַזוי אויך העלפען און דו וועסט דאָס־יאָהר געהאָלפען ווערען מיט אַ בן זכר!

און כך הוא אין דעם אייגענעם יאָהר איז זיין ווייב געהאָלפען געוואָרן מיט אַ בן זכר.

אָבער נישט אַלעמאָל האָט דער צאַנזער רב געשאָנקען דאָס געלד וואָס מ׳האָט איהם געוואָלט געבען. האַלטענדיג, אַז דאָס געלד געהערט שוין צו צדקה, ווייל דער נותן האָט עס דערויף בעשטימט.

ווי מיר האָבען שוין דערצעהלט, פלעגט דער צאַנזער רב אין די לעצטע יאָהרען פאָהרען קיין בודאַפעסט אין די ווארעם־בעדער. איינמאָל ווילענדיג אין דער אונגאַרישער הויפט־שטאָדט, איז געקומען צו איהם אַ אָרטיגער גביר מיט אַ יללה, בכן זיין איינציגער זוהן איז געפעהרליך קראַנק. די דאָקטוירים האָבען איהם שוין פערזאָגט דאָס לעבען. איז ער געקומען צום רבין איהם מזכיר זיין. דערביי האָט ער אַרויפגעלעגט אויפן טיש אַ פדיון, דריי הונדערט רוסישע רובל.

דער רבי האָט אָבער דעם פדיון נישט געוואָלט צונעהמען און ערקלערט, אַז דער קראַנקער וועט סיי ווי געזונד ווערען.

און אַזוי איז טאַקי געשעהען. דער קראַנקער איז געזונד געוואָרען און דער גביר האָט ביסלעכווייז פערגעסען, אַז זיין זוהן לעבט אין זכות פון צאַנזער צדיק.

איינמאָל איז געקומען פאַרן צאַנזער רב זיינער אַ חסיד אַ יוד אַ תלמיד חכם און אַ גרויסער אביון און דערצעהלט איהם, אַז ג־ט האָט איהם געהאָלפען און ער האָט געטהון אַ שדוך הגון און זיך מתחייב געווען מסלק צו זיין דריי הונדערט רובל נדן, אָבער ער האָט נישט קיין פרוטה אַחת.

קלערט דער צדיק אַ ווילע און ענטפערט:

— הער אויס, איך וועל דיר געבען אַ בריוועל צו אַ נגיד אין

בודאַפעסט, אַז ער זאָל דיר געבען די דריי הונדערט רובל. ווי דער נגיד הייסט מיטן נאָמען, ווייס איך נישט. איך ווייס נאָר, אַז ער הייסט משה... פונדעסטוועגן, אַז דו וועסט נישט זיין קיין בטלן וועסטו איהם אויסגעפונען. דו זאָלסט איהם געבען מיין בריוועל און ביי איהם אַ פרוטה נישט נעהמען ווייניגער פון דריי הונדערט רובל.

דער אָרימאַן האָט גענומען דאָס בריוועלע און געלאָזט זיך אין וועג אַריין.

מיט גרויס מיה איז איהם אָנגעקומען ביז ער האָט דערגרייכט די שטאָדט בודאַפעסט. אָבער וואו געהט מען, און צו וועמען ווענדעט מען זיך? אַז ער איז אַ פרעמדער, און דערצו ווייסט ער נישט דעם נאָמען פון דעם נגיד, צו וועמען דער רבי האָט איהם געשיקט.

האָט דער פרעמדער יוד אָנגעהויבען וואַנדערען פון איין בית המדרש צום אַנדערען נאָכפרעגען זיך אייף אַ נגיד, וואָס הייסט משה. אָבער מען האָט איהם פשוט אויסגעלאַכט. דער יוד איז אַרומגעגאַנגען זעהר פערטרויערט און פערצוגט. אָבער ער האָט געוואוסט, אַז מיטן לעדיגען וועט ער פון דאַנען נישט אַוועק. מעג עס דויערען אַ גאַנץ יאָהר. אַז דער צאַנזער צדיק האָט איהם געשיקט, איז עס אַ זיכערע זאַך. אלא, עס קומט איהם אָן מיט יסורים, מסתמא איז זיין מזל דערצו גורם.

איינמאָל האָט ער זיך פונאַנדערגעשמועסט מיט אַן אַלטען שוהל־שמש און דערציהלט איהם זיין ביטער הארץ. דער שמש, וועלכער האָט גוט געקענט דעם צאַנזער רב האָט איהם מיט אויפמערקזאַמקייט אויסגעהערט, און עס איז איהם איינגעפאַלען, אַז דאָס מיינט מען אַ געוויסען מאַנופאַקטור־סוחר, וועלכער האָט שוין לאַנג פערגעסען, דאָס ער האָט געהאַט אַ יודישען נאָמען משה. נאָר פאַרן רבין האָט ער זיך געמוזט מזכיר זיין מיטן יודישען נאָמען.

רופט אויס דער שמש צום פרעמדען יוד.

— איך וועל אייך אָנווייזען דעם פאַרשוין צו וועמען דער הייליגער צדיק האָט אייך געשיקט און איך בין אויך בטוח, אַז איהר וועט די דריי הונדערט קערבלעך בעקומען במילואו. אָבער איך וועל אייך פריהער נישט ווייזען דאָס, סיידען, איהר זאָלט מיר מבטיח זיין אַ פינפערל פאַר מיין טרחה.

דער פרעמדער האָט נאַטירליך תיכף מסכים געווען אויפן פאָרשלאַג פון שמש און דאַן האָט איהם דער שמש געפיהרט צום געשעפט פון נגיד.

דאָס געשעפט פון נגיד האָט פערנומען אַ גאַנץ הויז אויף דער פרינץ־ציפאַל גאַס פון שטאָדט. הונדערט פינפציג משרתים האָבען געאַרבייט. אַ וועלט מיט קונים. אַלע זענען אַרומגעלאָפען פערשמייעט און מען האָט זיך אַפילו אויף דעם יוד נישט אומגעקוקט. שטהעט אַזוי דער יוד און טראַכט ווי אַזוי ער קען צוקומען צום אייגענטימער. ווענדעט ער זיך צו איין משרת צו אַ צווייטען.

די משרתים קוקען זיך אָבער אַפילו ניט אום אויף איהם, ער שטעהט שוין אין געשעפט אַ שעה צייט און עס דאַכט זיך איהם, אַז עס וועט נישט נעהמען קיין טאָלק.

ענדליך קומט צו איהם צו אַ לאַקיי און פרעגט איהם וואָס ער פערלאַנגט.

— איך פערלאַנג אויפגענומען צו ווערען פון דעם פרינציפאַל אַליין. איך האָב צו איהם זעהר אַ וויכטיגען ענין.

— מסתמא אַ נדבה — פרעגט דער לאַקיי און לויפט צו צו דער קאַסע נאָך אַ פאָר פרוטות פאַר דעם יוד.

אָבער דער יוד וויל זיך אַפילו ניט אומקוקען דערויף און בעט דעם לאַקיי, אַז ער זאָל איהם אַנמעלדען ביים פרינציפאַל דאָס ער קומט אין שליחות פון צאַנזער רב.

דער לאַקיי איז גלייך אַוועק און צוריקגעקומען, אַז דער פרינציפאַל ערוואַרט איהם אין עס־צימער.

דער נגיד מיט זיין הויז־געזינד איז גראָד געזעסען ביים מיטאָג ווען דער פרעמדער יוד איז אַריינגעקומען.

דער פרעמדער דערלאַנגט איהם דאָס בריוועלע. אָבער דער נגיד קעהרט עס אויף אַלע זייטען און קען עס נישט איבערלייענען, ווייל ער איז נעבעך געווען אַ גרויסער עם־הארץ.

— אפשר ווייסט איהר, וואָס אין בריוועל שטעהט געשריבען, ווענדעט זיך דער נגיד צום פרעמדען יוד.

— אוודאי ווייס איך, רופט ער אויס מיט שמחה — אין דעם בריוועל בעט בּיי אייך דער הייליגער צדיק, דאָס איהר זאָלט מיר געבען דריי הונדערט רובל.

— דריי הונדערט רובל? איז דאָס מעגליך — רופט אויס דער נגיד, ווי נישט מיט זיין קול, — אַ נדבה פון דריי הונדערט קערבלעך, — דאָס מוז זיין אַ טעות און ווענדענדיג זיך צום לאַקיי, הייסט ער אַריינרופען עמיצען פון זיינע משרתים, וועלכער האָט געקאָנט לייענען לשון קודש.

דער משרת קומט אַריין און לייענט איבער דאָס בריוועל, אַז דער צאַנזער רבי בעט אויסצוצאָהלען דעם יודען דריי הונדערט רובל.

ווערט דער נגיד נאָך מעהר מבולבל. הייסט עס, אַז דער פרעמדער האָט קיין ליגען נישט געזאָגט.

אָבער דריי הונדערט קערבלעך איז דאָך פאָרט אַ מטבע. ווי אַזוי האָט עס דער צאַנזער געקאָנט פון איהם פערלאַנגען.

פרובט דער נגיד מיטן יודען צו האַנדלען. גיט איהם אַ פינפציגער, אַ הונדערטער. אָבער דער פרעמדער יוד וויל אַפילו נישט הערען. ס'הייסט עפעס, און אַז עס זאָל פעהלען אַ גראָשען וועל איך ביי אייך נעהמען דאָס.

געלד? — דריי הונדערט רובל און נישט קיין צוויי הונדערט ניין און ניינציג — און אפילו איהר זאָלט מיר געבען דריי הונדערט רענדלעך, וועל איך אויך נישט נעהמען, נאָר דריי הונדערט רוסישע רובל...

קלערט אַ ווײַלע דער נגיד און קוקט זיך אום אויף זיין הויז-געזינד, די מעשה איז דאָך אַ פּלא׳דיגע.

ענדליך רופט זיך אָב די פרוי זיינע:

— עס איז ריכטיג, עס קומט איהם! דעם צדיק קומט ביי אונז דריי הונדערט רובל. דו דערמאָהנסט זיך, אַז ווען אונזער זוהן איז נישט היינט געדאַכט קראַנק געווען, האָסטו איהם געטראָגען אַ פּדיון פון דריי הונדערט רובל און דער צדיק האט עס פון אונז נישט געוואָלט נעהמען. איצטער האט ער געשיקט נאָך דעם געלד!...

ערשט דאַן האט דער נגיד זיך דערמאָהנט די גאַנצע מעשה. עס פערשטעהט זיך אַז דער אָרימאַן האט בעקומען אויסגעצאָהלט זיין געלד און דערצו האט ער נאָך בעקומען טייערע מתנות און פערשידענע שטאָפען פאַר זיין טאָכטער די כלה...

לג.

ברייטע פרייצעס.

דער צאַנזער רב זצ״ל — האט מען געשמועסט אין דער חסידישער וועלט — האט געהאַט ברייטע פלייצעס. ער האט אַ סך געשטעלט אויף זיך און גאַנץ אָפט מבטל געמאַכט דאָס וואָס אַנדערע גוטע־יודען האָבען גוזר געווען. צוליב זיין גרויס רחמנות און מסירת נפש פאַר אַ יוד׳ס וועגען.

חסידים דערצעהלען פאָלגענדע מעשה:

נעבען דער שטאָדט צאַנז, אין דאָרף יאַלקאָוויץ, האט געהאַלטען אין אַרענדע די שענק, אַ יוד מיטען נאָמען ר׳ נחום. דער דאָזיגער ר׳ נחום איז נישט געווען ווי אַנדערע ישוב׳ניקעס, פערגרעבט, נאָר ער איז געווען אַ תלמיד חכם, אַ ירא שמים, אַ צאַנזער חסיד.

ר׳ נחום איז אויך געווען אַ גרויסער בעל מכניס־אורח, ער האט ליעב געהאַט מהנה צו זיין אַ יוד. בפרט ווען דער יוד איז געווען אַ תלמיד חכם אדער געהאַט אַ איידעלען אויסזעהן.

איינמאָל איז געקומען צו ר׳ נחום׳ן אין די קרעטשמע אַ וואַנדערענדער יוד מיט צוריסענע מלבושים און נעבעכדיגען אויסזעהן. ר׳ נחום האט דעם דאָזיגען אָרימאַן דערלאַנגט שלום, צוגעפיהרט איהם צום טיש און געגעבען איהם אַ

זאטע סעודה. נאכדעם ווי דער אורח האט אבגעגעסן צו דער זעט און אבגעבענשט, האט ר' נחום ארויסגענומען, א מטבע און איהם דערלאנגט. דער יוד האט זיך אבער אבגעזאגט צו נעמען דאס געלד, און ווען ר' נחום האט געפרובט מוסיף זיין אויף די נדבה, האט דער אורח אויסגערופען:

— איך בעט אייך זייט מיך נישט מפציר, אז איך זאל ביי אייך נעמען די נדבה, ווייל באמת בין איך א גרויסער עושר און איך בעדארף חלילה נישט אנצוקומען צו קיין נדבות.

דערהערענדיג די דאזיגע דבורים איז ר' נחום שטארק פערוואונדערט געווארען, בעטראכט דעם ארים־געקליידעטען יוד, און בשעת מעשה געטראכט, אז דער יוד מוז נישט זיין ביי די קלארע געדאנקען.

— איהר מיינט אוודאי, אז איך רעד אזוי, צוליעב א גרויסקייטס מאניע, — האט דער אורח אויסגערופען זעהענדיג די פערוואונדערונג פון ר' נחום'ן. — טא הערט, וועל איך אייך דערצעהלען וואס מיט מיר האט פאסירט.

— איך בין א איינוואוינער פון די שטאדט בודאפעסט — די הויפט שטאדט פון אונגארן — ווי איך האב אייך שוין דערצעהלט בין איך א גרויסער עושר, איך פערמאג הייזער, גיטער, פעלדער, וויינגערטנער — גאנצע דערפער. איך פיהר אויך גרויסע געשעפטען און איהר קענט אין מיין הויז שטענדיג געפונען שווערע צענדליגער טויזענטער.

איינמאל איז פון מיין הויז פערשוואונדען גאר א גרויסע סומע געלד. עס איז ביי מיר קיין שום ספק נישט געווען, אז עמיצער פון מייגע הויז מענשען, מיינע משרתים, האבען דאס געלד צוגעגנב'ט. דער חשד איז געפאלען אויף א דינסט־מיידעל, א יתומה וואס איז אין מיין הויז געווען בלויז א קורצע צייט. און עס איז ביי מיר געבליבען במוסכם, אז נאר זי האט אויסגעפיהרט די גנבה. און היות ווי זי האט געלייקענט שטיין און ביין, און צו קיין זאך נישט מודה געווען זיך. האב איך וועגען דעם געמאלדען די פאליציי, מען האט דאס מיידעל ארעסטירט און די פאליציי־לייט האבען איהר געשלאגען מיט גרויס אכזריות, אז זי זאל זיך מודה זיין אין די גנבה. אבער אויך די קלעפ האבען נישט געהאלפען, זי האט זיך געהאלטען ביי דאס איהריקע, אז זי האט אין דער גנבה קיין שום אנהונג נישט.

פון די בעקומענע קלעפ איז די ארימע יתומה שווער קראנק געווארען און מאטערענדיג זיך עטליכע טעג איז זי אין יסורים אבגעשטארבען.

אין עטליכע טעג ארום האט זיך די גנבה אבגעפונען. און ארויסגעוויזען האט זיך, אז נישט זי, די פערשטארבענע יתומה, נאר עמיצער אנדערש האט אויסגעפיהרט די גנבה.

דאס געוויסען האט מיך שטארק אנגעהויבען פייניגען, צוליעב דעם וואס איך בין געווען א חושד בכשרים און דערצו גורם געווען צו דעם פריהצייטיגען טויט פון א ארימע עלענדע יתומה.

נישט האָבנדיג קיין רוה אויף מיין האַרץ בין איך געפאָהרען קיין פּרעמישלאַן צום רבין ר׳ מאיר׳ל, און געבעטען, אַז ער זאָל מיר ארויסגעבען אַ תשובה וואָס זאָל מכפר זיין אויף מיין זינד.

דער רבי ר׳ מאירל האט אַ לענגערע צייט אַ שטאַרק פערטראַכטער געשפרייזט איבער זיין צימער און ענדליך צו מיר אויסגערופען:

— דו קאָנסט דיר אויסקלויבען איינס פון די דריי, וואָס איך וועל דיר פאָרלייגען: אָדער דו וועסט שטאַרבען פאַר די צייט, דאַן וועט דער טויט זיין אַ כפרה פאַר דיינע זינד און דו וועסט זוכה זיין צו עולם הבא. אָדער דו וועסט אויף זיך נעמען יסורים, דריי יאָהר קראַנק צו זיין און ליגען צו בעט, ווי די חז״ל זאָגען: „יסורים ממרקין עוונותיו של אָדם״. אָדער דו וועסט אויף זיך נעמען גלות גאַנצע דריי יאָהר צייט. דו זאָלסט זיין נע ונד הוי דער דין איז, אַז מען הרג׳ט אַ מעגש בשוגג...

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב זיך נישט געקענט דעצידירען אויף קיין איינס פון די דריי זאַכען. און נישט געבענדיג דעם רבין קיין תשובה־ברורה בין איך אַהיימגעפאָהרען קיין בודאַפּעסט.

עטליכע טעג זענען אריבער און איך האָב אָנגעהויבען פיהלען אַ שטאַרקער קאָפּ־ווערטאָג. איך האָב דערפון קיינעם נישט דערצעהלט, רעכענ־דיג, אַז דער דאָזיגער מיחוש וועט אַריבער, אָבער איך האָב אַ טעות געהאַט. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָב איך זיך מעהר נישט געקענט האַלטען אויף די פיס, איך האָב געמוזט ליגען צו בעט. מען האָט גלייך געשיקט נאָך אַ דאָק־טאָר וועלכער האָט פעסטגעשטעלט, אַז מיין לעבען איז אין סכנה.

דאַן האָב איך פערשטאַנען, אַז דאָס האָט דער פּרעמישלאַנער פאַר מיר אויסגעקליבען, דעם טויט אַלס כפרה פאַר מיין זינד. איך האב אָבער נישט גע־וואָלט אַזוי גיך זיך שיידען מיט די וועלט. האָב איך גלייך געשיקט אַ דעפּעשע קיין פּרעמישלאַן מיט אַ פּדיון און געבעטען, אַז דער צדיק זאָל פאַר מיר מתפלל זיין, אַז איך זאָל געזונד ווערען. און דערביי פערזיכערט, אַז ווי נאָר איך וועל קומען צו זיך וועל איך אַראָבקומען קיין פּרעמישלאַן און דאָרט וועל איך אויף זיך מקבל זיין אַלץ וואָס דער רבי וועט בעפעהלען.

און כך הוא, איך בין געזונד געוואָרען. און עטליכע וואָכען אַרום בין איך ווידער געווען ביים רבין ר׳ מאירל אין פּרעמישלאַן, און איך האָב צו איהם געזאָגט:

הייליגער צדיק! צו שטאַרבען האָב איך נאָך צייט, איך בין דאָך נאָך יונג. יסורים האָב איך דאָך שוין געליטען. בין איך מקבל אויף זיך גלות! איך בין גרייט צו זיין גע ונד דריי יאָהר צייט, ווי איהר האָט אויף מיר גוזר געווען און איך בעט אייך, אַז איהר זאָלט מיר אַרויסגעבען אַ סדר ווי אַזוי איך זאָל מיך נוהג זיין אין די גלות צייט.

אויב אַזוי — האָט דער רבי אויסגערופען — הער־זשע וועל איך דיך לערנען, ווי אַזוי מ׳ריכט אָב גלות. קודם כל טוה אויס דיינע מלבושי־כבוד

וואָס דו טראָגסט אויף זיך און דאָס געלד וואָס דו האָסט ביי זיך לאָז איבער ביי מיר. דו וועסט אָנטוהן מלבושים פון אַ אָרימאַן, אַ מדינה געהער. דאָרט וואו דו וועסט טאָגען זאָלסטו נישט נעכטיגען. און דאָרט וואו דו וועסט נעכטיגען זאָלסטו נישט טאָגען. קיין עסען אָדער געלד זאָלסטו נישט בעטען אַפילו ווען דער הונגער וועט דיך שטאַרק דערקוטשען. נאָר ווען מ׳וועט דיר געבען עסען אָדער אַ פּאָר פּרוטות מעגסטו נעמען. אַזוי זאָלסטו זיך פיהרען דריי יאָהר צייט, און במשך די דאָזיגע צייט זאָלסטו קיין איינמאָל נישט קומען אַהיים. דו טאָרסט אויך נישט פאָהרען אויף אַ פוהר, נאָר גיין צו פוס, סיי זומער סיי ווינטער. דערביי בין איך דיר מבטיח, אַז עס וועט דיר פון דיין פערמעגען נישט געמינערט ווערען אויף קיין האָר, אַדרבא דיין עשירות וועט נאָך וואַקסען.

צום סוף האט מיר דער צדיק אָנגעזאָגט, אַז נאָכ׳ן סוף פון יעדען יאָהר זאָל איך קומען קיין פרעמישלאַן זיך צו ווייזען פאַר איהם.

איך האב אויף מיר, מיין ליבער יוד, מקבל געווען אַלץ וואָס דער צדיק האט אויף מיר גוזר געווען. און שוין צוויי יאָהר ווי איך בין נע ונד און איך ריכט אָב גלות מיט גרויס מסירת נפש.

שטעלט אייך אבער פאר מיין צער, ווען איך האב זיך, נאָך צוויי יאָהר אַבריכען גלות, געלאזט זיך אויפן וועג קיין פרעמישלאַן, האב איך זיך אויפן וועג דערוואוסט, אַז דער צדיק געפונט זיך שוין מעהר נישט צווישען די לעבעדיגע. איך האב דעריבער נישט געוואוסט וואָס צו טוהן. הערענדיג אַז אין צאַנז געפינט זיך אַ גרויסער צדיק, האָב איך בעשלאָסען זיך צו ווענדען צום צאַנזער צדיק און צו פרעגען ביי איהם אַ עצה, וואָס איך האָב ווייטער צו טוהן.

דערפאַר קען איך ביי אייך קיין נדבה נישט נעמען — האָט דער אורח מסיים געווען, ווייל איצט בין איך דאָך נישט קיין נע ונד׳ניק, איך גיי דאָך צום הייליגען צאַנזער.

אויסהערענדיג די דאָזיגע אויסטערלישע געשיכטע האָט ר׳ נחום יאַלקאָוויצער תיכף געלאָזט שפאַנען פערד און וועגעלע און צוזאַמען מיט דעם יוד אָבגעפאָהרען קיין צאַנז.

אויסהערענדיג די מערקווירדיגע געשיכטע פון דאָזיגען יוד, האָט דער הייליגער צאַנזער אויסגערופען:

— פאָהר אַהיים, און דו זאָלסט פערביי פאָהרען די שטאָדט פרעמישלאַן. דאָרט זאָלסטו זיך אָבשטעלען און גיין אויפן קבר פון הייליגען פרעמישלאַנער און זאָלסט זאָגען; אַז איך, חיים צאַנזער זאָג: אַז צוויי יאָהר גלות מיט אַזוי פיעל מסירת נפש איז גענוג!

דער בודאַפּעסטער יוד האָט מקיים געווען וואָס דער צאַנזער צדיק האָט בעפוילען און מיט גרויס שמחה איז ער אַהיימגעפאָהרען בשלום.

לד.

דרשה געשאַנק.

אַ וואונדערליכע געשיכטע ווערט דערצעהלט צווישען חסידים וואָס בעווייזט דאָס גדלות פון צאַנזער רב זצ״ל.

אַמאָל איז אויסגעבראָכען אין צאַנז אַ עפידעמיע ר״ל. מענשען זענען געפאַלען ווי די פליגען, און בכדי ניצול צו ווערען פון דער עפידעמיע, זענען פיעל איינוואוינער פון די שטאָדט אַנטלאָפען. אויך דער צאַנזער רב איז צו־ליעב די הפצרה פון זיינע שטוב־מענשען און מקורבים אַוועק פון שטאָדט. אָבער פאַרן פערלאָזען די שטאָדט האָט ער בעפוילען, אַז מען זאָל אויסזוכען אַ יתום מיט אַ יתומה און די שטאָדט זאָל זיי חתונה מאַכען און די חופה זאָל מען שטעלען אויפן בית־עולם.

עס פערשטעהט זיך, אַז די שטאָדטס־לייט האָבען פונקטליך מקיים געווען דעם בעפעהל פון צדיק. מען האָט אויסגעפונען צוויי אָרימע יתומים וועלכע מ׳האָט בעגעהט און בעקליידט, מען האָט צוזאַמענגענומען אַביסעל געלד אַלס נדן, געפראַוועט אַן „אָרימע־חתונה״ אויפן בית עלמין. דערנאָך איז פאָרגעקומען אַ סעודת מצוה אין וועלכע עס האָבען אַנטייל גענומען אַלע שטאָדט מענשען; מען האט דאס פאָר פאָלק געגעבען דרשה געשאַנק און געדונגען אַ שטוב צו וואוינען, אַלץ ווי דער צאַנזער רב האָט בעפוילען.

און השי״ת האָט געהאָלפען די מגפה האָט אויפגעהערט. און די אַנטלאָ־פענע פון שטאָדט האָבען אָנגעהויבען צוריקצוקומען אַ היים.

גלייך ווי דער צאַנזער רב איז אַהיימגעקומען, האָט ער געפראַוועט אַ סעודה לכבוד דעם אָרימען פאָרל. צו וועלכע ער האָט אויך איינגעלאַדען די אָנגעזעהענסטע בעלי־בתים פון שטאָדט און מ׳האָט זיך שטאַרק משמח געווען. אין מיטען די סעודה האָט זיך דער צאַנזער רב געווענדעט צום יונגערמאַן, וועלכען מ׳האָט גערופען דער „שטאָדטס־איידעם״ און אויסגערופען:

— הגם איך בין נישט געווען אויף דיין שמחה, דאָך וועל איך דיר דיין דרשה־געשאַנק אָפגעבען. נאר פריהער וועל איך דיר דערצעהלען אַ מעשה וואָס איז זיך פערלאָפען ביים רבין ר׳ אלימלך פון ליזענסק זצ״ל:

אין די צייטען פון רבין ר׳ אלימלך, האָבען אין אַ שענק געאַרבייט אַלס משרת אַ אָרימער בחור, ווי אויך אַלס דינסט אַ אָרימע עלענדע יתומה. געווען זענען עס צוויי עהרליכע יודישע קינדער וואָס צוליעב דחקות האבען זיי געמוזט זיך פע־דינגען פאַר עטליכע רובל שכירות אַ יאָהר. אָבער בכדי דאָס

געלד זאָל זיי נישט צושווימען ווערן האָבן זיי בעשלאָסען, איבערצולאָזען דאָס געלד ביים בעל הבית וועלכער איז געווען אַ איש בטוח. אין די האָפנונג אַז און עטליכע יאָהר וועט זיך אָנזאַמלען אַ גרויסע סומע וועלען זיי שוין וויסען וואָס דערמיט צו טוהן.

אויסגעלאָזט האָט זיך אָבער אַנדערש. נאָך עטליכע יאָהר אָפּאַרבייטען עבודת הפרך האָבען די צוויי אָרימע קינדער זיך אַרומגעזעהן, אַז קיין געלד וועלען זיי שוין ביי דעם בעל הבית נישט אַרויסקריגען, מחמת דער שענקער איז אראָב פון דער מערכה, און געוואָרען אַנ'אביון, אַזוי אַז ער האָט געמוזט פערמאַכען די שענק און אַרויס בעירום ובחוסר כל.

דער משרת און די משרתת האָבען נאַטירליך געמוזט פערלאָזען זייער אַרבייטס־פּלאַץ. געזעגענט זיך מיט זייער פריערדיגען בעל הבית מוחל זייענדיג איהם דאָס געלד מיטען גאַנצען האַרץ און זיך פערדינגען צו אַרבייט אין אַ אַנדערע שטאָדט.

אין אַ יאָהר אַרום האָט דער משרת דערזעהן זיין פריערדיגען בעל הבית צווישען אַ מחנה אָרימע מדינה־געהער, געהענדיג איבער די הייזער ר"ל צונויפזואַמלען נדבות. האָט דעם בחור שטאַרק איבערגענומען דאָס רחמנות אויף זיין פריערדיגען בעל הבית וועלכער איז ערשט מיט אַ קורצע צייט געווען אַ שענער נגיד און אַצינד זאָל ער דאַרפען זיין אַ מחזיר על הפתחים און ער האָט זיך געווענדעט צו איהם:

— זאָגט מיר בעל הבית איך בעט אייך, צו קענט איהר זיך נישט אויסקלויבען עפּעס אַ שטיקעל פּרנסה, אַז איהר זאָלט נישט דאַרפען אויף די עלטער צו זיין נע ונד און וואַנדערען איבער דער מדינה?

דער געוועזענער עושר האָט שטאַרק אָבגעקרעכצט און אויסגערופען:

— וואָס זאָל איך טוהן מיין קינד, אַז עס איז מיר פון מיין פריער־דיגע בעל־בתישקייט גאָרנישט געבליבען. ווען איך וואָלט געקענט צוזאַמענ־שטעלען אַ סומע פון הונדערט גילדען וואָלט איך מיר אין שטעדטעל געעפענט אַ קרעמעל און איך וואָלט מיט השי"ת הילף געקענט זיך מפרנס זיין בכבוד־אָבער וואו נעהמט מען אַזאַ סומע ווי הונדערט גילדען?...

האָט דער משרת אַ ווײַלע געקלערט און אַ זאַג געטוהן צו זיין פריער־דיגען בעל הבית: וואַרט דאָ אַ וויילע איך וועל באַלד צוריקומען אפשר וועט עס מיר געלונגען צונויפצוזאַמלען די דאָזיגע סומע וואָס עס וועט אייך אָפּראַ־טעווען פון דחקות און שפלות.

אַזוי רעדענדיג איז דער משרת אַוועק אַהיים ווי ער האָט אַוועקגערופען אין אַ זייט דאָס דינסט־מיידעל. וועלכע האָט אויף די זעלבע שטעל געאַרבייט, און דערצעהלט איהר וועגען דעם מצב פון זייער פריערדיגען בעל הבית און צו וואָס פאַר אַ מצב ער איז צוגעקומען. און צום סוף האָט ער אַ זאָג געטהון:

— היות ווי מיר האָבען זיך פערדינגען צום איצטיגען בעל הבית פאַר

פינפציג גילדען שכירות אַ יאָהר און מיר האָבען ביז איצט צוזאַמען אַ סומע פון הונדערט גילדען. איז מיין עצה, אַז מיר זאָלען די גאַנצע הונדערט גילדן אונזערע אַוועקגעבען אונזער פריהערדיגען בעל הבית וועמען עס איז פיעל ערגער פאַר אונז און מיטן דאָזיגען געלד וועט ער זיך ראַטעווען. און אין דעם זכות וועט אונז דער אויבערשטער העלפען, אַז מיר זאָלען נישט וויסען פון קיין נויט.

אויסהערענדיג די דאָזיגע דבורים האָט דאָס מיידל אַ זאָג געטוהן.

— אמת, דיין עצה איז אַ ריכטיגע און מיטן גאַנצען האַרץ בין איך גרייט אַוועקצושענקען מיינע פינפציג גילדען פאַר אַזאַ גרויסע מצוה. אָבער דו מוזט דאָך נעמען אין אַכט, אַז איך בין דאָך שוין אַ בתולה אין די יאָהרען אָהן אַ גראָשען געלד און עס וועט דאָך מיר אויסקומען צו זיצען ביזען גראָהען צאָפּ. נאָר אויב דו וועסט מיר געבען תקיעת־כף, אַז דו וועסט מיט מיר חתונה האָבען אָהן געלד, בין איך מסכים דיר אַוועקצוגעבען דאָס געלד כדי צו ראַטעווען אונזער פריהערדיגען בעל הבית.

דער גוט־האַרציגער בחור האָט אויך דערצו מסכים געווען, און אויפן אָרט האָבען זיי געמאַכט אַ התקשרות. דאַן האָט דער משרת אַוועקגעטראָגען און אַוועקגעגעבען זיין פריהערדיגען בעל הבית דאָס געלד וואָס זיי האָבען פערמאָגט.

די שמחה וואָס עס האט בעהערשט זייער פריהערדיגען בעל הבית איז געווען אין לשער. מיט טרעהרען אין די אויגען האט ער געדאַנקט די אָרימע קינדער פאַר די הילף וואָס זיי האבען איהם געגעבען אין אַ עת צרה, נישט איבערלאָזענדיג פאַר זיך אַפילו איין פרוטה.

עס איז אַוועק אַ שטיקעל צייט, האבען זיך די אָרימע חתן כלה מיישב געווען וואָס וועט זיין דער תכלית זייערער, מען וועט אָפּאַרבייטען אַזוי אין די שענק פאַר דעם קליינעם שכירות וואָס זיי פערדינען, זיי זענען דאָך שוין נישט קיין יונגע קינדער און מ'ווערט דאָך וואָס אַמאָל עלטער. און זיי האָבען בעשלאָסען אָפּצוזאָגען זיך פון זייער אַרבייט אין דער שענק, צו קויפען זיך אַ פערד און וועגעלע און אַוועקצולאָזען זיך איבער די מדינה מקבץ צו זיין נדבות. אוז ווען ס'וועט זיך אָנקלייבען אַ ביסעל געלד וועלען זיי חתונה האָבען.

די דאָזיגע התנהגות פון די צוויי אָרימע קינדער האָט געמאַכט אַ גרויסען רעש אין הימעל, וואָרען אַזאַ מסירת נפש צו ראַטעווען אַ יוד און מיט אַזוי פיעל כח מקיים צו זיין די מצוות צדקה האָט נאָך קיינער נישט אַרויסגעוויזען.

דאָס אַלץ האָט מיט רוח הקודש געזעהען דער הייליגער רבי ר׳ אלימלך פון ליזענסק, און ער האָט שטאַרק חשק געהאַט צו זיין אויף די חתונה פון דאָזיגען פּאָרל.

און תיכף האָט דער רבי ר׳ אלימלך געהייסען שפּאַנען פערד און װעגעלע, מיטגענומען אַ מנין פון זיינע הייליגע תּלמידים און געלאָזט זיך אין וועג אַריין.

נאָך עטליכע שעה פאָהרען האָט דער רבי ר׳ אלימלך מיט זיינע תּלמידים אָבגעשטעלט זיך אין אַ דאָרפישע קרעטשמע. געוועזן איז עס אין אָוונט.

האָט דער רבי ר׳ אלימלך געשטעלט זיך דאַוונען מעריב מיט מנין. נאָך מעריב האָט ער בעמערקט ווי עס זיצט אין די זייט אַ אָרימער בחור און דערנעבען זיצט אַ מיידל און דרימעלט.

האָט דער רבי ר׳ אלימלך זיי צוגערופען און זיי געפרעגט ווער זיי זענען און וואָס זיי טוהן דאָ.

דער בחור וועלכער האָט דערקענט, אַז דאָס איז נישט עפּעס אַ סתם יוד נאָר אַ הייליגער מאַן, האָט ער דערצעהלט אַלץ וואָס עס האָט מיט איהם פּאַסירט, און איצט פאָהרט ער מיט זיין כּלה איבער די מדינה צונויפצוזאַמלען אַביסעל געלד אויף צרכי החתונה.

איך זעה דאָך — האָט דער רבי ר׳ אלימלך אויסגערופען — אַז איהר זענט עהרליכע כּשר׳ע קינדער, זאָג איך אייך, אַז ס׳איז נישט גלייך, אַז חתן כּלה זאָלען זיך צוזאַמען אויפהאַלטען. גלייכער וואָלט געווען, אַז איהר זאָלט חתונה האָבען, שטעלען אַ חופּה און דאַן וועט איהר קענען פאָהרען איבער די מדינה בהיתּר אַלס מאַן און ווייב, ווי לאַנג איהר וועט וועלען.

די דאָזיגע עצה איז די אָרימע חתן כּלה שטאַרק געפעלען, און תּיכף האָט מען זיך גענומען גרייטען צו די קידושין.

דער קרעטשמער האָט די גאַנצע מעשה אויסגעלאַכט און צונויפגערופען די דאָרפס־לייט, אַז זיי זאָלען זיך אויך משמח זיין אויף דער חתונה וואָס מ׳וועט דאָ באַלד פּראַווען, ווייל אויך אַ חופּה־וויעטשערע האָט דער רבי ר׳ אלימלך בעשטעלט ביי איהם.

נאָכדעם ווי דער רבי ר׳ אלימלך האָט מסדר־קדושין געווען האָט מען געפּראַוועט אַ סעודה מצוה. די תּלמידים האָבען געזינגען זמירות און שטאַרק זיך משמח געווען, אין דער צייט וואָס דער קרעטשמער און זיינע קאַמעראַדען זענען געשטאַנען אין דער זייט און חוזק געמאַכט.

ביים סוף פון דער סעודה האָט זיך דער רבי ר׳ נפתלי פון ראָפּשיץ אַרויפגעשטעלט אויפן טיש און אנגעהויבען רופען דרשה־געשאַנק.

— איך גיב דאָס דאָזיגע דאָרף אַלס דרשה־געשאַנק — האָט דער רבי ר׳ אלימלך דער ערשטער אַ זאָג געטוהן.

— און איך גיב די גרויסע וואַסער־מיל מיט איהרע זעקס שטיינער וואָס געפינט זיך אין צווייטען דאָרף — האָט אַ תּלמיד אַ זאָג געטוהן.

— און איך גיב טויזענד רייניש מזומן — האָט אַ דריטער אויסגערופען.

און איהר בעל הבית — האט דער ראפשיצער זיך געווענדעט צום בעל הבית — וואס גיט איהר דרשה־געשאנק?

— איך קען אייך געבען וועט איהר האבען אוועקצוטראגען — האט דער קרעטשמער אויסגערופען מיט חוזק.

אויב אזוי — האט דער ראפשיצער א זאג געטהון, — גיב איך דאס פאר פאלק אלס מתנה די דאזיגע קרעטשמע און די דערביאיגע בראנפען ברענעריי אויף עולמות.

די דאזיגע „מתנה" האט ארויסגערופען גרויס געלעכטער ביים קרעטשמער און זיינע מענשען.

נאכן בענטשען איז דער רבי ר' אלימלך מיט זיין חבריא צוריקגעפאהרען קיין ליזענסק, און אויך דאס פאר פאלק איז זיך געפאהרען זייער וועג, הגם ס'איז נאך געווען נאכט. נישט וועלענדיג צוווארטען ביז אין דערפריה, צוליעב דעם חוזק און ליצנות פון דעם קרעטשמער און זיינע לייט אויף זייער חשבון.

פערבייפאהרענדיג דעם וואלד האט זיך צו זיי דערטראגען פון דערווייטענס א קול ווי עמיצער רופט נאך הילף. איז דער יונגערמאן ארא̈פגעשפרינגען פון וואגען, און געלאפען אין וואלד פונוואנען עס האט זיך געטראגען די הילפס־רופען.

קומענדיג אויפן בעשטימטען ארט דערזעהט ער ווי א יונגערמאן געקליידעט ווי א פריץ זינקט אין בלאטע און שרייט נאך הילף.

מיט גרויס מיה און מסירת נפש איז געלונגען דעם יונגערמאן ארויסצוראטעווען דעם פריץ פון דער זומפ און צוגעטראגען איהם צום פוהרל ווי ער האט איהם ארויפגעלעגט, ווייל אליינט איז ער געווען שטארק פערמאטערט און נישט געקענט ריהרען מיט קיין אבר.

ווען דער יונגער פריץ איז עטוואס געקומען צו זיך האט ער דערצעהלט וואס עס האט מיט איהם פאסירט, אז ער איז דער זוהן פון כראביע צו וועמען עס געהערט דאס דארף און נאך פיעל אנדערע דערפער. און נעכטען איז געפראוועט געווארען זיין חתונה מיט די טאכטער פון פריץ פון א שכנותדיגען דארף.

און אין פאטערס הויז זענען איצט פערזאמעלט פריצים און שלאכטשיצעס פון נאהנט און פון ווייט זיי זענען זיך משמח אויף גאר א גרויסען אופן.

אין מיטען דער סעודה — דערצעהלט ווייטער דער יונגער פריץ — האט זיך אין מיר דערוועקט א חשק צו לאזען זיך אין וואלד אריין אויף יאגד. כדי צו איבערראשען די געסט מיט פרישע פייגל און האזען וואס איך וועל פאנגען.

און נישט דערצעהלענדיג קיינעם האב איך א כאפ געטוהן א רייטפערד און אין גאלאפ זיך געלאזט אין וואלד אריין אויף יאגד. אבער פלוצלינג

האָט זיך די ערד אונטער מיר געעפענט און איך בין מיט מיין פערד אַריינ־געפאַלען אין אַ זומפּ. איך האָב גענומען זינקען אַלץ טיפער און טיפער. שוין עטליכע שעה ווי איך שריי און רוף נאָך הילף אָבער אומזוסט... און ווען דו וואָלסט נישט דערהערט מיינע הילפס־רופען און מיך אַרויסגעראַטעוועט פון די זומפּ וואָלט פון מיר שוין נישט געבליבען קיין זכר.

און איצט בעט איך דיך, מיין לעבענס רעטער, פיהר מיך אַ היים, צו מיינע עלטערען, זיי וועלען דיך רייך בעלוינען דערפאַר וואָס דו האָסט אַבגעראַטעוועט מיין לעבען.

דער יוד האָט אַ טרייב געטוהן דאָס פערדל און געלאָזט זיך צום הויף פון פריץ. אָבער שוין ביים איינגאַנג פון דאָרף האָט ער בעמערקט דעם פריץ מיט זיינע לייט, וועלכע זענען געווען שטאַרק בעאומריהוגט צוליעבן פעהלען פון יונגען פריץ און זיי האָבען אַרויסגעשיקט שלוחים אויף אַלע זייטען איהם אויפצוזוכען. גרויס איז דעריבער געווען די שמחה ווען זיי האָבען איהם דער־זעהן אַ לעבעדיגען.

נאָך דער ערשטער פריידיגער בעגעגעניש האָט דער יונגער פריץ זיי דערצעהלט וואָס עס האָט מיט איהם פּאַסירט.

— זאָלסט וויסען טאַטע, אַז אָט דעם יוד האָב איך צו פערדאַנקען מיין לעבען, ווען נישט אָט דער יוד וואָלט שוין געווען נאָך מיר...

מיט טרעהרען אין די אויגען האָט דער פריץ געהאלזט און געקושט דעם יוד און געדאַנקט איהם פאַר דער רעטונג פון זיין זוהן.

און דאַן האָט ער איהם צוזאַמען מיט זיין פרוי געפיהרט אין זיין שלאָס אַריין ווי ער האָט זיין לעבענס רעטער פאָרגעשטעלט פאַר זיינע געסט.

— אלס דאַנקבאַרקייט פאַר די דאָזיגע רעטונג האָט דער פריץ פייער־ליך אויסגערופען — שענק איך דיר אַוועק דאָס דאָזיגע דאָרף אַלס מתנה.

און איך פון מיין זייט האָט — אויסגערופען די פריצה׳טע — שענק דיר אַוועק די קרעטשמע מיט די בראָנפען ברענעריי.

דאַן האָט דער צווייטער פריץ, דער מחותן, געשאָנקען די וואַסער מיהל און זיין ווייב — טויזענד רייניש מזומנים.

גלייך האָט מען געשריבען אַ געשענקס אַקט אויף די אַלע מתנות, און ס׳איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אַ באַפעהל צו אַלע פערוואַלטערס, אַז פון איצט אָהן איז דער דאָזיגער יוד דער בעל־הבית איבער דעם אַלעם.

ס׳איז אויך באַלד אָנגעקומען אַ באַפעל צום קרעטשמער אין וועלכע עס איז פאָרגעקומען די חתונה — אַז ער זאָל אָפּרייניגען די קרעטשמע מיט די בראָנפען ברענעריי, ווייל דאָס געהערט מהיום והלאה צו דעם יוד וואָס האָט געראַטעוועט דאָס לעבען פון פריץ.

דער דאָזיגער בעפעהל האָט דעם קרעטשמער שטאַרק ערשיטערט און ער איז אַוועק קיין ליזענסק און בדמעות שליש געבעטען; אַז ער זאָל בלייבען אין די קרעטשמע.

איך קען דיר גאָרנישט העלפען — האָט דער רבי ר׳ אלימלך אויס־געשריען — לאָ די וואָס דו האָסט דעם אָרימען פאָר פאָלק גאָרנישט געהאָלפען האָסטו נאָך פון זיי חוזק געמאַכט און פערשאַפט בזיונות, אַציגד איז שוין אַלץ פערפאַלען...

און ווען דער היילינער צאַנזער האַט מסיים געווען די דאזיגע וואונ־דערליכע געשיכטע האָט ער זיך געווענדעט צום „שטאָדטס־איידעם” און געזאָגט:

— און אויך איך פון מיין זייט שענק דיר במתנה דאָס דאָרף אין וועלכען איך האָב זיך אויפגעהאַלטען, אַנטלויפענדיג פון די שטאָדט.

אין אַ קורצע צייט אַרום, האָט דער יונגערמאַן שטאַרק מצליח געווען און געקויפט זיך דאס דאָרף מיט דעם פאַלוואַרק אַרום, און געלעבט זיך איך נחת און אין גרויס עשירות, ביז אין דער טיפער עלטער.

לה.

כבוד תלמידי חכמים.

דער צאַנזער רב זצ״ל איז געווען שטאַרק נזהר אין כבוד תלמידי חכמים. אַפילו פון די יעניגע תלמידי חכמים וואָס האָבען אַרויסגעוויזען זייער התנגדות צום דרך החסידות, אויך האָט ער זיינע אָנהענגער שטאַרק מזרו געווען נזהר צו זיין אין זייער כבוד, מכל שכן נאָך משפיל צו זיין זיי אין די אויגען פון המון.

איינמאָל זענען געקומען צו איהם שאַרפע יונגעלייט אויף וועלכע ער האָט דערקענט, אַז זיי בעציהען זיך נישט מיט דעם געהעריגען כבוד צו דעם מרא דאַתרא פון זייער שטאָדט, האָט ער זיי אַפילו קיין שלום נישט געוואָלט געבען, נאָר זיי געהייסען גלייך אַהיימפאָהרען און מפייס זיין דעם רב, און ערשט דערנאָך קומען קיין צאַנז.

אַ פלא׳דיגע מעשה ווערט דערצעהלט מכח זיין בעציהונג צו די אונגאַרישע גדולים.

אין דעם שטעדטל קאַפּאַניע, וואָס ליגט צווישען די צוויי שטעדט סעליש און כוסט (הייגט געהערט עס צו טשעכען). האט געוואוינט אַ גרויסער למדן און נגיד מיטן נאָמען ר׳ יצחק זיין הויז איז געווען אַ בית ועד לחכמים און אַ אָפען הויז פאַר אַלעמען. פלעגען זיך דעריבער אָבשטעלען ביי איהם אין הויז לומדים פון די סביבה און מ׳פלעגט פערברענגען אין פלפולים טאָג און נאַכט.

איינמאָל האָט ר׳ יצחק זיך מתווכח געווען ווענען אַ האַרבע שאלה מיט איינעם פון די לומדים פון דער סביבה. ר׳ יצחק האָט אויסגעדריקט זיין מיינונג, אַז די הלכה איז אַזוי, ברענגענדיג צו דעם ראיות און סברות פון פערשידענע מקורים. און זיין בר פלוגתא האָט אויפגעוויזען מיט ראיות, אז דו הלכה איז אַנדערש פונקט להיפך.

ביידע האָבען געקעמפט מיט זייערע סברות און נישט געוואָלט אָפטרע־טען פון זיין שטאַנפונקט.

רופט זיך אָהן ר׳ יצחק׳ס בר פלוגתא:

— אָבער ר׳ יצחק, איהר מוזט דאָך נעמען אין אַכט, אַז דער סעלישער רב ר׳ שמעלקע האָט געפסק׳נט להלכה אַזוי ווי איך זאָג אייך. (דער סעלישער רב ר׳ שמעלקע איז געווען אַ גאון מובהק און אַ שטאַרקער מפלפל. ער האָט געשמט פאַר אַ חריף און בקי, דערצו איז ער אויך געווען אַ בעל מקובל און אַ קדוש עליון, אָבער זייענדיג אַ נחבא על הכלים, האָט מען ווענען זיין צדקות און גדלות קיין גרויסע ידיעה נישט געהאַט).

ר׳ יצחק קאַפאניער איז אָבער דערפון נישט נתפעל געוואָרען און אָבגעענטפערט:

— איהר ברענגט מיר אַ ראי׳ פון סעלישער רב, דאָס איבערציינט מיך נאָכנישט. דער סעלישער רב קען באמת זאָגען א גוט פשטל, אָבער להלכה חייס איך נישט צו מען קען זיך אויף איהם סומך זיין. גיכער קען מען זיך סומך זיין אויפן כוסטער רב, (אין כוסט איז דאַמאָלס געווען רב דער בעריהמטער גאון „מהר״ם שיק״).

אין עטליכע וואָכען ארום איז געפאָהרען אַ חברותא אונגאַרישע חסידים קיין צאַנז. אין דער דאָזיגער חברותא האָט אויך זיך געפונען דער אויבענדער־מאָנטער ר׳ יצחק קאַפאניער, ווי אויך דער סאַפינקער רב ר׳ יוסף מאיר זצ״ל (וועלכער איז שפעטער געווען אַ בעריהמטער רבי צו וועלכען עס זענען געפאָהרען טויזענטער חסידים).

היות ווי דער וועג האָט געפיהרט איבער סעליש, זענען זיי אַריין צום אָרטיגען רב ר׳ שמעלקע און ביי איהם שלום געגומען. דער רב האָט זיך מיט די דאָזיגע לומדישע און חסידישע יונגעלייט שטאַרק דערפרעהט און זיך מיט זיי אַריינגעלאָזט אין אַ תורה שמועס.

אין מיטן שמועס רופט זיך אָהן דער סעלישער רב צום סאַפינקער רב (וועלכער איז פריהער געווען זיינער אַ תלמיד און נאָך די חתונה איז ער געוואָרען אַ תלמיד פון ר׳ אייזיקל זידוטשויבער, און דערנאָך אויך געוואָרען זיין ממלא מקומו):

— ר׳ יוסף מאיר, דו ביזט דאָך מיר שילדיג אַ שבת, און אַזוי ווי איך האָב יעצט געלערנט מקוואות און דאָרט ברוך השם אַ סך מחדש געווען, וואָלט גלייך געווען, אַז דו זאָלסט קומען צו מיר אויף אַ שבת און דערנאָך

בלייבען נאָך אויף עטליכע טעג, כדי מיר זאָלען קענען אַדורכשמועסען די דאָזיגע חדושים.

דער סאַפּינקער רב האָט דערויף גאָרנישט געענטפערט און זיך משתמט געווען.

שפּעטער האט ער אויסגערופען צו זיינע חברים:

— דער סעלישער רב מיינט נאָך אַלץ, אַז מיין מח איז צו זיינע פשטלעך און צו זיינע שפּיצלעך. און אין באמת, ווען איך וואָלט איהם נישט נוהג כבוד געווען אַלס מיין רבי, וואָלט איך איהם גע׳עצהט, אַז ער זאָל שוין אָפּלאָזען מיט די פשטלעך. וואָרען עס איז פיעל וויכטיגער איין מאַמר פון „עץ חיים״ און פון „פרי עץ חיים״ (בעריהמטע קבלה ספרים וועלכע עס האט מחבר געווען דער בעריהמטער גאון און מקובל ר׳ חיים וויטאַל זצ״ל) ווי אַלע זיינע פשטלעך.

אָנקומענדיג קיין צאַנז, האָט דער צאַנזער רב גלייך דערקענט אין זיי אַ שמץ זילותא דתלמידי חכמים.ביים שלום נעמען האָט ער אַלעמען אויסגע־פרעגט פון וואַנען זיי זענען. ווען דער סאַפּינקער רב האָט זיך צו איהם דער־נעענטערט, פרעגט איהם דער צאַנזער רב:

— פונוואַנען ביזטו יונגערמאַן? (הגם ער האָט איהם גוט געקענט)

— איך בין פון סאַפּינקע.

— וואו איז דאָס — האָט דער צאַנזער רב ווייטער געפרעגט.

— נעבען סיגעט.

— און וואו איז דאָס? (דער צאנזער רב האָט קיינמאָל נישט אָנגערופען קיין שטאָדט ביים נאָמען, האַלטענדיג אַז יעדער שטאָדט ווערט אָנגערופען אויפן נאָמען פון אַ עבודה זרה, און עס שטעט דאָך „את שם אלהים אחרים לא תזכירו״).

דער סאַפּינקער רב האָט ווייטער גענומען אויסרעכענען די שכנות׳דיגע שטעדט:

— דאָס געפונט זיך נעבען כוסט, סאַטמאַר, בערגסאַס, סעליש.

ערשט דאָ האט דער צאַנזער רב איהם אָפּגעשטע..ט און אויסגערופען:

— אַזוי, וואָס־זשע מאַכט דער אונגאַרישער בעל מקובל?

דער סאַפּינקער רב האָט נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערען דערויף, נישט וויסענדיג וועמען דער צאַנזער רב מיינט דערמיט, און וועמען ער רופט אָהן דער אונגאַרישער בעל מקובל.

דערנאָך איז צוגעגאַנגען ר׳ יצחק קאַפּאַניער. אויך איהם האָט ער גע־פרעגט פון וואַנען ער איז.

האָט ר׳ יצחק געענטפערט, אַז ער איז פון שטעטעל קאַפּאַניע וואָס געפונט זיך נעבען סעליש.

— אַזוי, און וואָס־זשע מאַכט דער אונגאַרישער בעל הוראה?

האָט ר׳ יצחק נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערען נישט וויסענדיג וועמען ער מיינט דערמיט.

דער צאַנזער רב האָט איהם נישט אָפּגעלאָזט און ווידער אויסגערופען:

— אייך סאַפּינקער רב פרעג איך: וואָס מאַכט דער אונגאַרישער בעל מקובל, און אייך ר׳ יצחק פרעג איך: וואָס עס מאַכט דער אונגאַרישער בעל הוראה, און אויסען בין איך איינעם; דעם גאון ר׳ שמעלקע וועלכער איז אַ גרויסער בעל הוראה און איז אויך קלאָר בעל פה אין „עץ חיים" און אין „פרי עץ חיים". נישט מעהר ער איז אַ הצנע לכת און מאַכט נישט פון זיך קיין עסק. דעריבער דאַרפט איר ביידע איהם מפייס זיין.

ערשט דאַן האָבען אַלע איינגעזעהן דעם רוח הקודש פון צאַנזער רב און ווי ווייט ער איז מדקדק און איז נזהר אין כבוד תלמידי חכמים.

אַ עהנליכען עפּיזאָד ווי ווייט דער צאַנזער רב איז געווען נזהר אין כבוד תלמידי חכמים און אויך געווען אַ מודה על האמת, ווערט דערצעהלט:

בשעת דער בעריהמטער קאלאמעער רב ר׳ הלל ליכטענשטיין דער „בית הלל", איז דאָס ערשטע מאָהל געקומען קיין צאַנז, האָט זיך דער צאַנזער רב מיט איהם שטאַרק דערפרעט איז דאָך דער „בית הלל" געווען בעקאַנט אַלס גרויסער צדיק און בעל מוכיח, וועלכער פלעגט גאַנץ אָפט אַרויסטרעטען מיט שטאַרקע מוסר דרשות וואָס האָבען איבערגעלאָזט אַ שטאַרקען רושם.

דער צאַנזער רב האָט געהייסען ברענגען לעקעך און בראָנפען כדי מכבד צו זיין דעם חשוב׳ן גאַסט.

— איך וועל ביי אייך גאָרנישט טועם זיין — האָט דער קאלאמעער רב אויסגערופען.

— פאַרוואָס עפּעס — האָט דער צאַנזער רב מיט פערוואונדערונג געפרעגט.

— דערפאַר, ווייל איך זעה אַז די גאַנצע שטוב איז ביי אייך אויסגעקאַלכט און עס איז נישט פערהאַן קיין ליידיג אָרט אַלס זכר לחורבן, ווי דער דין איז אין שולחן ערוך.

— אַזוי זאָגט איהר! — און גלייך האָט דער צאַנזער רב געהייסען ברענגען אַ לייטער מיט אַ מעסער, אַליין אַרויף אויפן לייטער און מיטן מעסער אַזוי לאַנג געקראַצט דאָס קאַלעך, ביז עס האָבען זיך אַרויסגעוויזען די ציגעל, ווי דער דין איז.

דאַן האָט דער צאַנזער רב אָפּגעגעבען אַ יישר כח דעם „בית הלל" דערפאַר וואָס ער האָט איהם נישט געשוינט און איהם געמוסר׳ט ווען ער, אָט עס געהאַלטען פאַר נויטיג. הגם מען קען געפונען אַ סך התרים, דאָך אָבער דאַרף מען אין אַזאַ אָרט וואו מ׳לערענט זיך אָב, נישט זוכען קיין התרים און טהון לפנים משורת הדין.

לו.

גוטע־יודען אין צאַנז.

אין אייעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען האָבען מיר דערציילט, אַז אויף די עלטערע יאָהרען האָט דער ראַדאָמסקער רבי זכרונו לברכה, אָנגעהויבען פאָהרען קיין צאַנז.

קיין צאַנז זענען געפאָהרען זעהר פיעל פון די חסידישע רביים און אוי־סאָריטעטען פון פוילען. געגוג צו דערמאָהנען דעם גראָדזיסקער רבין, דעם שידלאָווצער, דעם ניישטעטער זכרונום לברכה. פון די גאַליצישע גוטע יודען איז דאָך שוין אָנגערעדט. אַפילו דער בעלזער רבי, רבי יהושע זצ"ל איז אויך געפאָהרען קיין צאנז.

אָבער די נסיעות פון די דאָזיגע גוטע יודען קיין צאַנז זענען פאָרגעקו־מען אין מיטען יאָהר, דאַגעגען אויף די ימים־טובים, איז יעדער געווען ביי זיך אין דערהיים, און מכל שכן אויף שבועות, ווען חסידים פאָהרען מער־סטענטיילס צום רבין.

און מיטאַמאָל דערוואוסט מען זיך אין ראַדאָמסק, אז דער רבי האָט בעשלאָסען איבערצולאָזען זיינע חסידים, וואָס קומען צו איהם מקבל זיין די תורה, און פאָהרט אויף שבועות קיין צאַנז.

עס איז זיך לייכט פאָרצושטעלען דער רושם וואָס די דאָזיגע ידיעה האָט געמאַכט, און דער עלטסטער זוהן פון ראַדאָמסקער רבין — דער שפע־טערדיגער ממלא מקומו ר' אַברהם'לע, זצ"ל איז אַוועק צו זיין פאָטער פרעגען היתכן, ווי אַזוי איז ער עס מצער די טויזענדער יודען וואָס קומען צו איהם אויפן הייליגען יום־טוב.

— הער מיין קינד — האָט דער רבי געענטפערט — מען ווערט אַלט און איך וואָלט נאָך געוואָלט פיהלען דעם טעם פון קבלת התורה און דאָס קען מען נאָר פיהלען אין צאַנז.

און אַזוי איז טאַקי געווען. קיין ראַדאָמסק זענען געקומען ווי תמיד טויזענדער יודען, אָבער דער רבי איז נישט געווען אין דער היים, געווען אין צאַנז.

קומענדיג קיין צאַנז איז דער צאַנזער רב געלאָפען מיט גרויס שמחה מקבל פנים זיין דעם גרויסען גאַסט. ביידע צדיקים האָבען פערבראַכט אַ לאַנגע צייט, און צוריקקומענדיג אַהיים האָט דער צאַנזער רב אויסגערופען צו זיינע חסידים:

— אָהאַ, אָהאַ, דער הייליגער ראַדאָמסקער איז שוין גרייט צו קבלת התורה, און מיר האַלטען נאָך נישט דערביי...

אום יום טוב האָט דער צאַנזער מכבד געווען דעם ראַדאָמסקער רבין מיטן דאַווענען פאַרן עמוד. אין תחילת האָט דער ראַדאָמסקער זיך אַביסעל געקווענקעלט. אין צאַנז זאָגט מען פיוטים און אין ראַדאָמסק נישט. אָבער דער צאַנזער האָט באַלד אַ זאָג געטהון:

— ווען רבי שלמה'לע ראַדאָמסקער דאַווענט פאַרן עמוד דאַרף מען נישט זאָגען קיין פיוטים...

און אַלטע חסידים פלעגען שפעטער דערצעהלען מיט גרויס התפעלות.

— אין יענעם שבועות האָט מען אין צאַנז טאקי נישט געזאָגט קיין פיוטים, עס איז אָבער געווען אַ שבועות, ממש מעין מעמד הר סיני, עס איז געווען: ויחרד כל העם אשר במחנה...

אין יאָהר תרכ"ד איז דער ראַדאָמסקער רבי דער בעל „תפארת שלמה" שווער קראַנק געוואָרען. די שלאַפקייט פון ראַדאָמסקער רבין האָט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אין די יודישע וועלט און אַלע גדולי הדור האָבען מעורר רחמים געווען פאַר זיין געזונד.

בעזונדערס האָט מען אַלאַרמירט דעם צאַנזער רבין זצ"ל וועלכען דער ראַדאָמסקער האָט בעטראַכט אַלס זיין רבי און פלעגט צו איהם פאָהרען פון צייט צו צייט.

דער צאַנזער רב האָט ווירקליך איינגעלעגט וועלטען, גאַנצע טעג האָט ער געסדר'ט מנינים צו זאָגען תהלים אָהן הפסקה. און גאַנץ אָפט געשיקט דעפעשען כדי זיך צו דערוויסען ווי עס האַלט מיטן געזונד פון זיין ידיד נאמן.

אַז השי"ת האָט געהאָלפען און עס איז געקומען אַ רפואה שלימה, האָט מען אין ראַדאָמסק געפראַוועט א סעודת הודעה ביי וועלכען מען האָט זיך שטאַרק משמח געווען. אין מיטן דער סעודה בשעת דער ראַדאָמסקער רבי, וועלכער איז געווען בעקאַנט אַלס גרויסער מנגן, האָט געזונגען דעם זמר „אל מסתתר" איז אָנגעקומען א בריעף פון ירושלים פון זייגעם אַ חסיד מיטן נאָמען ר' פנחס ראַדעמער וועלכער, האָט דאָרט געוואוינט.

דער ראַדאָמסקער רבי פלעגט אַלע וואָך שיקען אַ רובל צו ר' פנחס'ן, כדי ער זאָל דערפאַר פראַווען אַ שלוש סעודות צוזאַמען מיט אַ מנין יודען, דאָס איז אין ירושלים בעקאַנט געווען מיטן נאָמען: „ראַדאָמסקער שלוש סעודות"

ר' פנחס איז געווען אַ גרויסער צדיק און בעל מקובל און ער פלעגט שטעהן מיטן רבין אין אָפטער קאָרעספאנדענץ, זייענדיג איהם מודיע וואָס עס פאַסירט אין ארץ ישראל בכלל און אין ירושלים בפרט. אין דעם דאָזיגען בריף וואָס איז דערהאַלטען געוואָרען אין מיטן דער סעודה שרייבט ר' פנחס צווישען אַנדערען פאָלגענדעס:

„איך קען מיך נישט בעפרייען פון מיין פליכט און נישט צו דערצעהלען די פאָלגענדע פלא'דיגע פאַסירונגען וואָס האָט מיט מיר געטראָפען:

ערב ראש חודש אייר (פון יאָהר תרכ"ד) זענען מיר, אַנ'ערך פופצען פערזאָן, אַוועק צום קבר רחל וואָס געפינט זיך אויפן וועג קיין בית לחם. דאָרט האָבען מיר פערבראַכט אַ גאַנצען טאָג אין תהילים אין תפילות פאַר זיך און פאַרן גאַנצען כלל ישראל. דערנאָך האָבען מיר געדאַווענט מנחה און מעריב און מיר האבען צוזאַמען געגעסען און געטרונקען און זיך צוגעשפּאַרט כדי עטוואָס אָפּצורוהען זיך.

אַרום חצות האָבען מיר זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און גענומען אָפּריכטען חצות און „תקון רחל" ווי דער מנהג איז. ביי די תפילות האָט מיך בעהערשט אַ שרעקליך געוויין, הגם איך האָב נישט גע-וואוסט די סיבה פון דאָזיגען געוויין. פון פיעל וויינען און האַרץ קלע-מעניש איז געפאַלען אַ שלאָף אויף מיינע אויגען. האָב איך געהערט אין חלום אַ געוואַלדיגען רעש וואָס האָט זיך געטראָגען פון אַלע זייטען. האָב איך געפרעגט וואָס איז די סיבה פון דאָזיגען רעש, אָבער קיינער האָט מיר נישט געענטפערט. פּלוצלינג האָט זיך פאַר מיר פערביי גע-טראָגען דער צדיק ר' פנחס הלוי פון אַפּט, דער זוהן פון ר' מאיר'ל אַפּטער (בעל „אור לשמים") און איך האָב איהם אָנגעכאַפּט ביי די פּאָלעס און געפרעגט איהם:

— זאָגט מיר די סיבה פון דאָזיגען רעש.

האָט ער מיר געענטפערט:

ווייסט דען נישט, אַז דער רבי ר' שלומה'לע ראַדאָמסקער געפינט זיך אין אַ גרויסע סכנה און דאָס איז דער צאַנזער רב אַזוי מרעיש עולמות.

דערהערענדיג, אַז מיין רבי געפינט זיך אין אַ גרויסע סכנה האָב איך זיך שטאַרק צוּוויינט, און געפיהלט, אַז עס ענדיגט זיך מיט מיר. פּלוצלינג האָט זיך צו מיר בעוויזען מיין מוטער עלי' השלום און מיך בערוהיגנט אויסרופענדיג:

— שווייג מיין קינד, עס איז ברוך השם גאָר נישט קשה. קום וועל איך דיר ווייזען ווי דער ראַדאָמסקער צדיק ויצט אין פּראַוועט. האָט זי מיך אָנגענומען ביי די האַנד אַריינגעפיהרט אין אַ קליין צימערל. האָב איך געזעהען ווי אויבענאַן ביים טיש זיצט דער רבי און זיין פנים לייכט ווי אַ פלאַם פייער, אַזוי אַז איך האָב מורא געהאַט צו קוקען אין זיין ליכטיג פנים, און אַרום איהם זיצען עטליכע מקורבים. פּלוצלינג האָט דער רבי אָנגעהויבען זינגען דעם זמר „מי אל כמוך" מיט אַ וואונדער-באַרען ניגון און דאָס האָט מיך דערקוויקט, און איך בין אויפגעקומען פון שלאָף אָבער דעם ניגון געדענק איך נאָך אַצינד".

דער דאָזיגער וואונדערבאַרער בריעף האָט געמאַכט אין ראַדאָמסק אַ שטאַרקען רושם.

גלייך ווי דער ראַדאָמסקער רבי איז געזונד געוואָרען האָט ער אָפּגעשריבען אַ בריעף צום צאַנזער רב אין וועלכען ער דאַנקט איהם פאַר די תפילות וואָס האָבען איהם אויסגעבעטען.

דערויף ענטפערט דער צאַנזער רב פאָלגענדען בריעף:

לידידי הרב המאור הגדול קדוש ד' בנש"ק פאר הזמן והדרו.

רבים ילכו לאורו. פ"ה ע"ה נר ישראל כבוד קדושת שמו

תפארתו מו"ה שלמה נ"י.

נעכטען האָב איך דערהאַלטען דיין בריעף. איך האָב זיך שטאַרק געפרעהט מיטן חסד וואָס דער אויבערשטער האָט דיר גומל געווען און עס איז דיר לייכטער געוואָרען פון די שלאַפקייט. אַזוי זאָל דער אויבערשטער גומר זיין צום גוטען, אַז דו זאָלסט זיין געזונד ווי פריהער. עס זאָל בעניית יוצרען דיין יוגענד ביז צו אַ גוטע עלטער מיט שלום, רוה און זיכערקייט אין זיין היכל. און די קינדער זאָלען ווי איילבירטפלאַנצען אַרומרינגלען זיין טיש, און דו זאָלסט זעהען פון זיי זרע קודש. דו זאָלסט האָבען נחת פון אלע יודישע קינדער אין ג־ט זאָל זיי געבען ברויט און אַלדאָס גוטס און מ'זאָל בקרוב אויסגעלייזט ווערען.

והי' שלום וברכה כנפש ידידו דורש שלום תורתו ומשתוקק

באהבתו הק' חיים האלבערשטאַם.

און אַז דער ראַדאָמסקער רבי איז פולשטענדיג געזונד געוואָרען איז ער געפאָהרען קיין צאַנז און לכבודו האָט דער צאַנזער געפראַוועט אַ סעודה. ביי אַ געלעגענהייט האָט דער ראַדאָמסקער רבי געוויזען דעם פלא'דיגען בריעף פון ירושלים און ווי גרויס עס איז דער נס וואָס איז מיט איהם געשעהן.

גרויס איז אויך געווען די אהבה צווישען צאַנזער רב מיטן בעל „חידושי הרי"ם" פון גער, וועלכע זענען געשטאַנען אין בריפליכע בעציהונגען.

איינמאָל האָט דער צאַנזער רב געוויילט אין וואַרשא. עס פערשטעהט זיך, אַז דער „חדושי הרי"ם" האָט זיין גרויסען גאַסט שטאַרק מקרב געווען און לכבודו געפראַוועט אַ גרויסע סעודה. אויף די דאָזיגע סעודה האָבען זיך פערזאַמעלט די שענסטע חסידים און תלמידי חכמים פון וואַרשא, מען האָט געשמועסט פיעל תורה און די שמחה איז געווען זעהר גרויס.

אָבער דער צאַנזער רב האָט זיך געפיהלט אַ ביסעלע נישט מיט אַלעמען, ווייל ער האָט צווישען עולם נישט געהאַט קיין איינעם פון זיינע מקורבים.

גראָד אין זעלבען טאָג איז געקומען קיין וואַרשא איינער פון די צאַנזער

חסידים אין געשעפטס אָנגעלעגענהייטען. דערהערענדיג, אַז זיין רבי געפינט זיך אין ווארשא האָט ער איבערגעלאָזט אַלע זיינע געשעפטען און געקומען צולויפען, טרעפענדיג אין מיטן דער סעודה. דער צאַנזער רב האָט זיך מיט זיין מקורב שטאַרק דערפרעהט, און פאַר גרויס שמחה האָט ער אָנגעהויבען מיט איהם צו טאַנצען. דאַן איז צו זיי צוגעלאָפען דער „חידושי הרי״ם״ און אַלע דריי האָבען געטאַנצט אַ לענגערע צייט...

אויך דער אַלטער בעלזער רבי ר׳ שלום זצ״ל האָט שטאַרק מחשיב געווען דעם צאַנזער רב.

חסידים דערצעהלען: בעת די לעצטע קראַנקהייט פון בעלזער רב זצ״ל פאַר זיין הסתלקות, דאָס איז געווען אין יאָהר תרט״ו. האָט ער בעפוילען, אַז מען זאָל שיקען אַ דעפעשע צום צאַנזער רב און איהם מזכיר זיין. עס פערשטעהט זיך, אַז מען האָט באַלד אַרויסגעשיקט אַ דעפעשע קיין צאַנז.

גראָד האָט זיך אין בעלז געפונען אַ מקורב וועלכער פלעגט האַנדלען מיט איינעם פון צאַנזער רב׳ס מקורבים מיטן נאָמען ר׳ יוסל שיף ז״ל פון טורנאָ. און וויסענדיג, אַז ר׳ יוסל פאָהרט אויף ראש השנה קיין צאַנז. האָט ער איהם דעפעשירט, אַז בעת ער וועט זיין ראש השנה אין צאַנז זאָל ער מזכיר זיין דעם בעלזער רבין.

קומענדיג קיין צאַנז ערב ראש השנה איז ער גלייך אַריין צום רבין מזכיר צו זיין דעם בעלזער רב. אָבער דער צאנזער רב האָט איהם דערויף גאָרנישט געענטפערט. שפעטער בעת דער סעודה פון ערב ראש השנה וואָס מען פלעגט פראַווען אין צאַנז, האָט ר׳ יוסל נאָכאַמאָל מזכיר געווען דעם בעלזער רב, אַז ער דאַרף האָבען אַ רפואה. אָבער אויך דאָס מאָל האָט ער קיין ענטפער נישט בעקומען.

ראש השנה ביינאַכט בעת׳ן „לשנה טובה״ וואונטשען האָט ווידער ר׳ יוסל מזכיר געווען דעם בעלזער רב. און ווען אויך אַצינד האָט ער קיין ענטפער נישט בעקומען, איז עס איהם געווען אַ גרויס וואונדער. היתכן, דער צאַנזער רב זאָל נישט שענקען קיין אויפמערקזאַמקייט אַזאַ ענין? און עס האָבען זיך אין איהם דערוועקט פערשידענע מחשבות.

אויף צומאָרגענס אינדערפריה, פאַר תקיעות, האָט דער צאַנזער רב אַריינגערופען ר׳ יוסל טורנער און איהם דערצעהלט פאָלגענדע פלא׳דיגע מעשה:

ווי בעקאַנט איז דער רבי ר׳ אלימלך פון ליזענסק זצ״ל שוין אַלס יונגערמאַן, פאָהרענדיג קיין מעזריטש צום רבין ר׳ בער, געווען אַ גרויסער בעל מדרגה. אַזוי גרויס, אַז יעדעס יאָהר די ערשטע נאכט פון ראש השנה פלעגט זיך צו איהם בעווייזען אליי׳ הנביא און איהם מגלה זיין אַלץ וואָס קומט פאָר אין הימעל.

אין די ערשטע נאַכט פון יאָהר תקל״ג האָט איהם אלי׳ הנביא דער־צעהלט, אַז אין הימעל שמועסט מען; דאָס די וועלט שטעהט היינט אויף די תפילות פון דריי גדולי הצדיקים. און די דריי צדיקים זענען: דער רבי ר׳ שמעלקע ניקעלשבורגער, דער רבי ר׳ אלימלך און דער רבי ר׳ זושא.

איז עס דעם רבין ר׳ אלימלך געווען שטאַרק קשה, היתכן, און וואָס איז מיט די תפילה פון זיין רבין, דעם מגיד פון מעזריטש?

איז דער רבי ר׳ אלימלך לאַנג אַרומגעגאַנגען מיט די דאָזיגע פיינליכע מחשבות. און ערשט מיט די פטירה פון רבין ר׳ בער וואָס איז פאָרגעקומען י״ט כסלו אין דעם זעלבען יאָהר (תקל״ג), איז איהם פערענט־פערט געוואָרען די דאָזיגע קשיא.

פון די דאָזיגע מעשה וואָס דער צאַנזער רב האָט דערצעהלט, האָט ר׳ יוסל שיף פערשטאַנען, אַז אין בעלז האָט געמוזט פאָרקומען אַן׳אומגליק דערפאַר ענטפערט איהם נישט דער צאַנזער רב בשעת ער איז מזכיר דעם בעלזער רבין. און אַזוי איז ווירקליך געשעהן. דער בעלזער רב זצ״ל איז נסתלק געוואָרען כ״ז אלול, און בעת ר׳ יוסל האָט איהם מזכיר געווען אין ערב ראש השנה איז ער שוין געווען אין גן עדן.

בשעת דער רבי ר׳ אליעזר׳ל דשוקאָווער (א זוהן פון רבין ר׳ נפתלי ראָפשיצער זצ״ל) איז קראַנק געוואָרען. איז איהם געקומען מבקר חולה זיין דער צאַנזער רב זצ״ל, וועלכער איז געווען זיינער אַ מחותן.

דערזעהענדיג דעם צאַנזער רב האָט זיך דער רבי ר׳ אליעזר׳ל שטאַרק צוויינט און אויסגערופען:

— הייליגער מחותן, בעטס מיך אויס. איך וויל נאָך לעבען!

דערויף האָט איהם דער צאַנזער געענטפערט:

— צו וואָס אייגענטליך דאַרפט איהר זיך אַזוי שטאַרק איינשפאַרען צו פערבלייבען אויפן עולם השפל, איז דען נישט פיעל בעסער „בעלמא דקשוט״?

— אמת, אַז אויפן עולם האמת איז גאַנץ גוט — האָט דער רבי ר׳ אליעזר׳ל געענטפערט — אָבער נאָר פאַר דעם וואָס האָט מיט וואָס אַהינ־צוקומען, אָבער איך האָב דאָך נישט מיט וואָס אַהינצוקומען.

דערויף האָט איהם דער צאַנזער רב געענטפערט:

— הא, הא, זייט נישט ביי זיך קיין זיין עניו מחותן, הלואי זאָל יעדער יוד האָבען מיט וואָס צו גיין אויפן עולם העליון ווי איהר.

— אָבער פאַרוואָס זאָלט איהר נישט, מחותן לעבען, רחמנות האָבען אויף מיינע קינדער, איך לאָז זיי איבער אָהן פרנסה. פונוואַנען וועלען זיי האָבען זיך מפרנס צו זיין?

— און פונוואנען זענען זיי זיך מפרנס ווען איהר לעבט — האָט דער צאַנזער רב געפרעגט.

— אַפּיסעל בין איך זיי מחזיק און איך בין זיך משתדל פאַר זיי אויסצוגעפונען פּאַסיגע רבנות־אַמטן כּדי זיי זאָלן זיך מפרנס זיין בכבוד — האָט דער דזשיקאָווער געענטפערט.

— גו, אויב ס'זאָל אייך גיין אין דעם, קען איך אייך מבטיח זיין — האָט דער צאַנזער רב געענטפערט — דאָס איך וועל זיך מטריח זיין פאַר אייערע קינדער און פאַר זיי אויסגעפונען פּאַסיגע רבנות שטעדט כּדי זיי זאָלען זיך מפרנס בכבוד פּונקט ווי איהר וואָלט געלעבט.

— אָבער היילינגער מחותן! וויסען זאָלט איהר, אַז ווען מיר זינגען אין די ימים נוראים דעם פּיוט „אין קצבה לשנותיך" ווערט אַ שמחה אין אַלע עולמות עליונים. און די גאַנצע פּמליא של מעלה טאַנצט־מיט מיט גרויס שמחה. און אַז מיר וועלען נסתלק ווערען וועט דאָך פעהלען דער דאָזיגער נחת רוח אין הימעל...

פון די דאָזיגע דבורים איז דער צאַנזער רב שטאַרק נתפעל געוואָרען און אַ זאָג געטוהן:

— אויב אַזוי מוזען מיר אייך אויסבעטען, כּדי דער דאָזיגער נחת רוח זאָל נישט פעהלען אין הימעל.

און גלייך איז דער צאַנזער רב געגאַנגען אין מקוה אַריין זיך טובל זיין. און צוריקקומענדיג איז ער אַריין אין צימער וואו דער רבי ר' אליעזר איז געלעגען. און אַ זאָג געטוהן מיט שמחה:

— מחותן, מיר האָבען אייך שוין אויסגעבעטען.

און גלייך דערנאָך האָט אָנגעהויבען דעם רבין ר' אליעזר בעסער צו ווערען ביז וואַנען ער איז געזונד געוואָרען און נאָך געלעבט זעקס יאָהר.

ווי גרויס עס איז געווען דער רבי ר' אליעזר פון דזשיקאָוו קען דינען די פאָלגענדע כאַראַקטעריסטישע מעשה:

דער רבי ר' אַברהם פון מיקאָלייעוו זצ"ל (דער איידעם און ממלא מקומו פון רבין ר' מאירל פון פּרעמישלאַן) האָט שטאַרק חשק געהאַט צו קענען די צוויי צדיקי הדור: דעם צאַנזער רב און דעם דזשיקאָווער רב. אָבער כּדי זיך נישט דערקענען צו געבען ווער ער איז האָט ער זיך איבערגעטוהן אין מלבושים פון אַ פּשוט'ן יוד, די זעלבע מלבושים וואָס עס האָט געטראָגען זיין משמש, און ער האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

צום ערשט איז ער געגאַנגען קיין צאַנז. גראָד איז דאַמאָלס געווען אַ „גרויסער שבת" עס איז געווען אַ עולם חסידים פון נאָהנט און פון ווייט און זיך געשטיפּט שלום צו נעמען פון צאַנזער רב. בתוך הבאים האָט זיך אויך דער רבי ר' אַברהם פון מיקאָלייעוו אַריינגעשטיפּט כּדי שלום צו נעמען.

אָבער תיכף ווי דער צאַנזער רב האָט אָנגערירט זיין האַנט האָט ער אַ פרעג געטוהן:

— פונוואַנען זענט איהר?

— איך בין פון נעבען לעמבערג.
— טאָ ווער זשע זענט איהר?
— איך בין זיך אַ יוד!...
דערויף האָט דער צאַנזער רב געענטפערט מיט אַ שמייכעל.
— הא, הא, פאַר מיר וועט איהר זיך נישט אויסבעהאַלטען. ווייל איך ווען מיר האָבען אָנגעריר׳ט אייער האַנד האָבען מיר מרגיש געווען אַז דאָס איז אַ רבי׳שע האַנד... טאָ מעגט איהר דאך שוין זאָגען ווער איהר זענט.
באין ברירה האָט דער מיקאָלייעווער זיך געמוזט אויסגעבען. די שמחה פון צאַנזער רב איז געווען אין לשער. בעת די שבת׳דיגע סעודה האָט דער צאַנזער רב אוועקגעזעצט דעם גרויסען גאַסט נעבען זיך. און איהם מכבד געווען מיט תורה זאָגען, אָבער דער מיקאָלייעווער רבי האָט נישט געוואָלט זאָגען קיין תורה, ווייל דאָ איז ער געקומען אַלס חסיד — איז געווען זיין ענטפער.
ערשט ביי שלוש סעודות האָט דער מיקאָלייעווער רב נאָך גרויסע הפצרות ממלא געווען דעם רצון פון צאַנזער רב און געזאָגט תורה. זייענדיג ווי זיין מנהג איז געווען מסיים צו זיין זיינע תורה שמועסען מיט זעקס־און־דרייסיג „יהי רצונ׳ס“. וואָס האָבען דערהאַלטען ברכות פאַרן כלל ישראל אין פערשידענע ענינים פון ישועות וואָס יודען דאַרפען צו האָבען. און נאָך יעדען יהי רצון, האָט דער צאַנזער רב געענטפערט מיט גרויס כוונה: אָמן!
נאָך שבת איז דער מיקאָלייעווער רבי אָבגעפאָהרען פון צאַנז מיט גרויס כבוד. און געפאָהרען קיין דשיקאָוו.
אָנקומענדיג קיין דזשיקאָוו איז אויך דער מיקאָלייעווער אַריין צום רבין אַלס אונבעקאַנטער. און נעמענדיג שלום האָט דער רבי ר׳ אליעזר׳ל אויסגערופען:
— ווער זענט איהר און פון וואַנען זענט איהר?
— איך בין זיך אַ יוד פון נעבען לעמבערג — איז געווען די תשובה פון מיקאָלייעווער רבין.
— לאָזט שוין געמאַכט מיט אייער עניוות. עס וועט אייך גאָנישט ניצן
— האָט רבי אליעזר׳ל אויסגערופען — וואָרען שוין דריי טאָג ווי מ׳האָט אונז מודיע געווען מן השמים, אַז עס פאָהרט צו אונז אַ קינד פון רבין ר׳ מאיר׳ל פרעמישלאַנער. טא וואָס זשע בעהאַלטען זיך?
עס פערשטעהט זיך, אַז דער מיקאָלייעווער רבי האָט זיך געמוזט אויסגעבען ווער ער איז. און אויך דאָרט איז ער געבליבען אויף אַ שבת און אוועקגעפאָהרען בכבוד גדול.

איינער פון די חשובסטע תלמידים פון די אָנגעזעהענסטע גוטע־יודען וואָס פלעגט פאָהרען קיין צאַנז איז געווען דער רבי ר׳ נתן דוד פון שידלאָוויצע אַנ׳איניקעל פון „יוד הקדוש“.

ווען דער שידלאָווצער רבי איז דאָס ערשטע מאָל געקומען קיין צאַנז, איז די שמחה דאָרט געווען געווען זעהר גרויס. און נאָך די סעודה וואָס איז לכבוד איהם געפּראַוועט געוואָרען, ווען דער שידלאָ צער רבי איז נעגאַנגען אויף זיין אַכסניא, האָט איהם בעגלייטעט אַ גרויסער עולם.

אויפן גאַנצען וועג האָט דער שידלאָווצער נישט אויפגעהערט מפליג זיין בשבחו פון צאַנזער רב או סדריקענדיג זיך: אַז דער צאַנזער רב וועט זיין דער רבי זיינער עד ביאת הגואל.

זייט דאַמאָלס פלעגט דער שידלאָווצער רבי קומען קיין צאַנז יעדעס יאָהר אויף אַ שבת. און אַהיימפאָהרענדיג פלעגט ער מיטנעמען אַ חפץ וואָס איז געשטאַנען אויף זיין טיש, כדי ער זאָל זיך תמיד דערמאָנען אין צאַנזער רבין.

פונדעסטסוועגען האָט דער צאַנזער רב שטאַרק מקפיד געווען, אַז זיינער אַ חסיד זאָל נישט פאָהרען צו קיין אַנדערע גוטע יודען.

איינמאָל איז געקומען קיין צאַנז זיינער אַ חסיד וואָס איז געווען אַ גרויסער עושר און געפּראַוועט זיך ביים צאַנזער רב. דערנעבען איז געשטאַנען אַ רב פון אונגאַרן וועלכער איז געווען אַ מקורב אין צאַנז.

בין הדברים האָט דער עושר דערצעהלט, אַז ער קומט נאָר וואָס פון דזשיקאָוו און דער דזשיקאָווער רבי האָט איהם געגעבען אַזאַ און אַזאַ עצה.

דערויף האָט דער צאַנזער רב גאָרנישט געענטפערט. אָבער דער אונגאַרישער רב, וואָס איז געשטאַנען דערנעבען, האָט דערקענט אַז דער צאַנזער רב האָט שטאַרק תרעומות אויף דעם חסיד וואָס איז געפאָהרען צו אַנ׳אַנדערען גוטען יוד.

באַלד דערנאָך האָט דער צאַנזער רב אַרויסגענומען פון שאַנק אַ פלאַש וויין אָנגעגאָסען אַ כוס איבער די ברעגעס און דערלאַנגט דעם חסיד צו טרינקען. אָבער דער אונגאַרישער רב, וואָס איז געשטאַנען דערנעבען, האָט אַ וואונק געטוהן דעם חסיד, אַז ער זאָל נישט טרינקען.

אין אַ ווייל שפּעטער האָט דער צאַנזער רב, אַ צווייט מאָל אָנגעגאָסען אַ כוס וויין. אָבער אויך דאָס מאָל האָט דער אונגאַרישער רב געגעבען אַ צייכען דאָס ער זאָל נישט טרינקען, דאָס זעלבע איז פאָרגעקומען צום דריטען מאָל. און ערשט ווען דער רב האָט אַ פירט מאָל אָנגעגאָסען אַ כוס וויין, האָט דער אונגאַרישער רב געגעבען אַ צייכען, אַז ער קען שוין טרינקען.

אַרויסגעהענדיג פון צאַנזער רב׳ס חדר האָט דער אונגאַרישער רב מבאר געווען דעם חסיד; אַז זעהענדיג די הקפדה פון רבין, האָט ער פערשטאַנען, אַז דער צאַנזער רב וויל איהם מכבד זיין מיט... שכרות, דערפאַר האָט ער איהם נישט געהייסען טרינקען, נאר ערשט ביים פירטען מאָל, ווען ער האָט דערקענט, אַז די הקפדה איז שוין אַריבער האָט ער איהם געהייסען ערשט טרינקען דעם דערלאַנגטען כוס.

לח.

צדקות און פקחות.

ווי בעקאַנט איז דער הייליגער צאַנזער תמיד געווען אַ פערנומענער אַ צוקאָכטער און אָפט מאָל איז איהם שווער געווען אָבצורייסען פון זיין הייליגער עבודות. ווער שמועסט נאָך פון גלאט אַזוי שמועסען, זאָגען אַ ווערטעל — דערפון איז ער שטאַרק ווייט געווען, להיפך פון זיין רבין ר׳ נפתלי ראָפשיצער זצ״ל, וועלכער פלעגט תמיד זאָגען גלייך־ווערטלעך וואָס זענען געווען מלא חכמה.

פונדעסטוועגען דערצעהלט מען נאָך פון צאַנזער רב זצ״ל זעהר שעהנע ווערטלעך, וועלכע עס איז כדאי איבערצודערצעהלען:

אין צאַנזער רב׳ס בית המדרש איז יאָהרען לאַנג געווען אַ גבאי אַ יוד אַ תקיף נאָך פון אַלטען שניט, וועלכער איז נאָך געפאָהרען קיין ראָפשיץ. דער צאַנזער האָט פון דעם דאָזיגען גבאי גאָר שטאַרק געהאַלטען און נישט געלאָזט אויף איהם קיין שלעכט וואָרט פאַלען. דאַגעגען האָבען פון איהם נישט גאָר שטאַרק געהאַלטען די בית מדרש בעלי־בתים. שטענדיג האָבען זיי זיך מיט איהם אַרומגעקריגט און אַרומגעריסען, בכן זיי האָבען געפאָדערט אַ חשבון פון די נדרים־געלדער וואָס ער האט איינקאַסירט. און ער האָט קיינמאָל נישט געוואָלט געבען קיין חשבון, טענה׳דיג אַז ער איז אַזאַ בטוח ווי אַנ׳אַנדערער און ער איז נישט מחוייב פאַר וועמען עס איז אָבצוגעבען דין וחשבון פון זיינע געלדער.

די דאָזיגע תקיפות פון גבאי האָט אַלעמען אַרויסגעבראַכט פון די כלים מען האָט שטאַרק געמורמעלט אויף איהם, אַז ער איז נישט גאָר קיין עהרליכער מאַן. און אַז אַ גרויסער טייל פון די געלדער, ווערען נישט פערווענדעט פאַרן אייגענטליכען צוועק. דעריבער האט מען אָבגעהאַלטען אַספות און בעשלאָסען איהם מעביר צו זיין פון זיין אַמט אַלס הויפט־גבאי.

ווען מען איז אָבער געקומען צום רב מיטן דאָזיגען בעשלוס, האָט זיך דער אַלטער צדיק צושמייכעלט און פערטיידיגט דעם גבאי, נישט לאָזענדיג איהם מעביר זיין פון גבאות.

און ווען די פערביטערונג געגען גבאי איז צווישען עולם געוואַקסען, האָט זיך געשאַפען אַ קאָמיטעט מעביר צו זיין דעם גבאי. און אין קאָמיטעט האָט מען אויך אַריינגענומען דעם צאַנזער׳ס יונגסטער זוהן ר׳ ברוכ׳ל רודניקער.

ר׳ ברוכל איז ביי זיין גרויסען פאַטער זעהר שטאַרק חשוב געווען. דאָס וואָס קיין שום מענש האָט ביים צדיק נישט געקענט פועל׳ן, האָט ער גאַנץ לייכט געפועלט, דער רודניקער רב. דעריבער איז דער חשבון געווען אַ גאַנץ אָפענער, ווען נאָך דער רודניקער רב וועט זיך מכניס זיין בעובי הקורה און בעמיהען זיך ביי זיין פאַטער אַראָבצוזעצען דעם גבאי וועט עס זיך איינגעבען.

אָבער די בעלי בתים האָבען דאָס מאָל אויך אַ טעות געהאַט. וואָס וואָס. אָבער פועלן ביי זיין פאַטער מעביר צו זיין דעם גבאי פון זיין גבאות — דערצו איז אויך ר׳ ברוכל רודניקער נישט געווען בכח...

דערווייל איז דאָס בית מדרש געוואָרען אָבגעלאָזט. דער דאַך איז גע־האַרען געלעכערט. די ווענט זענען געווען אָבגעריסען. מען האָט נויטיג בעדאַר־פען אַ ביסעל אויפפרישען דאָס בית מדרש. אָבער היות ווי דאָס געלד האָט געהאַלטען דער גבאי האָט מען גאָרנישט געקענט אויפטהון. אויף די ווענדונגען פון פערשידענע פערזאָנען צו דעם גבאי, פאַר וואָס ער פערלאָזט דאָס בית מדרש האָט ער געגעבען אויסמיידענדע תשובות און אָפטמאָל פשוט חוזק געמאַכט פון די משתדלים.

איינמאָל איז געקומען קיין צאַנז אַ רייכער חסיד פון רוסלאַנד, אויף וועלכען דער קלאָגעדיגער אויסזעהען פון בית מדרש האָט געמאַכט זעהר אַ שווערען איינדרוק. האָט דער גביר שבת ביי דער עלי׳ לתורה צווישען אַנדערען אויך מנדב געווען הונדערט רובל צו פעררי̇כטען דאָס בית מדרש.

דער בעלי־בתים קאָמיטעט האָט אָבער געוואוסט, אַז קוים פאַלען אַריין די הונדערט רובל צום גבאי אין די הענד וועט דערפון גאָרנישט ווערען, האָבען זיי דעריבער בעשלאָסען, אַז מען טאָר נישט דערלאָזען אַז דאָס געלד זאָל אַריינפאַלען דעם גבאי אין די הענד.

שבת האָט זיי דאָך אָבער נישט געפאַסט צו רעדען מיטן מנדב וועגען דעם געלד, האָט מען געמוזט צוואַרטען ביז לייכט־אָנצונדען דאַן האָט ר׳ ברוכל רודניקער אָנגעשריבען א צעטעל צום נגיד און אַוועקגעשיקט אַ שליח מיטן צעטעלע נאָך די הונדערט רובל.

ווי ערשטוינט זענען אָבער געוואָרען די בעלי בתים ווען דער שליח איז צוריקגעקומען און דערצעהלט אַז דער גבאי האָט זיך מקדים געווען און שוין אָבגענומען דאָס געלד.

ר׳ ברוכל, יועלכער איז געווען אַ שטאַרק אויפגערעגטער, האָט זיך צו־בייזערט און אויסגערופען:

— אַצינד מוז ער שוין אַרינטער פון גבאות, זאָל זיין וואָס עס וויל.

תיכף איז ר׳ ברוכל בראש פון קאָמיטעט אַוועק צום הייליגען צאַנזער און דערצעהלט די גאַנצע מעשה ווי אזוי דאָס בית מדרש איז כמעט חרוב, מען דאַרף עס פעררי̇כטען און דער גבאי וויל דערויף קיין געלד נישט געבען. איצטער ווען עס איז געפאַלען אַ הונדערט רובל האָט מען גערעכענט, אַז מען וועט אָנהויבען זיך נעהמען צום תיקון בית מדרש. ווי גרויס איז אָבער אונזער

כעס ווען מיר יאָגען זיך דערוואוסט, אַז דער גבאי האט שוין דעם הונדער־טער פערכאַפּט און ער לאַכט פשוט פון אונז אַזאַ פאַרשוין מוז ווערען אויס גבאי. איצטער איז שוין דאָס מעסטעל זיינס איבערפולט געוואָרען.

אַזוי האט געפּיערט ר׳ ברוכל רודניקער אַבער דער צאַנזער רב האט דערביי גוטמוטיג געשמייכעלט און צום סוף האט ער אויסגערופען:

— די ספרים זאָגען, אז אין גן־עדן שטעהט אַ בעזונדערע שטוהל פאַר אַ גבאי צדקה, וואָס האט עוסק געווען אין זיין גבאות באמונה. זאגט די וועלט, אַז די שטול שטעהט נאך אַלץ אַ ליידיגע, ווייל עס איז נאך ביז איצט נישט געקומען אויפן עולם האמת אַ גבאי אהן אַ פגימה׳לע. ווילסטו דען, מיין קינד, אַז אונזער גבאי זאל אַרויפגעזעצט ווערען אויף דער דאזיגער שטוהל ?..

טשעפּעט נישט מיט אונזער גבאי — האט דער צאַנזער פערענדיגט מיט אַ שמייכעלע, — זאל די שטול ווייטער בלייבען לעדיג...

און דער גבאי איז פערבליבען ביים גבאות ביזן טויט...

צאַנזער חסידים דערצעהלען וועגן אַ שעהנעם עפּיזאָד, וואָס איז זיך פערלאפען אין צאַנזער בית מדרש אין יום כפור, ווען דער הייליגער צדיק איז ממש געווען אויסגעטוהן פון דעם עולם און זיין עבודה איז געווען אין לשער.

יום כפור פאַר נעילה, ווען דער עולם האט זיך אַ ביסעל אָבגערוהט, איז פלוצלינג געוואָרען אַ טומעל און רעש אין בית מדרש, בכן אַ יוד איז שטאַרק דורשטיג געוואָרען און עס האָט ממש ביי פיקוח נפש.

דער יוד איז געלעגען אויפן בית מדרש הויף. זיינע מלבושים צושפּילעט און געמאַכט אַזעלכע משונה׳דיגע געוואַלדען ווי להבדיל אַנ׳אָקס נאָך דער שחיטה.

ווען דער היימישער עולם איז צוגעגאַנגען צו דעם יוד און דערקענט איהם, איז דער טומל געוואָרען נאך גרעסער, מחמת דער יוד איז געווען אַ בעקאַנטער צאַנזער נגיד אבער אַ גרויסער קמצן וואָס פלעגט אַפילו אַ ביסעל וואַסער אַ יוד זשאַלעווען.

קען מען זיך שוין פאָרשטעלען, וואָס עס האָט זיך דארט אָבגעטהון. חברה לצים האבען זיך אָוועקגעשטעלט און געוויצעלט זיך אויפן קמצנ׳ס חשבון.

— גוט אַזוי — האָט עמיצער געשריגען אויפן קול — אַ גאַנץ יאָהר קען אַ יוד אויסגעהן פאַר זיין ביסעל וואַסער, זאָל ער איצטער פיהלען דעם טעם !...

— וואָלט ער אַ גאַנץ יאָהר מיטגעפיהלט דעם אָרימאַן זיין הונגער און זיין דורשט — האָט אַ צווייטער געשריגען — וואָלט מען עס איהם איצטער נישט געגעבען צו פיהלען...

אָבער אַ ווערטיל אַהין אַ ווערטיל אַהער, דער יוד געהט ממש אויס פאַר דורשט און דאָס איז כּלל נישט קיין געלעכטער, אַ יוד שטאַרבט אַוועק און מען דאַרף איהם ראַטעווען.

איז מען געלאָפען פרעגען די דיינים וואָס מען זאָל טהון. האט מען גע׳עצהט צו טהון ווי דער דין איז, צו געבען איהם צו טרינקען קליינע לעפעלעך וועניגער ווי דער שיעור.

אָבער מיט יעדען לעפעלע וואַסער וואָס דער נגיד האָט פערזוכט, אַלץ מעהר האָט זיך דער דורשט געשטאַרקט ביי איהם. די קליינע וואַסער־טראָפּען האבען איהם נאך מעהר צורייצט און דעם דאָרשט צופלאַקערט. איז מען נאָך אַמאָל געלאָפען צו אַ דיין און דערצעהלט איהם, אַז די לעפעלעך וואַסער בערוהיגען נישט דעם יוד, און דער דורשט דערקוטשעט איהם סכנות נפשות...

היות דער ענין איז געווען זעהר אַ האַרבער, און דער דיין האט נישט געוואלט שטעלען אויף זיך, האָט דער דיין בעשלאָסען איבערצופרעגען דעם שטאָדט־רב, דעם הייליגען צאַנזער וואָס מען זאָל טהון אין דעם פאַל.

אָבער עס איז לייכט צו זאָגען אַ פרעג־טהון דעם רבין. אַז דער צדיק איז אַזוי פערקאָכט אין זיין עבודות, אַז ער זיצט אין זיין חדר סגור ומסוגר, פערטיפט אין זיך און עס איז נישט מעגליך צוצוקומען צו איהם...

עס שמעקט דאך אבער מיט סכנות נפשות, אַ יוד געהט שיעור נישט אויס פאַר דורשט, איז עס עפּעס אַ קלייניגקייט!...

בלית ברירה האָט דער דיין צוזאַמען מיט עמיצען פון צאַנזערס קינדער און דער הויפּט־גבאי אַריינגעגאַנגען צום צדיק אין חדר און גענומען אָנוועגדען פערשידענע תּחבּולות. ווי אַזוי דעם צדיק אויפצוועקען פון זיין איצטיגען צושטאַנד.

גרויס מיה האָט עס זיי געקאָסט ביז דער צדיק האָט דעם קאָפּ אויפגעהויבען, אַרומגעקוקט זיך איבערן חדר געוואָרפען אַ בליק אויף די פּאַר פּאַרשוין וואָס זענען אין איין פּחד געשטאַנען און ענדליך האָט ער אַ פרעג געטהון:

— וואָס איז געשעהען, ברידער?

דער דיין האָט דערצעהלט די גאַנצע מעשה, ווי אַזוי אַ יוד איז אַוועקגעפאַלען און בעקומען דורשט־קאָנוואולסיעס. עס שמעקט ממש מיט סכנות־נפשות. קיין חצי־שעור בעפרידיגט איהם נישט, און ער ווייסט נישט וואָס צו טהון. עס איז דאָך עפּעס יום כּפּור.

הערט אויס דער צאַנזער רבי די מעשה, טראַכט אַ ווײַלע און רופט אויס:

— און ווער איז עס דער יוד, וואָס ברענט איהם אַזוי דער דורשט?

עמיצער האט אָנגערופען דעם נאָמען פון קמצן, וועלכען דער צדיק האָט גוט געקענט.

— אַהאַ — האָט דער צדיק אויסגערופען — איהם ברענט דאָס

אַזוי דער דורשט — זאָגט איהם, אַז פאַר יעדען גלאָז וואַסער, וואָס ער וועט היינט טרינקען זאָל ער געבען מארגען הונדערט רייניש לצדקה, וועט עס איהם נישט גערעכענט ווערען פאַר קיין זינד, ווי אין פסוק שטעהט: „וחטאך בצדקה פרוק" (און דיין זינד לייז אויס מיט צדקה.) און ווען דער יוד וועט דערויף מסכים זיין קענט איהר איהם געבען וואַסער וויפיל ער וויל. דאַגעגען, ווען ער וועט נישט מסכים זיין, טאָר מען איהם אַפילו אַ לעפעלע וואַסער נישט געבען...

מיטן דאזיגען פסק דין איז דער דיין אַוועק צום דאָרשטיגען נגיד און איהם דערצעהלט, אַז ער קען בעקומען וואַסער וויפיל ער וויל, נאר אַ גלאָז וואַסער קאסט הונדערט רייניש...

ווען דער דאָרשטיגער קמצן האָט דערהערט דעם דאָזיגען מוראדיגען פסק האָט ער זיך מאָמענטאַל אויפגעכאַפּט פון אָרט און אַ צומישטער האָט ער חי נישט מיט זיין קול אויסגערופען:

— עס איז מיר שוין בעסער, איך דאַרף שוין נישט קיין וואַסער. איך בין שוין נישט אַזוי דורשטיג...

מיט דעם דאָזיגען עפּיזאָד האָט זיך גאַנץ לאַנג גערודערט צווישען די צאַנזער חסידים...

איינמאָל האָט ביים צאַנזער רב געווײלט אַלס גאַסט דער רבי ר' דוד'ל פון דינוב זצ"ל.

בעת דער מסיבה האָט דער צאַנזער רב מכבד געווען זיין גאסט מיט אַ כוס וויין, האָט זיך דער דינובער רב פּערענטפערט, אַז ער טרינקט נישט קיין שום משקה, ווייל דער דאָקטאָר האָט עס איהם פערזאָגט.

דערויף האָט דער צאַנזער רב אָפּגעענטפערט מיט אַ שמייכעל:

— עס שאַדט נישט דינובער רב, איצט מעגט איהר טרינקען מחמת אייער דאָקטאָר האָט אייך פערזאָגט צו טרינקען שלאָפט אַצינד...

איינמאָל איז צו איהם געקומען, אַ פאַרטגעשריטענער מענש און דער־לאַנגט דעם רב אַ קוויטעל מיט אַ פדיון. דערביי האָט ער געביטערט, אַז ער געפינט זיך אין אַנ'עת צרה.

האָט איהם דער צאַנזער רב מבטיח געווען, אַז עס וועט אַלץ איבערגע־קערט ווערען צום גוטן.

פאַר די דאָזיגע בשורה האָט דער יוד אָפּגעענטפערט:

— איך דאַנקע.

דערויף האָט דער צאַנזער אויסגערופען:

— דנקא שתות (דאָס איז אַ גמרא אין ב"מ. דערמיט האָט ער געמיינט צו זאָגען, אַז דאָס ענטפערען „דאַנקע" איז אַ שטות.) יישר כח דאַרף מען זאָגען!...

איינמאָל איז געקומען צום צאַנזער רב אַ עושר און געקלאָגט זיך, אַז ער איז אַ גרויסער בעל הוצאה, ווייל אויסער וואָס איך דאַרף אויסהאַלטען אַ שטוב מיט קינדער און איידעמס, האָב איך אַ משפחה אָרימע לייט וואָס איך מוז, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, שטיצען.

דעריף האָט איהם דער צאַנזער רב געענטפערט:

— רעד יאָ אויס, נאָר גיב אַ סך צדקה...

איינמאָל איז געקומען צום צאַנזער רב אַן׳אָרענדאַר און זיך פערקלאָגט, אַז אַ „שעהנער יוד״ האָט איהם אויסגעדינגען די קרעטשמע און איז איהם משיג גביל.

דער צאַנזער רב האָט פערשטעהט זיך גלייך געשיקט נאָך דעם משיג גביל און איהם שטאַרק אויסגעמוסרט פאַרוואָס ער טהוט אַזא זאַך.

— רבי — האָט דער משיג גביל אויסגערופען — איהר נעמט זיך נאָך אָן די קרייוודע פון יענעם פאַרשוין? ער איז דאָך אַ רשע, אַ פושע ישראל און עס איז דאָך אַ מצוה איהם צו בעגראָבען.

— עס איז אַ מצווה צו בעגראָבען אַ רשע? —- האָט דער צאַנזער רב מיט אַ שמייכעל אַ זאָג געטהון — איך ווייס נישט פון אַזאַ מצווה. פערקעהרט פון די תורה איז משמע, אַז דאָס בעגראָבען אַ רשע איז גאָרנ׳שט קיין מצווה. אָט געפונען מיר ביי די מכה פון חושך, ווערט געזאָגט אַ טעם פאַ־וואָס דער אויבערשטער האָט געברענגט חושך אויף די מצריים, ווייל עס האָבען זיך געפונען אין יענעם דור אַ סך רשעים צווישען יודען, וועלכע האָבען נישט געוואָלט אַרויסגעהן פון מצריים זענען זיי אויסגעשטאָרבען אין די שלשת ימי אַפילה בכדי די מצריים זאָלען נישט זעהען זייער עונש, און מ׳האָט זיי קובר געווען אין דער פינסטערניש.

לסוף זאָגען די חז״ל, אַז ווען עס איז געקומען די צייט פון די גאולה האָבען די יודען נישט געהאַט קיין מצוות אַלס זכות אויסגעלייזט צו ווערען, און דער אויבערשטער האָט זיי געגעבען די צוויי מצוות: דם פסח און דם מילה. און לויט ווי איהר זאָגט, אַז בעגראָבען רשעים איז אַ מצווה, האָבען דאָך די יודען געהאַט פיעל מצוות, זיי האָבען דאָך בעגראָבען אַסך רשעים... ווייזט דערפון אויס, אַז בעגראָבען אַ רשע איז גאָרנישט קיין מצווה. דעריבער זאָג איך דיר, גיב אָב די אָרענדע דעם פריהערדיגען בעזיצער, אויב נישט וועסטו חרטה האָבען.

ווי חשוב און הייליג עס איז געווען דער צאַנזער רב ביי זיינע חסידים און אָנהענגער קען דינען דער פאָלגענדער עפיזאָד:

צוריקפאָהרענדיג פון צאַנז האָט אַ רב פון אונגאַרן, וועלכער איז געווען פון די מקורבים ביים צאַנזער רב זצ״ל, צונויפגעטראָפען זיך מיט איינעם פון די אונגאַרישע מתנגדישע גדולים. און פערפיהרט מיט אַ איהם שאַרפען תורה

שמועס. בעתן דאזיגען שמועס רופט זיך אָהן דער אונגאַרישער מתנגדישער גדול:

— איך ווייס נישט די סיבה פאַרוואָס איהר דאַרפט פאָהרען אַזש קיין צאַנז. וואָס אייגענטליך זוכט איהר אין צאַנז? תורה געפינט מען נאָך ב"ה אין אונגאַרן גאַנץ גענוג. און דאַכט זיך, אַז אויך איך בין נישט אונטערשטעליג אין לערנען לגבי דעם צאַנזער רב. אויב איהר זוכט יראַת שמים קען מען עס דאָך האָבען אין דער היים אויך ווי אין פסוק שטעהט: „בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי". און אויך איך בין ב"ה אַ ירא שמים...

— איהר זאָלט מיר מוחל זיין — האָט דער צאַנזער חסיד אָבגעענטפערט

— אָבער איך מיז אייך זאָגען, אַז איהר האָט נישט קיין שום השגה וועגען די קדושה פון צאַנזער רב. וועלכער איז געגליכען צו אַ מלאך ד' צבאות וואָס תורה יבקשו מפהו. שטעלט אייך פאָר איך בין דער קלענסטער פון די קלענסטע פון זיינע תלמידים פונדעסטוועגען בין אַ יודע מחשבות. און מכל שכן מיין רבי דער הייליגער צאַנזער רב.

וואָס, איהר זענט אַ יודע מחשבות? — האָט דער גאון אויסגערופען — זאָגט זשע מיר וואָס איך טראַכט אַצינד.

— איהר טראַכט אַצינד פון: „שויתי ד' לנגדי תמיד" און אַז דער כבוד ד' איז אויף די גאַנצע וועלט.

— איך שווער ביי אַלעם הייליגען — האָט דער מתנגדישער גאון אויסגערופען — אַז עס איז מיר גאָר נישט עולה על הדעת געווען דערפון.

— אויב אַזוי — האָט דער צאַנזער חסיד מיט אַ שמייכעל אויסגערופען

— הייסט שוין שפּאַנען אַ פערד און וואָגען און פאָהרט קיין צאַנז. איך בין מעיד אויפן צאַנזער רב, אַז קיין איין רגע איז ער נישט מסיח דעת פון זיין הארץ, פון זיין מחשבה דעם פחד ד'. — נו, איז צוליעב דעם אַליין נישט כדאי צו פאָהרען קיין צאַנז?

— איהר האָט מיך מנצח געווען — האָט דער אונגאַרישער גאון נאָך אַ קורצע נאָכטראַכטען אָבגעענטפערט.

לט.

שנת כת״ר.

ר׳ אליעזר דזשיקאווער זצ״ל האָט זיך נוהג געווען, יעדען ראש השנה, בעת דער עליי לתורה צו מאַכען מי־שברך׳ס אַלע גוטע יודען פון דור. דער שמש פלעגט אויפשרייבען די נעהמען פון אַלע צדיקים מיט די מוטער׳ס נעמען און אין זיין געגענוואַרט פלעגט דער בעל־מקריא מאַכען די מי־שברך׳ס

וועגען דער גדלות פון דאַזיגען צדיק, דערצעהלט מען פאַלגענדע אויסטערלישע געשיכטע.

ווי בעקאַנט איז געווען פערשפרייט צווישען פאָלק די אמונה, אַז אין יאָהר תר״כ, (1860) וועט משיח קומען און עס וועט זיי די גאולה שלימה.

פערשידענע לומדים, רבנים, מקובלים און סתם דורשי רשימות האָבען אויסגעפונען פערשידענע בעווייזען, רמזים און גמטריאות, אַז אין דאַזיגען יאָהר וועט זיין די גאולה. פון דער תורה, גמרא, מדרשים, זוהר האָט מען אויסגעפונען דערויף בולט׳ע בעווייזען. און צום שטאַרקסטען האָט מען אפעלירט מיטן ווערטעל: ויתני לך „כתר״ מלוכה — כתר — זענען די אותיות תר״כ...

די אמונה צווישען פאָלק, אַז אין דעם דאַזיגען יאָהר וועט משיח קומען איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז ווער עס האָט געוואַגט מטיל ספק צו זיין דערין האָט מען פערשריגען אַלס אפיקורס.

מיט יעדען טאָג, וואָס מען איז געקומען נעהנטער צום דאַזיגען יאָהר, האָט זיך אַלץ מעהר פערשטאַרקט דער גלויבען דערין. סוחרים האָבען פערנאַכלעסיגט די געשעפטען. מען האָט קיין זאַך נישט אין זין געהאַט. יודען גבירים האָבען אָבגעזאָגט זיך פון די סאמע וויכטיגסטע עסקים — צו וואָס דאַרף מען דאָס — ראָט מען צווישען זיך גערעדט, אַז נישט לאַנג וואַרטענדיג וועט מען שוין אויפגעריכט ווערען מיט דער אמת׳ער הילף.

און ענדליך איז דאָס לאַנג־ערוואַרטעטע יאָהר געקומען.

די ימים־נוראים האבען יודען אַדורכגעלעבט מיט אמת׳ער קדושה וטהרה. אַ קליינינקייט, מען דאַרף זיך דאָך עפעס צוגרייטען צו דער גאולה. די שטימונג איז געווען זעהר אַ געהויבענע און אַ פייערליכע. די שפאַנונג איז געוואַקסען, די אמונה איז געווען אַזוי גרויס, אַז יודען האָבען געגלויבט אויפהויבענדיג זיך אין דער פריה, אַז היינט וועט משיח קומען...

דערווייל איז אָנגעקומען סוכות. חסידים האָבן אין דאָזיגען סוכות, פונקט ווי אין די ימים־נוראים נישט געוואָלט בלייבן אין דער היים, און יעדער איז געפאָהרען צו זיין רבין. צו זיין צוזאַמען מיט איהם און צוזאַמען פּראַוען דעם הייליגען יום־טוב.

אויך קיין דזשיקאָוו איז אָנגעקומען אויף יום־טוב אַ ריזיגער עולם, צו וועלכען מען איז קיינמאָל נישט געוואוינט געווען אין דזשיקאָוו. דער רבי האָט בעטראַכט דעם עולם, און עס איז איהם געוואָרען טרויעריג אויפן האַרצען. ביי די חסידים האָט דאָס אַרויסגערופען אַ וואונדער. אַלע האָבן געגלויבט צו געפונען דעם רבין אַ פרעהליכען, אַ אויפגערוימטען און לסוף איז ער גאָר צוגעלעגט — האָבן חסידים צווישען זיך גערעדט מיט שרעק.

דערווייל האָט מען בעדאַרפען צוגרייטען דעם יום־טוב. די שטענדיגע סוכה איז געווען צו קליין פאַרן גרויסען עולם, האָט מען געמוזט אויפשטעלען אַ ריזיגע סוכה, כדי דער גאַנצער עולם זאָל האָבען אָרט צו שטעהן כאָטש ביים טיש.

עס איז געקומען די ערשטע נאַכט יום־טוב, דער רבי האָט קידוש געמאַכט מיט גרויס התלהבות, געזאָגט תורה וועגען ענין גאולה און אמונת המשיח. אַ שרעק האָט אַלעמען בעהערשט. דער עולם איז געשטאַנען פעסט צונויפגעדריקט און מיט אַ פערכאַפּטען אָטעם האָט מען זיך צוגעהערט, צו יעדען דבור צו יעדער תנועה פון דעם רבין.

ענדליך האָט מען געהאַלטען ביים בענשען. דער עולם האָט אָבגעבענשט און געוואַרט דער רבי זאָל פערענדיגען דאָס בענשען אויפן קול, ווי דער שטייגער.

דאָס מאָל האָט אָבער דער רבי לענגער פערבראַכט ביים בענשען, פון צייט צו צייט אַריינגעפאַלען אין גרויס דבקות, פערטראַכט זיך און שטיל געשוויגען. און באַלד האָט ער ווידער אָנגעהויבען, אַזוי האָט עס געדויערט אַ לענגערע צייט.

פלוצלינג האָט זיך דער רבי ר׳ אלעזר׳ל אויפגעשטעלט פון אָרט און אויסגערופען מיט התלהבות:

— רבונו של עולם! מיר בעטען ביי דיר: הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת. רבנו של עולם, שיק אונז דעם מלך המשיח, נאָר נישט אין דעם הייגנטיגען יאָהר שנת תר״כ.

עס איז זיך לייכט פאָרצושטעלען וואָסער אויסטערלישען רושם די דאָזיגע דבורים האָבען אויף אַלעמען געמאַכט. אין שרעק האָבען די חסידים זיך אומגעקוקט. אַ צאָהן אין אַ צאָהן האָט ביי אַלעמען געקלאַפּט, ווי האָבען פערשטאַנען, אַז די מעשה איז נישט פשוט. וואָס הייסט עס עפּעס, דער רבי זאָל מתפלל זיין, אַז משיח זאָל נישט קומען, אַז די גאַנצע וועלט איז בטוח דערין און אַז די ספרים זענען מרמז דערויף...

אָבער דאָס האָט געדויערט נאָר אַ ווייל און באַלד האָט זיך ווידער

געהערט די הייליגע ציטערדיגע שטים פון רבין ר׳ אליעזרל, וועלכער האָט אויסגערופען מיט גרויס התלהבות:

— רבותי, אתם עדי, אַז איך שווער, אַז דאָס היינטיגע יאָהר וועט משיח נישט קומען...

און באַלד האָט ער פערענדיגט דאָס בענטשען און אַריין צו זיך אין חדר.

שווער צו שילדערן, וואָס עס האָט זיך דעמאָלסט געטהון אין דזשיקאָוו. אַ מורא׳דיגע שרעק האָט בעהערשט פון גרויס ביז קליין. מיט אַמאָל זענען צערינען געוואָרען אַלע האָפנונגען וואָס מען האָט געלעגט אויפן יאָהר תר״כ, ווייל עס איז ביי קיינעם קיין ספק נישט געווען, אַז נאָך דער תפילה פון צדיק און נאָך זיין שבועה, וועט משיח שוין בעשטימט נישט קומען אין היינ־טיגען יאָהר, ווייל „צדיק גוזר והקב״ה מקיים״...

אָבער וואָס איז פאָרט די סיבה, וואָס האָט געבראַכט דערצו? האָבען די חסידים די קעפּ זיך געבראָכען, פאַרוואָס האָט דער רבי זיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַזאַ שרעקליכע שבועה, מרי דעלמא כולא!...

ערשט אין חדשים אַרום, האָט ר׳ אליעזרל דזשיקאָווער ערקלערט פאַר זיין זוהן, ר׳ מאיר׳ל די סיבה פון זיין שבועה:

— איך האָב געזעהן האָט דער צדיק אויסגערופען, אַז די אמונה, אַז משיח וועט היי יאָהר קומען איז זעהר שטאַרק צווישען המון עם, האָב איך מורא געהאַט, טאָמער וועט משיח נישט קומען און דער עולם וועט בלייבען ענטוישט, וועט מען זיך אין גאַנצען מייאש זיין. און צווישען חסידים גופא וועלען זיך מתרבה זיין אַפּיקורסים, וואָס וועלען נישט גלויבען אין דער גאולה און כדי דאָס צו פערמיידען, האָב איך מכריז געווען, אַז משיח וועט דאָס יאָהר נישט קומען, ממילא וועט די אמונה נישט ליידען און מען וועט זאָגען, אַז אליע ר דזשיקאָווער איז שולדיג דערין, וואָס משיח איז נישט געקומען אין שנת כת״ר...

אזעלכער איז געווען דער דזשיקאָווער רבי — איינער פון די הייסטע אָנהענגער פון צאַנזער רב.

ווי ווייט דער דזשיקאָווער רבי האָט געהאַלטן פון צאַנזער, בעווייזט דער פאָלגענדער פאַקט:

איינמאָל ראש־השנה, האָט זיך דער דזשיקאָווער רבי שטאַרק צוויינט ביים טיש, אויף דער פראַגע פון זיין זוהן ר׳ מאירל, וואָס איז די סיבה פון זיין וויינען זאָגט דער דזשיקאָווער רבי געענטפערט:

— ווי זאָל איך נישט וויינען, אַז איך ווייס, דאָס אין צאַנז געפינט זיך אַן׳אור־עולם, אַנ׳איש אלקים קדוש און איך בין נישט ביי איהם ראש־השנה...

איינמאָל האָט דער צדיק ר׳ אליעזר׳ל דזשיקאָווער זצ״ל געשיקט אַ שליח מיוחד צום צאַנזער רב מיט אַ קוויטעל, אין וועלכען ער האָט מודיע געווען, דאָס איינער אַ פּאַרשוין, „אַ וואוילער יונג״, אַ מסור דערגעהט איהם ממש די יאָהרען, וויל אַרומפיהרען די גאַנצע שטאָדט ביים קאָפּ און טהוט אָן צרות צרורות.

ר׳ אליעזר׳ל, כאָטש ער איז בעקאַנט געווען אַלס מזג טוב, האָט ער דאָך אָבער געשיקט זאָגען דעם פּאַרשוין, דאָס אויב ער וועט נישט אָבזיצען, וועט ער איהם מחרים זיין. היות ווי דער פּאַרשוין האָט זיך נישט אָבגעשראָקען דערפאַר, האָט איהם טאַקי דער דזשיקאָיוער מחרים געווען און קיינער פון די שטאָדט לייט האָט נישט געוואָלט האָבען מיט איהם קיין מגע ומשא, נישט געוואָלט שטהן אין זיינע פיער איילען.

דאָס האָט דעם פּאַרשוין אַרויסגעבראַכט פון די כלים און ער האָט געשפּאַנט אַ פערד און הענגעלע און אָבגעפאָהרען קיין לעמבערג צום שטאַאַט־האַלטער, בכדי צו פערמסר׳ן דעם דזשיקאָיוער רב.

אין יענע יאָהרען, האָט פאַר לעגען אין חרם אריין עמיצען אָהן דער הסכמה פון דער מאַכט, געדראָהט אַ גרויסע שטראָף. דערפון האָט גוט געוואוסט דער דזשיקאָווער רב, דעריבער האָט ער תיכף געשיקט קיין צאַנז אַ שליח מיוחד זיך מזכיר צו זיין פאַרן צדיק הדור.

דער צאַנזער רב האָט אַ ווײַלע געטראַכט און אויסגערופען:

— זאָג דעם דזשיקאָווער רב, אַז ער זאָל זיך גאָרנישט שרעקען. ער וועט נישט מסר׳ן. ער וועט זיך אַפילו פאַרן שטאַאַט־האַלטער נישט שטעלען, ווייל ער וועט פריהער האָבען זיין פסק!...

דער דזשיקאָווער האָט די תשובה שטאַרק איבערראַשט. אין עטליכע טעג אַרום האָט ער זיך דערוואוסט, אַז דער מסור האָט זיך געפונען אין וואַרטע־זאַל פון דער שטאַאַט־האַלטעריי, וואַרטענדיג אויף זיין רייהע אויפגענומען צו ווערען דורכן שטאַאַט־האַלטער, האָט ער פּלוצלינג בעקומען אַ האַרץ אַטאַק און תיכף געשטאַרבען...

מ.

אין זכות פון שבת.

אין איינער פון די צאנזער אַכסניות, וועלכע זיינען תמיד פיעל געווען מיט אורחים וועלכע זענען געקומען פון אַלע עקען לאַנד צום צאַנזער זצ״ל. האָט זיך איינמאָל בעוויזען אַ קורץ־געקליידעטער פּאַרשוין וועלכער האָט

אַפילו נישט קיין צורה פון קיין יוד. און אויסגעפרעגט זיך ביי דעם בעל־אַכסניא ווי אַזוי עס איז דער שטייגער ביים רבין, ווען ער נעמט אָן אורחים און אַזוי ווייטער.

דאָס אויספרעגען זיך פון אַזאַ שטייגער מענש אויף די דאָזיגע ענינים, האָט אַרויסגערופן גרויס פערוואונדערונג ביי אַלעמען. זעהענדיג די נייגערי־קייט פון עולם צו דערוויסען זיך מכח דעם אורח האט איהם דער בעל־אַכסניא אויסגעפרעגט: פון וואַנען ער איז און נאָך וואָס ער בעדאַרף צום צאנזער רב.

— איך שטאַם פון וויען — האָט דער פרעמדער דערצעהלט — פון אַ אַסימילירטער וויענער פאַמיליע. און איך האָב פון מיין קינדהייט אָן געהאַט אַ קנאַפּע שייכות צו יודען און יודישקייט. באַלד נאָך די חתונה האָב איך זיך פעראַלעגט אין וויען אַ סקלאַד פון ברעטער און האָלץ.

אַרום די שטאָדט וויען איז פערהאַן אַ ריזיגער וואַלד וואָס געהערט צו די רעגירונג, בעקאַנט מיטן נאָמען דער „קייזער וואַלד". מיט די צייט בין איך געוואָרען אַ מקורב מיט די אַדמיניסטראַציע פון דאָזיגען וואַלד מיט וועלכע איך האָב אָנגעהויבען האַנדלען. איך האָב ביי די הויכע מלוכה לייט שטאַרק נושא חן געווען און זיי האבען מיר געעפענט אַ פרייע קאָנטע צו בעציען געהילץ פון דאָזיגען וואַלד אויף קרעדיט — אַ זאַך וואָס איז געגען געזעץ. דערפון בין איך געוואָרען אַ גרויסער עושר. דאָס געשעפט איז גוט אַוועק ווייל איך בין אומשטאַנד געווען צו קאָנקורירען מיט אַנדערע האָלץ־סוחרים.

עס פערשטעהט זיך אַז צוליעב די דאָזיגע גרויסע געשעפטען וואָס איך האָב געפיהרט האָב איך כלל פערגעסען, אַז איך בין אַ יוד. מיין געשעפט איז געווען טעטיג אין שבת ווי אין אַ וואכען טאָג, איבריגענס בין איך דערצו געוואוינט געווען פון מיין פריהסטע יוגענד אָן, עס האָט אויף מיר קיין איברי־גען איינדרוק נישט געמאַכט.

זעהענדיג מיין הצלחה האָבען זיך אין מיר מתקנא געווען אונזערע האָלץ־סוחרים און האָבען דערלאַנגט אויף מיר אַ מסירה אין לאַנדווירשאַפטלי־כען מיניסטעריום, אַז איך האָב איבערגעקויפט די אַדמיניסטראַציע פון „קייזער וואַלד" פון וואַנען איך בעציה סחורה אויף קרעדיט און נאָך אַנדערע שווינד־לערייען.

איך האָב פון די דאזיגע מסירה קיין אַהנונג נישט געהאַט. נאר איינמאָל אין מיטן די נאַכט, ווען איך בין געווען פערזינקען אין אַ טיפען שלאָף, איז מיין וואוינונג פלוצלינג אַרומגערינגעלט געוואָרען פון זשאַנדאַמעריע. וועלכע האָבען געמאַכט אונטערזוכענגען אין מיין וואוינונג. צום סוף האָט מען מיך אָבגעפיהרט אין אונטער־ערדישען אַרעסט הויז, וואו עס ווערען איינגעזעצט שווערע מלוכה פערברעכער.

צומאָרגענס אינדערפריה האָט מיין פרוי אָנגעהויבען אַרומצולויפען אין

פערשידענע מלוכה אַמטען כדי זיך צו דערוויסען וואו איך בין אַהינגעקומען. אבער קיינער האָט איהר נישט געקאָנט געבען די מינדעסטע אויסקונפט, וועגען מיין גורל.

אַזוי האָט זיך מיין פרוי געפּלאָגט גאַנצע פיער חדשים כדי זיך כאָטש צו דערוויסען וואָס מיט מיר האָט פּאַסירט, אבער זי האט זיך גאָרנישט געקענט דער וויסען. און איהר פערצווייפלונג איז געווען אונגעהויער גרויס.

איינמאָל האָט זי זיך פערטרויט פאַר אַ בעקאַנטען וועגען דעם אומגליק וואָס האָט איהר געטראפען און יענער האָט איהר גע׳עצהט, אַז זי זאָל פאָהרען קיין צאַנז וואו עס געפונט זיך אַ „וואונדער־רבי" צו וועלכען מען קומט צו פאָהרען פון ברייט און ווייט מיט פערשידענע בקשות און אַלע ווערען געהאלפען.

ווען מען טרינקט, זאָגט די וועלט, כאַפּט מען זיך אָהן אין אַ שטרוי. און הגם מיין פרוי שטאַמט פון גאַנץ אַסימילירטע קרייזען און זי האָט קיינמאָל נישט געהאלטען פון די אַלע וואונדער רביים, אבער נישט האָבענדיג קיין אויסוועג, האט זי. בעשלאָסען צו פאָהרען קיין צאַנז.

דערלאַנגענדיג דעם צדיק דאָס קוויטעל האָט דער צדיק געענטפערט:

— פאָהר אַ היים און זעה זיך מיט דיין מאַן און זאָג איהם, אַז אויב ער וועט אויף זיך מקבל זיין, אַז מהיום והלאה וועט ער נישט מחלל שבת זיין בין איך איהם מבטיח, אז ער וועט באַלד אַרויסגעלאזט ווערען אויף דער פריי.

— אבער היילינער רבי — האט מיין פרוי אויסגערופען אַ פערצווייפעלטע — ווי אַזוי קען איך זיך אויסשמועסען מיט מיין מאַן, אַז איך ווייס נישט וואו ער געפונט זיך צו ער לעבט צומאָל.

— פאהר אַ היים האט דער צדיק אבגעענטפערט — און אויפען אויפען וועג וועסטו זיך שוין דערוויסען וואו דיין מאַן געפינט זיך.

אויפען וועג אַהיימפאָהרענדיג, זיצענדיג אויף די באַן האט מיין פרוי געגאסען טרעהרען אויף איהר ביטער גורל, זי האט זיך גאָרנישט געקענט בעהערשען, ווייל זי האָט נישט געזעהען קיין אויסוועג זיך צו דערשלאָגען צו מיר און מיר איבערגעבען די ווערטער פון צדיק. פערשידענע געדאַנקען זענען אין איהר מוח אויפגעשוואומען זוכענדיג עצות ווי אַזוי זיך צו דערשלאָגען צו עמיצען פון די רעגירונגס פאָרשטעהער פון וועמען זי וועט זיך קענען דערוויסען וואו מיין געביין איז אַהינגעקומען, אָבער אומזיסט.

אין דעם זעלבען קאפּע געגענאיבער איהר איז געזעסען אַ מיליטער־מאַן פון אַ העכערע ראַנגע אויף וועמען מיין פרוי האָט געצויגען די אויפמערקזאַמקייט. אָט זיצט אַ פרוי שוין שעהנע עטליכע שעה און גיסט מיט טרעהרען, וואָס זאָל דאָס בעדייטען ?

— וואָס זענט איהר אַזוי פערצוגט, פרוי, פאַרוואָס וויינט איהר אַזוי אָהן אויפהער, וואָס איז די סיבה? זאָגט מיר כ׳בעט אייך אפשר וועל איך אומשטאַנד זיין אייך צו העלפען — האָט אויסגערופען דער מיליטער־מאַן מיט א גערירטער שטום.

די אויפריכטיגע ווערטער פון מיליטער־מאַן האָבען געהאַט אַ ווירקונג. אין מיין פרוי האַט אָנגעהויבען דערצעהלען פאַר דעם פרעמדען מאַן איהר טראַגעדיע. ווי איהר מאַן, ערשט מיט אַ קורצע צייט אַ רייכער און פארנעמער סוחר מיט אַ נאָמען און אָנזעהן אין די חשוב׳סטע קרייזען, שמאַכט איצט ערגיץ־וואו אין אַ תפיסה און זי ווייסט נישט צומאָל וואו ער איז אַהינגעקומען.

אויסהערענדיג די רייד פון מיין פרוי, וועלכע האָט אויך אָנגערופען מיין נאָמען, האָט זיך דער מיליטער־מאַן אָנגערופען:

– ווירקליך אַ אינטערעסאַנטער פאַל – איך בין טורמע־שעף אין די ווינער צענטראַל־תפיסה און אייער מאַן געפינט זיך אין דער דאָזיגע תפיסה אונטער מיין רשות.

עס איז איבעריג צו שילדערן די פרייד פון מיין פרוי זעהענדיג ווי די הבטחה פון צאַנזער צדיק ווערט מקוים.

בקיצור, וואָס זאָל איך אייך לאַנג ברייען, אָנקומענדיג קיין ווין האָט דער טורמע־שעף צוגעפיהרט מיין פרוי צו דער תפיסה און ערלויבט אַ זעהונג מיט מיר.

בעת דער דאזיגער זעהונג האָט מיר מיין פרוי דערצעהלט אויף וואָס פאַר אַ וואונדערבאַרען אופן זי האָט זיך צו מיר דערשלאָגען און דעם בעדינג וואָס דער צאַנזער צדיק שטעלט פאַר מיין בעפרייאונג.

אין תחילת האָב איך זיך זיך שטאַרק געוואַקעלט צוגעבען אַ הבטחה, אַז איך וועל מעהר נישט מחלל שבת זיין. ווי אַזוי וועל איך דען קענען אויסקומען, האָב איך זיך געטראַכט, נישט צו פערצייכענען אין שבת סחורה־טראַנספּאָרטען וואָס קומען אָהן און געהען אַוועק. און ווי אַזוי וועל איך בכלל קענען פיהרען אַזאַ מסחר ווען דאָס געשעפט וועט זיין געשלאָסען אין שבת׳דיגען טאָג. אָבער נעמענדיג אין אַכט אין וואָס פאַראַ מצב איך געפון זיך און וואָס פאַראַ שטראָף מיך ערוואַרט אויב מען וועט מיך שטעלען פאַר א געריכט, און די טרויעריגע פּרעספּעקטיווען אויף די צוקונפט – האָב איך זיך ענדליך דעצידירט מסכים צו זיין אויף די פאָדערונג פון צדיק און גענומען אויף זיך מהיום והלאה מעהר נישט מחלל שבת צו זיין.

מיט טרעהרען אין די אויגען האָט מיין פרוי אָבשיד גענומען פון מיר. און גלייך פון דער תפיסה איז זי אוועק צום באַהן־הויף און גענומען אַ בילעט קיין צאַנז, בכדי מודיע צו זיין דעם רבין, אַז איהר מאַן האָט אויף זיך מקבל געווען אָבצוהיטען שבת אַזוי ווי יעדער פרומער יוד.

אָנקומענדיג קיין צאַנז האָט דער צדיק נישט געוואַרט ביז זי וועט איהם מיטטיילען וועגען מיין בעשלוס, נאר תיכף אַזוי ווי זי האט זיך בעוויזען אויף די שוועל פון זיין צימער האָט ער אַ זאָג געטוהן:

– פאָהרט אַ היים, אייער מאַן איז דאָך שוין אויף די פריי.

און ווירקליך איז אַזוי געווען. אַהיימקומענדיג פון צאַנז האָט זי מיך שוין געטראָפען אין דער היים. און איצט בין איך געקומען קיין צאַנז כדי

פארזענליך צו דאנקען דעם צדיק פאר דעם חסד וואס ער האט מיט מיר געטוהן.

מא.

איז קאמף מיט די רעפארמער.

דער צאנזער רב זצ"ל איז געווען איינער פון די שארפסטע בעקעמפער פון רעפארם אין זיין צייט. א דאנק זיין גרויסע השפעה אויף די ברייטע מאסען וועלכע האבען זיך בעצויגען צו איהם מיט די גרעסטע אכטונג און בעטראכט אלס דעם מנהיג ישראל, האט ער אין פיעל צענדליגער פאלען גע ווירקט צו פאראליזירען די בעמיהונגען פון די רעפארמער איינצופיהרען די אדער יענע ענדערונגען אין יודישען לעבען סיי פון יחיד סיי פון כלל.

דער צאנזער רב איז אין דעם פאל געווען ריקזיכטלאז, קנאות'דיג און נישט געוואלט איינגעהן אויף דעם מינדעסטען אבנויג פון קיין שום דין אדער מנהג.

וועגען זיין בעקעמפען די רעפארמער און די משכילים געפינט מען פיעל תשובות אין „דברי חיים".

אזוי האט ער בעקעמפט דאס בויען כאר־שוהלען. שארף ארויסגעזאגט זיך געגען דעם אוועקגעשטעלען דעם ארון־הקודש אדער בעלעמער פון זייערע בעשימטע ערטער, ווי דער מנהג איז בכל תפוצות ישראל.

שארף ארויסגעזאגט האט ער זיך געגען איינשטעלען משוררים אין די שוהלען וואס שטעהען אויף א אבגעטיילט ארט. בעטראכטענדיג עס אלס א מנהג עכו"ם. ווי אויך געגען בעשטימען ספעציעלע פרעדיגער וואס זאלען האלטען זייער פרעדיגט אין א פרעמדע שפראך.

מיט דער גאנצער שארפקייט האט דער צאנזער רב בעקעמפט דאס נישט־צנועת'דיגע קליידונג ביי פרויען וואס האט אנגעהויבען אריינצודרינגען אין פאלק.

אזוי האט אויך דער צאנזער רב אונטערגעשטיצט די בעמיהונגען פון פערשידענע גדולים וועלכע האבען אונטערגענומען א קאמף מיט די רעפארמער. מיר געפינען אויך זיין חתימה אויף די בעשלוסען פון די אונגארישע גדולים וועלכע זענען זיך צוזאמענגעקומען אין די שטאדט מיהאליוויץ וואו עס זענען אנגענומען געווארען א גאנצע רייה תקנות צו שטעהן אויף די וואך פון תורה און טראדיציע.

דער צאנזער רב איז אויך געווען א אנהענגער פון די ארגאניזאציע

„מחזיקי הדת" וועלכע איז געגרינדעט געווארען מיט דער איניציאטיוו פון די גאַליצישע גדולים מיט דעם בעלזער רבין ר׳ יהושע זצ"ל און דער קראָקאווער רב ר׳ שמעון סופר זצ"ל בראש.

אין יאָהר תרל"ב איז פאָרגעקומען אַ גרויסע קאָנפערענץ פון די רעלי־גיעזע יודען און גדולים פון אונגאַרן מיטן צוועק אַרויסצוטרעטען פון די עגזעסטירענדע קהלות אין וועלכע די רעפארמער און חופשים האָבען געהאַט אַ קענטיגע השפעה און צו גריגדען בעזונדערע קהלות.

אויף דער דאָזיגער אַסיפה איז אויך אויסגעאַרבייט געוואָרען די „אָרגאַ־ניזאַציאָנס־סטאַטוטען" פאַר די אָרטאָדאָקסישע קהלות. און צווישען אַנדערע איז בעשלאָסען געוואָרען צו פעראייניגען די אָרטאָדאָקסישע קהלות אין אַיין פער־באַנד וועלכער האָט בעקומען דעם נאָמען: „ארטאדאקסישע־לאַנדעס־קאַנצליי". די דאָזיגע סטאַטוטען זענען אייך צוגעשיקט געווארען צום צאַנזער רב וועלכער האָט געמאַכט אַ רייה אויסבעדרונגען און אויך געגעבען אויף זיי זיין הסכמה. אויך האָט דער צאַנזער רב אַרויסגעשיקט אַ ספעציעלען בריעף צו זיינע חסידים אין אונגאַרן אויפפאָדערענדיג זיי אַרויסצוטרעטען פון די ביז איצטיגע קהלות און אַריינטרעטען אין די ניי־געגרינדעטע קהלות.

דער צאַנזער רב האָט זעהר שטאַרק משבח געווען דאָס גרינדען פון די בעזונדערע ארטאדאקסישע קהלות און זיך אויסגעדריקט: הלואי וואָלט מען עס אויך דאָ אין גאַליציען געקענט איינפיהרען, אָבצוטיילען זיך אינגאַנ־צען פון די חפשים און גרינדען בעזונדערע קהלות פון יראי ד׳.

דער צאנזער רב זצ"ל איז געווען אַנערקענט אויף די גאַנצע וועלט אלס פוסק אַחרון וועמענס דעה עס האט מכריע געווען אין אַלע ענינים. נאָך אין זיין פריהסטע יוגענד האָט ער זיך איבערגעשריבען אין הלכה מיט די גדולי הדור, אַזוי האָט ער געשריבען תשובות צום גאון „בעל ישועות יעקב" צום גאון בעל „חוות דעת" צום „נתיבות" צו ר׳ שלמה קליגער, צום „חדושי הרי"ם" און אַנדערע.

אַזוי זענען פערהאַן תשובות צו איהם אין „שואל ומשיב" פון לעמבערג־ער רב אין „כתב סופר" פון פרעשבורגער רב אין „חסד לאַברהם" ווי אויך „תשובות הרי"ם" פון גערער רבין זצ"ל.

דער צאַנזער רב האָט אויף זיך געשטעלט אין עניני הלכה אַפילו ווען די חכמי הדור האבען מיט איהם נישט מסכים געווען.

דער צאַנזער רב האָט מחבר געווען די פאלגענדע ספרים:

שאלות ותשובות „דברי חיים" צוויי חלקים.

„דברי חיים" אויף מקוואות און הלכות גיטין.

„דברי חיים" אויף תורה.

כאַראַקטעריסטיש, אַז שאלות ותשובות „דברי חיים" חלק ב׳ איז ערשי־נען פריהער פאַרן חלק א׳. צוליעב פאַלגענדע סיבה:

ווען מ'האָט פאַר איהם געבּרענגט פון דרוק די ערשטע עגזעמפּלאַרען פון „דברי חיים" האָט ער גערופען זיין גבּאי און איהם בּעפוילען גלייך צו שיקען אַ טעלעגראַמע צו ר' שמואל אַהרן'נען (דער בּעל „בּרית אַהרן") אַז ער זאָל תּיכף קומען.

ווען דער „בּית אַהרן" איז געקומען קיין צאַנז האָט איהם דער צאַנזער רב געוויזען דאָס ספר און זיך פאַר איהם געקלאָגט, אַז דער מעתּיק און מסדר האָט איהם קאַליע געמאַכט דאָס ספר, דערמיט וואָס ער האָט נישט אָנגעצייכענט קיין שום מראה מקום אויף די דברי חז"ל ווי אויך די פּסקי הלכה אין די ראשונים. און אַזוי ווי אונזער שטייגער איז מקצר צו זיין אין די דבּורים איז עס אַ גרויסער חסרון פאַרן ספר. היות ווי די חז"ל זאָגען אַז רישא דמילתא לא מחסרא" (דער אָנהויב זאָל כאָטש זיין אָהן אַ פעלער) האָב איך בּעשלאָסען דאָס דאָזיגע ספר צו בּעשטימען אַלס חלק ב'. און דו מיין פריינד פאָהר גלייך קיין לעמבּערג צום דרוקער און זאָלסט מיטנעמען דעם כּתב יד פון חלק ב', וואָס געפונט זיך בּיי מיר, און דאָרט זאָלסטו זיצען מסדר און מגיה זיין דאָס ספר וועלכעס עס וועט בּעשטימט ווערען אַלס חלק א', און כּל זמן דו וועסט זיין אין לעמבּערג וועל איך דיר צאָהלען דרייסיג רובּל אַ וואָך, אַ חוץ די הוצאות וואָס דו וועסט מאַכען אין לעמבּערג.

עס פערשטעהט זיך, אַז דער „בּית אַהרן" איז גלייך אָבּגעפאָהרען קיין לעמבּערג, וואו ער איז געזעסען פיער וואָכען און מסדר געווען דאָס ספר.

דאָס ספר דברי חיים האָט געמאַכט אַ גרויסען רושם אין די לומדישע וועלט. און ווערט בּעטראַכט אַלס איינס פון די דעצעדירענסטע פּסקי האַחרונים.

ווען עס איז ערשינען דאָס ספר „דברי חיים" אויף תּורה, איז אַמאָל געקומען צו איהם אַ גרויסער תּלמיד חכם פון לעמבּערגער קאַנט. האָט איהם דער צאַנזער רב געפרעגט: וואָס זאָגט די לומדישע וועלט צו מיין ספר? (אין יענע יאָהרען האָט זיך אין לעמבּערג קאָנצענטרירט די לומדישע יונגעלייט פון גאַליציען וואָס האָבּען געלערנט בּיי די דאָרטיגע גדולים).

דער אורח האט געענטפערט, אַז דאָס דאָזיגע ספר איז אין די לומדישע קרייזען זעהר חשוב.

דערויף האט דער צאַנזער רב געפרעגט:

— צי איז עס אַזוי חשוב ווי דער „אוהב ישראל" פון אַפּטער רב?

בּכלל האט דער צאַנזער רב שטאַרק מחשיב געווען דאָס ספר „אוהב ישראל" און אויף די עלטערע יאָהרען פלעגט דער צאַנזער רב לערנען יעדען טאָג אַ שיעור אין ספר „אוהב ישראל".

מב.

זיין התנהגות.

דער צאַנזער רב פלעגט שטאַרק ליעב האָבען אַ יוד אַ תּלמיד חכם. קויםּ פלעגט קומען צו איהם אַ תּלמיד חכם פלעגט ער איהם מכבד זיין מיט אַלע מיני כּבודים און זיך איינגאַנצען מבטל זיין צו איהם. גאַנץ אָפט פלעגט טרעפען, אַז עס פלעגט קומען צו איהם אויף שבת אַ גוטער־יוד אָדער אַ תּלמיד חכם פלעגט ער איהם זעצען אויבענאָן און איהם מכבד זיין מיט תּורה זאָגען.

איינמאָל האָט דער צאַנזער רב בעגלייט אַ תּלמיד חכם וועלכער האָט ביי איהם געוויילט צו גאַסט.

אויפן וועג געהענדיג האָט זיך צו איהם דערנעהנטערט עמיצער און איהם דערלאַנגט אַ קוויטעל מיט אַ פּדיון.

האָט דאָס דעם רבין שטאַרק פּערדראָסען און אויסגערופען:

— די גאַלגאַן (מיטן דאָזיגען „זידעל־וואָרט״ פלעגט ער זיך שטענדיג בעניצען) זעהסט, אַז איך געה מלווה זיין אַ תּלמיד חכם ווילסטו מיך מבטל זיין פון די מצווה...

איינמאָל האָט געוויילט אין צאַנז אויף אַ שבת דער רבי ר׳ דוד׳ל דינוב׳ער זצ״ל.

ביים שבת׳דיגען טיש האָט דער צאַנזער רב געהאַלטען אַ גרויסען שמועס און דערביי האָט ער געזאָגט, אַז דער רבי וואָס הערט נישט זאָגען תּורה אין הימעל טאָר נישט זאָגען קיין תּורה פאַרן עולם.

אַ ווייל שפּעטער האָט דער צאַנזער רב מכבד געווען זיין גאַסט מיט זאָגען תּורה.

דערויף האָט ר׳ דוד׳ל מיט גרויס ענוות אָבגעענטפערט:

— ווי אַזוי קען איך זאָגען תּורה, אַז איך הער נישט פון הימעל...

אין די לעצטע יאָהרען פאַר זיין פּטירה פלעגט זיך דער צאַנזער רב פיהרען, אַז יעדע נאַכט פאַרן שלאָף האָט ער אויסגערופען:

— השם יתברך זאָל מיר העלפען, אַז איך זאָל דינען דעם בעשעפער ווי דער רמב״ם, ווי דער רבי ר׳ שמעלקע און ווי דער ט״ז.

די דאָזיגע ווערטער פּלעגט ער איבערחזרן אונצעהליגע מאָהל ביז ער איז איינגעשלאָפן.

בכלל האָט דער צאַנזער רב מחשיב געווען דעם גאון בעל הט״ז. ער פלעגט דערצעהלען:

עס איז אַמאָל עמיצער געקומען צום ט״ז און געוויינט פאַר איהם, אַז זיין פרוי איז אַ מקשה לילד און דער גאון זאָל פאַר איהר מתפלל זיין.

האָט דער ט״ז איהם געענטפערט:

— וואָס זאָל איך דיר טוהן מיין זוהן, איך בין נישט קיין רבי און נישט קיין בעל שם.

— איך וועל פון דאַנען נישט אָבטרעטען ביז איך וועל געהאָלפען ווערען — האָט אויסגערופען דער יוד.

— וואָס קען איך דיר העלפען — האָט דער ט״ז איהם געענטפערט — נאר אַזוי ויי איך האָב היינט פערענטפערט אַ שווערע קשיא פון תוספות. יהי רצון אַזוי ווי איך האָב אויפגעבינדען די דאָזיגע קשיא, אַזוי זאָל אויפגעבינדען ווערען דער טראַכט פון דיין פרוי..

ווי נאר דער יוד איז אַהיימגעקומען האָט מען איהם מבשר געווען, אַז זיין פרוי איז אויפגעבינדען געוואָרען.

שטאַרק פערעהרט האָט דער צאַנזער רב דעם „נודע ביהודה״. ווען איך וואָלט געלעבט אין זיין צייט – פלעגט דער צאַנזער רב זאָגען – וואָלט איך זיך געוואָלגערט אונטער זיין טיש. און הגם ער איז געווען אַ שטאַרקער מתנגד אויף חסידות, דאָך איז זיין כוונה געווען לשם שמים.

איינמאָל האָט ער בעדאַרפען נאָכקוקען אין ש״ות „נודע ביהודה״. נישט האָבענדיג אונטער די האַנד דאָס ספר האָט ער געדינגען אַ שליח און איהם געשיקט דריי מייל וועגס כדי איהם צו ברענגען דאָס ספר.

איינמאָל אַריינקומענדיג אין בית המדרש האָט ער בעמערקט ווי בחורים שמועסען וועגען „נודע ביהודה״ האָט דער צאַנזער רב אַ זאָג געטהון צו זיי:

– הערט, וועל איך אייך דערצעהלען וועגען דער קדושה און גדלות פון „נודע ביהודה״:

ווען דער „נודע ביהודה״ איז געווען רב אין פראַג האָט ער געהאַט גרויסע התנגדות און רודפים פון אַלע זייטען. די דאָזיגע רודפים האָבען אָבער בעקומען זייער פסק און זייער עונש, און דעם גרעסטען טייל האָט ער אָוועקגעשיקט אויף יענער וועלט.

איינער פון זיינע רודפים האָט געהאַט אַנ׳עלוי׳ש יונגעל וועלכער האָט, נישט קוקענדיג אויף דער התנגדות פון זיין פאָטער, שטאַרק מחבב

געווען דעם „נודע ביהודה", געלערנט אין זיין ישיבה און געווען בעליעבט ביים גרויסען גאון.

מאַכט זיך אַז דער דאזיגער עלוי ווערט שווער קראַנק און די דאקטוּ-רים זענען איהם מיאש ר"ל.

עס פערשטעהט זיך אַז אין זיין עלטערען־הויז איז ענטשטאַנען אַ בהלה ווייל זיי האבען פערשטאַנען אַז דאָ הויבט זיך אָן די בעצאָהלינג פאַר די רדיפות וואָס דער פאָטער פון דעם עלוי רודפט דעם רב.

זענען די קרובים פון דעם עלוי געלאפען צום „נודע ביהודה", אַז ער זאָל מתפלל זיין פאַר דעם געזונד פון זיין תלמיד. זיי האָבען אבער נישט גע-טראָפען דעם רב אין דערהיים, ווייל ער איז גראַד געגאַנגען אין מקוה אַריין פאַרן דאַזענען. די קרובים זענען גלייך געלאפען אין מקוה אַריין וואו זיי האָבען מיט גרויס געוויין פארגעשטעלט דעם מצב פון זיין בעליעבטען תלמיד.

— דאָ קען איך אייך גאָרנישט העלפען — האָט דער „נודע ביהודה" געענטפערט — נאר לויפט גלייך אַריין צו מיר און נעמט דאָס ספר „צל"ח" און לייגט אונטער דאָס ספר דעם חולה צוקאפענס, וועט עס ווירקען על כל פנים אַז ער וועט אויסהאַלטען ביז וואַנען איך וועל צוריקקומען פון מקוה, און ווען איך וועל אַהיימקומען וועל איך זעהען וואָס צו טוהן.

און תיכף ווי מ'האָט אונטערגעלייגט דעם „צל"ח" צוקאפענס פון חולה איז איהם באַלד בעסער געווארען און מ'האָט שוין מעהר נישט בעדאַרפען בעאומריהוגען דעם רב.

איינמאָל אין אַ ווינטער־נאַכט, האָט דער דער שמש, וועלכער פלעגט שלאָפען אין שכנות פון רבינס חדר, בעמערקט ווי פון רבינס חדר רייסט זיך אַרויס אַ געדיכטער רויך.

דער שמש האָט אָנגעהויבען מיטן גאַנצען כוח צו האקען אין דער טהיר, וועלכע איז געווען פערשלאָסען, אָבער קיינער האָט איהם נישט גע-עפענט.

אַ דערשראָקענער האָט דער שמש געכאַפּט אַנ'אייזען, אויפגעבראָכען די טהיר און אַזוי אַרום אַריין אין צימער.

דאָ האָט זיך פאַר איהם פארגעשטעלט אַ אויסטערלישע סצענע: דער גאַנצער טיש, ביי וועלכען דער רב פלעגט זיצען, איז געשטאַנען אין פלאַמען און נעבען טיש איז געשטאַנען דער צדיק, איין פוס אויפן דיל און דעם אַנדערען פוס אויף אַ שטוהל. און אַזוי שטעהענדיג, האָט ער ביים ליכט פון פלאַמענדען טיש מעיין געווען אין אַ ספר...

דער צדיק איז געווען אַזוי שטאַרק צוקאָכט, אַז נישט נאר וואָס ער האָט נישט בעמערקט ווי דער טיש ברענט און דאָס פייער געפינט זיך שוין גאַנץ נאָהנט פון איהם, נאר אפילו דעם רעש, וואָס דער שמש האָט אָנגעמאַכט מיט זיין אויפרייסען די טהיר און דאָס אַריינלויפען מיט אַ געשריי אין צימער

אַריין, האָט ער אויך נישט דערהערט, מחמת דער שטאַרקער דביקות און פֿאַרנומענקייט.

דער שמש האָט געכאַפּט אַ פּאָר מלבושים, אַ וואָרף געטהון אויפֿן ברענענדיגען טיש, און מחמת גרויס צוטראָגענקייט, האָט ער אויך עפּעס אַרויפֿגעוואָרפֿען אויפֿן צדיק. דאָ האָט זיך דער צדיק אויפֿגעכאַפּט פֿון זיין דביקות און געוואָלט „מכבד" זיין דעם שמש מיט זיין לילקע־ציבעק, פֿאַרוואָס ער האָט איהם געשטערט.

און ווען דער שמש האָט איהם אויפֿמערקזאַם געמאַכט, אַז דער טיש ברענט און עס האָט געפֿעהלט אַ קליינינקייט, אַז אויך דער רבי זאָל שטעהן אין סכנה, האָט ער ערשט זיך אַרומגעקוקט, ווי עמיצער, וואָס וואָלט זיך כלל נישט דאָ געפֿונען און נישט פֿערשטאַנען. אַז אַ דאַנק דעם שמש, איז ער ניצול געוואָרען פֿון אַ גרויסער סכנה...

איינמאָל איז ער געפֿאָהרען הינטערוועגס. הינטער דער שטאָדט באָריאָוו איז ער פֿערבייגעפֿאָהרען אַ דאָרף, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען מאַקאָלקי. און צו אַלעמענס שטוינונג האָט ער בעפֿוילען, מען זאָל זיך אָבשטעלען אין דאָזיגען דאָרף.

האָט מען זיך אָבגעשטעלט פֿאַר דער קרעטשמע און דער צדיק האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און געבעטען עפּעס צו טרינקען.

אַזוי זיצענדיג האָט ער זיך אָנגערופֿען צום קרעטשמער:

— ווי אַלט זענט איהר ר' יוד!...

— פֿינף און פֿערציג יאָהר. — האָט דער קרעטשמער אָנגעגענטפֿערט.

— און ווי לאַנג געפֿינט איהר זיך שוין אין דעם דאָרף — האָט דער צדיק ווייטער געפֿרעגט.

— ס'הייסט ווי לאַנג, אַז איך בין דאָ געבוירען געוואָרען, חתונה געהאַט און איבערגענומען די קרעטשמע פֿון מיין טאַטען. אַלע מיינע יאָהרען בין איך דאָ אין דעם דאָרף.

— קענט איהר מיר אפשר זאָגען, ווער פֿון די צדיקים עס זענען דאָס דאָרף פֿערבייגעפֿאָהרען און דאָ זיך אָבגעשטעלט.

דער קרעטשמער האָט אָנגעהויבען אויסרעכענען די נעמען פֿון די צדיקים, וועלכע ער האָט געדענקט אויפֿן זכרון. אָבער דאָס אַלץ האָט דעם צאַנזער נישט בעפֿרידיגט.

— אָבער עמיצער פֿון די צדיקים פֿון פֿערגאַנגענעם דור האָט דאָ אין דעם דאָרף זיך אויפֿגעהאַלטען אַ צוויי וואָכען צייט — האָט דער צאַנזער אויסגערופֿען — קענט איהר זיך נישט דערמאַנען ווער דאָס איז געוועזן?

דער קרעטשמער האָט געצויגען מיט די פּלייצעס, נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפֿערען. ענדליך האָט ער זיך געכאַפּט און אויסגערופֿען:

— איך האָב ביי מיר אַנ׳אַלטע מאַמע. זי איז שוין אין די ניינציגער, ווען דער רבי פערלאַנגט וועל איך איהר ברענגען. אפשר ווייסט זי בעסער.

דער צאַנזער האָט זיך מיטן דאָזיגען פאַרשלאַג שטאַרק דערפרעהט און תיכף געהייסען ברענגען די אַלטיטשקע קרעטשמערין.

די אַלטיטשקע האָט זיך קוים געקענט דערשלעפּען. אָבער הערענדיג, אַז דער צאַנזער צדיק רופט איהר, האָט זי מיט די לעצטע כחות, שטיצענדיג זיך אויף איהר זוהן, זיך פאַרגעשטעלט פאַרן צדיק.

הערענדיג די פראַגע, אין וואָס עס האַנדעלט זיך, האָט זיך די זקנה שטאַרק דערפרעהט און אויסגערופען:

— אַוודאי געדענק איך, אַ שאלה דאָס איז. ווען איך בין נאָך אַ קינד געווען געדענק איך, ווי איינמאָל האָט זיך אויפגעהאַלטען דער הייליגער בערדיטשעווער רב, וועלכער איז צוריקגעקומען פון אַ נסיעה אין אונגאַרן. צוויי וואָכן צייט האָט ער דאָ פערבראַכט און די דאָזיגע צוויי וואָכן וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען.

— דערצעהלט מיר, כ׳בעט אייך, ווי אזוי דער בערדיטשעווער האָט זיך נוהג געווען ביי אייך אין שטוב — האָט דער צאַנזער אַ צושטאַהלטער אויסגערופען.

ווען די אַלטיטשקע האָט אָנגעהויבען דערצעהלען פון דעם בערדיטשעווערס התנהגות: פון זיין דאווענען, פון זיין לערנען, פון זיין עסען, האָט זיך דער צאַנזער, ווי זיין שטייגער איז געווען אין אַ מאָמענט פון התלהבות און דבקות, זיך אַוועקגעשטעלט אויף איין פוס און דעם אַנדערען פוס האָט ער געהאַלטען אויף דעם בענקעל און אַזוי איז ער געשטאַנען און געהערט אַלץ, וואָס די זקנה האָט דערצעהלט פון דעם הייליגען בערדיטשעווער.

ווי נאָר די זקנה איז אַוועק, האָט דער צאַנזער געהייסען שפּאַנען פערד און וואָגען און מען איז תיכף אַוועקגעפאָהרען.

זיצענדיג אויף דער פוהר, האָט זיך דער צאַנזער געווענדעט צו זיינע בעגלייטער:

— אָט דאָס הייסט אַ צדיק, דער בערדיטשעווער מיין איך, אַזוי פיעל יאָהרען זענען אַוועק און נאָך פיהלט מען אין די לופט זיין עבדות אין דעם דאזיגען דאָרף. אָוואַ, הפלא ופלא...

ווי בעקאַנט זענען די גדולי האחרונים שטאַרק אַרויסגעטרעטען געגען דעם לימוד על פי דרך הפלפול, וואָס האָט זיך איינגעבירגערט אין די פּויל־לישע ישיבות. בעזונדערס שטאַרק אַרויסגעטרעטען געגען די פלפולים, די פשעטלעך זענען: דער של״ה הקדוש, ר׳ שלמה יאיר בכרך זצ״ל (דער „חוות יאיר״ און אַנדערע גדולים.

איינמאָל איז דער צאַנזער רב געזעסען אין אַ מסיבה פון תלמידי חכמים צווישען וועלכע עס איז אויך געווען דער לעמבערגער רב דער גאון

ר׳ יצחק שמעלקעס (דער „בית יצחק״). איז געקומען צו רייד וועגן די פשט-לעך וועלכער די מתנגדישע גדולים האָבען נישט גורס געווען.

האָט זיך אָנגערופען דער צאַנזער רב בדרך צחות:

— אז איך וועל קומען אויף יענע וועלט, און מען וועט מיך ברענגען פאַרן בית דין של מעלה און מען וועט מיך דן זיין פאַר מיינע פשט׳לעך. וועל איך טענה׳ן פאַר דעם בית דין של מעלה: מורי ורבותי! איהר זענט מיך דן פאַר די פשט׳לעך וואָס איך האָב געזאָגט. וויל איך קודם כל וויסען צי דאָס פשט׳ל איז מיינס, טאמער איז עס נישט מיין פשט׳ל. וועט דאָך דער מלאך המקטרג מיזען איבערזאָגען דאָס פשט׳ל וואָס איך האָב מחדש גע-ווען. וועל איך האָבען פון דאָזיגען פשט׳ל אַזוי פיעל תענוג, אַז איך וועל גאָרנישט מרגיש זיין דעם גהינום וואו מען וועט מיך פיהרען פאַר די דאזיגע „זינד״...

אינטערעסאַנט זענען די מנהגים וואָס דער צאַנזער רב האָט איינגעפיהרט אין פסח.

פון ר״ח ניסן האָט ער אָנגעטוהן דאָס שטריימעל, וואָס ער האָט גע-טראָגען בלויז שבת און יום טוב, און עס געטראָגען ביז אסרו־חג יום טוב.

די נשיאים, וואָס מען לייענט פון ר״ח ביז ערב פסח, האָט ער יעדען טאָג אליינט געלייענט אין ספר. דערביי האָט ער געזאָגט, אַז דעם טאָג וואָס מען לייענט דעם נשיא דן — געפאַלט ראש־השנה. דער סימן איז: דן ידין עמו...

ווי בעקאַנט האט דער צאַנזער רב שטאַרק מזהיר געווען צו זאָגען יוצרות. און אַז עס איז אויסגעפאַלען שבת ערב פסח, ווען דער עולם איילט זיך זעהר כדי צו קענען עסען די המק׳דיגע סעודה אין די צייט, האָט ער בעפוילען, אַז מען זאָל דעם יוצר פון שבת־הגדול, זאָגען מיט אַ שבת פריהער. אַזוי וויט האָט ער מחשיב געווען די פיוטים פון „יוצר״.

די ווייץ פון מצה שמורה האָט ער אַליינט געמאָלען ביי זיך אין שטוב אין אַ ספעציעל מילעכעל.

אַ גרויס ענין איז געווען דאָס נעמען מצה־וואַסער. דערביי האָט ער זיך אָנגעטוהן אַ ספעציעל מלבוש אַלס הדור מצווה.

ערב פסח אין דערפריה האָט ער געגעסען מיטן עולם אַ פליישיגע סעודה ביי וועלכע מען האָט געזונגען זמירות און געטיילט שיריים.

אַ גרויסע עבודה איז געווען אין צאנז דאָס באַקען מצות אין ערב פסח. ביי וועלכען אַלע האָבען געמוזט אָנטוהן בגדי יום טוב און מען האָט געזונגען קאַפּיטלעך הלל.

די טייגלעך האָט מען נישט געשניטען מיט קיין מעסער נאר ער אַליינט האָט אָבגעריסען שטיקלעך טייג און געטיילט צווישען עולם.

געבאַקען האָט ער נישט מעהר ווי צעהן מיירעס. צו יעדע מיירע האָט געמוזט זיין אַ נייער בעקען און צו יעדע מצה אַ בעזונדער וואַרגעל־האָלץ.

און געפיהרט האָט ער זיך, אַז די אורחים וואָס זענען געקומען צו איהם אויף פסח און געגעסען ביי זיין טיש, האָט ער געגעבען די גאַנצע סעודה, אַ חוץ אַ כוס אויף וויין און מצה שמורה וואָס יעדער איינער האָט זיך געמוזט מיטברענגען.

צו אַרבע כוסות האָט ער געניצט אַ גלעזערען כוס נישט קיין זילבערנס.

ביים סדר האָט איינער פון זיינע קינדער געפרעגט מה נשתנה. און אויף די קשיות האָט ער אָנגעהויבען מיט אַ ברייטען שמועס פון בריאַת העולם אָן. מיט דעם דאַגיגען לשון:

— השי״ת האָט בעשאַפען אַ יש מאַין אין זעקס טאָג. אין זעקסטען טאָג האָט ער בעשאַפען אָדם הראשון דער יציר כפיו של הקב״ה. אַזוי האָט ער אַלץ דערצעהלט וואָס האָט פאַסירט מיט אָדם הראשון׳ען ביז נח׳ן ווי אַזוי די וועלט איז געוואָרען פערדאָרבען און דער אויבערשטער האָט געברענגט אַ מבול און פון מבול איז ניצול געוואָרען נח מיט זיינע קינדער. און אַלץ וואָס האָט פאַסירט אין די צעהן דורות פון נח ביז אַברהם. ווי אַזוי אַברהם האָט מקדש געווען שם שמים און געוויזען, אַז עס איז דאָ אַ בורא עולם אויף די וועלט. און די פאַסירונגען פון אונזערע אָבות יצחק און יעקב. ווי אַזוי ער האָט געקעמפט מיט עשו׳ן און מיט לבן הרמאי. און ווי אַזוי יעקב איז געקומען קיין מצרים. ערשט דאַן האָט ער אָנגעהויבען זאָגען עבדים היינו לפרעה במצרים.

אויך האָט ער געזאָגט תורה אויף די הגדה אין מיטן סדר.

צו כרפס האָט ער גענומען רויטע רעטעכלעך (ר״ח רעטעכלעך) צו מרור — סאַלאַטען. און צו כורך — צוריבענעס־כריין.

אין די יונגע יאָהרען פלעגט ער ניצען צו מרור — נישט צוריבע־נעם כריין, נאָר צוליעב זיין שלאַפקייט האָבען איהם די דאָקטוירים פערזאָגט. און ער האָט אָנגעהויבען ניצען סאַלאַטען.

חסידים דערצעהלען: אַז ביים ערשטען מאָל ווען ער האָט געמוזט זיך אָבזאָגען פון נישט־צוריבענעם כריין, האָט ער זיך געהייסען דערלאַנגען אַ וואָרצעל כריין און געמאַכט אויף דעם א ברכה בשם ומלכות און פערענדיגט אַשר קדשנו במצותיו וצונו ונשמרתם לנפשותיכם.

דעם כזית מצה האָט ער געגעסען זעהר גיך כדי ער זאָל אַראָבשלינגען דעם כזית מצה אויף אַמאָל.

איינמאָל נאָך דעם אַפיקומן האָט ער זיך שטאַרק צוקאָכט אַריינגע־פאַלען אין אַ שטאַרק התלהבות און אויסגערופען:

די חז״ל זאָגען: אין פוחתין משׁשה טלאים המבוקרים במקדש. טאָ ווי זענען היינט די ששה טלאים אַהינגעקומען? ווערט געברענגט אין ספרים, אַז מ׳האָט זיי געבראַכט אין די מדבר וואו זיי זענען זיך פרה ורבה. און אלי׳

הנביא איז מקריב פון זיי יעדן טאָג צוויי קרבנות, איינס אין דערפריה דאָס צווייטע פארנאַכט.

האָט זיך דער רב פון אוהעל, ר׳ משה טייטעלבוים זצ״ל, געבעטען, אַז ער וויל דאָס זעהען מיט פליישיגע אויגען. האָט איהם דער אויבערשטער געוויזען ווי אלי׳ שטעהט און איז מקריב קרבנות אַלס כהן הדיוט און מלאך מיכאל איז כהן גדול.

און אַז עס קומט פסח איז אלי׳ הנביא מקריב א קרבן פסח און די מנויים זענען די צדיקי־הדור צו וועלכע אלי׳ הנביא ברענגט יעדן איינעם אַ שטיקעל פון קרבן פסח.

און היות ווי דער קרבן פסח טאָר מען נישט עסען מחוץ לחומה ברענגט אלי׳ הנביא דעם אויר פון ארץ־ישראל און דעם אויר פון ירושלים צו די צדיקים און עס איז גלייך וואו מען וואָלט געזעסען אין ירושלים און געגעסען דעם קרבן פסח.

און די יודען וואָס זענען נישט ראוי צו עסען פון קרבן פסח, קוים האַלטען זיי זיך ביי די צדיקי הדור און גלויבען, אַז צדיקים עסען איז אַזוי גוט ווי זיי אַליינט האָלטען געגעסען פון קרבן פסח.

איהר וועט אַוודאי מיינען אַז דאָס איז אַלעס לויטער רוחניות — האָט דער צאַנזער אויסגערופען — זאָג איך אייך בפירוש, אַז מען מיינט פשוט בגשמיות אַ שטיקעל געבראָטען פלייש פון קרבן פסח און דאָס איז גאָרנישט קיין פלא. מען דערצעהלט: אַז דער רבי ר׳ זישא זצ״ל איז אַמאָל געזעסען אין אַ שוהל און אַנטשלאָפען געוואָרען. געשעהן איז עס אין שבת, און דער רבי ר׳ זישא האָט נישט געהאט קיין מעגליכקייט אַרויסצובעקומען זיך פון שוהל כדי צו עסען די סעודת שבת. האָט דער רבי ר׳ זישא אויסגערופען:

— רבונו של עולם! ווען עס איז דיר ליב איז עס מיר ניחא, וועט זישא פאַסטען אין שבת...

און תוך כדי דבור איז געקומען מלאך מיכאל און געברענגט אַ שטיק פיש פון לויתן און ווייז פון יין המשמר אויף קידוש. דערויף האָט דער רבי ר׳ איצקל זצ״ל (דער „חוזה״ פון לובלין) געזאָגט: דאָס איז געווען ווייז ממש און אַ רעכט שטיקעל פיש.

אַזוי אויך צו די היינטיגע צדיקים ברענגט אלי׳ אַ שטיקל פלייש פון קרבן פסח. טאָמער וועט איהר קלערען, אַז מיר זענען טמאי מתים. ווי אַזוי מעגען מיר עסען דעם קרבן פסח? איז דער תירוץ: טומאה הודחה בציבור. זאָג איך אייך יודען, אַז מיר זענען אין ירושלים און עסען פון קרבן פסח! דער יוד וואָס גלויבט אין מיינע ווערטער איז גוט ווי ער וואָלט אַליינט געגעסען פון קרבן פסח..

———

ווי באקאַנט האָט דער צאַנזער רב איינגעפיהרט, אַז בחורים זאָלען לייגען תפילין אין חול־המועד.

חסידים דערצעהלען, אַז איינגעפיהרט האָט ער עס צוליעב פאלגענדע סיבה:

איינמאָל אין חול־המועד איז דער צאַנזער רב אריינגעקומען אין בית־מדרש אַריין און געטראָפען אַ חברא בחורים וועלכע האָבען צווישען זיך געפּאָטערט און אָנגעמאַכט אַ גרויסען טומעל.

האָט עס דעם צאַנזער רב שטאַרק פערדראָסען און ער האָט אויסגערופען:

— דאָס איז דערפאַר, ווייל איהר האָט היינט נישט געלעגט קיין תפלין. ווען איהר וואָלט געלייגט תפלין וואָלט איהר געהאַט אויף זיך מורא שמים און איהר וואָלט נישט מבטל געמאַכט די צייט מיט נאַרישקייטען...

זייט דעמאָלס איז איינגעפיהרט צווישען צאַנזער חסידים אַז בחורים לעגען תפילין אין חול־המועד.

די צווייטע נאַכט פסח פלעגט דער צאַנזער רב צוזאַמען מיט זיינע חסידים זיך טובל זיין פאַר ספירה־ציילן. וואָס ער האָט געציילט ביים סדר און נישט ביים דאַווענען.

חול־המועד פלעגט ער צוויי מאָהל אין טאָג פראַווען סעודות פונקט ווי שבת און יום טוב.

מוצאי־יום־טוב האָט ער געמאַכט קידוש איבער ביער, וואָס מען האָט געקויפט ביי אַ גוי.

אַ כאַראַקטעריסטישער עפּיזאָד ווערט דערצעהלט ווען דער צאַנזער רב האָט זיך איינמאָל אָבגעזאָגט צו מאַכען הבדלה איבער ביער.

געווען איז דעמאָלס אין צאַנז אַ משרת, אַ גאַנץ פּראָסטער מענש וועמען מען פלעגט מוצאי יום טוב נאָך מעריב שיקען נאָך ביער צו אַ גוי. און היות ווי דער ביער שענקער האָט געוואוינט אין די ווייטערע גאַסען האָט געדויערט ביז ער האָט געבראַכט דאָס ביער. פלעגען די חסידים איהם תמיד פייניגען, פאַרוואָס ער פערזוימט זיך אַזוי לאַנג. האָט ער זיך איינמאָל מיישב געווען און ערב פסח בעהאַלטען אין קעלער אַ פלאַש ביער, כדי ער זאָל תיכף מוצאי יום טוב האָבען גרייט און נישט דאַרפען לויפען צום גוי׳שן שענקער...

ווען מען האָט אָנגעגאָסען אַ גלאַז ביער און דער צאַנזער רב האָט עס גענומען אין די האַנד, אַ בליק געטוהן דערויף, האָט ער עס גלייך אַוועקגעשטעלט און געהייסען זיך דערלאַנגען אַ גלאַז ווײן אויף הבדלה.

דער עולם האָט גענומען חוקר ודורש זיין ביים משרת, ביז מ׳האָט זיך דערוואוסט אַז דאָס ביער איז געווען חמץ שעבר עליו הפסח.

חול־המועד פסח האָט דער בעל תפלה געזונגען ביים דאַווענען: א׳ מלך גדול, קדיש, כולם אהובים, כולם מקבלים און אַזוי ווייטער פונקט ווי אין יום טוב.

אַ גרויס עבדות פלעגט דער צאַנזער רב פערלעגען אין סיכות ביי די נענועים און ביי די „הושענות״. תמיד פלעגט דער צאַנזער רב אַליין זאָגען הלל פאַר׳ן עמוד. דאָס האט געדויערט עטליכע שעה. זיינע בכיות זענען געווען אין לשער, אַזוי אַז ווען ער פלעגט אַוועקגעהן פון עמוד איז די ערד נאַס געווען פון טרעהרען.

אָרגינעל זענען די צאַנזער הקפות. קודם כל פלעגט מען אין צאַנז זאָגען הקפות סיי שמיני־עצרת בייטאָג און סיי ביינאַכט.

דער נוסח הקפות פון שמיני־עצרת איז אַנדערש ווי פון שמחת תורה און פון ביינאַכט אַנדערש ווי פון בייטאָג.

דער נוסח פון צאַנזער הקפות זענען אָבגעדרוקט אין אַ ספעציעל ספר׳ל און זיי ווערען געזאָגט אין פיעל יודישע קהלות אין גאַליציען.

גרויס איז געווען דאָס דביקות פון צאַנזער ביים צינדען חנוכה־ליכט. זיין פנים האט געלויכטען ווי די זון און אינגאנצען איז ער געווען אויסגעטוהן פון די וועלט. אַזוי האָט עס געדויערט דריי־פיער שעה. ערשט דאַן איז ער געקומען צו זיך.

אַ כאַראַקטעריסטישער פאַל דערצעהלט מען וועגען זיין דביקות:

איינמאָל איז ביים צינדען חנוכה־ליכט געווען אַ גרויס געדראַנג, דאָס ענגשאַפט איז געווען אין לשער, אַזוי אַז איינער פון די קינדער פון צאַנזער רבין זצ״ל איז געפאַלן אין אַ שווער חלשות. אַלע בעמיהונגען מיט היימישע מיטלען צו דערמינטערען דעם פערחלש׳טן האָבען נישט געווירקט און מ׳האָט געמוזט אַרויסרופען עטליכע דאָקטוירים און ערשט זייערע אָנשטרענגונגען האָבען דערמינטערט דעם פערחלש׳טן.

עס פערשטעהט זיך, אַז די דאָזיגע געשיכטע האָט אַרויסגערופען אַ גרויסען רעש אין שטאָדט און פאַר׳ן רבינס הויז האָבען זיך פערזאַמעלט אַנשים נשים וטף און די געוואַלדען זענען געווען אין לשער. און ווען דער רבי האט פערענדיגט זיינע כוונות און ערוואַכט פון זיין דביקות האט ער דערזעהען אַ גאָר גרויסען עולם פערזאַמעלט פאַר זיין הויז, האָט ער זיך געפרעגט: וואָס איז די סיבה פון דעם דאָזיגען רעש און צו וואָס האָבען זיך עפעס פערזאַמעלט די גאַנצע שטאָדט?...

אַזוי ווייט איז ער געווען פערטוהן אין זיין עבדות און דביקות אַז ער האָט גאָרנישט מרגיש געווען וואָס אַרום איהם טהוט זיך.

זיין גוט האַרציגקייט האָט גאָר קיין גרונד נישט געהאַט. זעלטען ווען ער האָט אָבגעזאָגט אַ הסכמה אויף אַ ספר אָדער אַ כתב המלצה. צוליעב דעם זענען פערהאַן מעהר ווי צוויי הונדערט הסכמות וואָס ער האָט געשריבען אויף ספרים.

כאַראַקטעריסטיש איז, אַז אויפ׳ן ספר „אור הגנוז״ שרייבט ער אין יאָהר

תרכ"ו אין די הסכמה: הגם ער האָט בעשלאָסען מעהר נישט צו שרייבען קיין הסכמות צוליעב דעם וואָס פיעל מחברים האָבען אָבגעדרוקט אין זיין נאָמען צנינים וועלכע ער האָט קיינמאָל נישט אין זינען געהאַט, דאָך אָבער מאַכט ער דאָס מאָהל אַנ'אויסנאַם וכו'. אָבער אויך נאָך דעם יאָהר געפינט מען פון איהם פיעל הסכמות אויף ספרים.

דאָס זעלבע איז אויך מיט מכתבי־המלצה וואָס ער פלעגט אַרויסגעבען יהי' מי שיהי' צוליעב זיין גרויס רחמנות.

איינמאָהל איז געקומען צו איהם אַ גאַר פראָסטער מענש נאָך אַ כתב־המ־לצה, האָט דער צאַנזער רב בעפוילען דעם משמש, אַז ער זאָל אויפשרייבען דאָס כתב און ער וועט עס חתמענען.

דער שמש האָט אָבער געהאַלטען, אַז עס איז גאָרנישט לפי כבודו, אַז דער צאַנזער רב זאָל געבען אַ כתב אַזאַ שטייגער פאַרשוין, האָט ער זיך דע־ריבער משתמט געווען פון שרייבען. האָט דער צאַנזער רב זיך אָנגעבייזערט אויף איהם און אויסגערופען:

— איך פערשטעה נישט ווי אַזוי אַ יוד קען האָבען אַ זיין פערשטיי־נערט האַרץ, וויסענדיג אַז צוליעב מיינע פאָר ווערטער קען זיך אַ יוד פער־שאַפען אַ פאָר גראָשען זאָל איך איהם דאָס אָבזאָגען?...

און אַליין האָט ער זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און אָנגעשריבען אַ כתב המלצה פאַר'ן מבקש.

מג.

דאָס הסתלקות.

אין די לעצטע יאָהרען פלעגט דער צאַנזער רב זיך גאַנץ אָפט אָבשלי־סען פון עולם אויף עטליכע טעג און פון זיין חדר פלעגט מען הערען זיינע זיפצען און בכיות וואָס האָבען אַלעמען צוטרייסעלט.

איינמאָל ביי שלוש סעודות האָט ער זיך שטאַרק צוקאָכט און אויסגע־רופען:

— ווען איך וואָלט היינט געפונען אַנ'אָרט וואו צו שעפען יראת שמים אַזוי ווי איך האָב געשעפט אין ראָפשיץ, וואָלט איך אַפילו איצט, ווען איך בין אַלט, קראַנק און שוואַך, געגאַנגען צו פוס כדי צו שעפען דאָרט אַ ביסעל יראת שמים... דערביי האָט ער צוגעגעבען אַז אין ריזשין פלעגט מען שעפען יראת שמים מיט שעפלען.

אין יענע צייטען פלעגט ער זיך גאַנץ אָפט בייזערען און שרייען אויף

די מענטשען וואָס זענען געקומען צו איהם מיט בקשה־קוויטלעך, און גאַנץ אפט זיי שלאָגען.

דער רבי ר׳ מענדעלע וויזשניצער האָט דאָס מבאר געווען דערמיט וואָס דער צאַנזער רב איז געווען שטאַרק דבוק אין די עולמות העליונים און ער האָט בשום אופן נישט געקענט פערטראָגען די עניני גשמיות. און ווען מ׳פלעגט איהם שטאַרק דערקוטשען מיט גשמיות׳דיגע עניגים פלעגט ער זיך בייזערן און אויפרעגען זיך.

איינמאָהל האט געווילט צוגאַסט ביי איהם זיין מחותן דער טלוסטער רב זצ״ל און בשעת דער צאַנזער רב האט גענומען פראַווען דעם עולם איז דער טלוסטער רב געזעסען דערביי און זיך צוגעקוקט. האט ער דערזעהן ווי עמיצער דערלאַנגט אַ בקשה־קוויטעל און ווי נאר דער צאַנזער רב האט גענו־מען דאָס קוויטעל אין האַנד אַריין, האט ער זיך גענומען בייזערן אויף איהם, אַזוי אַז יענער איז אין גרויס פחד אַנטלאָפען.

שפעטער האט זיך דער יוד ווידער צוגעשטופט צום רב. אבער פאַר גרויס פחד האָט ער קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסרעדען פון מויל. האָט זיך אָנגערופען דער טלוסטער רב:

— מחותן לעב, וואָס איז די סיבה וואָס איהר בייזערט זיך אַזוי אויף דעם יוד?

— איך וועל אייך זאָגען מחותן — האט דער צאַנזער רב געענטפערט — איינמאָל איז אין בית המדרש פון רבין ר׳ נחום׳טשע טשערנאָבלער אַריינגע־קומען דער רבי ר׳ דודל פון מיקאָלעיעוו. גראָד איז עס געווען אין מיטען מנחה. האָט דער רבי ר׳ נחומטשע מרגיש געווען, אַז עס איז אַריינגעקומען אַנ׳אָדם גדול. און גלייך ווי ער האט גומר געווען דאָס דאַווענען האָט ער זיך גענומען אַרומקוקען און זיכען דעם אָדם גדול. איז זיין בליק געפאַלען אויף דעם רבין ר׳ דודל וועלכער איז געשטאַנען אין ווינקעל און גדאַווענט שמונה־עשרה. ווען ער האָט אָבגעדאַווענט האָט ער איהם דערלאַנגט שלום און געפרעגט: פונוואַנען קומט אַ יוד? האָט איהם ר׳ דודל געענטפערט: איך קום פון עולם האַצילות, ווייל תפילת מנחה איז כנגד עולם האַצילות... נו, פרעג איך אייך — האָט דער צאַנזער מסיים געווען — אַז אַ מענש קומט פון עולם האַצילות און מען נעמט איהם פערדרעהען דעם קאָפּ מיט נאַרישקייטען זאָל ער זיך נישט בייזערען?

— איך וועל אייך נאָכזאָגען אַ וואָרט פון מיין עלטער שווער דער בעל „תורת חיים״ זצ״ל פון קאָסאָוו — האָט דער טלוסטער רב אויסגערופען — אויפן פסוק „וירד משה מן ההר אל העם״ זאָגט רש״י: מלמד שלא פנה משה לעסקיו, אלא מן ההר אל העם. פרעגט די וועלט: וואָס פאַרא עסקים האָט דאָס משה געהאַט אין די מדבר, צו איז ער געווען אַ קרעמער אָדער אַ סוחר? נאר ווען משה רבינו איז אַראָבגעקומען פון הימעל, פון די עולמות העליונים, וואו ער האט עוסק געווען און גאָר גרויסע ענינים, דערצעהלט

אונז די תורה, אז משה רבינו האט אראבקומענדיג צווישען יודען נישט עוסק געווען אין זיינע עסקים — אין מוחין דגדלות — ווי ער איז געוואוינט געווען אין הימעל, נאר תיכף מן ההר — אל העם, גלייך צום פאלק, אבגעגעבען זיך מיט די גשמיותדיגע ענינים, אויסגעהערט זייערע בקשות און זיי געטוהן פער־שידענע טובות. אט דערמיט דארף זיך גרויסען א מנהיג ישראל...

דערהערענדיג דאס דאזיגע ווארט, האט דער צאנזער רב צוגערופען דעם יוד און אויסגעהערט זיין בקשה. אזוי האט ער דעם דאזיגען אווענד געפראוועט דעם גאנצען עולם וואס האט זיך דארט געפונען.

אין די לעצטע צייטען פלעגט דער צאנזער רב זיך אויסדריקען:

— ווען איך בין יונג געווען האב איך בדעה געהאט מתקן צו זיין די גאנצע וועלט און אלע מענשען מחזיר למוטב צו זיין, זיי זאלען דינען דעם אויבערשטען. אבער זעהענדיג, אז דאס איז א שווערע אויפגאבע האב איך בערעכענט, אז ס'וועט מיר געלונגען על כל פנים מתקן צו זיין מיינע שטאדט לייט. א גרויסע ארבייט האב איך אויף דעם פערלעגט, צום סוף האב איך איינגעזעהען אז דאס איז אויך אונמעגליך. האב איך בעשלאסען על כל פנים מתקן צו זיין מיין הויז־געזונד זיי זאלען זיין אמת'ע עובדי השם. אבער שפע־טער האב איך פערלעגט ארבייט על כל פנים זיך אליין מתקן צו זיין. אבער — האט ער מסיים געווען מיט א טיפען קרעכץ — מיט מיר אליין בין איך נאך אויך נישט פערטיג!..

עטליכע וואכען פאר פסח פון יאהר תרל"ו איז דער צאנזער רב שווער קראנק געווארען. אין דער חסידישער וועלט איז געווארען א רעש ווייל צוליב זיין הויכער עלטער איז דער מצב געווען א מסוכנ'דיגער. מען האט אראבגע־בראכט די גרעסטע דאקטוירים פון קראקא און וויען, אבער זיי האבען געגעבען שוואכע האפנונגען איהם צו דערהאלטען ביים לעבען.

נישט קוקענדיג אויף זיין שווערע קראנקהייט האט דער צאנזער רב אויף קיין האר נישט משנה געווען זיין סדר. זיין עבודות אין די דאזיגע טעג איז געווען אין לשער, ממש עד כדי כלות הנפש.

די סדרים האט ער געפראוועט מיט אזא התלהבות אז זיינע שטוב־מענשען און מקורבים וועלכע מען האט צוגעלאזט צו די סדרים זענען אויסער זיך געווארען פאר פחד. און הגם די דאקטוירים האבען איהם שטרענג פערזאגט אז ער זאל נישט עסען קיין מצה און מרור און נישט טרינקען קיין וויין, האט ער נישט געקוקט דערויף און מיט די גרעסטע מסירת נפש מקיים געווען די דאזיגע מצוות מיט גרויס שמחה. ווען איינער פון זיינע קינדער האט איהם א פרעג געטוהן: טאטע, דער דאקטאר האט דאך דיר פערבאטען די דאזיגע זאכען, פארוואס זשע געדענקסטו נישט אין דעם „ונשמרתם מאד לנפשותיכם ? האט דער צאנזער רב געענטפערט:

— הער מיין קינד, כל ימי האב איך געהאפט מקיים צו זיין אַ מצווה מיט מסירת נפש און אַצינד ווען איך האב אַ געלעגענהייט דערצו, ווילט איהר מיך אָבהאַלטען דערפון?...

ביז צום לעצטען טאָג פון זיין לעבען האט ער נישט מסיח דעת געווען קיין איין רגע פון כלל ישראל און אינטערעסירט זיך מיט'ן גורל פון יעדען יוד וואָס האט זיך נאר געוואנדען צו איהם. און ווען ער האט געהערט, אַז מען לאזט נישט צו צו איהם, צוליעב זיין קראַנקהייט, האט ער שטאַרק אַנגע-שריגען אויף די דאזיגע מקורבים און געהייסען אַלעמען אַריינלאזען.

דריי טאָג נאָך פסח, כ"ה ניסן, צעהן טאָג אין ספירה אין יאָהר תרל"ו איז דער צאַנזער רב רבינו חיים האַלבערשטאַם נסתלק געוואָרען אין עלטער פון ניין און זיבעציג יאָהר. איבערלאָ-זענדיג אַ דור, זוהן, איידעמס, אייניקלען און אור־אייניקלעך, צדיקים רבנים יראים ושלמים.

אין צאַנז גופא איז ער געזעסען אויפן כסא רבנות זעקס און פערציג יאָהר. פערוואַנדעלנדיג די שטאָדט אין אַ צענטער פון תורה און חסידות.

נאָך בחייו האָט אין דער חסידישער וועלט געשמט דער נאָמען פון זיין עלטסטען זוהן דער רבי ר' יחזקאלע פון שינאַווע. וועגען וועלכען מיר וועלען נאָך שרייבען אויספיהרלעך.

די ווייטערע זוהן פון צאַנזער רב זענען:

ר' דודל קשאַנעווער.

ר' אַהרן — דער צאַנזער קרייז־רב און ממלא מקום פון זיין פאָטער.

ר' ברוכ'ל גאָרליצער.

ר' מאיר נתן — דער שטאַם־פאָטער פון דער באָבאָווער גזע.

ר' שלום אליעזר — רב אין ראַטספערד.

און ר' ישעי'לע פון קראָקא.

ער האָט אויך איבערגעלאָזט זיבען איידעמס גדולים און מפורסמים.

און עד היום שטראָמען אין טאָג פון דער יאָהרצייט טויזענדער און טויזענטער יודען אויפן ציון פון הייליגען צאַנזער רב וועמענס נאָמען עס ווערט דערמאָנט מיט יראת הרוממות, אַלס איינער פון די הייליגסטע און השובסטע פערזענליכקייטען אין דער חסידישער וועלט.

מד.

רבי יחזקאל׳ע שינאווער.

דער עלטסטער זוהן פון צאנזער רב, הרב הקדוש ר׳ יחזקאל שרגא האלבערשטאם, רב אין ראזדאל, סטראפקאוו און שינאווע, בעקאנט אין דער חסידישער וועלט אלס דער רבי ר׳ יחזקאלע שינאווער, דער מחבר פון ספר „דברי יחזקאל״, איז געבוירען געווארען אין יאהר תקע״א אין ליפניק, וואו זיין פאטער האט געגעסען קעסט ביי זיין שווער דער בעל „ברוך טעם״ זצ״ל.

שוין פון זיין פריהסטער יוגענד צייכענט ער זיך אויס מיט זיין עהרליכ־קייט, יראת שמים און גדלות בתורה. בעזונדערס פלעגט ער זיך מוסר נפש זיין פאר׳ן אמת. דערפאר האט מען איהם טאקע גערופען דער איש אמת.

גאנץ יונג האט ער חתונה מיט די טאכטער פון ווישניצער רב הרב הקדוש ר׳ לייבוש ליפשיץ מחבר פון ספר „ארי׳ דבי עילאה״ וועלכער איז געווען אן׳איידעם פון בעריהמטען צדיק ר׳ משה טייטעלבוים פון אוהעל מחבר פון ספר „ישמח משה״ א תלמיד פון רבין ר׳ אלימלך פון ליזענסק און פון „חוזה״ פון לובלין.

דער „ישמח משה״ האט שטארק ליעב געהאט זיין אייניקעל ר׳ יחזקאלע און ער האט אויסגעפועלט ביי זיין איידעם אז ער זאל עסען קעסט ביי איהם אין אוהעל, וואו ער האט עוסק געווען בתורה ועבודה און געפיהרט א ישיבה.

אין עטליכע יאהר ארום איז געשטארבען זיין יונגע פרוי, דאס אייניקעל פון „ישמח משה״.

גרויס איז געווען דער טרויער פון בעל „ישמח משה״ צוליעב דעם טויט

פון זיין יונג אייניקעל, בעזונדערס וואָס צוליעב דעם איז דערווייטערט גע־וואָרען פון איהם איהר מאַן ר׳ יחזקאלע, צו וועלכען ער האָט זיך שטאַרק צוגעבינדען און איהם ליעב געהאַט ווי אַ אייגען קינד, ביז ער האָט ביי איהם געפועלט אַז ער זאָל חתונה האָבען מיט די טאָכטער פון זיין אייניקעל דער האַלישיצער רב וועלכער איז געווען אַנ׳איידעם פון „ארי׳ דבי עילאה״.

ביים דאָזיגען שידוך האָט זיך דער בעל „ישמח משה״ מתחייב געווען אויסצוהאַלטען דאָס פּאָרפאָלק אויף זיינע קאָסטען, צאָהלענדיג זיי שכירות אַכט רובל אַ וואָך.

אין אַ יאָהר אַרום איז דער בעל „ישמח משה״ נפטר געוואָרען און די יורשים האבען זיך אָבגעזאָגט ווייטער איהם צו צאָהלען שכירות. האט ר׳ יחזקאלע גערופען די יורשים פון „ישמח משה״ לדין. איז געבליבען במוסכם אַז מען זאָל זיך ווענדען מיט אַ שאלה צום צאַנזער רב, אַז ער זאָל פסקנען להלכה.

די דאזיגע תשובה אין וועלכען דער צאַנזער רב שטעלט פעסט להלכה אַז עס קומט זיין זוהן ר׳ יחזקאלע די פולע החזקה פאַר די גאַנצע צייט לויט דעם מדובר, איז אָבגעדרוקט אין שאלות־ותשובות „דברי חיים״.

צווישען חסידים דערצעהלט מען אַ כאַראַקטעריסטישען עפּיזאָד. בשעת דער רבי ר׳ יחזקאלע האט געגעסען קעסט ביי זיין עלטער־שווער אין אוהעל, איז דער שפּעטערדיגער קראָקעווער רב ר׳ שמעון סופר געקומען צו פאָהרען קיין אוהעל, כדי צו נעמען אַ ברכה פון בעל „ישמח משה״ פאַר זיין חתונה, וויל אַזוי איז געוועזן דער רצון פון זיין פאָטער דער „חתם סופר״ זצ״ל.

ווען ר׳ שמעון סופר האט פערלאָזט דאס צימער פון אוהעלער רב, נאָך דעם ווי ער האט מקבל געווען אַ ברכה, איז איהם נאָכגעלאָפען דער בעל „ישמח משה״ און אויסגערופען:

פרעשבורגער רב׳ס זוהן! פאָלג מיך און געה אַריין צו מיין אייניקלס מאַן ר׳ יחזקאלע און נעם פון איהם אַ ברכה, ווייל ער איז אַ איש צדיק און זיין ברכה וועט געוויס מקוים ווערען

פערשטעהט זיך אַז ר׳ שמעון סופר האט געפאָלגט און מקבל געווען אַ ברכה פון שפּעטערדיגען שינאַווער רבין.

דעם זעלבען פאַקט האט אויך ר׳ שמעון סופר שפּעטער אליין דער־צעהלט בזה הלשון:

פאַר מיין חתונה האט מיך דער טאַטע זצ״ל געשיקט קיין אוהעל מקבל צו זיין אַ ברכה פון בעל „ישמח משה״. עס פערשטעהט זיך אַז איך האב זיך צוגעריידט מיט אַ גוט פשט׳ל ווי דער שטייגער איז. אָנקומענדיג קיין אוהעל האב איך שלום געגומען פון בעל „ישמח משה״ און אויסגעדריקט מיין וואונש צו זאָגען פאַר איהם מיין פשט׳ל. האט דער ישמח משה אויסגרופען:

— דאָס פשט׳ל וועסטו זאָגען פאַר מיין אייניקעל ר׳ יחזקאל.

איך האָב אָבער נישט געוואוסט ווער עס איז דער ר׳ יחזקאל און

וואו ער געפינט זיך. האט דער בעל „ישמח משה" מיך אריינגעפיהרט אין דעם צימער וואו עס איז געזעסען ר׳ יחזקאל און געלערנט. געווען איז ער נאך גאר א יונגערמאן. נאך דעם ווי איך האב פאר איהם געזאגט דאס פשט׳ל און מיר האבען זיך מפלפל געווען א לענגערע צייט, האט זיך אנגערופען דער בעל „ישמח משה" צו ר׳ יחזקאל׳ן:

— מיין קינד, איך האב צו דיר א בקשה און איך בעט דיך אז דו זאלסט מיר נישט אבזאגען. דער דאזיגער יונגערמאן איז א זוהן פון גאון בעל „חתם סופר" און דער פאטער האט איהם געשיקט צו מיר אז איך זאל איהם געבען א ברכה פאר די חתונה. בעט איך דיך אז אויך דו זאלסט איהם בענשען. באין ברירה האט ר׳ יחזקאל ממלא געווען דעם וואונש פון זיין על׳טער־שווער און מיך געבענשט.

עס זענען אריבער א גאנצע רייה מיט יאהרען — דערצעהלט ווייטער ר׳ שמעון סופר — איך בין געווארען רב אין קראקא און דער נאמען פון ר׳ יחזקאלע שינאווער האט געקלינגען איבער דער גאנצער מדינה. במשך די גאנצע צייט האבען מיר זיך נישט געזעהען און ערשט ווען עס איז פארגעקומען אין לעמבערג די גרינדונג פון די חברא „מחזיקי הדת", וועלכע איז בעגרינדעט געווארען אויף מיין איניציאטיוו, איז אויך געקומען דער שינאווער רב. בין איך געגאנגען אויף זיין אכסניא איהם אבצושטאטען א וויזיט. געבענדיג איהם שלום האב איך אויסגערופען:

— שינאווער רבי! איך וויל אייך דערמאהנען, אז איהר האט מיך געבענשט פאר די חתונה אין אוהעל. דערויף האט אבגעענטפערט דער שינאווער רב מיט א שמייכעל.

— קראקאווער רב! איהר דערמאהנט מיך די ברכה וואס איך האב אייך געגעבען, און איך וועל אייך דערמאהנען דאס פשט׳ל וואס איהר האט מיר געזאגט..

און גלייך האט ער גענומען איבערזאגען דאס פשט׳ל וואס איך האב איהם געזאגט מיט עטליכע צענדליג יאהר צוריק.

אויך דאס צווייטע ווייב האט נישט לאנג געלעבט און ער האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון רבין ר׳ יהודה צבי פון ראזדאל, בעזעצענדיג זיך ווארט. אין א קורצע צייט ארום איז נפטר געווארען זיין שווער און די גאנצע שטאדט האט איהם אויפגענומען אלס ממלא מקום פון זיין שווער.

צוליעב פערזענליכע סיבות און אומגליקען (אויך דאס ווייב האט נישט מאריך ימים געווען און ער האט חתונה געהאט א פירט מאהל און אויך א פינפט מאהל) האט ער פערלאזט ראזדאל און אויפגענומען געווארען אלס רב אין שינאווע און פון דארט איז ער אוועק קיין סטראפקאוו (אונגארן) וואו ער האט פערבראכט עטליכע יאהר און צוריק אוועק קיין שינאווע.

א לענגערע צייט האט דער שינאווער רב פערבראכט אין ארץ ישראל

וואו ער האָט אַ סך עוסק געווען אין קבלה און געלאָזט אויך דרוקען די פּירושים: „אור החמה" און „זהרי חמה" אויף זהר. דאַן איז ער צוריקגעקו־מען קיין שינאַווע וואו ער האָט פערבראַכט ביז אין סוף פון זיין לעבען.

מה.

פּאַטער און זוהן.

צום רבין ר' יחזקאל'ע שינאַווער זצ"ל, זענען נאָך בחיי אָביו געפאָהרען פיעל טויזענדער חסידים.

די בעציהונגען צווישען דעם פאַטער און דעם זוהן זענען געווען זעהר מאָדנע און אונפערשטענדליכע. ר' יחזקאל'ע פלעגט שטענדיג מחולק־זיין מיט'ן פאַטער. פלעגט פאָהרען צו אַנ'ערע גוטע יודען און נישט צו זיין פאַטער, און אַז מען פלעגט פאַר איהם עפּעס דערצעהלען פון זיין גרויסען פאַטער פלעגט ער ענטפערען:

— וואָס דערצעהלט איהר מיר אַזעלכע מעשיות. — איך בין נישט דעם טאַטענס חסיד!

אין די חסידישע קרייזען דערצעהלט מען זיך אָן זעהר פיעל עפּיזאָדען, וואָס כאַראַקטעריזירען די דאָזיגע מאָדנע בעציהונגען צווישען דעם צאַנזער רב און זיין זוהן ר' יחזקאל'ע. לויט די בעהויפּטונג פון די גדולי החסידים, זאָל די סיבה זיין דערפון, וואָס דעם שינאַווער האָט זיך געחלום'ט אַ חלום, אַז עס איז געקומען די צייט, אַז ער זאָל ווערען רבי, זיין אַ מנהיג פון חסידים, און דעריבער מוז זיין פאַטער, דער צאַנזער רבי, נסתלק ווערען...

און כדי די דאָזיגע גזירה מבטל צו מאַכען האָט ר' יחזקאל'ע אָנגעהוי־בען זיך פיהרען אַזוי מאָדנע געגען זיין פאַטער. ער פלעגט נישט פאָהרען צו איהם לשם־חסידות, פלעגט שרייען כסדר, אַז ער איז נישט דעם טאַטענס חסיד, און ער האָט אויך אָנגעהויבען ווערען רבי פון חסידים בחייו, כדי צו ווייזען, אַז ער בעטראַכט זיך נישט אַלס נאָכפאָלגער פון זיין פאַטער.

איבערהויפּט האָט זיך געפיהרט אַ שאַרפע חילוקי־דעות צווישען דעם צאַנזער רב און זיין זוהן, דעם שינאַווער, צוליעב פאָלגענדער געשיכטע:

אין אונגאַרן האבען זיך געפינען זעהר פיעל יודישע אַרענדאַרען וואָס פלעגען נעמען אין אַרענדע גאַנצע גיטער מיט האַק און פּאַק. די פּריצים פלעגען אָבגעבען די גיטער צו זייערע יודען פאַר אַ בעשטימטען יעהרליכען־אָבצאָהל, און זיי פלעגען אַוועק אין די גרויסע שטעדט, אדער גאַר קיין אויסלאַנד און פערברענגען זייערע טעג אין וואוילטאָג.

פערשטעהט זיך אַז די יודישע גיט־האַלטער האבען זיך נישט געהאַט צו בעקלאָגען אויף פרנסה און פיעל טויזענטער יודען האבען זיך אויסגעלעבט בדרך כבוד.

אבער אין די לעצטע יאָהרען זענען די פריצים קלוגער געווארען און גענומען פאָדערען סיעל העכערע פרייזען פון זייערע יודישע אָרענדאַרען. די יודען האָבען באין־ברירה געמוזט נאָכקומען די הויכע געלד־אַפעטיטען פון זייערע פריצים, זייענדיג שוין איינגעוואָרצעלט אויף דער פריצישער ערד פון כמה דורות און נישט פיהלענדיג זיך בכח צו נעהמען זיך צו אַנדערע פרנסות.

אָבער דאָ איז אַרויסגעקומען די שבת־פראַגע אין דער גאַנצער שאַרפקייט. אמת, אין דער צייט ווען דער אַרענדע־אָבצאָהל האָט געקאָסט ביליגער האָבען די פרומע יודישע אַרענדאַרען געקענט זיך ערלויבען אָבצושטעלען די גאַנצע ווירטשאַפט איבער'ן שבת'דיגען טאָג נישט אַקערען די ערד. נישט פערזייהען, נישט אויסמעלקען די קוה און נישט טהון קיין שום מלאכה, וואָס איז אַ חילול־שבת. אָבער שפעטער, ווען די פריצים האָבען ביי זייערע יודישע אָרענדאַרען אויסגעזויגען דעם גאַנצען תמצות, איז דער שבת'דיגער טאָג געוואָרען ביי זיי אַ געוואַלדיגער נסיון, ווייל לויטן רעכנונג זענען זיי געווען באַנקראט, אויב זיי זאלען רוהען סיי אום שבת און סיי אום זונטאג, סיי אין די יודישע ימים־טובים און סיי להבדיל אין די חגאות־טעג.

די יודישע אַרענדאַרען האבען זיך געפינען אין אַ זעהר שווערע לאַגע, און זיי האבען זיך געווענדעט צו די אונגאַרישע גדולים וועגען אויסגעפינען עפעס אַן־עצה, ווי אַזוי נישט צו פערלירען דעם שבת'דיגען אַרבייטס־טאָג דורך דער אַרבייט פון די נישט יודישע פאַראבקעס אבעד קיינער פון די אונגאַרישע רבנים האט נישט געוואַגט צו דעצידירען זיך אין דעם פאַל, וויסענדיג, אַז דער ענין איז אַ גאַנץ האַרבער און דערצו זעהר אַ פעראַנטוואָרטליכער, וואָס מען קען בעת־מעשה נישט פארזעהן די נאָכקומענדע פאלגען.

האבען זיך איינציגע גרויסע אונגאַרישע רבנים געווענדעט מיט אַ גרויסע שאלה צום צאַנזער רבי'ן, וועלכער איז בעטראַכט געווארען אַלס גרויסער אויטאריטעט אין דער לומדישער וועלט. אין דער דאזיגער שאלה האבען זיי אין די טונקעלסטע פאַרבען געשילדערט די שרעקליכע לאַגע פון די טויזענדער יודישע נפשות, וועמען עס שטעהט פאר צו פערלירען דאָס שטיקעל ברויט, אויב מען וועט נישט אויסגעפינען אַן־עצה, ווי אַזוי זיי צו ערלויבען בעשעפטיגען די גוי'שע פאַראבקעס אום שבת.

דער צאַנזער רב, וועמען די נויט פון אַ יודען, פון צבור ווי פון יחיד איז שטענדיג געווען נאָהנט צום האַרצען, האט זיך מיט דער געשיכטע שטאַרק איבערגענומען, ער האט אָנגעהויבען זיך שטאַרק אַריינטראַכטען אין דער זאַך און לסוף אויסגעפינען, אַז אין דעם פאַל קען מען אָנווענדען די עצה פון אַ

שטר־מכירה. פונקט ווי מען קען ערב פסח פערקויפען צו א גוי דאס חמץ, אזוי קען מען אויך פערקויפען דאס ניט מיט אלץ מיט אנ׳אנדער ערב שבת — צו א גוי.

צו דער דאזיגער עצה האבען אויך מסכים געווען פיעל פון די גדולי הדור. און א דאנק דעם זענען פיעל טויזענדער יודען געראטעוועט געווארען פון אונטערגאנג.

אבער אין דער צייט וואס קיין איינער פון דעמאלסדיגע גדולי הדור האט נישט געוואגט ארויסצוטרעטען געגען פסק פון צאנזער רב אין דעם ענין פון שבת־שטר־מכירה. האט זיך געפינען גאר א נאהענטער פון צאנזער רב, וועלכער האט בשום אופן נישט געקענט מסכים זיין דערצו. און דאס איז געווען דעם צאנזער רב׳ס עלטסטער זוהן רבי יחזקאלע שינאווער זצ״ל.

ווי שוין דערמאהנט. איז ר׳ יחזקאלע געווען א שטארקער נזהר אין שלחן־ערוך. נישט ערלויבט אוועקצוגעהן א האר דערפון. און דערפאר איז ער שטארק אויפגעבראכט געווארען אויף דער עצה פון זיין פאטער און ער האט זיך נישט געפוילט ספעציעל געקומען קיין צאנז און גענומען ארבייטען, אז זיין פאטער זאל דעם היתר מיט׳ן שטר־מכירה צוריקציהען.

וואכען־לאנג האבען זיך פאטער און זוהן מפלפל געווען וועגן דעם ענין שטר־מכירה אויף שבת. זעהר שטורמיש זענען געווען די ויכוחים, אבער דער צאנזער רב האט פאר די אויגען אויך געהאט די סכנה פון אונטערגאנג, וואס האט געשוועבט פאר פיעל טויזענדער נפשות און ער האט זיך געהאלטען ביי דאס זייניגע.

איינמאל האט ר׳ יחזקאלע זעהר שטארק דערקוטשעט זיין פאטער מיט דעם ענין שטר־מכירה, דער צאנזער רב איז געווארען אויפגעבראכט און אויסגערופען:

— זאלסט נישט וואגען מעהר מיין שוועל איבערצוטרעטען!...

אין דאזיגען מאמענט איז ר׳ יחזקאלע, זכרונו לברכה, ארויסגעשפרינגען דורכ׳ן פענסטער, נישט וועלענדיג עובר זיין אויף זיין פאטערס בעפעהל נישט איבערצוטרעטען דער שוועל. אין יאהרען לאנג האט ער זיין פאטער נישט בעזוכט, ביז דער צאנזער רב האט די דאזיגע גזירה צוריקגעצויגען.

אבער ר׳ יחזקאל׳ע האט זיך געהאלטען ביי דאס זייניגע. ער האט זעהר שטארק געראדפט די יעניגע, וואס האבען זיך בענוצט מיט א שטר־מכירה, כדי צו לאזען אין גאנג זייערע געשעפטען אום שבת. ער האט זיי פשוט אויף די שוועל נישט געלאזט, און די יעניגע וואס האבען איהם פארט נישט געפאלגט האבען קיין גרויס נחת נישט געהאט, נישט נאר פון די שבת׳דיגע עסקים נאר אויך פון זייערע וואכעדיגע געשעפטען...

נאך א כאראקטעריסטישער עפיזאד דערצעהלט מען צווישען צאנזער עולם וועגען דער בעציהונג צווישען דעם צאנזער רב און זיין זוהן דעם שינאווער.

איינמאָל איז ר׳ יחזקאלע געזעסן אין חדר פון זיין פאָטער און צוזאַמען פערבראַכט אין אַ גוטמוטיגען שמועס. פלוצלינג האָט זיך די טהיר געעפענט און אַ היימישער חסיד, אַ יוד אַן׳אביון, האָט זיך געווענדעט צום צאַנזער מיט פאָלגענדע בקשה:

היות ווי איך דאַרף אין די נאָהנסטע טעג חתונה מאַכען אַ טאָכטער, האָב איך שוין געליובט דעם אויבערשטען אַלץ פערטיג, עס פעהלט מיר בלויז אויף אַ טלית מיט אַ שטריימעל פאַר׳ן חתן...

ר׳ יחזקאל׳ע ווערכער איז, ווי געזאָגט, געווען אַן׳איש אמת, און ער האָט זיך נישט געקענט אויף די פערשידענע תחבולות, וואָס ווערען ליידער אין אונזערע צייטען אָנגעווענדעט, האָט זיך נישט געקענט בעהערשען און אויסגערופען אַ דערשראָקענער, ווי נישט מיט זיין קול:

— ס׳טייטש, איך האָב דאָך אַליין געזעהן ווי דו האָסט נעכטען געקויפט אין בית מדרש ביי אַ מוכר־ספרים׳ניק אַ טלית מיט אַ שטריימעל און איצט קומסטו בעטען געלד דערויף?...

דער יוד איז געוואָרען שטאַרק מבולבל. מען האָט איהם הייסט עס, געכאַפּט ביי דער האַנד, און דערויף האָט ער זיך נישט געריכט. געמיינט, אַז ער וועט בעקומען אַ שענע פּאָר רייניש פון רבין, וואָס וועלען איהם תמיד צונוץ קומען, האָט ער אויסגעטראַכט די ערמה מיט׳ן טלית און שטריימעל. דער יוד איז אַ ווײַלע געשטאַנען בפחי נפש, ביז ער האָט זיך צוגעשאַרט צו דער טהיר און זיך אַרויסגעשלעפּט פון חדר מיט געבראָכענע טריט.

ווי נאר דער יוד האט פערלאָזט דאָס חדר, האט דער צאַנזער רב אָנגעהויבען שרייען:

וועה איז מיר, ר׳ יחזקאלע וואָס האסטו געטוהן! האסט מבייש געווען אַ יוד, קען זיין, אַז דער יוד האט בלויז דעם טלית און דאָס שטריימעל געקויפט, אבער נישט בעצאָהלט דערפאַר, ווייל ער האט נישט געהאַט צו בעצאָהלען. וואָס האסטו געטוהן!

ר׳ יחזקאלע האט זיך שטאַרק דערשראָקען, חרטה בעקומען אויף זיינע רייד, ער האט פערשטאַנען, אַז ער האט געטוהן אַן׳עולה און געוואַרט אויפ׳ן פסק פון פאָטער.

— געה שוין ר׳ יחזקאלע — האט דער צדיק אויסגערופען — זוך אויף דעם יוד און זיי איהם מפייס.

ר׳ יחזקאלע איז אַרויסגעלאָפען דעם יוד אויפזוכען, אבער אין בית־מדרש האט ער איהם שוין נישט געפונען, שעהמענדיג זיך פאַר דער מעשה...

ר׳ יחזקאלע איז אַרויס אויפ׳ן גאַס, ביז ער האט דעם יוד געפונען

ווען ר׳ יחזקאלע האט אָנגעהויבען בעטען ביים יוד, אַז ער זאל איהם מוחל זיין, פאַרוואָס ער האט איהם מבייש געווען, איז דער יוד געוואָרען תקיף ביי זיך און נישט געוואלט הערען דערפון. ענדליך איז געבליבען, אַז מען זאל געהן האַלטען אַ דין־תורה ביים צאַנזער רב און ווי ער וועט פסקנען, אַזוי וועט בלייבען.

תיכף ומיד זענען ביידע צוריקגעקומען צום צאַנזער רב אין חדר, אָבער ווי נאָר זיי האָבען זיך בעוויזען אויף דער שוועל, נאָך איידער זיי האָבען אָנגעהויבען טענה'ן, האָט זיך דער צאַנזער רב אָנגערופען צום יוד:

— הערסט וואָס כ'זאָג דיר, דו זאָלסט ר' יחזקאל'ען פריהער נישט מוחל זיין, ביז ער וועט קויפען אַ טלית מיט אַ שטריימעל פאַר'ן חתן און דערצו זאָל ער נאָך אַלע חתונה־הוצאות אויסהאַלטען. הערסט וואָס כ'זאָג דיר? נישט ער זאָל געבען געלד און דו זאָלסט קויפען. נאָר ער זאָל מיטגעהן מיט דיר איינקויפען אַלצדינג, פונקט ווי אַנ'אייגענער מחותן און ווען ער וועט דעם דאָזיגען פסק מקיים זיין, זאָלסטו איהם מוחל זיין...

עס פערשטעהט זיך, אַז דער שינאַווער רבי האָט מקיים פסק געווען, אַרויס אין גאַס און געקויפט אַ טלית מיט אַ שטריימעל. מיט גרויס פזרונות געגעבען אויף אַלע צרכי החתונה און האָט זיך שטאַרק משמח געווען ווי אַ מחותן וואָס פיהרט צו דער חופה זיין בן־זקונים'ל...

מו.

שינאַווער נוסח.

דעם ערשטען שבת נאָך דער פטירה פון צאַנזער רב, זענען אַלע קינדער פון צאַנזער רב, מיטן שינאַווער רב בראש, געזעסען ביים טיש און מען האָט נישט אַנדערש גערעכענט, נור אַז אַלע זאָלען מקבל מרות זיין פון שינאַווער רב, אָבער אין מיטען דער סעודה האָט דער שינאַווער רב געזעהען, אַז נישט אַלע זענען מסכים און ער האָט אויסגערופען:

— איך זעה, אַז איהר אַלע האָט חשק נוהג נשיאות צו זיין. וויל איך אייך בלויז פרעגען צי ווייסט איהר דאָס וואָרט וואָס דער טאַטע זצ"ל האָט געזאָגט: אַז מען קען פריהער נישט ווערען קיין רבי ביז וואַנען מען קען זיך אויף דעם שורש נשמה פון יעדען יוד וואָס קומט זיך צו איהם פראַווען. זאָגט זשע מיר פריהער צי איהר ווייסט כאָטש אייער אייגענעם שורש נשמה...

די דאָזיגע ווערטער האָבען געמאַכט אַ שטאַרקען רושם און דער רבי ר' ברוכל גאָרליצער איז געפאַלען אין חלשות.

אין די יוגענד פלעגט דער שינאַווער רב בעזוכען פיעל פון די צדיקי הדור כדי פון זיי צו לערנען אַ דרך אין חסידות. אָבער צוליעב זיין ענוות האָט ער זיך נישט אויסגעגעבען ווער ער איז.

איינמאָל איז ער געקומען קיין טשערנאָבל צום רבין ר' אהרן זצ"ל.

האָט ער פרייטאָג צו נאַכטס בתוך הבאים געגומען שלום ביים טשערנאָבלער רבין. דער רבי האָט אָבער תיכף מרגיש געווען, אַז ער איז נישט קיין סתם מענש און ער האָט צו איהם אויסגערופען:

— איהר וועט זיין מיין אורח. גלייכצייטיג האָט ער בעפוילען איינעם פון זיינע משמשים אָבצוגעבען איהם אַ בעזונדער חדר מיט אַלע באַקוועמליכקייטען.

צומאָרגענס ביי קריאַת התורה האָט מען איהם געפרעגט אויף זיין נאָמען כדי איהם צו געבען אַן עליה. האָט ער געענטפערט, אַז ער הייסט: יחזקאל שרגא בן חיים. האָט דער טשערנאָבלער רבי בעמערקט דעם אויפרופער: מורה מורנו ר׳ יחזקאל בן מורה מורנו ר׳ חיים.

נאָך די עליה האָט זיך אָנגערופען צו איהם דער טשערנאָבלער רבי:

— מילא אייער כבוד קענט איהר מוחל זיין, אָבער ווי אַזוי קענט איהר מוחל זיין דעם טאַטענס כבוד?...

צווייטמאָהל איז דער שינאַווער רב געווען ביים רבין ר׳ מענדעלע ווישניצער זצ״ל. דאָס ערשטע מאָל ווען ער איז געקומען קיין ווישניץ האָט ער זיך בעהאַלטען אונטער דעם אויבען און זיך צו קיינעם נישט געגעבען צו דערקענען. אָבער דער רבי ר׳ מענדעלע האָט זיך גלייך אָנגערופען, אַז ער איז מרגיש אַ חמימות ביים דאַווענען פון עפּעס אַ פרעמדען מענש.

עס פערשטעהט זיך אַז מען האָט גענומען זוכען ביז מען האָט זיך אָבגעשטעלט אויף איהם און ער האָט געמוזט מודה זיין אַז ער איז דער שינאַווער רב. דער ווישניצער רבי האט איהם שטאַרק מכבד געווען בפרט ביים צווייטען מאָהל ווען ער איז געווען ביי איהם.

אָבער בעטראַכט האָט ער זיך אַלס תּלמיד מובהק פון רבין ר׳ שלום פון בעלז. אין אַלע זיינע מנהגים האָט ער זיך נוהג געווען ווי דער בעלזער רב. צווישען אַנדערען האָט ער זיך נוהג געווען ווי דער בעלזער רב ביי „מים אמצעים" וואַשענדיג זיך די הענד אין מיטען דער סעודה נאָך די פיש, הגם זיין פאָטער האָט זיך נוהג געווען נישט צו וואַשען זיך.

חסידים דערצעהלען, אַז איינמאָל איז דער שינאַווער רב געזעסען ביים טיש פון זיין פאָטער און זיך געוואָלט וואַשען די הענד אין מיטען די סעודה. האָט ער זיך נישט געקענט קיין עצה געבען צוליעב דעם כבוד פון זיין פאָטער.

דער צאַנזער רב האָט דאָס מרגיש געווען און געהייסען דעם גבאי דערלאַנגען אַ ביסעל וואַסער פאר זיין זוהן צו וואַשען די הענד...

דער בעלזער רב פלעגט זיך נוהג זיין, אַז ער האָט די רבי׳שע קינדער וואָס זענען צו איהם געקומען בעגלייט ביז צו די טהיר, אַפילו די וואָס האָבען שוין אַליין נוהג נשיאות געווען. אַן׳אויסנאַהם האָט ער געמאַכט פאַר׳ן שינאַווער רב וועלכען ער האָט אַרויסבעגלייט ביז צו די פוהר און ער איז נישט אַריינגעגאַנגען אין שטוב אַריין ביז די פוהר איז אַוועקגעפאָהרען.

אויף די פראַגען פאַרוואָס ער איז משנה פון זיין מנהג גראָד ביים שינאַווער רב, האָט דער בעלזער רב געענטפערט:

— גלויבט מיר, אַז מען האָט אַזאַ זוהן קען מען רוהיג שלאָפען.

בשעת דער שינאַווער רב איז געווען רב אין סטראפקאוו, איז איינמאָל געקומען צו פאַהרען קיין צאַנז אַ סטראפקאווער יונגערמאַן. האט דער צאַנזער רב איהם אויסגעפרעגט וואָס עס מאכט זיין זוהן ר' יחזקאלע און ווי אַזוי ער איז זיך נוהג אין עבודת השם. האט דער יונגערמאַן דערצעהלט ווי אַזוי דער רב איז זיך נוהג.

— און ווי אַזוי איז ער זיך נוהג אין דעם ענין צדקה? — האָט דער צאַנזער רב געפרעגט.

— ער פיהרט זיך, אַז ער גיט אַ חומש.

— הייסט עס — האָט דער צאַנזער רב אויסגערופען — ווען ער האָט פינף רובל גוט ער איין רובל. און וואָס טהוט ער אַז דער אָרימאַן דאַרף די גאַנצע פינף רובל?

דער יונגערמאַן האָט נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערען.

אהיימקומענדיג האָט ער איבערדערצעהלט דעם גאַנצען שמועס ר' יחזקאלען. האָט זיך ר' יחזקאל אָנגערופען:

איך וועל דיר ענטפערען אַ תירוץ.

יונגערמאַנווייז האָב איך צוזאַמען מיט מיין חבר דער רבי ר' פנחסל פון בריגעל פערבראַכט ביים רבין ר' אָשרל פון ראָפשיץ. איך בין געווען אַ גרויסער מפזר, אַלץ וואָס איך האָב פערמאָגט האָב איך צוטיילט אָרימעלייט. און מיין חבר ר' פנחס איז געווען אַ גרויסער פאַסטער. אַלע זיינע טעג האָט ער פערבראַכט אין תעניתים און אין סיגופים.

איינמאָל איז אַריינגעקומען אין בית המדרש, וואו איך צוזאַמען מיטן ר' פנחס'ן האָבען געלערנט, דער רבי ר' אָשר'ל. און ווענדענדיג זיך צו אונז האָט ער אויסגערופען:

— אויף דיר יחזקאל האָב איך געהערט, אַז דו ביזט אַ גרויסער מפזר אויף צדקה. זאָג איך דיר אָן, אַז דו זאָלסט מיין ווי קיין חומש נישט געבען, דיין טאַטע מעג געבען אָבער דו זאָלסט אַזוי נישט טהון.

און דו פנחס — האָט ער זיך געוואָנדען צו מיין חבר — הער איך, אַז דו ביזט אַ גרויסער פאַסטער, זאָג איך דיר אַז מיין דעה איז, דו זאָלסט אַזוי פיעל נישט פאַסטען.

איך האָב געפאָלגט די עצה פון רבין ר' אָשר'ל — האָט דער רבי ר' יחזקאלע אויסגערופען — און איך האָב טאַקי נישט קיין חרטה. אָבער ר' פנחסל האָט נישט געפאָלגט און ער האָט טאַקי חרטה.

איינער פון די גדולי החסידים פון צאַנזער רב איז געווען דער ראַטס־פערדער רב ר׳ הערצקע זצ״ל, וועלכער איז אַליין געווען אַ גרויסער בעל מדרגה און געהאַט פיעל אַנהענגער.

נאָך די פטירה פון צאַנזער רב האט דער ראַטספערדער רב בעשלאָסען צו פאָהרען קיין שינאַווע. אין מיטען וועג האט דער ראַטספערדער רב צו זיך אַזוי גערעדט:

אייגענטליך צו וואָס פאָהר איך צום שינאַווער רב? בשלמא אין צאַנז האט מען געזעהען אַז השי״ת איז געווען מיט איהם אין אַלע זיינע פעולות און עס איז כדאי געווען צו פאָהרען צו איהם. אבער וואָס וועל איך זעהן ביים [illegible] איז דען נישט גלייכער צו זיצען אין דער היים און לערנען תורה און [illegible] פערשוואַרצט ווערען צוליעב דעם טלטול הדרך.

אין אַ ווײַלע אַרום האט ער זיך מיישב געווען, פונדעסטוועגען איז פאַרט כדאי די נסיעה, מיר וועלען זיך טרעפען מיט גוטע פריינד, מיט חסידים מיר וועלען זיך פרעהען צוזאַמען ווי אין פסוק שטעהט: מה טוב ומה נעים שבת אַחים גם יחד.

גלייך ווי דער ראַטספערדער רב איז געקומען קיין שינאַווע ווען ער האט נאר איבערגעטרעטען די שוועל פון רבינס חדר, איז איהם אַקייגענגעגאַנגען דער שינאַווער רב מיט אַ פנים שוחקת און אויסגערופען:

— אייגענטליך פערשטעה איך נישט נאָך וואָס איהר זענט געקומען צו מיר. בשלמא צום טאַטען איז כדאי געווען צו פאָהרען ווייל מען האט געזעהן גרויסע ענינים. אבער ביי מיר וואָס וועט איהר זעהן? — נאר בדיעבד איז גאַנץ גלייך וואָס איהר זענט געקומען, איהר וועט זיך זעהן מיט היימישע מענשען, מיט חסידים... אַזוי האט ער פאַר איהם פארגעזאָגט אַלע זיינע מחשבות.

דערהערענדיג דאָס איז דער ראַטספערדער רב געפאַלען אין חלשות, קוים מען האט איהם געקענט דערמונטערען.

מז.

די נסיעה קיין ארץ ישראל

זייענדיג שוין רב אין שינאַווע האט זיך פלוצלינג דערוועקט אין רבין ר' יחזקאלע אַ חשקות עולה צו זיין קיין ארץ ישראל אין ארץ ישראל האט דער שינאַוער רב געוויילט אַ קורצע צייט וואו ער איז אויפגענומען געווארען בכבוד גדול און מתקן געווען אַ רייה תקנות. דערנאָך איז ער צוריקגעקומען קיין שינאַווע וואו ער איז שוין פערבליבען ביז אין סוף פון זיינע יאָהרען.

וועגען צוועק פון זיין נסיעה האבען אין דער חסידישער וועלט קורסירט פערשידענע ממרות. אַזוי דערצעהלט מען, אַז זיין נסיעה אין הייליגען לאַנד איז געווען פערבינדען מיט זיין עוסק זיין אין הכמת הנסתר, והראי' ווייל זייענדיג אין ירושלים האט ער צוזאַמען מיט הרב הגאון ר' יצחק פון קראלי אָבגעדרוקט דאָס ספר „אור החמה" אויפ'ן זוהר, וואָס ער האָט דארט געפונען. ער האט אויך אָבגעדרוקט דאָס ספר „הגלגולים השלם" וואָס ער האט דארט געפונען. אין יאָהר תרמ"א האט ער אַרויסגעגעבען דאָס ספר „זהרי חמה" אויפ'ן זוהר. און אין סוף ימיו האט ער אָבגעדרוקט דעם „אור החמה" צוזאַמען מיט'ן „זהרי חמה". אַזויפיל האט ער זיך בעמיהט פערשטענדליך צומאַכען דעם זוהר הקדוש.

אין בערוהמטען ספר „שדי חמד", פון הגאון ר' חיים חזקי' מדיני, ווערט געברענגט אין נאָמען פון אַ גדול, אַז די עיקר כוונה פון שינאַווער רב מיט זיין נסיעה קיין ארץ ישראל איז געווען מזהיר צו זיין די כהנים, אַז זיי זאָלען נישט געהן אויף די קברי צדיקים ווייל זיי שפילען מיט'ן לעבען. ווי בע־קאַנט איז דער שינאַווער רב געווען אַ שטאַרקער קעמפער געגען דעם וואָס די כהנים בעזוכען קברי צדיקים זייענדיג דערויף מרעיש עולמות.

איידער ער איז געפאָהרען קיין ארץ ישראל איז צו איהם געקומען איינער פון זיינע מקורבים אַ גרויסער נגיד וועלכער האָט תמיד מחזיק געווען דעם שינאַווער רב. ביים אָבשייד האָט דער גביר צו איהם אַ זאָג געטוהן:

— שינאַווער רב, איהר נעמט זיך דאָך אונטער אַ ווייטע נסיעה טאָמער וועט אייך פעהלען געלד, דאָ האָט איהר אַ טשעק אויף דרייטויזענט רייניש וואָס איהר וועט קענען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל איינטוישען אויף געלד.

פאָהרענדיג אויף די שיף האָט דער שינאַווער רב זיך שלעכט געפיהלט און נישט געקענט דאַווענען, ביז ער האָט פערשטאַנען אַז דאָס איז צוליבע דעם טשעק וואָס ער האָט ביי זיך. גלייך האָט ער גענומען דעם טשעק און

איהם פערבערענט. ערשט דאַן האָט ער געקענט דאַווענען מיט התלהבות ווי זיין שטייגער איז געווען...

שפעטער האט ער מבאר געווען דעם טעם דערפון, ווייל האָבענדיג ביי זיך אַזאַ גרויסע סומע געלד איז די אמונה און בטחון עטוואָס שוואַכער געווארען, דערפאַר האט ער נישט געקענט דאַווענען ווי עס געהערט צו זיין.

צהנליכעס דערצעהלט מען, אַז אויף די שיף האט ער זיך בעקענט מיט אַ אַנגעזעהענעם אויסלענדישען יוד וועלכער האט געהאַט גרויסע פערבינדונגען מיט די טערקישע מלוכה לייט און די פּאַשאַס וואָס האבען געוועלטיקט אין ארץ ישראל. דער שינאַווער רב האט ביי דעם דאזיגען פערזאָן שטאַרק נושא חן געווען און וועלענדיג איהם מיט עפעס מהנה זיין האט ער איהם דערלאַנגט זיין וויזיט־קאַרטע אויף וועלכע ער האט אויפגעצייכענט אַ רייה מאָסגעבענדע פּערזענליכקייטען אין ארץ ישראל צו וועלכע ער קען זיך ווענדען אין זיין נאָמען און זיי וועלען איהם זיכער אַ טובה טוהן.

אבער האָבענדיג די דאזיגע וויזיט קאַרטע אין טאַש האט ער געהאט בלבול הדעת און נישט געקענט מכוון זיין די כוונות התפלה נישט לאַנג קלערענדיג האט ער די וויזיט־קארטע אַריינגעווארפען אין ים אריין...

בעת דער שינאַווער רב האט געוויילט אין ארץ ישראל איז גראָד אויסגעפאַלען ל"ג בעומר, ווען גרויסע מאַסען זענען עולה קיין מירון וואו עס קומט פאָר די הדלקה אויפ'ן קבר פון תנא רבי שמעון בן יוחאי. פערשטעהט זיך, אַז דער שינאַווער רב האט שטאַרק חשק געהאַט בייצוואוינען די הדלקה לכבוד רבי שמעון בן יוחאי. אבער אויספרעגענדיג זיך וועגען די מנהגים ביי די דאזיגע הדלקה און דערוואוסענדיג זיך, אַז דערביי ווערט פערברענט טייערע קליידער און טיכער, האט ער רעזיגנירט דערפון. ערקלערענדיג אַז ער קען נישט צוקוקען ווי עס ווערען פערברענט טייערע טיכער און קליידער און מען איז עובר אויף בל תשחית.

האט ער אויסגעדריקט זיין וואונש צו געהן אויפ'ן קבר פון רבי מאיר בעל הנס וועמענס יאָהרצייט עס פאַלט אויך אויס אין ל"ג בעומר. אבער אויך דערפון האָט ער רעזיגנירט ווי נאר ער האט זיך דערוואוסט, אַז בשעת דער שמחה מישען זיך אויס מענער און פרויען צוזאַמען.

דאַן האט ער זיך דערוואוסט, אַז אויך די יאָהרצייט פון תנא יונתן בן עוזיאל געפאַלט אויס אום ל"ג בעומר. האט ער בעשלאָסען צו געהן אויפ'ן דאזיגען קבר.

צווישען זיינע בעגלייטער האט זיך אויך געפונען איינער פון די עלטסטע ירושלימער מקובלים, מיט וועמען דער שינאַווער רב האט אַ סך פערבראַכט אין עניני קבלה. אויפ'ן וועג, ווען זיי זענען געגאַנגען אויפ'ן קבר פון תנא יונתן בן עוזיאל, האט איהם דער דאזיגער מקובל מוסר געווען אַ אַלט כתב מיט פאָלגענדען אינהאַלט:

„לימים וועט קומען קיין ארץ ישראל איינער וועמענס שורש נשמה עס שטאמט פון קין און דעם פאטערס שורש נשמה שטאמט פון הבל. און ער וועט אין ל״ג בעומר נישט וועלען געהן אויף די קברים פון רבי שמעון בן יוחאי און רבי מאיר בעל הנס צוליב טעמים כמוסים און ער וועט אויסוועהלען דאס קבר פון יונתן בן עוזיאל. און אויב דאס דור וועט ראוי זיין וועט דער דאזיגער זיין משיח״...

די וועלט זאגט, אז דאס איז אויך די סיבה וואס דער שינאווער רב איז אין א סך ענינים נישט געווען איינשטימוג מיט זיין פאטער דער בעל „דברי חיים״ זצ״ל, ווייל זיי האבען זיך נישט געקענט אויסגלייכען צוליב דעם פארשידענארטיקייט פון זייער שורש נשמה.

מח.

דער פועל ישועות.

דער שינאווער רב איז אויך געווען א גרויסער פועל ישועות און וועגען די מופתים וואס מען האט בייגעוואוינט ביים שינאווער רב האט מען געקענט אנשרייבען גאנצע חבורים. מיר ווילען בלויז עטליכע עפיזאדען ברענגען אלס כאראקטעריסטיק.

איינמאל האט מען צו איהם געבראכט א פארשוין אין וועלכען עס איז ר״ל אריין א דיבוק. אבער דער דאזיגער דיבוק האט בשום אופן נישט געקענט אריינגיין אין בית המדרש אריין. און ווען מען איז געקומען צום שינאווער רב ער זאל א טובה טוהן דעם דאזיגען פארשוין האט ער מדחה געווען מיט פערשידענע תירוצים.

איינמאל האט זיך דער דיבוק אנידעגעלעגט אויף די שוועל פון בית המדרש און ווען דער שינאווער רב האט געוואלט אריינגיין אין בית מדרש אריין, האט ער אנגעהויבען שרייען מיט א יאמערליך קול:

— ווי איז מיר, ווינד איז מיר! די גאנצע וועלט, אלע יודען זענען אין בית מדרש און דאווענען. נאר איך מוז ליגען פאר די טהיר פון בית מדרש...

דערהערענדיג דאס, האט דער שינאווער רב אויסגערופען:

— ווער לאזט דיך דען נישט, ווער האלט דיך צו; געה אין בית מדרש אריין!

און גלייך איז דער פארשוין אויפגעשטאנען פון דער ערד אריינגעגאנגען אין בית המדרש און גענומען דאווענען גלייך מיט אלע.

פרייטאָג צונאַכטס ווען דער שינאַווער רב איז אַריינגעגאַנגען צום טיש איז דער „דיבוק” געשטאַנען ביי די טיהר און צוגעהערט זיך ווי דער רב זאָגט „שלום עליכם”.

ווען דער רב האָט אויסגערופען די ווערטער: „אדון כל הנשמות” האָט עס איהם געגעבען אַ וואָרף אַוועק פון די טיהר ביז צום טיש און ער האָט אינגאַנצען געפלאַטערט פון שרעק.

און נאָך עטליכע וואָכען איז דער דאָזיגער יוד אַהיימגעפאָהרען פון שינאַווע אינגאַנצען אַ געזונטער.

אין די יונגע יאָהרען פלעגט דער שינאַווער רב כסדר אַרומפאָהרען פון איין אָרט אויפן צווייטען צונויפשאַפען געלד אויף פערשידענע דברים שבצדקה. דערביי פלעגט ער די צדקה פערטיילען אויף אַזאַ אופן, אז קיין שום ילוד אשה האָט דערפון נישט געוואוסט. אזוי פלעגט ער זיך טרעפען מיט די נצר־כים אין אַ וואַלד אין פעלד אָדער זיך אָבשמועסען, אַז זיי זאָלען אַרויסקומען אין וואַלד אַריין וואו זיי וועלען טרעפען ליגען דאָס געלד אויף אַ בעשטימט אָרט, אַלץ כדי נישט מבייש צו זיין דעם מקבל.

אויף איינער פון זיינע נסיעות אין אונגאַרן וואו ער איז געפאָהרען מיט זיין משמש, האט ער פלוצלינג געהייסען אָבשטעלען די בויד און אַוועק אין וואַלד אַריין. דער משמש איז זיכער געווען, אַז דאָס איז דער רבי געגאַנגען אויף נקיות. ווען עס איז אבער אַריבער אַ לענגערע צייט און דער רבי איז נישט צוריקגעקומען, איז דער משמש אַריין אין וואַלד אויפצוזיכען דעם רבין. האט ער פון דערווייטענס בעמערקט ווי דער רבי לעגט אַרויף אַ שטיין אויף אַ שטיין און מאַכט אַ בערגעל שטיינער. ווען ער איז פערטיג געווארען מיט די אַרבייט איז ער צוריקגעגאַנגען צו דער בויד. דער שמש אבער איז שטעהן געבליבען אויפ׳ן ארט, און ווען דער רבי האט זיך דערווייטערט איז ער צוגעגאַנגען צום בערגעל שטיינער אויפגעהויבען עטליכע שטייגער און דערזעהען ווי עס ליגט אַ פולער הויפען מיט מטבעות. האָט ער נישט לאַנג געקלערט צונויפגעקליבען דאָס געלד אַריינגעלייגט צו זיך אין טאַש אַריין און צוריקגעגאַנגען צו דער בויד.

ווי נאָר זיי האָבען אָנגעהויבען ווייטער צו פאָהרען איז דער משמש פלוצלינג פער׳חלשט געווארען. ווען מען האָט איהם דערמונטערט האָט ער אָנגעהויבען שרייען מיט שרעקליכע קולות פון יסורים. האָט דער שינאַווער רבי אויסגערופען:

— אפשר האָסטו גענומען דאָס געלד פון אונטער דעם בערגעל שטיינער?

און ווען דער שמש האָט זיך מודה געווען האָט איהם דער רבי בע־פוילען צוריקצוגעהן צום זעלבען ארט און צוריקלעגען דאָס געלד. ערשט ווען ער האָט דאָס מקיים געווען איז איהם בעסער געווארען.

איינמאָל איז געקימען צום שינאַווער רב איינער פון זיינע אָנגעזעהנסטע חסידים וועגען אַ געוויסען ענין. אבער גלייך ביים שלום נעמען, נאָך איידער ער האָט אַרויסגעזאָגט זיין מבוקש, האָט דער שינאַווער רב אויסגערופען צו איהם:

— אין די הייליגע תורה שטעהט: ואהבת לרעך כמוך. „רעך" איז די ווערטער: רע-לך (שלעכט צו דיר). עס זענען פערהאַן דריי מינים שלעכטע מענשען: א) רע לשמים ורע לבריות — שלעכט צום אויבערשטען און צו מענשען. ב) טוב לשמים ורע לבריות — גוט צום אויבערשטען און שלעכט צו מענשען. ג) טוב לשמים ולבריות ורע לאָדם אחד — גוט צום אויבערשטען און צו מענשען, נאר שלעכט צו איין מענש.

דער וואָס איז שלעכט סיי צום אויבערשטען און סיי צו מענשען — איהם איז אַ מצווה פיינד צו האָבען, אַזוי ווי אין פסוק שטעהט: הלא משנאך ד׳ אשנא. ווער עס איז גוט צום אויבערשטען און שלעכט צו מענשען — דאַרף מען אויך פיינד האָבען, ווייל די חז"ל זאָגען, כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו. און ווען ער איז שלעכט צו מענשען איז אַ סימן אַז ער איז אויך שלעכט צום הימעל, נאָר ער פערשטעלט זיך אַזוי פאַר מענשען אַז ער זאָל אויסזעהען ווי אַ טוב לשמים. אָבער ווער עס איז גוט צום אויבערשטען און צו מענשען, נאָר שלעכט בלויז צו איין מענש, טאָר דער מענש, וועלכער יענער האָט פיינד, נישט אַרומגעהן מיט דער דעה: וואָס קומט דעריוס וואָס ער איז טוב לשמים ולבריות אַז צו מיר איז ער שלעכט — ווייל דערויף זאָגט די תורה: ואהבת לרעך כמוך. „רעך" איז די אותיות רע-לך דאָס הייסט אַפילו דער מענש וואָס א'ז שלעכט צו דיר זאלסטו איהם אויך ליעב האָבען.

נאָך דעם ווי דער שינאַווער רב האָט פערענדיגט די דאָזיגע תורה, האָט ער זיך געוואנדען צום דאָזיגען אורח און געפרעגט:

— נו, וואָס ווילסטו?

— רבי, איך האב שוין נישט וואָס צו זאָגען — האָט דער חסיד געענטפערט.

שפעטער האָט ער דערצעהלט, אַז ער איז געקומען צום רבין מיט אַ אָנקלאַגע אויף איינעם אַ תלמיד חכם און בעל צדקה וועלכער פייניגט איהם שטאַרק, אַז דער רבי זאָל איהם טוהן אַ טובה. אָבער די תשובה פון רבין איז געקומען פריהער איידער ער האט אַרויסגעזאָגט זיין בקשה...

איינמאָל האָט דער שינאַווער רב געוויילט אין אַ קליין אונגאַריש שטעדטעל וואו ער האָט פערבראַכט עטליכע טעג.

דאָנערשטיג אינדערפריה זענען געקומען די בעלי בתים און איהם געפרעגט צי ער האָט בדעה דאָ שבת צו האַלטען, ווייל זיי דאַרפען וויסען כדי צו מאַכען די נויטיגע הכנות.

— וואָס איז אייך דען די נפקא מינה צי איך וועל דאָ יאָ בלייבען

שבת אדער נישט, און וואָס פאַראַ הכנות בעראַרפט איהר דאָס מאַכען — האָט דער רבי אויסגערופען. און מיין האָט ער גאָרנישט געענטפערט.

פרייטאָג אינדערפריה זעהענדיג אַז דער רבי האָט נישט פערלאָזט די שטאָדט האָבען די שטאָדט לייט צוגעגרייט אַ שבת כנהוג.

שבת אינדערפריה פאַר'ן דאַוונען האָט דער רבי געפרעגט: ווער ווייסט וואו עס וואוינט דער שניידער וואָס מאַכט היינט אַ „אויפרופען" פון זיין זוהן. ווייל ער וויל דאַוונען ביים דאָזיגען שניידער און נישט אין בית מדרש.

אין שטאָדט האָט דאָס אַרויסגערופען גרויס פערוואונדערונג, וואָס דער רבי האָט דוקא אויסגעוועהלט צו דאַוונען ביי אָט דעם שניידער, בפרט ווען באַלד נאָך דעם דאַוונען איז דער רבי צוריקגעקומען אין בית המדרש וואו ער האָט געגעסען די שבת'דיגע סעודה און געפיהרט טיש.

ערשט נאָך זיין אַבפאָהר האָט דער שמש געשריבען אַ בריף אין שטע-טעל אַריין וואו ער האָט אויפגעקלערט די כוונה פון רבין מיט זיין דאַוונען ביים שניידער אין שטוב. ווייל פאַר שבת איז דעם שניידער'ס זוהן געקומען מיט אַ קוויטעל און געבעטען אַז דער רבי זאָל איהם בענשען פאַר די חתונה. דערביי האָט ער זיך פערטרויט פאַר'ן רבין: אַזוי ווי דער מנהג איז, אַז דעם חתן איז מען מכבד מיט מפטיר און ער איז נישט קיין גרויסער למדן, האָט ער מורא אַז ער זאָל נישט פערשעהמט בלייבען, בעט ער דעם רבין אַן עצה וואָס צו טוהן. האָט דער רבי איהם געענטפערט, אַז אַן עצה וועט ער איהם געבען שבת. דעריבער איז ער געקומען שבת דאַוונען צום שניידער. בעת מען האָט אויפגערופען דעם חתן און ער האָט געמאַכט די ברכה האָט דער רבי אָנגעהויבען קלאַפּען און בעלעמער אַריין און אָנגעהויבען מאַכען פערשי-דענע קולות און הויות. דער עולם האָט געמיינט אַז דער רבי איז מכוון דערמיט גרויסע כוונות. די אמתע כוונה איז אָבער געווען כדי דער עולם זאָל נישט הערען די גרייזען פון חתן...

דערפון קען מען זעהען ווי גרויס עס איז געווען דאָס צדקות פון שינאַ-ווער רב פערלייגענדיג אַזאַ עבודה כדי נישט צו דערלאָזען פערשעהמען דעם מינדעסטען יוד.

מדות און מנהגים

גרויס איז געווען דער שינאַווער רב אין זיינע מדות, פאַר׳ן אמת האָט ער זיך ממש מוסר נפש געווען און ער האָט קיינעם נישט נושא פנים געווען.

איינמאָל איז געקומען צו איהם צו גאַסט זיינער א ברודער, וועלכער האָט שוין געהאַט פיעל אָנהענגער. אָבער קיין רב אין אַ שטאָדט איז ער נישט געווען. בשעת די עלי׳ לתורה האָט מען איהם אויפגערופען מיט דעם טיטול „מורה מורנו״. האָט דער שינאַווער רב שטאַרק מקפיד געווען, ערקלערענדיג אַז דעם דאָזיגען טיטול דאַרף מען אָפּגעבען נאָר א רב וואָס זיצט אויף אַ כסא רבנות.

איינמאָל איז ער געקומען קיין אוהעל און געלאָזט מכריז זיין אַז ער וועט שבת האַלטען אַ דרשה אין בית מדרש. פערשטעהט זיך אַז די גאַנצע שטאָדט האָט זיך פערזאַמעלט כדי צו הערען די דרשה פון שינאַווער רב.

אַרויפגעהענדיג אויף די בימה, האָט ער אַ קלאַפּ געטוהן און אויסגערופען:

— רבותי! מיט פיעל יאָהרען צוריק האָב איך ביי אייך אין שטאָדט געהאַלטען אַ דרשה, אָבער דערביי איז מיין כוונה נישט געווען אינגאַנצען לשמים. און דאָס איז אַ גרויסער חטא, אַז מ׳דרשנט פאַר יודענס וועגען און מען האָט דערביי אַ אַנדערע פּניי׳. איך האָב צוליעב דעם נישט קיין רוה אויף מיין האַרץ און איך וויל תשובה טהון. און אַזוי ווי די חז״ל זאָגען, אַז תשובה דאַרף זיין דוקא באותו מקום, בין איך געקומען צו אייך און זאָג פאַר אייך די דאָזיגע דרשה בלויז מיט ריינע כוונות און איך בעט ביים רבונו של עולם, אַז ער זאָל מיר מוחל זיין דעם דאָזיגען חטא.

אָבזאָגענדיג די דאָזיגע דבורים איז דער שינאַווער רב אַראָב פון דער בימה. אָבער דער רושם פון די דאָזיגע דרשה איז געווען אַ געוואַלדיגער, זעהענדיג ווי ווייט מען דאַרף מורא האָבען פאַר ג-ט און זעהען מתקן צו זיין די מעשים.

דער רבי ר׳ יחזקאלע שינאַווער פלעגט זיך נוהג זיין צו זאָגען תחנון יעדען טאָג, אַפילו אין די יאָהרצייט טעג פון די צדיקים פלעגט ער אויך זאָגען תחנון. זייענדיג שטאַרק מקפיד אויף די חסידים וואָס זענען זיך נוהג נישט צו זאָגען קיין תחנון אין די יאָהרצייט טעג פון צדיקים.

דער שינאַווער רב פלעגט אויך נישט לאָזען אָנצינדען קיין ליכט אין די יאָהרצייטען, דערפאַר ווייל עס קען זיין אַז דער דאָזיגער צדיק געפינט זיך גאָר אויף דעם עולם אַלס גלגול. אַנ'אויסנאַהם האָט ער בלויז געמאַכט פאַר'ן רבין ר' מענדעלע פון רימאַנאָוו זצ"ל, אין זיין יאָהרצייט האָט ער יאָ געהייסען אָנצינדען ליכט און נישט זאָגען קיין תחנון. דערביי פלעגט ער זאָגען, אַז דער רבי ר' מענדעלע רימאַנאָווער איז שוין געווען הונדערט מאָל אויף דעם עולם. און בזמן המקדש איז ער געווען אַ כהן גדול און געטהון די עבודה. דעריבער פלעגט ער זאָגען בשעת די „עבודה" אום יום כפור אַנשטאָט וכך הי' אומר — וכך היתי אומר. און דאָס מאָל, האָט דער רבי ר' מענדעלע געזאָגט, בין איך שוין צום לעצטען מאָל אויף דעם עולם.

צוליעב דעם האָט דער שינאַווער רב געהייסען אָנצינדען ליכט אויף זיין יאָהרצייט.

דער רבי ר' יחזקאלע פלעגט תמיד זעהר פיעל שמועסען וועגען די עניני גלגול. אויף דעם מאמר חז"ל: לא עליך המלאכה לגמור, פלעגט ער זאָגען, אַז דער „חוזה" פון לובלין האָט אַמאָל געזאָגט צום רבין ר' נפתלי ראָפשיצער: אַז ער, דער חוזה, איז אַראָבגעקומען אויף דעם עולם זיך מתקן צו זיין אין דעם חלק הנגלה פון די תורה ווייל אין חלק הנסתר האָט ער זיך שוין מתקן געווען אין אַ פריהערדיגען גלגול. און דער ראָפשיצער איז אַראָבגעקומען אויף דעם עולם זיך מתקן צו זיין אין חלק הנסתר ווייל אין חלק הנגלה האָט ער זיך שוין מתקן געווען אין פריהערדיגען גלגול. דאָס איז דער טייטש: לא עליך המלאכה לגמור — דו דאַרפסט נישט אַלץ איצט גומר זיין, סיי דעם חלק הנגלה און סיי דעם חלק הנסתר, ווייל אם למדת תורה הרבה — אויב דו האָסט אין אַ פריהערדיגען גלגול געלערנט אַ סך תורה — נותנין לך שכר הרבה, דערמיט וואָס מען איז מצרף דאָס וואָס דו האָסט פריהער געלערנט מיט דעם וואָס דו לערנסט היינט, ווייל דער עיקר איז מתקן צו זיין דעם ענין וואָס מען איז צוליעב דעם אַראָבגעשיקט געוואָרען אויף דעם עולם.

דער שינאַווער רב פלעגט זיך נוהג זיין נישט צו זאָגען קיין תורה. מען דערצעהלט ווען דער רבי ר' יחזקאלע איז צום ערשטען מאָל אויפגענומען געוואָרען אַלס רב אין שינאַווע האָט מען פון איהם פערלאַנגט אַז ער זאָל זאָגען אַ דרשה, ווי דער מנהג איז, אָבער ער האָט זיך משתמט געווען.

ביי שלוש סעודות, ווען די גאַנצע שטאָדט איז געווען פערזאַמעלט אין בית המדרש און געהאָפט צו הערען פון זייער נייעם רב אַ דבר תורה, האָט זיך צו איהם געווענדעט איינער פון די שענסטע בעלי בתים פון שטאָדט, אַ תלמיד חכם און גביר מפורסם, אויסרופענדיג צו איהם:

— שינאַווער רב! די שטאָדט פערלאַנגט פון אייך, אַז איהר זאָלט זאָגען דברי תורה, איך בעט אייך טוהט אונז צוליעב.

דאַן האָט דער שינאַווער רב געהייסען זיך דערלאַנגען אַ חומש, אויפגעמישט די סדרה פון די וואָך, איבערגעבלעטערט די סדרה פון אָנהויב ביז'ן סוף און דאַן האָט ער אויסגערופען:

— תורת ד׳ תמימה — די הייליגע תורה איז גאַנץ, עס איז נישטאָ קיין שום קשיות צו פרעגען, די תורה איז קודש קדשים נישטאָ וואָס צו רעדען אויף איהר... דאַן האָט ער פערמאַכט דאָס חומש, עס אַ קוש געטהון און עס צוריק אַוועקגעלעגט און קיין תורה נישט געזאָגט.

איינמאָל ווען עס איז אויסגעקומען צו רעדען מכח די גוטע יודען וואָס זאָגען יאָ תורה און פאַרוואָס ער זאָגט גישט קיין תורה ביים טיש האָט ער זיך אָנגערופען, אַז ער האָט אַ טעם דערביי און בשעת מעשה דערצעהלט פאָלגענדעס:

אַ חסידישער יונגערמאַן איז אַמאָל נתפס געוואָרען דורך די חיצונים ר״ל און מען האָט איהם נישט געקענט מציל זיין פון זייערע הענד. זענען די קרובים געלאָפען צו אַ גרויסען צדיק ער זאָל מציל זיין דעם אומגליקליכען יונגערמאַן. עס פערשטעהט זיך, אַז דער צדיק האָט געטהון דאָס וואָס ער האָט בעדאַרפען. אבער „יענע לייט״ האָבען געזאָגט: מיר וועלען אַ קוק טהון אין אונזער פנקס און אויב מיר וועלען נישט געפינען קיין דבר תורה פון דעם דאָזיגען צדיק ביי אונז פערשריבען וועלען מיר אַרויסלאָזען דעם יונגערמאַן פון אונזערע הענד, ווייל די דברי תורה וואָס ווערען געזאָגט מיט אַ זאָר התנשאות אָדער מיט אַנדערע נישט ריינע כוונות געהערען שוין צו אונז און זיי ווערען פערשריבען אין אונזער פנקס.

האָט מען געבראַכט אַ גרויסען פנקס און מען האָט גענומען זוכען, אָבער מען האָט נישט געפינען קיין דברי תורה פון דאָזיגען רבין. אַזוי אַז דער יונגערמאַן איז בעפרייט געוואָרען פון זייערע הענד. נו, פרעג איך אייך — האָט דער שינאַווער רב גומר געווען — צי קען מען זיך אונטערנעהמען און זאָגען דברי תורה?...

ווי שוין דערמאנט האט דער שינאַווער רב פינף מאָל חתונה געהאַט. פון דער ערשטער פרוי, די טאכטער פון הגאון „ארי׳ דבי עילאה״, האט ער געבוירען אַ זוהן מיט'ן נאמען ר׳ נפתלי זצ״ל, וועלכער איז נפטר געווארען יונגערהייט, אַלט זייענדיג דרייסיק יאָהר. נאָך זיין פטירה האט דער שינאַווער אָבגעדרוקט זיינע חדושים אין אַ ספר אונטערען נאָמען „אילה שלוחה״.

מיט דער צווייטער פרוי, די טאכטער פון רבין ר׳ יהודה צבי פון ראַזדאָל, האָט ער קיין קינדער נישט געהאַט.

מיט דער דריטער פרוי, די טאָכטער פון זיין שוואָגער דער האלעשיצער רב, האָט ער געבוירען איין זוהן, דער רבי ר׳ משה האַלבערשטאַם, דער ממלא מקומו אי'ן שינאַווע, און צוויי טעכטער, פון וועלכע איינע איז געווען די טשעבינער רביצין

נאָך דער פטירה פון זיין דריטער פרוי האט ער בעשלאסען שוין מעהר נישט חתונה צו האָבען. האט ער זיך מתיעץ געווען מיט'ן בעלזער רב זצ"ל און ער האט איהם געהייסען חתונה האָבען מיט די טאכטער פון זיין פעטער דער לעשניעווער רב, אַ שוואָגער פון ר' שלום בעלזער זצ"ל. דערביי האָט איהם דער בעלזער רב מבטיח געווען, אַז ער וועט מאריך ימים זיין און ער װעט זעהען פון דער דאזיגער פרוי אַ דור ישרים.

פון דער דאָזיגער פרוי האט ער געבוירען זיין זוהן דער טשעשיניע, ווער רב, וועלכער איז געווען אַנ'איידעם פון רבין ר' יהושיעלע בעלזער. און זיין זוהן דער סטראפקאווער רב ר' שלום, זיין זוהן ר' לייביש און צוויי טעכטער.

די פינפטע פרוי איז געווען אַנ'אייניקעל פון רבין ר' אלימלך פון ליזענסק זצ"ל. זי איז געווען אַ אָרימע אלמנה וועלכע איז געקומען צו איהם בעטען אַ נדבה. ווען זי האָט פערלאזט זיין הויז האָט ער נאָכגעשיקט דעם שמש זי צו פרעגען צי זי וואלט נישט מסכים געווען מיט איהם חתונה צו האָבען. פערשטעהט זיך, אַז זי האָט מסכים געווען מיט'ן גאַנצען האַרץ און ער האָט טאַקי מיט איהר חתונה געהאַט, אבער קיין קינדער האט ער שוין מיט איהר נישט געהאַט.

דער שינאַווער רב זצ"ל האט דערלעבט אַ טיפע עלטער, ער איז נפטר געווארען אין עלטער פון ניין און אכציק יאָהר ו' טבת תרנ"ט. זיין פטירה האט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם און בכל תפוצות ישראל האט מען אויף איהם געהאַלטען גרויסע הספדים. אַ טייל פון די דאזיגע הספדים זענען אָבגעדרוקט אין אַ ספּעציעלען קונטרס אונטערען נאָמען „עת ספוד". צווישען די נאָכנישט געדרוקטע כתבים פון בערזשאַנער גאון מהרש"ם זצ"ל, געפינט זיך אויך אַ הספד וואָס ער האָט געהאַלטען אויפ'ן שינאַווער רב און הויבט זיך אָן מיט'ן פסוק „והי' יחזקאל לכם למופת".

אַ גאַנץ קליינע צאָהל פון זיינע חדושי תורה ווי אויך צוזאַמען מיט עטליכע פון זיינע שאלות ותשובות און הגהות איז אָבגעדרוקט אין אַ ספר מיט'ן נאָמען „דברי יחזקאל".

חסידים דערצעהלען, אַז אין לעצטען סוכות פון זיין לעבען (תרנ"ט) איז ער ביים טיש געווען שטאַרק אויפגערוימט און ער האט אויסגערופען:

— געלויבט איז השם יתברך וואָס ער האָט מיך געלאזט לעבען און מיך געלאָזט אַריינקומען אין דעם שבוע שבן דוד בא. בעטס אַז איך זאָל לעבען וועט אם ירצה השם זיין די גאולה שלימה...

אבער שוין אין צוויי חדשים אַרום (ו' טבת) איז דער שינאַווער רב נסתלק געוואָרען.

ג.

אין תּפיסה...

ר׳ אהרן, דער דריטער זוהן פון צאַנזער רב איז דורך זיין פאָטער בעשטימט געוואָרען אַלס רב אין דער צאַנזער קהלה אויף איבער׳ן גאַנצען גליל, נאָך בחיי אָביו.

ר׳ אהרלע איז געווען אַ מזג טוב, ער פלעגט קיין פליג אויף דער וואַנד נישט פערטשעפּען, אַנ׳אמת׳ער נח לבריות, און דעריבער האָט מען איהם זעהר שטאַרק ליעב געהאַט אין דער גאַנצער שטאָדט, און מען האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט גרויס אַכטונג און דרך־ארץ.

עס האָט קיינער פון שטאָדט, אַפילו דער פראָסטער המון און פון די נידריגסטע שיכטען, נישט געוואַגט עובר צו זיין אויפ׳ן בעפעהל פון רב. איבריגענס, איז עס אין יענער צייט געווען אַ זעלבסטפערשטענדליכע זאַך יודען האָבען דרך־ארץ געהאַט פאַר זייער רב און נישט געוואַגט ווידערצושפּעניגען אויף דאָס מינדעסטע, וואָס דער מרא־דאתרא האָט בעפוילען.

מאַכט זיך אַ מעשה אין דער שטאָט צאַנז. דאָס איז געווען אין יאָהר תרל״ה, אַ יאָהר פאַר דער פטירה פון צאַנזער רבי זצ״ל, וואָס האָט אויפגעקאָכט דאָס גאַנצע גאַליצישע יודענטום אויף לאַנגע יאָהרען.

אין צאַנז האָט געוואוינט אַ האָלץ־סוחר, וועלכען מען האָט גערופען יוסל זעלצער. דער דאָזיגער פאַרשוין איז אַפילו נישט געווען קיין פערגרעבטער, אָבער אַ מורא׳דיגער תקיף, א וויסטער עקשן מיט וועלכען קיינער האָט נישט געוואָלט האָבען צו טהון. יעדער האָט איהם אויסגעמיטען, וויסענדיג אַז צוליב זיין תקיפות און עקשנות וועט מען ביי איהם קיין כבוד נישט דערלעבען.

מאַכט זיך, אַז אַ צווייטער צאַנזער ייד, מאָהנט עפּעס אַ תביעה ביי דעם דערמאָהנטען יוסל זעלצער. דער תובע איז עטליכע מאָל אַוועק צו זיין בעל־דין, געפאָדערט ער זאָל איהם אָבגעבען דעם חוב, וואָס ער מאָהנט ביי איהם, אָבער יוסל זעלצער האט איהם אַפילו קיין גוט וואָרט נישט געענטפערט. פאַר׳ן תובע איז דעריבער נישט געבליבען קיין אַנדערע זאַך ווי צו פערקלאָגען זיין בעל־דין פאַר׳ן בית דין און אַרויספאָדערען איהם צו אַ דין־תורה.

דערביי דאַרף מען דערמאָהנען, אַז אין יענע יאָהרען איבערהויפּט אין גאַליציען, וואו עס האָבען עקזיסטירט רעכטליכע יודישע קהלות, אונטער דער אויפזיכט פון דער מאַכט, — איז די בית־דין־אינסטיטוציע דאָס איינציגע אָרט געווען וואו יודען האָבען ערלעדיגט זייערע סכסוכים. דער פּסק

פון בית־דין איז געווען אנערקענט פון דער מאכט און אויב עס האט זיך געפונען עמיצער, וואס האט נישט געוואלט אינטערוואַרפן זיך דעם אורטייל פון יודישען געריכט, האט מען עס איהם געקאַנט צווינגען דורך אויסערליכע פאקטאַרען.

איבערהויפט איז גאנץ ועלטען פאַרגעקומען א פאַל, אז א סכסוך צווי־שען א יוד מיט א יוד זאל ערלעדיגט ווערען דורך א נישט־יודישען געריכט אזא יוד איז פון אַלעמען פעראורטיילט געוואָרען און מען האט מיט איהם קיין שום מחזקות נישט געוואלט האבען.

אויף דער בקשה פון דעם תובע איז דער שמש בית דין אוועק צו יוסל זעלצער און אויפגעפאָדערט איהם לדין.

אבער ווי ערשטוינט איז געוואָרען דער שמש, ווען יוסל זעלצער האט איהם געענטפערט: „איך וועל מיט איהם צו קיין דין תורה נישט געהן, ווען ער מאַהנט עפעס ביי מיר, זאָל ער מיך אַנקלאָגען אין געריכט״...

א יוד א בן־תורה, א שענער בעל הבית פון שטאָדט זאָל נישט וועלען געהן צו א דין־תורה, נאָר דוקא צו א גוי׳שן געריכט, — דער שמש האָט דאָס נישט געקענט תופס זיין און זייענדיג אויסער זיך איז ער געלאָפען צום בית דין און איבערגעגעבען דעם אָבזאָג פון יוסל זעלצער.

דאָס צאַנזער בית דין איז דאַמאָלס בעשטאַנען פון דעם רב רבי אהרן האלבערשטאַם און פון נאָך צוויי דיינים. הערענדיג פון דער מעשה זענען זיי גאָר שטאַרק אויפגעקאכט געווארען. און דער רב ר׳ אהרלע האט בעפוילען אויפצושרייבען א צווייטע הזמנה א גאַנץ שאַרפע צו דעם יוסל זעלצער, אומבע־דינגט צו קומען לדין, אין געגענטייל וועלען געגען איהם אַנגענומען ווערען גאַנץ שאַרפע מיטלען.

אויף דער דאָזיגער הזמנה האבען זיך אונטערגעשריבען, דער רב און זיינע דיינים. דער פאַקט וואָס דער רב גופא האָט אונטערגעשריבען א הזמנה לבית דין, איז אויך געווען א געוואלדיגער חידוש, ווייל דער רב פלעגט קיינמאָל נישט אָבגעבען זיך דערמיט און אַזעלכע ענינים פלעגען שטענדיג ערלעדיגען די איבעריגע צוויי דיינים.

אבער אויך פאַר דער שאַרפער הזמנה, מיט דער חתימה פון קרייז־רב האָט זיך יוסל זעלצער נישט שטאַרק אָבגעשראָקען, און ער האָט עזות׳דיג געענטפערט דעם שמש, די אייגענע ווערטער:

— צו קיין דין תורה וועל איך נישט געהן. אויב עמיצער מאַהנט עפעס ביי מיר, זאָל ער מיך אַנקלאָגען אין געריכט.

עס איז זיך לייכט פאַרצושטעלען דער רושם וואָס דער נייער אָבזאָג פון דעם יוסל זעלצער האט אַרויסגערופען אין שטאָדט. דאָס בית דין האט גלייך אָבגעהאַלטען א בעראַטונג אויף וועלכער עס איז געקומען צום אויסדרוק די אויפרעגונג וואָס די דאָזיגע מעשה־רע האָט אַרויסגערופען וואָסערע שרעק־ליכע פאלגען, אזא עזות׳דיגער שריט איז עלול אַריינצוברענגען אין ציבור־

לעבען, דערמיט וואָס דער דרך־ארץ פאַר׳ן יודישען בית־דין ווערט אונטערגע־גראָבען און עס איז בעשלאָסען געוואָרען אָנצוווענדען די שאַרפסטע מיטלען וואָס דאָס בית דין האָט אין בעזיץ לגבי דעם מסור און מחוצף יוסל זעלצער.

באַלד איז דורכ׳ן שמש געשיקט געוואָרען אַ דריטע הזמנה צו דעם פאַרשוין, אין וועלכען עס איז געשריבען געוואָרען, אַז צום לעצטען מאָל פאָדערט בית דין איהם אויף, ער זאָל זיך שטעלען צו אַ דין תורה, און אויב ער וועט אויך דאָס מאָל ענטפערען מיט אַן׳אָבזאָג, וועט מען איהם לעגען אין די „דריי אותיות"...

אָבער אויך פאַר דער הזמנה, האָט זיך יוסל זעלצער נישט דערשראָקען און ער האָט דעם שמש געענטפערט מיט מעהר חוצפה:

— זאָג דעם בית דין, אַז אויב זיי וועלען מיך אַריינלייגען אין חרם אַריין וועל איך זיי אַריינלעגען אין תפיסה אַריין!

דער רושם, וואָס דער דאָזיגער הוצפה׳דיגער ענטפער האָט אין שטאָדט אַרויסגערופען איז געווען אַ געוואַלדיגער. די גאַנצע שטאָדט האָט מיט אַמאָל אויפגעקאָכט. אויף שריט און טריט זענען געשטאַנען רעדלעך און האָבען אַרומגערעדט די דאָזיגע סענסאַציע. דער נאָמען פון מחוצף איז דערמאָהנט געוואָרען מיט גרויס פעראַכטונג און זאָגאַר מיט אַ קללה. אַזאַ אונערהערטער פאַקט איז נאָך קיינמאָל אין קיין יודישע קהלה נישט פאָרגעקומען. און נישט נאָר שענע בעלי בתים, בני תורה האָבען געשטורעמט, נאָר אויך אַפילו די יודען פון המון, פון דער מערב וואַנד. ס׳טייטש, און נאָכאַמאָל ס׳טייטש, אַזוי חוצפה׳דיג אַרויסצוטרעטען געגען רב און זיין בית דין! ניין, אַזאַ זאַך טאָר נישט פערשוויגען ווערען.

איבערהויפט האָבען געליאַרעמט די יונגעלייט, די בית מדרש בחורים, די היציגע געמיטער, און נאָך איידער דאָס בית־דין האָט פערווירקליכט די האַרבע התראה. האָבען זיך געפונען עטליכע יונגעלייט, און האָבען אויפגע־כתיבה׳ט מיט גרויסע אותיות פאָלגענדע ווערטער:

„יוסל זעלצער ימ"ש ליגט אין חרם!"...

דאָס דאָזיגע כתב האָבען זיי אָנגעקלעבט אין דער מזרח־וואַנד, נעבען אָרט וואו יוסל זעלצער פלעגט דאַווענען.

און ווען יוסל זעלצער איז אויפצומאָרגענס געקומען אין בית־מדרש, און דערזעהן זיין נאָמען ליגט אין חרם, איז ער גלייך אַוועק צום שרייבער און דערלאַנגט אַנ׳אָנקלאַגע געגען דעם קרייז־רב ר׳ אַהרן האַלבערשטאַם און די צוויי דיינים.

די שטאָדט איז אַוועק אויף רעדלעך. אין יענע יאָהרען, ווען יודען האָבען זיך געפיהלט תקיפ׳דיגער, האָט אַזאַ שטייגער מעשה, ווען עס איז זיך פערלאָפען אין אַ יודיש שטעדטל, ממש דאָס שטעדטעל איבערגעקעהרט. בפרט ווען יוסל זעלצער זייענדיג אַ תקיף ביי זיך, איז ער נישט־קוקענדיג אויפ׳ן חרם, וואָס האָט איבער איהם געהאָנגען, יעדען טאָג געקומען אין

שוהל אַריין און אין בית מדרש אַריין. די איבריגע יודען האָבען עס נישט געקענט דולדען. פלעגען אויסברעכען ווילסטע געשלעגערייען צווישען דעם יוסל זעלצער און זיינע קרובים און די איבריגע יודען. ווייסע־חברה׳ניקעס האָבען אויפגעלעבט, נאָכגעוואָרפען איהם שטיינער ווען ער האָט זיך אין גאַס בעוויזען א. אז. וו.

בעת דער אויספאָרשונג איז יוסל זעלצער געקומען אין שוהל אין בעגלייטונג פון זשאַנדאַרמען און די ריכטער, דאָס האָט נאָך מעהר אויפגערעגט די יודישע מאַסען. גויאישע ריכטער מיט זשאַנדאַרמען אין אַ מקום קדוש! — זענען געפלויגען שטיינער ווי האָגעל און די בעמיהונגען פון די מיושב׳דיגע בעלי בתים, אַז דאָס יונגוואַרג זאָל זיך בעהערשען האָט נישט געווירקט. אַ שטיין האָט זאָגאַר געטראָפען איינעם פון די ריכטער...

ווען עס האָט זיך דערנעהנטערט דער טאָג פון משפט, האָט זיך געטהון חושך אין שטעדטעל. דער רב איז ווי געזאָגט געווען זעהר בעליבט און געאַכטעט. און דאָ שטעהט פאַר אַ שווערער אורטייל. עס וועט נישט העלפען דאָס פערטיידיגען זיך, אַז דער חרם איז כלל נישט אַרויסגעגעבען געוואָרען, אין דער צייט ווען ער עקזעסטירט פאַקטיש. האָבען זיך יודען פערזאַמעלט אין די שוהלען און בתי מדרשים, געזאָגט תהילים און מתפלל געווען פאַר דער בעפרייאונג פון זייער בעליבטען רב און די דיינים.

אבער גרויס איז געווען דער חידוש וואָס דער צאַנזער רב דער בעל „דברי חיים״, וועלכער איז שוין דאַמאָלס געווען אַ זקן מופלג, האט פון דער גאַנצער מעשה כלל נישט גערעדט.

חסידים דערצעהלען, אַז אין טאָג פון משפט איז די פרוי פון זיין זוהן רבי אהרן, דאָס הייסט די שנור פון צאַנזער רבין, אַריינגעלאָפען צו איהר שווער מיט אַ געוויין, ער זאָל מתפלל זיין, דאָס איהר מאַן זאָל בעפרייט ווערען, דערביי האָט זי זיך שטאַרק צוכליפעט און האָט זיך גאָרנישט געקענט בעהער־שען.

דער צאַנזער רבי האָט זיך דאַן אויפגעשטעלט פון זיין אָרט און אויס־גערופען:

— מען טאָר נישט וויינען, מען טאָר נישט, כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד — אַלץ וואָס ג–ט טהוט, איז צום גוטען!...

די דאָזיגע ווערטער האט ער איבערגעחזרט עטליכע מאָל ביז ער איז אַריינגעפאַלען אין א מורא׳דיגער דבקות.

קומענדיג צו זיך האָט ער צו זיינע מקורבים אויסגערופען:

איהר ווייסט דאָך די מעשה מיט׳ן מרה״ם מרוטענבערג ז״ל בשעת מען האָט איהם געוואָרפען אין תפיסה אַריין האָט די יודישע וועלט געוואָלט זיך לאָזען קאָסטען כל הון דעלמא אַבי מען זאָל איהם אויסלייזען. ווען דער הייליגער צדיק האָט זיך דערוויסט פון דער מעשה, האָט ער בעפוילען, השמר והזהר, נישט אויסלייזען, נישט לאָזען זיך קאָסטען קיין געלד, ווייל דאָס וועט

זיין א בכי׳ לדורות. און די גויים וועלן אָפּט פאַנגען רבנים, בכדי צו בעקו־מען פאַר זיי אויסלייז־געלד.

דער מהר״ם מרוטענבערג איז דעריבער געזעסען כל ימי חייו. מיינט איהר אפשר, אַז דאָס האָט איהם געשטערט צו זיין עבדות? — אין דער תפיסה־פעסטונג האָט ער געלערנט און געדאַווענט, געדינט דעם בורא כל עולמים בכל לבו ונפשו...

ווען מען האָט אין שטאָדט נאָכדערצעהלט דאָס דאָזיגע מעשה׳לע פון אַלטען צדיק האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט אַ שרעק, אַלע האָבען פערשטאַנען, אַז ר׳ אַהרלע האָט דעם פּראַצעס פערשפּילט און וועט צוזאַמען מיט זיינע דיינים געהן אין תפיסה. אַ גרויסער טרויער האָט דער שטאָדט בעהערשט און אַלע האָבען אין דער שטיל געוויינט איבער׳ן גורל פון זייער בעליבטען רב.

און אַזוי איז טאַקי געווען. דאָס גאַנצע צאַנזער בית דין מיט׳ן קרייז־רב ר׳ אהרן האַלבערשטאַם זענען פערמשפּט געוואָרען אויף זעקס וואָכען תפיסה. די אַלע בעמיהונגען, וואָס מען האָט שפּעטער אָנגעווענדעט בכדי דעם אורטייל מבטל צו מאַכען, אדער לכל הפחות צו פערלייכטערען האָ־בען זיך נישט איינגעגעבען, ר׳ אהרלע און זיינע צוויי דיינים האָבען געמוזט אָבקומען דעם אורטייל, און אָבגעזעסען אין תפיסה זעקס וואכען צייט...

לאַנגע יאָהרען האָט מען געשמועסט אין די גאַליצישע מקומות פון דער דאָזיגע אויסטערלישער מעשה און גרויסע חסידים האָבען זיך דערצעהלט אויפ׳ן אויער, וועגען מורא׳דיגע כוונות און יחידים, וואָס רבי אהרן האָט מייחד געווען אין דער תפיסה־קאַמער׳ צוליב וואָס דער פאָטער זיינער, דער אַלטער צאַנזער צדיק האָט איהם געשיקט אין תפיסה אַריין...

נאָך דער הסתלקות פון צאַנזער רב זצ״ל האָבען די שטאָדט לייט פער־לאַנגט פון זיין זוהן ר׳ אהרן, אַז ער זאָל אויך נוהג נשיאות זיין אַלס רבי. אבער צוליעב זיין גרויס עניוות און צדקות האָט ער דערפון נישט געוואָלט הערען און ער האָט ממש אַרויסגעטריבען דעם עולם וואָס איז געקומען צו איהם. צווישען חסידים דערצעהלט מען זיך פון איהם וואונדערבאַרע ענינים ווי גרויס עס איז געווען זיין צדקות.

נסתלק געוואָרען איז רבי אהרן צאַנזער ר א ש ח ו ד ש אָ ב, ווען עס פאַלט אויס די יאָהרצייט פון אַהרן הכהן.

די פּטירה איז פאָרגעקומען אום פרייטאָג צונאַכטס. פרייטאָג אינדערפריה חען ער איז שוין געווען אַ גוסס ר״ל האָט ער זיך אויפגעכאַפּט און געשריגען אַז ער וויל געהן אין מקוה אַריין. און נישט קוקענדיג אויף די בעמיהונגען פון זיינע שסוב מענשען און מקורבים האָט מען איהם דאָך געמוזט פיהרען אין מקווה אַריין, וואו ער האָט זיך טובל געווען. אַרויסקומענדיג פון מקוה האָט ער זיך אַ וואַקל געטוהן און דער משמש האָט איהם אַ כאַפּ געטוהן

בײַ דער האַנד מורא האָבענדיג אַז ער זאָל נישט אומפאַלען, האָט איהם דער רבי אָבגעשטופט מיט הקפדה פאַרוואָס ער האָט איהם אָנגערירט און נאָכ־אמאָל אַראָפּ אין וואַסער אַריין און זיך טובל געווען.

פון דער מקווה האָט ער זיך געהייסען פיהרען צו די דירות וואו זיין פאָטער האָט געוואוינט. די דאָזיגע דירות זענען דאַמאָלס געווען פערנומען דורך זיינס אַ שוועסטער. ווען די שוועסטער איז איהם אַקייגענגעגאַנגען האָט ער צו איהר אויסגערופען:

— שוועסטער! גיב מיר מיט אַ גרוס צום טאַטען, ווייל מיר וועלען זיך באַלד זעהן.

דערנאָך איז ער אַרומגעגאַנגען איבער אַלע צימערען וואס דער פאטער האט פערנומען בחייו, לענגער האט ער פערבראַכט אין דעם פאטערס התבודדות שטיבעל.

פאַרנאַכט האט ער געלעגט תפילין, געדאַוונט מנחה, מקבל שבת געווען געמאַכט קידוש און געלייענט קריאַת־שמע. דאַן האט ער זיך געלעגט אויפן בעט און נפטר געווארען.

דברי תורה

און

שמועסען

פון צאנזער רב און זייבע קינדער

בראשית ברא — לעיני כל ישראל.

דער צאנזער רב האט אמאל אין שמחת תורה אזוי פערבינדען דעם סוף פון די תורה מיט דעם אנהויב:

די תורה פערענדיגט זיך: לכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ד. ה. פאר די יודען - לעיני כל ישראל - האט ער זיי אנגעמאכט א גרויסע מורא: אויב איהר וועט נישט אבהיטען די תורה און די מצוות וועט חס ושלום זיין שלעכט, עס וועט מקוים ווערען דאס וואס שטעהט אין די תוכחה. פאר דעם רבונו של עולם אבער, האט משה רבנו אנדערש געטענה'ט — „בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" אזוי ווי דער מדרש זאגט: בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלקים שמים וארץ, אז די גאנצע וועלט, גאנץ בריאת שמים וארץ, האט נאר א קיום אין זכות פון יודען...

ואלה תולדות נח נח איש צדיק.

פון ואלה תולדות נח - אז דאס זענען די קינדער פון נח'ן, אז מ'זעהט אז ער האט געהאט גוטע קינדער, איז א סימן אז - נח איש צדיק, ווייל לויט די קינדער דערקענט מען דעם מהות פון פאטער...

הבט נא בשמימה וספור הכוכבים וגו׳
כה יהי׳ זרעך (בראשית טו—ה)

האט דער צאנזער רב געפרעגט: פארוואס האט דער אויבערשטער גראד בעגליכען די יודען צו די שטערען?

— נאר השי"ת האט דערמיט געוויזען אברהם אבינו, פונקט ווי דער שטערען וואס פונדערווייטענס זעהט ער אויס קליין, איז באמת אין הימעל זעהר גרויס — אזוי וועלען זיין די יודען: כאטש דא, אויף די וועלט זעהן זיי אויס אזוי קליין און נבזה׳דיג, אבער אין הימעל זענען זיי זעהר גרויס און חשוב...

ותפתח ותראהו והנה נער בוכה ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה. (שמות ב—ו)

די קשיא איז בעוואוסט: פונוואַנען האט זי דערקענט, אַז דאָס איז אַ יודיש קינד?

האט דערויף דער צאַנזער רב געענטפערט: ס'איז דאך ידוע, אַז די יודען צייכנען זיך אויס מיט די מדות פון רחמנות און גומלי חסדים.

די ספרים שרייבען, אַז אויב מ'קוקט אָן א צדיק איז מען מושך אויף זיך די קדושה און השפעה פון דעם צדיק.

דאָס דערצעהלט אונז די תורה: ווען פרעה'ס טאכטער האט געעפענט דאָס קעסטעל און דערזעהן דאָס וויינענדיגע קינד, איז איהר האַרץ אָנגעפיהלט געווארען מיט רחמנות צום קינד. און פערטראַכטענדיג זיך פונוואַנען נעמט זיך צו איהר אט די דאזיגע „פרעמדע" מידה. האט זי פערשטאַנען, אַז „מילדי העברים זה", אַז דאָס אַ יודיש קינד וואָס איז אויף איהר משפיע די דאָזיגע יודישע מידה...

ויאמינו בד' ובמשה עבדו
מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. (שמות יד—טו)

דער זוהר הקדוש פרעגט: און ביז אַצינד האבען זיי דען נישט געגלויבט? עס שטעהט „ויאמן העם"? ענטפערט דערויף דער זוהר: זיי האָבען געגלויבט אין דעם וואָס משה האָט זיי געזאָגט „ד' ילחם לכם ואתם תחרישון".

דער פשט אין דעם זוהר האָט דער צאַנזער רב אַזוי מבאר געווען:

עס ווערט געברענגט אין ספרים, דארט ווו דער נס געשעהט נישט אין איינענעם זכות, נאָר אין זכות אָבות, קען מען נישט זעהן אין דער מפלה פון די שונאים. (אַזוי ווי מיר געפינען ביי לוט'ן; דער מלאך האָט צו איהם געזאָגט „אַל תבט אחריך", ווייל ער איז ניצול געוואָרען נאָר אין זכות פון אַברהם'ן).

די יודען ביים קריעת ים סוף האָבען גערעכנט, דאָס זיי זענען נישט ווערט אַז דער נס זאל געשעהען אין זייער זכות, נאָר צוליעב זכות אָבות קען געשעהען דער נס. דעריבער — ויצעקו בני ישרא אל ד' — האבען זיי תפלה געטוהן. משה רבינו אבער האט געטענה'ט צו די יודען, אַז זיי בעדארפען גאָרנישט אָנצוקומען צו זכות אָבות, ווייל אין זכות פון זייער אֶמונה זענען זיי ווערט געהאלפען צו ווערען.

דאָס איז דע פשט: „ד' ילחם לכם" — אין אייער זכות, צוליעב דעם וואָס „ואתם תחרישון — וואָס איהר שווייגט און האט אֶמונה.

שפעטער, ווען — וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים — זיי האבען געזעהן די מפלה פון זייערע, שונאים האָבען זיי פערשטאַנען, אַז דער נס איז געשעהען אין זייער זכות ווייל אויב אין זכות אָבות וואָלטען זיי דאך נישט געקענט זעהן אין דער מפלה פון די מצריים. ערשט דאַן „ויאמינו בד'

במשה עבדו — וואָס ער האָט זיי געזאָגט, אַז ד׳ ילחם לכם, דאָס הייסט אין זייער זכות.

מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. (שמות יד—טו)

ס׳איז דאך ידוע, אַז משה רבינו איז געווען דער עניו מכל אָדם. ווען די יודען האָבען זיך געפינען אין אַ עת צרה ביים ים, האבען זיי זיך סומך געווען, אַז זיי וועלן געהאָלפען ווערען אין זכות פון משה רבינו, אַז ער וועט אַוודאי אויסבעטען פאַר יודען אַ ישועה.

משה רבינו האט זיך אבער געהאַלטען, אַז ער אַליין איז גאָרנישט, ער האָט נישט קיין שום זכותים. דעריבער ווען די יודען האבען זיך געוואנדען צו איהם אַז ער זאָל פאַר זיי מתפלל זיין, האט ער זיי געענטפערט: ווער בין איך דאָס וואָס זאָל מתפלל זיין פאַר אייך? איך האב גאָר קיין קיין שום זכותים נישט, איך בין גאָרנישט...

דערויף האט איהם השי״ת געזאָגט: „מה״ - דיין עניוות (אַ שטייגער ווי ואנחנו מה) תצעק אלי — איז גוט בשעת דו ביזט מתפלל פאַר מיר, אבער נישט אַצינד ווען יודען געפינען זיך אין אַ עת צרה. דבר אל בני ישראל ויסעו — שריי אַז זיי וועלן זוכער געהאָלפען ווערען! נישט שטענדיג דאַרף מען זיין אַ עניו...

וישמע משה וייטב בעיניו (ויקרא י—ב)

דער שידלאָווצער רבי ר׳ נתן דוד זצ״ל פלעגט פאָהרען פון צייט צו צייט קיין צאנז. דער צאַנזער רב פלעגט איהם שטאַרק מכבד זיין, געגעסען פון זיינע שיריים וכדומה.

איינמאָל אין שבת האט דער צאַנזער לכבודו נישט געזאָגט קיין תורה און ער האָט פערלאַנגט, אַז דער שידלאָווצער זאָל עפעס זאָגען ביים טיש.

עס איז גראָד געווען פרשת שמיני, האָט ר׳ נתן דוד ז״ל אָנגעהויבען זאָגען:

— דער פסוק דערצעהלט: „וישמע משה וייטב בעיניו״ וואָס איז דאָ אייגענטליך משה׳ן אַזוי געפעלען געוואָרען?

— נאָר דאָס גאַנצע לעבען האט משה אַלץ געלערענט מיט אַנדערע עס האָט קיינמאָל נישט געטראָפען, אַז אַנדערע זאָלען מיט איהם עפעס לערע-נען, ווייל ער איז דאָך געווען דער רבן של ישראל. ערשט ביי דער מעשה מיט׳ן „שעיר המשתלח״ איז געווען דאָס ערשטע מאָל, אַז אַנדערע זאָלען מיט איהם לערנען. דאָס — האָט אויסגעפיהרט דער שידלאָווצער — איז עס געווען, וואָס ס׳איז משה׳ן אַזוי געפעלען, ווייל עס איז איבערדריסיג שטענדיג

צו זיין מלמד און צו לערנען מיט אנדערע, עס ווילט זיך אמאל זיין אויך א לומד...

אזוי ארום האט ר׳ נתן דוד צרפילט דעם וואונש פון ר׳ חיים׳ן און אגב אורחא געגעבען אנצוהערען אז ער איז אהערגעקומען ללמוד און נישט ללמד...

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במדבר כב—כא)

דער צאנזער רב האט אמאל געטייטשט דעם פסוק: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל — דער מענש וואס זוכט נישט קיין עבירות ביי יענעם, נאר ער איז איהם דן לכף זכות, מיט אזא שטייגער מענש איז ד׳ אלקיו עמו ותרועת מלך בו — איז ג-ט מיט איהם און מען האט איהם ליעב אין הימעל.

כי תצא למלחמה על אביך ונתנו ד׳ אלקך בידך. (דברים מט—טו)

אוביך — מיינט מען דעם יצר הרע, וואס איז דער שונא פון מענש זאגט די תורה צו יעדען יוד: אויב דו וועסט געהן מלחמה האלטען מיט דיין פיינד: דעם יצר הרע. ונתנו ד׳ אלקיך בידיך — זאגט מען דיר צו אז דער אויבערשטער וועט איהם דיר איבערגעבען אין דיין האנד. אזוי ווי די חז״ל זאגען: הבא לטהר מסעיין אותו — אז איינער וויל תשובה טהון העלפט מען צו פון הימעל.

אחרי ד׳ אלקכם תלכו ואותו תראו דברים (יג—ח)

האט דער צאנזער רב זצ״ל געפרעגט: אומעטום אין די גאנצע תורה ואו עס שטעהט „אחר״ מיינט מען נאהנט, „אחרי״ איז מופלג — ווייט. דארף דאך שטעהן: אחר ד׳ אלקיכם תלכו?

האט ער דערויף געענטפערט: אויב א יוד ווייסט און פיהלט ביי זיך אז ער איז „אחרי״ ד׳ אלקיכם — מופלג, ווייט פון אויבערשטען, דעמאלס איז א סימן, אז אותו תראו — אז ער האט יראת שמים...

כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. (דברים ל—יד)

דער צאנזער רב פלעגט שטענדיג בענוצען דאס דאזיגע ווערטל בדרך צחות:

כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך — נאָהנט און גרינג איז ביי דיר, בפיך — צו זאָגען מיט'ן מויל, אבער דער עיקר איז ובלבבך לעשותו — זאָלסט עס ממש טוהן...

עלה אל הר העברים וכו' והאסף וכו' (דברים ל"ג—נ)

דער ר"י הקדוש זאָגט: אַז די אושפיזין (אין סכות) פון משה און אַהרן, זענען פריהער פאַר די אושפיזא פון יוסף הצדיק. און דער סדר איז אַזוי: אַברהם, יצחק, יעקב, משה, אַהרן, יוסף, דוד.

האט דער צאַנזער רב דערויף געזאָגט אַ רמז פון דער תורה, אַז עס איז אַזוי ווי דער ר"י הקדוש.

די תורה איז מרמז אַז אין דעם זעלבען טאָג, פון דער וואָך, ווען עס געפאַלט די יאָהרצייט פון משה רבינו (ז' אדר) — דעם אייגענעם טאָג פון דער וואָך געפאַלט אויך זיין אושפיזא. און אין זעלבען טאָג פון דער וואָך ווען עס געפאַלט די יאָהרצייט פון אהרן הכהן (ר"ח אָב) געפאַלט אויך זיין אושפיזא. און געדריגגען איז עס פון פסוק: עלה אל הר העברים ומת וגו' והאָסף אל עמך. די תורה איז דערמיט מרמז, אַז אין דעם אייגענעם טאָג ווען עס געפאַלט דער יום הפטירה איז אויך והאָסף אל עמך, קומט אויך אויס די אושפיזא אין חג האָסיף. כאַשר מת אהרן אָחיך והאָסף אל עמיו. פונקט אַזוי ווי אהרן איז געשטאָרבען געפאַלט אויך די אושפיזא אין חג האָסיף אין דעם זעלבען טאָג ווען עס געפאַלט זיין יאָהרצייט.

עצביהם כסף וזהב... פה להם ולא ידברו (תהלים קט"ו—ד)

ס'איז פערהאַן מענשען וואָס דאָס כסף וזהב איז ביי זיי ווי עצביהם, אָפגעטער, צוליעב דעם גיבען זיי נישט קיין צדקה און זענען נישט מקיים די תורה.

די חז"ל זאָגען שלשה שותפין באָדם: אָביו, אמו והקב"ה. דער אויבערשטער גיט אַריין אין מענש: רוח, נשמה, דאָס רעדען פון מויל, זעהען פון די אויגען א. אַ. וו. די עלטערען גיבען דעם מענש דעם חומר, דעם קערפער.

די מענשען וואָס פיהרען זיך נישט לויט די חוקי התורה, נעמט השי"ת ביי זיי צו דאָס חיות האלקות און עס בלייבט ביי זיי איבער בלויז „מעשה ידי אָדם" ד. ה. דער בלויזער חומר אָהן שום רוחניות. און ממילא פה להם ולא ידברו — האָבען זיי נישט קיין כח צו מאַכען קיין רושם מיט זייערע תפלות און תורה.

יראו ד' קדשיו כי אין מחסור ליראיו תהלים (לד—יא

דער צאַנזער רב האָט אַמאָל געזאָגט בדרך צחות.

מענשען זענען געוואוינט צו זאָגען, אז פרומע אָבגעהיטענע יודען זענען אָרימע לייט, אביונים דאַגעגען די פושעים, די פורקי עול, זענען עשירים. דער אמת איז אָבער נישט אַזוי. ווייל עס זענען דאָ יראי ד' וואָס זענען גבירים אַדירים און עס זענען דאָ פושעים וואָס האָבען נישט קיין שטיקעל ברויט.

דאָס זאָגט דוד המלך אין תהלים:

יראו ד' קדושיו — האָט מורא פאַרן אויבערשטען, ווייל כי אין מחסור ליראיו — די יראי ד' פעהלט גאָרנישט. והראי' וויפיעל האָסטו „כפירים" (פושעים, כופרים) וואָס זענען רשו ורעבו — זיי זענען אָרום און הונגעריג. דאַגעגען זענען דאָ „דורשי ד'" וואָס לא יחסרו כל טוב — עס פעהלט זיי ב"ה גאָרנישט.

שערי דמעות לא ננעלו.

אויב זיי זענען קיינמאָל נישט פערשלאָסען צו וואָס זשע — האָט דער צאַנזער רב געפרעגט — בעדאַרפט מען בכלל טויערען?

נאָר דער תירוץ איז, אז די טויערען זענען געמאַכט געוואָרען פאַר די שוטים, וואָס וויינען אויף אַ ליאַדע נאַרישקייט, אויף דברים של מה בכך. פאַר זיי פערמאַכט מען די טויערען, ווייל מען איז דאָך נישט מחויב אויסצוהערען יעדען שוטה'ס נאַרישקייט...

הניעור בלילה הרי זה מתחייב בנפשו.

האט אַמאָל דער צאַנזער רב אַזוי געטייטשט:

אַ מענש בעדאַרף תשובה טוהן ווען ער איז נאָך יונג, ווען ער האט נאָך אַלע כחות און תאוות און נישט יואַרטען ביז וואַנען ער וועט אַלט ווע־רען און שוין נישט האָבען קיין כח צו זינדיגען, און ערשט דעמאָלס זאל ער תשובה טהון.

דאָס איז דער טייטש: „הניעור בלילה" — ער איז ערשט אויף און טהוט תשובה ווען עס איז שוין ביי איהם נאַכט. ער האַלט שוין ביים שטאַר־בען, הרי זה מתחייב בנפשו — אַזאַ תשובה ווערט נישט נתקבל אין הימעל.

היכי דמי בעל תשובה?...

דער צאַנזער רב האט געטייטשט די גמרא (יומא פ"ו): היכי דמי בעל תשובה באותו אשה, באותו פרק, באותו מקום וכו'

דער שטייגער פון יצר הרע איז איינצורעדען דעם מענש, אז ער זאל נישט תשובה טהון. טיילמאל זאגט ער צו איהם, אז דו האסט אזא פרוי קענסטו נישט תשובה טוהן, זי וועט דיך נישט לאזען, נאר דעמאלס ווען די וועסט זיך מיט איהר גט'ן דעמאלס וועסטו קענען תשובה טהון. אנ'אנדערש מאל רעדט דער יצר הרע איהם איין, אז אין דעם מצב וואס ער איז אצינד קען ער נישט תשובה טהון, צום ערשט זאל ער זיך אנזאמלען א פערמעגען דאן ערשט וועט ער קענען תשובה טהון; אדער גאר, אז כל זמן אז ער וואוינט אויף דעם ארט, אין די שטאדט, קען ער נישט תשובה טוהן, ווייל זיי וועלען חוזק מאכען פון איהם, נאר ערשט ווען ער וועט זיך אוועקציהען ערגיץ אנדערש, דעמאלס וועט ער קענען תשובה טוהן א. א. וו. א. א.וו.

דאס זאגט רבי יהודה, אז תשובה דארף זיין דווקא מיט דער אשה וואס ער וואוינט מיט איהר יעצט און נישטווארטען ביז ער וועט איהר גט'ן און נעהמען א צווייטע. און דווקא באותו מקום אויף דעם ארט וואו ער וואוינט אצינד און אין דעם מצב וואו ער געפינט זיך יעצט, ווייל דאס אלץ רעדט איין דער יצר הרע כדי מונע צו זיין דעם מענש פון תשובה.

הודאת בעלי דין.

ווען דער צאנזער איז נאך געווען א קינד, האט ער שוין געשמט אויף די גאנצע מדינה מיט זיין גאונות.

איינמאל האט א בעוויסטער רב געוואלט איהם אויספרובען און איהם געפרעגט:

ווי ס'איז דאך ידוע דארף ביי קדושין זיין צוויי עדות און אהן עדי־קדושין זענען די קדושין קיין קדושין נישט. טא, ווען אדם הראשון האט מקדש געווען זיין ווייב חוה, ווער זענען געווען די עדי־קדושין? עס זענען דאך דעמאלס נישט געווען קיין מענשען אויסער אדם וחוה?

האט דער שפעטערדיגער צאנזער רב, נישט לאנג קלערענדיג, געענטפערט:

די גמרא זאגט אין קדושין (דף ס"ה), אז דאס וואס מען דארף ביי קדושין עדות איז, ווייל מלערנט אראפ „דבר – דבר" פון ממון. פרעגט דארט די גמרא: לאמיר זאגען, פונקט ווי ביי ממון פועל'ט הודאת בעל דין זאל דא אויך גילטיג זיין הודאת בעלי דין? ענטפערט דערויף די גמרא: התם לא קא מחייב לאחרינא, הכא קא חייבה לאחרינא. דאס איז נאר היינט – האט אויס־געפיהרט דער קליינער חיים'ל – אבער אין די צייטען פון אדם הראשון, אז עס זענען נישט געווען קיין אנדערע מענשען, איז ער דאך ממילא נישט געווען קיין חייב לאחרינא, געגוגנט דאך הודאת בעלי דין. דעריבער האבען זיי נישט בעדארפט קיין עדי קדושין...

ווי אזוי דערקענט מען דעם „איש"?...

צום צאַנזער רב איז אַמאָל געקומען זיינס אַ חסיד און זיך בעקלאָגט, דאָס ער דאַרף חתונה מאכען אַ טאכטער און פערמאָגט נישט אַפילו קיין איין פרוטה. האָט ער איהם געגעבען זיין ערשטע נדבה און אַ מכתב תעודה צו זיינע חסידים, זיי זאָלען איהם אַרויסהעלפען. דאָס האָט געווירקט און אומעטום האבען צאַנזער חסידים געזאַמעלט פאַר זיינעטוועגען נדבות און איהם געגעבען בעין יפה.

קומענדיג איינמאָל אין אַ שטעדטעל, ווי ס'איז נישט מעהר געווען ווי איין צאַנזער חסיד, וועלכער האָט אָנגעטריבען זיך אויספרעגען אויף דעם און אויף יענעם. נאָכדעם ווי דער אָרימאַן האָט איהם געזאָגט נאָכוואָס ער איז געקומען און זיך געוועדעט דאָס ער זאַל איהם שאַפען עפּעס געלד, האָט ער איהם מדחה געווען מיט'ן תירוץ דאָס ער דאַרף געהן עפּעס לערענען און האָט נישט קיין צייט. דער אָרימאַן איז נעבעך אַוועקגעפאָהרען בפחי נפש.

דער אָרימאַן האט פאַר פערדרוס דערצעהלט דערנאָך די מעשה פאַר'ן צאַנזער רב. און ווען דער זעלבער חסיד איז געקומען אויף יום טוב צום רבי'ן האָט דער רבי זיך צו איהם געוואנדען בזה הלשון:

עס שטעהט ביי יוסף'ן: וימצאהו א י ש והנה תעה בשדה. זאָגט רש"י: זה גבריאל, ווידער ביי יעקב אָבינו שטעהט אויך ויאָבק א י ש עמו זאָגט רש"י זה שרו של עשיו. איז דאך קשה פונוואַנען ווייסט רש"י צו זאָגען, אַז דער א י ש ביי יוסף'ן מיינט מען גבריאל און דעם איש ביי יעקב'ן מיינט מען שר של עשיו?

דער תירוץ איז אַזוי. ווען מען בעטראַכט יוסף'ס לאָגע, אַ יונג בחור'ל איז אַוועק פון דער היים מקיים צו זיין מצות אָביו און ער פערבלאָנדזשעט אין דער מדבר, פּלוצלינג קומט צו איהם צו איינער וואָס טרייסט און בערוהיגט איהם און ווייזט איהם דעם ריכטיגען וועג. מסתמא איז עס דער מלאך גבריאל. אַי דער מלאך גבריאל איז דאך שטענדיג פערנומען מיט תפילות ושירות, עס מאַכט אבער נישט אויס. ווען אַ יוד נויטיגט זיך אין הילף איז גבריאל מפסיק פון זיין עבדות. — דאַגעגען יעקב טרעפט אויף אַ מענש וואָס ראַנגעלט זיך מיט איהם אַ גאַנצע נאַכט און פערוואונדעט איהם דעם פוס, נאַכהער ווען יעקב בעט ביי איהם אַ ברכה, ענטפערט ער, אַז ער האט נישט קיין צייט, ער דאַרף געהן שירה זאָגען, העירסט אַ מעשה, צו ראַנגלען זיך אַ גאַנצע נאַכט האט ער צייט געהאַט, נאר אַ ברכה צו געבען האט ער נישט קיין צייט, איז דאָס געווען נישט קיין אַנדערער ווי דער שר של עשו...

אז מען עסט נישט קען מען נישט לעבען...

דער צאַנזער רב האָט אַמאָל אין מיטען טיש זיך געווענדעט צו איינעם פון די טיש זיצערס מיט דער פראַגע: צי מען האָט איהם דערלאַנגט עסען.

האָט דער חסיד געענטפערט:

— איך בין נישט געקומען צום רבין עסען, נאָר זעהען דאָס התנהגות פון רבין און הערען דברי תורה.

האט דערויף דער צאַנזער רב געענטפערט מיט אַ שמייכעל:

— די נשמה איז אויך נישט געקומען אויף די וועלט עסען, פונדעסט־וועגען אויב מען גיט איהר נישט צו עסען אַנטלויפט זי באַלד...

די מליצה טובה פאַר יודען.

דער צאַנזער רב האָט אַמאָל אין הושענא־רבה ממליץ טוב געווען אויף די יודען און דערצעהלט אַזאַ מעשה:

אין אַ געוויסען דאָרף האָט געוואוינט אַ גלח, זעהר אַן־איידעלער מענש וועלכער איז געווען אַ שטאַרקער געגנער פון טרינקען בראָנפען.

בײַ יעדער געלעגענהייט און אין יעדע פּרעדיגט זיינעם פלעגט ער רעדען צו די פויערים, אַז זיי זאָלען נישט שיכּור'ן. ער האָט אויך אַרויסגע־געבען אַ בעפעהל, אַז דער וואָס וועט זיך אָנשיכּורן, וועט בעשטראָפט ווערען מיט שמיץ.

איינמאָל געהענדיג אין דאָרף, האָט ער געטראָפען ליגען אַ שיכּור'ן פויער אין רינשטאָק. ווען דער פויער האָט זיך אויסגעניכטערט האָט ער איהם געהייסען ברענגען צו זיך און איהם גע'מוסר'ט פאַר וואָס ער האָט זיך אַזוי אָנגעשיכּורט?

— הייליג פּאַטערל! — האָט דער פויער זיך מתודה געווען — וואָס זאָל איך טהון, אַז עס ציהט מיך אַזוי צום פלעשעל. איך קען זיך נישט אָבגעוואוינען פון דעם זעלטענעם געטראַנק וואָס דערוואַרימט אַלע איברים?

— אַזוי? — וואונדערט זיך דער גלח — אַזאַ טייערע משקה האָסטו געטרינקען? טאָ לאָמיר אויך פּערזיכען אַ ביסעל פון דיין טייערען געטראַנק — און ער האָט געהייסען זיך געבען אַ ביסעל פון דעם פויערי־שען בראָנפען.

זייענדיג אָבער זעהר אַן־איידעל ערצויגענער, האָט ער פּערזוכענדיג די פייערדיגע משקה, גענומען הוסטען און שפּייען, עס האָט איהם געברענט אויף דער צונג און עס האָט געדויערט אַ צייט ביז ער האָט זיך בערוהיגט.

— איך בעפריי דעם פויער פון יעדער שטראָף — האָט ער געזאָגט — בלויז דאָס טרינקען אַזאַ ביטערע משקה, איז שוין אַ גענוג אָבקומעניש פאַר זיין עבירה זיין אויף מיין געבאָט...

— אויך איך — האָט דער צאַנזער רב פּערענדיגט — פּסק'ן אַזוי: שוין בלויז דאָס טהון די עבירות איז שוין אַ גענוגענדע שטראָף און אָבקו־מעניש פאַר די יודען, און עס קומט זיי מעהר דערפאַר נישט צו בעשטראָפען..

מחול לצדיקים...

איינמאָל פורים ביי די סעודה, ווען דער עולם איז שוין געווען אַביסעל בגליפון האָט דער צאַנזער רב אויסגערופען:

די חז״ל זאָגען אין סוף מסכת תענית „אָמר ר׳ אליעזר, עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים וכו׳ די ווערט טייטש די כוונה פון דעם טאַנץ אַזוי ווי עס שטעהט „אָז תשמח בתולה במחול״ און דעמאָלס וועט זיין תחית המתים. טאָ ווי וועט עס זיין אַזאַ גרויסער זאַל אַז אַלע צדיקים זאָלען קענען טאַנצען און די גאַנצע פמליא של מעלה זאָלען האָבען אָרט וואו צו שטעהען און זיך צוקוקען?... אַפילו דאָס גן עדן וועט דאָך זיין צו קליין!

נאָר וואָס דען? וועט דאָך נישט זיין קיין אַנדערע עצה ווי מען זאָל אַריינטאַנצען אין גהינום, וואָס איז זעכציג מאָל גרעסער פאַרן גן־עדן. דאָרט זענען דאָך אָבער פערהאַן רשעים, און צדיקים מיט רשעים קענען דאָך נישט זיין צוזאַמען. און בעזונדערס זענען דאָרט פערהאַן אַזויפיעל רשעים אַז עס וועט גאָרנישט זיין קיין אָרט פאַר די צדיקים? נאָר וואָס דען, מ׳וועט די רשעים אַרויסטרייבען פון גהינום. מ׳וועט צוגיין צו יעדען רשע און זאָגען:

— זייט מוחל ר׳ רשע דעם פלאַץ בעדאַרף מען פאַר אַ צדיק...

דאָס איז דער טייטש עתיד הקב״ה לעשות „מחול״ מען וועט בעטען ביי די רשעים „מחילה״ אַז זיי זאָלען פערלאָזען זייערע פלעצער פאַר די צדיקים.

— אַי די גמרא זאָגט דאָך, אַז עס וועט זיין אין גן עדן?

דאָס איז קיין קשיא נישט ווייל די גמרא זאָגט, אַז הקב״ה וועט זיין צוזאַמען מיט זיי, און צי דאַרף מען נאָך אַ גרעסער גן עדן ווי צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה?...

הגדה

עבדים היינו וכו׳ ואלו לא הוציא וכו׳ משועבדים היינו לפרעה במצרים.

דער בעל הגדה הויבט אָן „עבדים היינו״ און פערענדיגט: ואלו לא הוציא הקב״ה את אַבותינו ממצרים הרי אָנו ובננו ובני בננו משועבדים היינו לפרעה במצרים. וואָס איז דער הילוק פון „עבדים״ ביז „משועבדים״?

נאָר „עבד" מיינט מען, אַז ער איז משועבד צו יענעם מיטן גוף. „משוע־בד" — מיינט, אַז ער איז אַ בן חורין נאָר ער איז גייסטיג פּערקנעכטעט צו יענעם. אין מצרים זענען די יודען געווען משועבד צו די מצרים סיי בגוף און סיי בנפש.

דאָס זאָגט דער בעל הגדה: ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים — ווען דער איבערשטער וואָלט אונזערע עלטערען נישט אויסגעלייזט פון מצרים. אַפילו זיי וואָלטען דאַרטען געווען בני חורין, די מצרים וואָלטען מיט זיי נישט געאַרבייט, אָבער דאָך, — הרי אָנו ובננו ובני בננו משועבדים היינו לפרעה מצרים — וואָלטען מיר און אונזערע קינדער געווען גייס־טיג משועבד צו די מצריים. נאָר השי"ת מיט זיין גרויס חסד האָט אונז אינ־גאַנצען אויסגעלייזט פון מצרים סיי אונזער גוף און סיי אונזער נפש.

וכל המרבה לספר הרי זה משובח.

אַפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו זקנים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. ספר — איז פון לשון ספיר ויהלום — שיינען. דאָס איז דער טייטש וכל המרבה לספר ביציאת מצרים — ווער עס קען מיט דעם סיפור פון יציאת מצרים אַריינשיינען און פערלייכטען די יודישע הערצער הרי זה משובח.

ורב כמה שנאמר וכו'

„ורב" אַפילו מען איז גרויס. מען איז אַ רב — רבבה — דאַרף דאָס גרויסקייט זיין, מען זאָל זיך האַלטען „כצמח השדה", וואָס אַלע טרעטען דערויף...

ותרבו ותגדלי וכו'

איינמאָהל פסח ביי נאַכט ביים סדר האָט ער אויסגערופען בדרך צחות:

ותרבו — דו קענסט מיינען, אַז דו ביזט אַ גאַנצע רבי. ותגדלי אַז דו ביזט אַ גדול. ותבאי בעדי עדיים — ביזט בעהאָנגען מיט ציהרונג פון תורה מצוות און מעשים טובים. שדים נכוני — האָסט תלמידים און קינדער תלמידי חכמים. ושערך צמח — די באָרד איז שוין אַזש גראָה, ואת ערום ועריי — ביזט גאַקעט און בלויז... און אויף דעם דאַרף מען קלאָגען וואָס מ'נאַרט זיך אַליין און מ'קען זיך נישט...

שאלת חכם און שאלת רשע.

די וועלט פרעגט: וואָס איז דער חילוק צווישען די שאלה פון חכם ביז'ן רשע, ביידע פרעגען דאך דאָס זעלבע?

דער צאַנזער רב האט מבאר געווען דעם חילוק אויף אזא אופן:

די מצוות התורה זענען כידוע איינגעטיילט אין דריי חלקים: עדות, חוקים און משפטים. עדות – זענען די מצוות וואָס דערמאָנען די נסים פון השי"ת למשל: מצה - מפני שלא הספיק להחמיץ, סוכה - למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל א. א. וו. משפטים - זענען די מצוות וואָס מען פערשטעהט זיי מיט'ן שכל ווי כבוד אב, גנבה א. א. וו. חוקים - זענען די מצוות וואָס האָבען נישט קיין טעם, ווי פרה אדומה א. א.

באמת איז קשה פאַרוואָס ווערט פרה־אדומה אָנגערופען חוקה, כאטש אין דער תורה שטעהט נישט קיין טעם געפינט מען דאך פיעל טעמים ווי תבא פרה ותקנח צואת בנה, טא פאַרוואָס הייסט עס חוקה? נאָר דערמיט לערנט אונז די תורה, אַז אַלע מצוות דאַרף אַ יוד טוהן ווי אַ חוקה, ווי אַ גזרת המלך, נישט צו קוקען צי מען ווייסט אדער מען פערשטעהט יא דעם טעם דערפון, אדער נישט.

דאָס פרעגט דער חכם: מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ד' אלקיכם אתכם, פאַרוואָס ווערען אָנגערופען אַ טייל מצוות עדות, אַ טייל מצוות משפטים און אַ טייל חוקים, אַ יוד דאַרף דאך מקיים זיין אַלע מצוות אַזויווי זיי וואלטען געווען חוקים?

דער רשע פרעגט אבער אַנדערש: מה העבודה הזאת לכם — זאָג אַ טעם, גיב צו פערשטעהן, אויב איך וועל פריהער נישט פערשטעהן דעם טעם וועל איך נישט מקיים די מצוות. דערמיט איז ער זיך מוציא פון גאַנצען כלל ישראל וואָס טוהן די מצוות השם מחמת גזירת המלך. דעריבער הקהה את שיניו...

ושאינו יודע לשאול וכו'

אַז אַ יוד ווייסט און שפירט ביי זיך — אַז ער ווייסט גאָרנישט און קען גאָרנישט. את פתח לו – עפענט השי"ת פאַר איהם אַלע שערים פון חכמה, פון א' ביז ת'...

וירעו אותנו המצריים

די מצריים האָבען זיך מיט אונז גע'חבר'ט (פון לשון „רע"). און אַזוי אַרום „ויתנו עלינו עבודה קשה" האָבען זיי אונז פערפייניגט און געקענט בעקומען די ממשלה איבער אונז.

שאלת חכם און שאלת רשע

די וועלט פרעגט: וואָס איז דער חילוק פון שאלת חכם ביז'ן רשע,ביידע פרעגען דאָך דאָס זעלבע?

דער חילוק איז — האָט דער צאַנזער רב געזאָגט — אין אופן פון פרעגען, דער חכם פרעגט: מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ד'; די מצוות התורה זענען פונדע איינגעטיילט אין דריי חלקים: עדות, חוקים און משפטים. עדות — זענען די מצוות וואָס דערמאנען די נסים פון השי"ת, למשל: מצה — מפני שלא הספיק להחמיץ, סוכה — כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכו' א. א. וו.; משפטים — זענען די מצוות וואָס מען פערשטעהט מיטן שכל, ווי כבוד אָב ואם, גנבה א. א. וו.; חוקים — זענען די מצוות וואָס מיר וויסען נישט און פערשטעהן נישט דעם טעם דערפון, ווי פרה אדו-מה און אַנדערע.

אין דער אמת'ן איז דאָך קשה פאַרוואָס ווערען טייל מצוות אָנגערופען „חוקים", כאָטש אין דער תורה שטעהט נישט קיין טעם, געפינען מיר דאָך אָבער אין די חז"ל פיעל טעמים אויף די מצוות, ווי אויף פרה אדומה: תבא פרה ותקנח צואת בנה, טאָ פאַרוואָס-זשע ווערען זיי אָנגערופען חוקים?

נאָר דערמיט לערענט אונז די תורה, אַז אַלע מצוות וואָס אַ יוד טוהט, אפילו ער ווייסט דעם טעם המצוה, דאַרף ער מקיים זיין ווי אַ „חק", אַ גזי-רת המלך, נישט קוקען אויף דעם צי ער ווייסט און פערשטעהט דעם טעם דערפון אָדער נישט, פונקט ווי אַ עבד איז מקיים דעם באַפעהל פון זיין אָדון.

דאָס פרעגט דער חכם: „מה העדות והחוקים והמשפטים" פאַרוואָס ווערען אַ טייל מצוות אָנגערופען: „עדות", אַ טייל מצוות: „משפטים" און אַ טייל: „חוקים", אַ יוד דאַרף דאָך סיי ווי אַלע מקיים זיין ווי חוקים?... פאַר-וואָסזשע ווערען זיי בעצייכענט אַלס עדות און משפטים?

דער רשע פרעגט אָבער אַנדערש: מה העבודה הזאת לכם. — זאָג אַ טעם, גיב צו פערשטעהן און אויב ער פערשטעהט נישט וויל ער נישט מקיים זיין די מצוות השם, דערמיט איז ער זיך ממילא מוציא פון גאַנצען כלל ישראל וואָס טוהן די מצוות השם מחמת גזירת המלך, אָהן טעמים, דעריבער הקהה את שיניו...

רשאַרכר יודע לשאול

אַז אַ יוד ווייסט און שפירט ביי זיך אַז ער ווייסט גאָרנישט אַת פתח לו. — עפענט השי"ת פאַר איהם אַלע שערים פון א' ביז ת'...

יכול מראש חודש

כ׳וואָלט געוואָלט מיינען מראש חודש, דווקא ווען עס קומט צום מענש אַ התחדשות, דאַמאָלס זאָל ער זיך נעמען צו עבודת השם? תלמוד לומר ביום ההוא — מען דאַרף נישט וואַרטן אויף התחדשות, נאָר יעדן טאָג דאַרף מען דינען דעם אויבערשטן.

אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום — ד. ה. ווען פר האָט מוחין דגדלות, מ׳איז אין אַ הויכע מדרגה, דעמאָלס זאָל ער זיך נעמען צו עבדות — תלמוד לומר בעבור זה — אַפילו מען איז אין אַ קליינע מדרגה. בעבור זה לא אָמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך ד. ה. אויב דו האָסט פאַר זיך ליגען מצה און מרור, דו האָסט די מענליכקייט מקיים צו זיין די מצווה, וואַרט נישט, נאָר טהו!...

שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו

דאָס וואָס די אַלע שונאים שטעהען אויף אונז אויף אומצוברענגען אַרט מיך נישט, ווען „שלא אחד בלבד״ — אויב נישט דער אחד (השי״ת וואָס איז יחיד ומיוחד) שטעהט נישט אויף אונז, חלילה, אומצוברענגען.

שישו מעי...

איינמאָל נאָכ׳ן סדר האָט דער בעל „דברי חיים״ ז״ל אַרויפגעלעגט די האַנד אויפן בויך און אויסגערופען: — שישו מעי! פרעהט אייך, וויפל שמות זענען דאָ אין דעם כזית מצה, וויפל שמות זענען דאָ אין מרור, אין אַפיקוּמן, אין כרפס און כורך. און וויפל שמות זענען דאָ אין די אַרבע כוסות און אין די הגדה — און דאָס אַלץ געפינט זיך איצט אין בויך. פריי זיך! פריי זיך!...

און בשעת מעשה האָט ער אַזש געוויינט פאַר שמחה.

דבר נא באזני העם וישאלו

שלא יאמר אותו צדיק ועבדום
וענו אותם קיים בהם ואח״כ יצאו ברכוש
גדול לא קיים בהם (רש״י)

די וועלט פרעגט: אויב אַברהם אָבינו איז אויסגעפרובט געוואָרען מיט צעהן נסיונות און ער האָט גאָרנישט מהרהר געווען אויף השי״ת, פאַרוואָס זאָל ער דאָ יאָ האָבען אַ טענה צום רבונו של עולם צוליעב דעם וואָס וענו

אותם קיים בהם און וא"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם? נאָכדערצו ווען ער איז אויפן עולם האמת?

האָט דער צאַנזער רב פּערענטפערט, אַז רש"יס כוונה איז לויט ווי דער מדרש זאָגט: (בראשית רבה פרשה מ"ד) האָט דער אויבערשטער ביים „ברית בין הבתרים" געפרעגט אַברהם אָבינו: מיט וועלכען ווילסטו בעסער אַז דיינע קינדער זאָלען געפּייניגט ווערען, צי מיט גהינום אָדער מיט שעבוד מלכיות. האָט אַברהם אויסגעקליבען שעבוד מלכיות.

דאָס מיינט רש"י: שלא יאמר — די וועלט זאָל נישט זאָגען — אותו צדיק — אויף דעם דאָזיגען צדיק, אַברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם — דערמיט וואָס ער האָט אויסגעקליבען גלות פאַר זיינע קינדער. אָבער ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם — האָט דער אויבערשטער נישט מקיים געווען ביי זיי. איבערדעם האָט דער אויבערשטער געבעטען משה'ן דבר נא באזני העם וישאלו...

ביבדש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה

(ישעי' כ"ז)

דער צאַנזער רב האָט אַמאָל געזאָגט: פונוואַנען נעמט זיך דאָס וואָס רוב יודען ציהען זייערע פּרנסות פון גוים? דער טעם דערפון איז, כדי אַזוי אַרום זאָל נתברר ווערען די נצוצות קדושה. איבערדעם זעהן מיר, אַז בעקבתא דמשיחא, ווען אַלץ איז שוין כמעט נתברר געוואָרען, ווערט וואָס אַמאָל מעהר נתמעט די יודישע פּרנסות און פּערדינסטען פון גוים.

דאָס איז דער פּשט פון פּסוק: ביבוש קצירה — ווען דער שניט וועט פּערטריקענט ווערען ד. ה. ווען אַלע נצוצות קדושות וועלען נתברר ווערען און ס'וועט נישט זיין אין זיי קיין שום קדושה — תשברנה — וועלען איינגעאַנ-צען בטל ווערען די פּרנסות דורך די אומות העולם. אַי יודען דאַרפען דאָך האָבען פּרנסה? אויף דעם זאָגט דער נביא: נשים באות ומאירות אותה — אַז בעוקבתא דמשיחא כאָטשדי צדיקים וועלען זיין בבחינת נשים שוואַך, ווי נק-בות, דאָך וועלען זיי פּערלייכטען די יודישע פּרנסות, אַז זיי זאָלען נישט דאַרפען אַנקומען צו קיין גוים און ציהען פון זיי פּרנסה.

פּאַרוואָס ביט מען, אַ פּדיון"?

עמיצער האָט אַמאָל געבראַנגט פאַר'ן שינאַווער רב אַ קוויטעל וואו ער האָט מזכיר געווען אַ חולה. האָט איהם דער שינאַווער רב געפרעגט צי ער האָט אויך געבראַנגט אַ „פּדיון" דערביי האָט ער געזאָגט:

דוד המלך זאָגט אין תהלים: ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד (תהלים עב) ד. ה. ויחי — אויב אַ מענש וויל בלייבען לעבען, איז די

עצה ויתן לו — ער זאָל געבען דעם צדיק, מזהב שבא — פון זיין געלד, דעמאָלס ויתפלל בעדו — האָט דער צדיק אַ כח פאַר איהם מתפלל צו זיין...

בעל הבית בפנים...

איינמאָל איז געקומען צום שינאַווער אַ יונגערמאַן פרעגען אַן עצה אַזוי ווי ער פערמאָגט אַ נדן פון צוועלף הונדערט רייניש און עס מאַכט זיך איהם צו קויפען אַ הויז פאַר דעם געלד איז ער געקומען פרעגען דעם רבי׳ן אַ עצה, צי ער זאָל קויפען דאָס הויז אָדער נישט.

דער שינאַווער האָט זיך אַ ווייל׳ע פערטראַכט און דאַן געפרעגט דעם יונגערמאַן צי אַ חוץ דעם האָט ער נאָך עפעס געלד. דער יונגערמאַן האָט געענטפערט, אַז מיין ווי דאָס געלד פערמאָגט ער נישט.

האָט דער שינאַווער רב זיך אָנגערופען: מיין דעה איז אַז דו זאָלסט נישט קויפען דאָס הויז. ווייל ס׳איז אַ בפירושע משנה אין אָנהויב מסכת שבת: „בעל הבית בפנים״ — אַז מען זיצט אין הויז דאַרף מען זיין אַ בעל הבית, האָבען געלד, אָבער אַז דו וועסט אויסגעבען דאָס גאַנצע געלד וועסטו דאָך זיין אַן עני בפנים...

רחש לבי דבר טוב וכו׳ (תהלים מה—ב)

ר׳ יחזקאל׳ע שינאַווער זצ״ל, ווען שלעכטע מענשען האָבען איהם אַמאָל שטאַרק מצער געווען, האָט ער אויסגערופען:

— רחש לבי דבר — ווען מיין האַרץ זאָגט מיר אַ שווערע זאַך ד. ה. מעניש צו זיין מענשען. טוב — איך ווייס אָבער נישט צי דאָס איז גוט אָדער נישט. אומר אַני מעשי למלך — דאַן דערצעהל איך מיינע מעשים פאַרן מלך מלכי המלכים און דער אויבערשטער, וואָס ער וויל זאָל ער טוהן...

מה יפו פעמיך בנעלים (שיר השירים ז׳)

זאָגען די חז״ל כמה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל, בת נדיב, בתו של אברהם אָבינו וכו׳ שהי׳ תחילה לגרים, (חגיגה ג׳)

רבי היים וויטאַל האָט אַמאָל געפרעגט זיין רבין דעם ר״י הקדוש:

לויט ווי מיר זעהען דאָס גרויסקייט און די קדושה פון די תנאים און אמוראים, וואָס פאַרא השיבות האָבען מיר מיט אונזער תפלה און עבודות?

האָט איהם דער ר״י הקדוש געענטפערט: אַדרבה, טאַקי דערפאַר וואָס מיר זענען אַזוי פערחומר׳ט און בשפל המדרגה און דאָך זענען מיר זיך מת־גבר און דינען השי״ת לויט אונזערע השגות, האָט דאָס אין הימעל מעהר

חשיבות ווי דאָס עבדות פון די הייליגע תנאים וואָס זענען געווען אין אַ הויכע מדרגה און אַ געלייטערטען חומר.

דער אַלשיך הקדוש טייטשט דעם פסוק: „של נעליך מעל רגליך", אַז די כוונה איז, ער זאָל אויסטוהן דעם חומר פון זיך (וואָס ווערט אָנגערופען „נעל")איידער ער געהט צו צום הייליגען אָרט.

דאָס איז דער פשט אין פסוק: „מה יפו פעמיך" וואָס איז דאָס די מע־לה און השיבות פון דיין עולה רגל זיין? אויף דעם ענטפערט דער פסוק: בנ־עלים — ווייל דו ביזט אין אַ נידריגע מדרגה און פונדעסטוועגען, בת נדיב, שענקט איהר אַוועק אייערע הערצער צו טוהן דעם רצון ד', איז דאָס אַזוי חשוב אין הימעל ווי דאָס עבדות פון אברהם אָבינו וואָס איז געווען דער ערשטער פון די גרים און פון זיך זעלבסט איז ער צוגעקומען צו הכרת הבורא.

(דברי יחזקאל)

* * *

אינהאלט:

		זייט
א)	די געבורטס-שטאָדט פון צאַנזער	3
ב)	אַלע וועגען פיהרען קיין לובלין	7
ג)	די נסיעה קיין לובלין	12
ד)	אין בית מדרש פון „חוזה"	18
ה)	פאָטער און זוהן	23
ו)	חיים'ל — אַ מקורב ביים „חוזה"	28
ז)	דער שידוך	32
ח)	ר' חיים'ל אין לייפניק	37
ט)	די חתונה	42
י)	רודניקער רבנות	47
יא)	דער ראָפשיצער און זיינע אבות	52
יב)	אַ דין תורה מיט אַ מת	57
יג)	דעם ראָפשיצערס יוגענד	63
יד)	דעם ראָפשיצערס התנהגות	68
טו)	דעם ראָפשיצערס תקיפות	72
טז)	ר' חיים אין ראָפשיץ	76
יז)	אין היכל הנגינה	81
יח)	דער מלאכים ניגון	85
יט)	דער בית דין הגדול פון דור	89
כ)	צדקה און גמילת חסדים	93
כא)	די וועגען פון צדקה	98
כב)	דאָס התמנות	103
כג)	אמונת חכמים	106

כד) די נשמה פון „קדושת לוי״ — — — — 109
כה) „אות״ און „מופת״ — — — — — 111
כו) צאנזער רבנות — — — — — 117
כז) חסידות און לומדות — — — — — 121
כח) א מעשה מיט א גט — — — — — 130
כט) פון אנ׳ארענדאר א גוט ביגזיצער — — — 135
ל) אין די וואָרים בעדער — — — — — 139
לא) פערהיטען פון א אומגליק — — — — 144
לב) פדיון נפש — — — — — — 148
לג) ברייטע פלייצעס — — — — — 152
לד) דרשה געשאַנק — — — — — 157
לה) כבוד תלמידי חכמים — — — — — 163
לו) גוטע יודען אין צאנז — — — — — 167
לח) צדקות און פקחות — — — — — 176
לט) שנת פת״ר — — — — — — 183
מ) אין זכות פון שבת — — — — — 186
מא) אין קאמף מיט די רעפאָרמער — — — 190
מב) זיין התנהגות — — — — — 193
מג) דאָס הסתלקות — — — — — 203
מד) ר׳ יחזקאלע שינאווער — — — — — 207
מה) פאָטער און זוהן — — — — — 210
מו) שינאווער נוסח — — — — — 214
מז) די נסיעה קיין ארץ ישראל — — — — 215
מח) דער פועל ישועות — — — — — 220
מט) מדות און מנהגים — — — — — 224
נ) זיין תפיכה — — — — — 228
דברי תורה און שמועכען